

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav východoevropských studií

Slovanské filologie

Disertační práce

Dynamika jihokarpatských nářečí

The dynamics of Southern Carpathian dialects

Vedoucí práce:

doc. Dr. phil. Markus Giger

2016

Michal Vašíček

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 26. 4. 2016

.....

Michal Vašíček

Abstrakt

Cílem práce je zachycení vývoje jihokarpatských nářečí ve dvou státních útvarech, na severovýchodě Slovenska a v Zakarpatské oblasti na Ukrajině, v posledních 70 letech. Materiálovým východiskem jsou nahrávky nářečních promluv a jejich transkripce, získané při vlastních terénních výzkumech, prováděných od r. 2011 v uvedené oblasti, zejména v obcích nacházejících se v těsné blízkosti slovensko-ukrajinské státní hranice. Těžištěm práce je popis dynamiky fonetického, morfologického a lexikálního systému nářečí dvou obcí, jedná se o Ubľu, jež byla vybrána s ohledem na dlouhou tradici nářečního výzkumu, a Malýj Bereznýj, nejbližší sousední obec na území Ukrajiny. Zde se až do II. světové války vyvíjela blízce příbuzná jihokarpatská nářečí ve shodných sociolingvistických podmínkách. Po II. světové válce však byla oddělena československo-sovětskou hranicí a dostala se do vlivu různých spisovných jazyků – na jedné straně slovenštiny, na druhé straně ukrajinštiny a ruštiny. Na základě srovnání současného materiálu s materiály starších dialektologických výzkumů můžeme sledovat nářeční divergenci způsobenou nivelizačními procesy orientovanými na různé spisovné jazyky. Údaje získané v Ubľe a Malém Berezném ověřujeme na materiálu získaném při terénním výzkumu v dalších dvaceti obcích na území Slovenska a třech obcích na území Zakarpatské oblasti. Věnujeme se také současné jazykové situaci ve zkoumané oblasti a problematice přijetí kodifikovaného rusínského jazyka na Slovensku mluvčími jihokarpatských dialektů. V souvislosti s těmito otázkami se zmiňujeme i o vývoji a současném stavu národnostní identifikace mluvčích jihokarpatských nářečí na Slovensku a Ukrajině.

Abstract

The aim of this work is to describe the development of Southern Carpathian dialects in two state entities, in northeastern Slovakia and the Transcarpathian region of Ukraine, in the last 70 years. Starting material are recordings of dialectal speech and their transcription obtained in own field research conducted since 2011 within the studied area, especially in villages located close to the Slovak-Ukrainian state border. The focus of this work is a description of the dynamics of the phonetic, morphological and lexical system of the dialects of two villages, Ublya, which was chosen due to the long tradition of dialect research, and Malý Bereznýi, the nearest neighboring village on the territory of Ukraine. Here until World War II closely related Southern Carpathian

dialects had been developing in the same sociolinguistic conditions. After World War II they were separated by the Czechoslovak-Soviet border and came under the influence of different standard languages – Slovak, on the one hand, and Ukrainian and Russian on the other hand. A comparison of older material with the results of our field research enables to observe a dialectal divergence caused by leveling processes oriented to different standard languages. Data obtained in Ublya and Malyi Bereznyi are verified on the material collected during field research in twenty other municipalities in Slovakia and three municipalities in the Transcarpathian region. The current linguistic situation in the studied area and the issue of the adoption of the codified Rusyn language in Slovakia by speakers of Southern Carpathian dialects are also discussed. In connection with these issues development and current state of the national identification of Southern Carpathian dialects' speakers in Slovakia and Ukraine are also mentioned.

Klíčová slova

dialektologie, jihokarpatská nářečí, fonetika, morfologie, lexikologie

Keywords

dialectology, Southern Carpathian dialects, phonetics, morphology, lexicology

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval především všem svým informantům, bez nichž by tato práce nemohla vzniknout. Za všestrannou pomoc při získávání jazykového materiálu a celkové realizaci výzkumu děkuji Soně Riganové z Ubl'i a její rodině, Anně Holubové z Ubl'i, Michale Holubkové z Ubl'i a její rodině, Zdeně Citriakové z Kolonice a její rodině, Janě Koprivňákové z Rafajovec a její rodině, Štefanovi a Martě Suchým ze Stakčina, Márii Strýčkové z Litmanové a její rodině, Márii Prokipčákové z Chmeľové a její rodině, Juriji Capulyčovi, Ljubě Holovanenko a Vasylovi Domyšče z Malého Berezného, Marii Bojko z Ilnyci a mnohým dalším, kteří byli ochotni věnovat velmi mnoho svého času, aby mě seznámili se svým nářečím. Za konzultace, podporu a důvěru děkuji svému školiteli doc. Markusi Gigerovi a své kolegyni ze Slovanského ústavu AV ČR Mgr. Růženě Šiškové.

Obsah

ÚVOD	9
1. HISTORIE VÝZKUMU JIHOKARPATSKÝCH DIALEKTŮ A MATERIÁLY PRO JEJICH STAV V MINULOSTI	13
1.1. NEJSTARŠÍ FÁZE VÝZKUMŮ	13
1.2. VÝZKUMY V MEZIVÁLEČNÉM OBDOBÍ, I. PAŇKEVYČ	14
1.2.1 Materiály I. Paňkeyvyče pro slovník jihokarpatských nářečí	14
1.3. VÝZKUMY VE 2. POL. 20. STOL. A V SOUČASNOSTI	17
1.4. KLASIFIKACE JIHOKARPATSKÝCH NÁŘEČÍ	19
1.4.1. Nejstarší pokusy o klasifikaci	19
1.4.2. Klasifikace I. Paňkeyvyče, G. Gerovského a J. Dzendzelivského	20
1.4.3. Klasifikace Z. Hanudel'ové	21
2. UBĚA A MALYJ BEREZNYJ – ZÁKLADNÍ GEOGRAFICKÉ, DEMOGRAFICKÉ A HISTORICKÉ ÚDAJE	23
2.1. OBEC UBĚA	23
2.1.1 Poloha	23
2.1.2. Stručná historie obce	23
2.1.3. Národnost	24
2.1.4. Mateřský jazyk	25
2.1.5. Náboženské vyznání	26
2.1.6. Další demografické ukazatele – věk, vzdělání, ekonomická aktivita	27
2.2. OBEC MALYJ BEREZNYJ	28
3. FONETICKÁ A GRAMATICKÁ STRUKTURA DIALEKTŮ OBCÍ UBĚA A MALYJ BEREZNYJ A JEJÍ DYNAMIKA	30
3.1. FONETIKA	30
3.1.1. Fonetika nářečí obce Uběa	30
3.1.2. Fonetika nářečí obce Malyj Bereznyj	40
3.2. MORFOLOGIE	42
3.2.1. Slovesa	42
3.2.2 Substantiva	49
3.2.3 Adjektiva	55
3.2.4. Zájmena	57
3.2.5. Číslovky	62
4. FONETICKÁ A GRAMATICKÁ STRUKTURA DALŠÍCH VYBRANÝCH JIHOKARPATSKÝCH NÁŘEČÍ A JEJÍ DYNAMIKA	65
4.1. SEVEROSPIŠSKÁ SKUPINA – LITMANOVÁ, OKR. STARÁ ĽUBOVŇA	65
4.1.1. Fonetika	65
4.1.2. Morfologie	67
4.1.3 Lexikum	69
4.2. ZÁPADOMAKOVICKÁ PODSKUPINA – CHMEĽOVÁ	69
4.2.1.Fonetika	69
4.2.2. Morfologie	70
4.3. SVIDNICKÁ PODSKUPINA – KAPIŠOVÁ, DOBROSLAVA, HUNKOVCE, BODRUŽAL	73
4.3.1. Fonetika	73
4.3.2. Morfologie	74
4.4. JIHOMAKOVICKÁ PODSKUPINA – PISKOROVCE, RAFAJOVCE	75
4.4.1. Piskorovce	75
4.4.2. Rafajovce	78
4.5. LABORECKÁ (ZÁPADOZEMPLÍNSKÁ) SKUPINA – ZAVADA	80
4.5.1. Fonetika	80
4.5.2. Morfologie	80

4.6. LABORECKO-SNINSKÁ PŘECHODOVÁ PODSKUPINA – PČOLINNÉ	81
4.6.1. <i>Fonetika</i>	81
4.6.2. <i>Morfologie</i>	82
4.7. SNINSKÁ (VÝCHODOZEMPLÍNSKÁ) SKUPINA	83
4.7.1. <i>Kolonica, Strihovec</i>	83
4.7.2. <i>Nová Sedlica</i>	84
4.8. UŽSKÁ SKUPINA – KŇAHYŇA, STUŽYCJA	85
4.8.1. <i>Kňahyňa</i>	85
4.8.2. <i>Stužycja</i>	87
4.9. BORŽAVSKÁ (BEREŽSKÁ) SKUPINA – ILNYCJA	88
5. STARŠÍ VRSTVY LEXIKA NÁŘEČÍ ZKOUMANÉ OBLASTI	90
5.1. LIDSKÉ TĚLO	90
5.2. RODINA A PŘÍBUZENSKÉ VZTAHY	93
5.3. POČASÍ	95
5.4. DŮM A HOSPODÁŘSKÉ BUDOVY	97
5.4.1. <i>Části domu a jeho vnitřní vybavení</i>	97
5.4.2. <i>Hospodářské budovy a exteriér</i>	100
5.5. NÁŘADÍ, ZPRACOVÁNÍ DŘEVA, SENOKOS, ŽNĚ	102
5.6. PLUH, VŮZ, KOŇSKÝ ZÁPŘAH	104
5.7. ZPRACOVÁNÍ LNU A KONOPÍ	105
5.8. NÁDOBY A KUCHYŇSKÉ VYBAVENÍ	107
5.9. JÍDLO	109
5.10. DOMÁCÍ A HOSPODÁŘSKÁ ZVÍŘATA	112
5.11. DIVOKÁ ZVÍŘATA	114
5.12. HOSPODÁŘSKÉ ROSTLINY	118
5.13. BYLINY, DIVOCE ROSTOUCÍ ROSTLINY	121
5.14. STROMY	123
5.15. HOUBY	123
5.16. VESNICE A SPOLEČENSKÝ ŽIVOT	124
5.17. KRAJINA A RELIÉF	125
6. LEXIKÁLNÍ VÝPŮJČKY A PARALELY	137
6.1. VÝPŮJČKY Z VÝCHODOSLOVENSKÝCH NÁŘEČÍ A SLOVENSKO-RUSÍNSKÉ LEXIKÁLNÍ PARALELY	137
6.1.1. <i>Krajina, počasí</i>	139
6.1.2. <i>Rostlinstvo</i>	141
6.1.3. <i>Divoká a domácí zvířata</i>	143
6.1.4. <i>Zemědělství</i>	145
6.1.5. <i>Dům a jeho příslušenství</i>	146
6.1.6. <i>Jídla, nápoje a jejich příprava</i>	149
6.1.7. <i>Oděv a obuv</i>	151
6.1.8. <i>Vesnice a společenská život</i>	152
6.1.9. <i>Zdravověda a člověk</i>	155
6.1.10. <i>Charakter slovensko-rusínských izolex</i>	156
6.2. VÝPŮJČKY Z MAĎARŠTINY	159
6.3. VÝPŮJČKY Z NĚMČINY	171
6.4. VÝPŮJČKY Z RUMUNŠTINY	178
7. NOVĚJŠÍ VRSTVY LEXIKA JIHOKARPATSKÝCH NÁŘEČÍ NA PŘÍKLADĚ OBCÍ UBLA A MALYJ BEREZNYJ	180
7.1. AUTOSÉMANTIKA	180
7.1.1. <i>Ubla</i>	180
7.1.2. <i>Malyj Bereznyj</i>	187
7.2. SYNSEMANTIKA	194
7.2.1. <i>Předložky</i>	194
7.2.2. <i>Spojky</i>	214
7.2.3. <i>Částice</i>	226
8. JAZYKOVÁ SITUACE VE ZKOUMANÉ OBLASTI A NÁRODNOSTNÍ PROBLEMATIKA	252
8.1. JAZYKOVÁ SITUACE V OBCÍCH S JIHOKARPATSKÝM NÁŘEČÍM NA ÚZEMÍ SLOVENSKA	252

8.1.2 <i>Ubl'a</i>	253
8.2. KODIFIKOVANÝ RUSÍNSKÝ JAZYK NA SLOVENSKU	255
8.3. POSTOJE MLUVČÍCH JIHOKARPATSKÝCH NÁŘEČÍ KE KODIFIKOVANÉMU RUSÍNSKÉMU JAZYKU NA SLOVENSKU	257
8.4. JAZYKOVÁ SITUACE V OBCÍCH S JIHOKARPATSKÝM NÁŘEČÍM NA ÚZEMÍ UKRAJINY	266
8.4.1. <i>Malyj Bereznyj</i>	267
8.5. NÁRODNOSTNÍ PROBLEMATIKA.....	269
8.5.1. <i>Historický vývoj národnostního uvědomění mluvčích jihokarpatských dialektů</i>	269
8.5.2. <i>Národnostní uvědomění mluvčích jihokarpatských nářečí na Slovensku a Ukrajině v současné době</i>	271
ZÁVĚR	282
LITERATURA	289
SEZNAM PŘÍLOH	295

Úvod

Východoslovanská nářečí na území Zakarpatské oblasti na Ukrajině a na severovýchodě Slovenska byla v minulosti dobře popsána.¹ Většina dialektologů je klasifikovala jako součást jihozápadních ukrajinských nářečí (např. v AUM, v dílech V. Latty, Z. Hanudel'ové, O. Lešky aj.). V současné době bývá tento nářeční celek stále častěji pojímán jako samostatný rusínský jazyk, který je v mnoha státech s rusínským obyvatelstvem oficiálně uznán jako menšinový.

Název pro určitou skupinu dialektů je do značné míry záležitostí konvence, v této práci se přidržíme termínu jihokarpatská nářečí, který zavedl I. Paňkevyč, synonymně používáme i označení rusínská nářečí. Paňkevyč termín jihokarpatská nářečí používal pro všechny východoslovanské dialekty nacházející se na jih od hlavního hřebene Karpat na území tehdejší Podkarpatské Rusi a východního Slovenska, tedy včetně huculských nářečí v okrese Rachov. Pojem rusínská nářečí na druhou stranu zahrnuje obvykle i lemkovská nářečí na severní straně Karpat. Nářečí po severní i jižní straně Nízkých Beskyd na území Polska a Slovenska a nářečí na území Zakarpatské oblasti Ukrajiny až po řeku Teresvu (tedy bez huculských nářečí) tvoří jeden vnitřně diferencovaný nářeční celek, který můžeme nazvat jako rusínský, karpatský, případně karpatorusínský. Označení jihokarpatská nářečí pak chápeme jako pojem užší, tedy jen pro nářečí na území Slovenska a Zakarpatské Ukrajiny (s drobnými přesahy na území Maďarska a Rumunska), od řeky Popradu po řeku Teresvu. Vzhledem k tomu, že se v práci zaměřujeme jen na dialekty na území Slovenska a Ukrajiny, používáme nejčastěji termín jihokarpatská nářečí.

Mluvčí jihokarpatských nářečí žili téměř tisíc let v jednom státním celku, do r. 1919 v uherském království, resp. rakousko-uherském soustátí, v letech 1919-1939 pak v Československu. Rozdělily je až události II. světové války. Nová československo-sovětská hranice, která vznikla v roce 1945 poté, co SSSR připojil oblast Podkarpatské Rusi, měla dalekosáhlé důsledky pro vývoj jazyka a identity obyvatelstva hovořícího třemi jazyky – rozdělila totiž nejen rusínské, ale i slovenské a maďarské nářeční kontinuum.

V této práci se budeme věnovat důsledkům, které měl vznik nové politické hranice pro vývoj jihokarpatských dialektů. Proměny těchto nářečí, která se tak ocitla v odlišné sociolingvistické situaci a začala se orientovat na různé spisovné jazyky, se pokusíme přiblížit především na příkladu nářečí dvou obcí, oddělených dodnes státní hranicí – Ubľa a Malyj

¹ Viz zejména práce Verchratského, Brocha, Paňkevyče, Lešky, Latty, Hanudel'ové, Dzendzelivského, Kurimského a Šiškové v seznamu použité literatury.

Bereznyj. Ubľa byla vybrána s ohledem na více než stoletou tradici dialektologického výzkumu – už na konci 19. stol. popsal zdejší nářečí norský slavista O. Broch (Broch 1895; Broch 1899), před II. světovou válkou tu sbíral materiál I. Paňkevych (Paňkevych 1938), v 60. letech se zde uskutečnily expedice vedené O. Leškou, který ubľanské nářečí zpracoval monograficky (Leška 1973). Malýj Bereznyj byl vybrán jako nejbližší obec na ukrajinské straně hranice. Informace o starších etapách vývoje místního nářečí nám podávají zejména dialektologické atlasy, obec je totiž opěrným bodem v Atlasu ukrajinského jazyka (AUM II, 1988) a Celokarpatském dialektologickém atlasu (OKDA). Získané údaje pak ověříme na materiálu z dalších obcí s jihokarpatským nářečím na území Slovenska a Ukrajiny. Předpokládaný divergentní jazykový vývoj, jenž zde za posledních 70 let nastal, nebyl dosud v dialektologické literatuře zachycen.

Pokusíme se také podat nástin současné jazykové situace v obcích s jihokarpatským nářečím na území východního Slovenska a v Zakarpatské oblasti na Ukrajině. Budeme se věnovat kodifikovanému rusínskému jazyku na Slovensku a problematice jeho přijetí mluvčími jihokarpatských dialektů. Vedle jazykovědného výzkumu se zaměříme také na současný stav národnostního uvědomění u mluvčích zkoumaných nářečí.

Pro získání současného nářečního materiálu bylo v letech 2011 – 2015 podniknuto sedm dvou- nebo třítydenních terénních výzkumů v obcích s jihokarpatským nářečím na východním Slovensku a v Zakarpatské oblasti na Ukrajině, celkem bylo prozkoumáno 26 obcí na Slovensku a 8 obcí na Ukrajině. V této práci je analyzován materiál z 20 obcí na území Slovenska – Litmanová, Chmeľová, Kapišová, Dobroslava, Hunkovce, Bodružal, Tokajík, Piskorovce, Rafajovce, Zavada, Zbojné, Svetlice, Nižná Jablonka, Pčolinné, Kolonica, Strihovce, Ubľa, Ulič, Zboj, Nová Sedlica, a 4 obcí na Ukrajině – Malýj Bereznyj, Kňahyňa, Stužycja, Ilnycja.

Sběr materiálu probíhal jednak formou řízeného rozhovoru explorátora s informanty, jednak jako záznam spontánních nářečních projevů a vzájemných rozhovorů mezi informanty. V obou případech byly nářeční promluvy nahrávány na diktafon a přepsány pomocí fonetické nebo fonematické transkripce. Kromě nahrávek jsme tak při analýze mohli pracovat s nářečními texty. Při rozhovorech s informanty byly využity tematické okruhy používané při sběru nářečního materiálu v 50. a 60. letech, vypracované I. Paňkevychem (Příloha č. 2). Pro sběr lexikálního materiálu byla v některých obcích použita lexikální část dotazníku Atlasu slovenského jazyka.

Pro výběr metody či strategie při přímém sběru nářečního materiálu je nutné včas rozpoznat, která z nich bude vyhovovat konkrétní informantovi, od různých informantů lze

totiž získat jazyková data různého druhu. Někteří nářeční mluvčí ochotně poskytují souvislé nářeční projevy bez snah o jazykovou akomodaci, avšak na přímé otázky týkající se jazyka často nedokáží odpovědět, nebo podobné dotazy naruší spontaneitu jejich promluv.² Na druhé straně existují informanti, kteří mají jisté zábrany při komunikaci v podmínkách terénního výzkumu dané přítomností cizího člověka a nahráváním, pro záznam nářečních promluv tak nejsou příliš vhodné. Totiž informanti však často mohou podávat precizní odpovědi při lexikálním výzkumu s pomocí dotazníku a na jiné otázky lingvistického charakteru.

Největší množství nářečních textů jsme získali v obcích Ubl'a a Malyj Bereznyj, kde byl sběr materiálu prováděn opakovaně. Vznikly tak textové korpusy nářečí obou obcí – korpus nářečí Ubl'i, čítající 62182 textových slov, 274603 znaků, a korpus nářečí Malého Berezného, obsahující 47962 textových slov, 218524 znaků. Ačkoli je ubl'anský korpus přibližně o čtvrtinu větší, považujeme korpusy za srovnatelné. Ubl'anský korpus obsahuje nářeční promluvy 22 informantů, z nichž 12 bylo hlavních, malobereznanský korpus tvoří jazykový materiál od 28 informantů, z nichž 13 bylo hlavních.³ Informanti byli voleni tak, aby, pokud možno, zastupovali všechny věkové kategorie, přesto bylo výrazně větší množství materiálu zaznamenáno od mluvčích střední a starší generace. S nářečními korpusy jsme pracovali v programu MonoConc, který umožňuje snadné vyhledávání a frekvenční analýzu zadaných slovních forem, neumožňuje však bohužel propojení nahrávek a jejich transkripce.

Při zpracování nářečního materiálu budeme vycházet především z tradičních strukturalistických metod jazykového popisu. Metoda synchronního strukturního popisu byla již na tato nářečí aplikována čelným představitelem pražského strukturalismu O. Leškou, v nější míře dokonce na stejné nářečí, které stojí, především díky tomu, i v centru této práce – nářečí obce Ubl'a.

Snažili jsme se i o co nejlepší praktické osvojení zkoumaných dialektů, které je nezbytné jak pro hlubší vhled do povahy zkoumaného jazykového systému, tak pro získání relevantních jazykových dat od informantů, neboť minimalizuje nutnost jazykové

² Někdy informanty takto formulované otázky dokonce odradí od pokračování v rozhovoru, mohou se například cítit, jako by byli zkoušeni, při lexikálním sběru je často demotivuje zjištění, že explorátor dané slovo zná (pokud ho nezmíní sami, explorátor se zeptá „a slovo xy jste nepoužívali?“), ne vždy tak mohly být využity všechny metody sběru nářečního materiálu.

³ Jako hlavní označujeme ty informanty, od kterých pochází většina materiálu v obou korpusech, máme od nich delší nahrávky souvislých projevů, obvykle známe jejich věk, jméno, profesi, vzdělání apod. Do korpusů byl však pojat i materiál od dalších mluvčích, od kterých byly získány kratší, někdy jen útržkovité promluvy, většinou se jedná o nahrávky spontánních projevů a rozhovorů mezi několika informanty. Bližší údaje o těchto informantech z větší části neznáme.

akomodace vůči explorátorovi. Jazyková kompetence nabytá v podmínkách terénního výzkumu se pochopitelně může jen stěží přiblížit jazykovému citu rodilých mluvčích dialektu. Za velmi podstatné proto považujeme i nalezení informantů, kteří jsou schopni sami své nářečí analyzovat a své jazykové vědomí zprostředkovat explorátorovi. V několika zde představených lokalitách se podařilo nalézt takové osoby, které byly schopny upozornit explorátora na některé méně nápadné jazykové jevy, např. na jemné fonetické nuance nebo na drobné sémantické rozdíly v nářečním lexiku. Nezbytná je pomoc rodilých mluvčích při popisu fonologického systému nářečí. Z větší části je však badatel, pro nějž zkoumaný jazykový systém není mateřštinou, odkázán na rozbor kvantitativních dat.

Tradiční dialektologické metody se tedy pokusíme spojit s některými metodami korpusové lingvistiky, zejména metodu frekvenční analýzy při zpracování většího množství nářečních textů. Kromě samotného popisu nářečních systémů se budeme snažit o zachycení jejich vývoje jednak v důsledku mezinářečního kontaktu, jednak v důsledku vlivu spisovných jazyků.

1. Historie výzkumu jihokarpatských dialektů a materiály pro jejich stav v minulosti

1.1. Nejstarší fáze výzkumů

Vědecké poznání staršího stavu jihokarpatských nářečí je na velmi vysoké úrovni díky dlouhé tradici jejich dialektologického výzkumu. Jako první na osobitý a v mnoha aspektech značně archaický jazyk tehdejší Uherské Rusi upozornili ve svých pracích již v 19. stol. M. Lučkaj, J. Holovackyj, J. Sabov a někteří další.

Mezi první skutečně lingvistické studie patří práce norského slavisty O. Brocha a haličského učenice I. Verchratského, vzniklé na sklonku 19. st. Broch ve svých studiích věnovaných slovensko-rusínské jazykové hranici popsal slovenské zemplínské nářečí obce Falkušovce, sotácké nářečí obce Koromľa a „maloruské“ nářečí obce Ubl'a. Díky tomuto na svou dobu neobvykle modernímu a přesnému popisu, zejména pokud se týče fonetické roviny, můžeme sledovat vývoj ubl'anského nářečí po dobu delší než jedno století.⁴

Prvním soustavným popisem jihokarpatských nářečí je dvoudílná monografie Ivana Verchratského *Знадоби для пізнання угорско-руських говорів. (1. Говори з наголосом движимим. 2. Говори з наголосом сталим)*. I. Verchratskyj v roce 1897 navštívil 30 obcí na území dnešního Zakarpatí, první díl jeho práce v oddílu *Взірці бесіди угорських Руснаків* obsahuje ukázky nářečních textů z třinácti obcí: Rachiv, Rosiška, Horonda (Goronda), Strabyčiv, Velyki Lučky, Puzňakivci, Dunkovycja, Zariča, Velykyj Rakovec, Ilnycja, Dubrivka, Vilchivka (Vlahovo), Šyroke (Vyšnij Šard). V letech 1897 a 1899 navštívil I. Verchratskyj celkem 36 obcí na území dnešního Slovenska, souvislé nářeční texty uvádí z dvaceti obcí: Lukov, Livov, Čirč, Orlov, Údol (Ujak), Starina, Sulín, Chmeľová (Komloša), Becherov, Varadka, Vyšný Mirošov, Kečkovce, Vápeník, Kružľová, Vyšný Svidník, Bodružal, Drična, Čertižné, Habura, Zbojné. Nářeční texty člení podle jednotlivých folklorních žánrů na *Повірки і оповідання, Загадки и приповідки (прислівя) I. / Загадки і прислів'я (пригварки) II.*, k ukázkám mluveného jazyka připojuje i texty lidových písní. Na konci obou dílů je stručný nářeční slovník s německými ekvivalenty – *Словарець*.

Práce Verchratského sice nejsou z jazykovědného hlediska tak vyspělé jako práce Brochovy, dodnes však představují nesmírně cenný zdroj materiálu pro starší fáze jihokarpatských nářečí.

⁴ BROCH, O. *Zum Kleinrussischen in Ungarn*. Wien 1895; BROCH, O. *Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn*. Kristiania 1897; BROCH, O. *Weitere Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn*. Kristiania 1899; БРОХЪ, О. *Угорорусское нарѣчіе села Убли (Земплинскаго комитата)*. Санктпетербургъ 1899.

1.2. Výzkumy v meziválečném období, I. Paňkevyč

Před druhou světovou válkou prováděl na Podkarpatské Rusi, východním Slovensku a v Rumunsku rozsáhlý terénní výzkum dialektolog I. Paňkevyč, který popsal fonetiku a morfologii jihokarpatských nářečí ve své fundamentální monografii *Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей*, která vyšla v Praze v roce 1938 a za níž získal na FF UK titul docenta. Paňkevyč v práci shrnul výsledky svého výzkumu započatého v roce 1922, během něhož navštívil 179 obcí; spolu s materiálem získaným z jiných dialektologických a etnografických prací (Verchratského, Hnat'uka, Brocha, Víry a Bonkaló) zde Paňkevyč zpracoval „dialektologické zápisy z téměř 300 vesnic ze všech 520 rusínských vesnic“.⁵ Paňkevyčova dialektologická monografie zůstává dodnes hlavním a nepřekonaným zdrojem informací o fonetice a morfologii jihokarpatských nářečí, zejména pokud jde o území dnešní Zakarpatské oblasti.

Paňkevyč ve výzkumu pokračoval i po II. světové válce, nasbíral i úctyhodný lexikografický materiál pro zamýšlený nářeční slovník, jenž však nebyl vydán.

K badatelům meziválečného období zabývajících se dialekty tohoto areálu patří vedle Paňkevyče ještě G. Gerovskij.⁶

1.2.1 Materiály I. Paňkevyče pro slovník jihokarpatských nářečí

Ivan Paňkevyč sbíral od roku 1920 do konce svého života materiál pro slovník ukrajinských jihokarpatských nářečí, jak nazýval všechny východoslovanské dialekty nacházející se jižně od hlavního hřebene Karpat na území tehdejšího Československa. Výsledkem této mnohaleté práce je lístková kartotéka čítající přes 119000 záznamů s nářečním lexikem. Slovník se bohužel nepodařilo dokončit a vydat ani samotnému Paňkevyčovi, ani jeho žákům. V současné době je tento cenný materiál zpracováván v Praze ve Slovanském ústavu AV ČR do podoby elektronické lexikální databáze.

Nejpodrobněji byl Paňkevyčův lexikální materiál popsán v článcích J. Dzendzelivského *Іван Панькевич як діалектолог*⁷ a M. Dolnycké *Матеріали для словника українських закарпатських говірок Івана Панькевича*⁸.

V článku Dzendzelivského se dozvídáme o jednotlivých etapách sběru lexikálního materiálu, o Paňkevyčově úsilí zapojit do něj místní inteligenci, podrobně jsou popsány

⁵ ПАНЬКЕВИЧ, І. *Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей*. Ч. І. Звучня і морфологія, Прага 1938. III.

⁶ GEROVSKIJ, G. *Jazyk Podkarpatské Rusi*. Československá vlastivěda III. Praha 1934.

⁷ ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ, Й. *Іван Панькевич як діалектолог*. In: *Науковий збірник Музею української культури в Свиднику*, том 4, ч. I, Пряшів 1969, 167-209.

⁸ ДОЛНИЦЬКА, М. *Матеріали для словника українських закарпатських говірок Івана Панькевича*. In: MUŠINKA, M. *Ivan Paňkevyč a otázky spisovného jazyka. Štúdie a materiály*. Prešov 2002, 27-35.

tematické okruhy dotazníků pro terénní výzkum, často je citována soukromá korespondence a články Paňkevyče v lokálních časopisech, podávající svědectví o celkové koncepci připravovaného slovníku. V článku *Подкарпато-руський діалектологічний (областний) словарь* publikovaný v časopise *Подкарпатська Русь* v roce 1923 např. nalezneme svědectví o tom, že Paňkevyč od samého počátku zamýšlel slovník jako syntézu lexika živých dialektů a karpatoruských literárních památek: „Той словарь має и практичну ціль. Їн має нам выказати все языкове богатство, котре до нынѣ збереглося в живій народній бесѣдѣ, або записане в нашій старій книжній литературѣ.“⁹ Proto Paňkevyč do kartotéky svého slovníku zahrnul částečně také excerpta z literárních pramenů.

Paňkevyčova dcera Marta Dolnycká provedla podrobnou inventarizaci slovníkových materiálů, které byly uchovávané v Památníku národního písemnictví v Praze v pozůstalosti jejího otce. Celkový počet kartotéčních lístků tehdy spočítala na více než 116000. Dále odhadovala, že 45000 z tohoto množství pochází přímo z pera Paňkevyče, 30000 tvoří Hnaťukova excerpta literárních pramenů (z toho 8000 ze slovníku L. Csopeye), 20000 pochází od jiných sběratelů, 10000 je výsledkem práce desetičlenné slovníkové komise, sestavené z emigrantů z Podkarpatské Rusi v době druhé světové války, a 12000 hesel vyexcerpoval z různých zdrojů Orest Zilynskyj, který připravoval slovník k vydání po Paňkevyčově smrti.¹⁰

První fáze sběru slovníkového materiálu tedy probíhala od samého začátku 20. let do vypuknutí druhé světové války. Do podoby kartotéčních lístků byl zpracován materiál získaný Paňkevyčem při výzkumných cestách přímo v terénu, dále pak odpovědi na dotazníky publikované Paňkevyčem v místním tisku, excerpta z dříve publikovaných nářečních textů a také místní tisk a literatura blízká lidovému jazyku, jejichž excerpci Paňkevyč svěřil haličskému etnografovi Volodymyru Hnaťukovi. Již v roce 1926 sděluje Paňkevyč Hnaťukovi v osobní korespondenci svůj úmysl vydat slovník ve stávající podobě, jeho rozsah tehdy odhadoval na 35000 hesel. Vydání se však nepodařilo uskutečnit.¹¹

V době maďarské okupace Podkarpatské Rusi se Ivanu Paňkevyčovi podařilo uprchnout přes Vídeň a Bratislavu do Prahy. Práci nad dalším rozšiřováním a zpracováváním jeho slovníku to však nezastavilo. Z podkarpatských emigrantů, zejména učitelů a studentů, sestavil Paňkevyč desetičlennou komisi, jež měla slovník prověřit a doplnit pasportizací údajů

⁹ ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ, Й. Іван Панькевич як діалектолог. In: *Науковий збірник Музею української культури в Свиднику*. Т. 4, ч. I. Пряшів 1969, 195.

¹⁰ ДОЛНИЦЬКА, М. Матеріали для словника українських закарпатських говірок Івана Панькевича. In: MUŠINKA, M. *Ivan Paňkevyč a otázka spisovného jazyka. Štúdie a materiály*. Prešov 2002, 31-33.

¹¹ ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ, Й. Іван Панькевич як діалектолог. In: *Науковий збірник Музею української культури в Свиднику*, Т. 4, ч. I. Пряшів 1969, 198.

před jeho konečným vydáním ve Slovanském ústavu, který ho již tehdy zařadil do svého edičního programu. Z tohoto období pocházejí přípisky na velké části lístků, jedná se zejména o doplnění dalších lokalit (s největší pravděpodobností jsou to rodné obce jednotlivých členů slovníkové komise) a fonetických či slovotvorných variant na starší lístky a vytváření nových hesel. Další etapa sběru slovníkového materiálu začíná až v roce 1951, kdy Paňkevyč vydává časopisecky nové dotazníky a připravuje terénní expedice na východní Slovensko. Do práce nad slovníkem zapojuje své žáky z Karlovy univerzity, k rozšíření jeho materiálu významně přispěli zejména Andrej Kurimský a Mikuláš Mušinka. Ke konečnému zpracování slovníku přistupuje Paňkevyč až krátce před svou smrtí v roce 1958, k tisku však stihl připravit jen první tři písmena abecedy. Po Paňkevyčově smrti se práce nad slovníkem ujímá Paňkevyčův žák Orest Zilynskyj, který obohacuje lexikální materiál o další excerpta nářečních zápisů a připravuje slovník k vydání jako zaměstnanec Československo-sovětského institutu ČSAV až do roku 1963. Do té doby zpracoval téměř polovinu hesel, avšak při stěhování akademického ústavu do jiné budovy se zpracovaná část slovníku nenávratně ztratila.

Posledním pokusem o vydání slovníku byla snaha Mykoly Hrycaka v letech 1964-66 spojit svůj lexikální materiál (zhruba dvakrát obsáhlejší) s Paňkevyčovým a vytvořit tak slovník zakarpatských nářečí na základě kartotéky čítající okolo 300000 hesel. Tento plán však také ztroskotal, neboť se nepodařilo nalézt vydavatele. Od té doby je Paňkevyčova kartotéka s lexikálním materiálem uchovávána v archivu Památníku národního písemnictví, nyní v depozitáři ve Starých Hradech.

Až v roce 2010 bylo ve Slovanském ústavu AV ČR rozhodnuto o zpracování Paňkevyčova materiálu. V současné době je celá Paňkevyčova kartotéka naskenována a její data jsou zanášena do elektronické databáze, jejíž technické možnosti jsou průběžně zdokonalovány. Výsledkem by mělo být moderní elektronické medium, v němž bude možno lexikální údaje vyhledávat a třídit podle řady kritérií a které tak poskytne široký prostor pro srovnávací lexikologické studie. Dalším krokem pak bude publikace slovníku jihokarpatských nářečí, který čeká na své vydání již dlouhá desetiletí.

Převážná většina lístků je zpracována v souladu s hlavními dialektologickými požadavky – za heslovým slovem následuje jeho ekvivalent či výklad ve spisovné (haličské) ukrajinštině, případně i němčině, češtině nebo maďarštině (zřídka bývá výklad i v daném nářečí), je uveden minimální kontext užití daného slova, lokalita, kde bylo slovo zapsáno, nebo odkaz na literární pramen (většinou zkratkou), někdy také jméno sběratele nebo informanta, za heslovým slovem bývá také určen slovní druh a u substantiv, ačkoli opět ne vždy, tvar genitivu sg. a nominativu pl., u sloves tvar 1. osoby apod. Způsobem zápisu hesel

se vzhledem k zapojení značného množství sběratelů (i laických) nepřidržíme jednotných pravidel.

Původní lístková kartotéka je do podoby elektronické databáze převáděna tak, že z každého naskenovaného lístku je přepsáno heslové slovo, jeho vysvětlivka či ekvivalent, kontext užití slova, pramen zápisu (obvykle lokalita) a minimální gramatická charakteristika. Podle všech těchto kritérií lze v databázi vyhledávat. Např. podle lokality je tedy možno celý materiál roztřídit na stovky slovníků lokálních nářečí. U naprosté většiny jihokarpatských obcí se jedná o vůbec první zachycení jejich slovní zásoby. U některých lokálních nářečí je zachyceno jen několik desítek či stovek slov, u několika z nich to však budou svým rozsahem již nezanedbatelné dialektní lexikony o rozsahu dvou, tří a možná i více tisíc slov, na území Slovenska to budou např. obce Varadka (rodiště A. Kurimského), Údol, Strážany, Jakubany, Svetlice, Ubl'a a Brusnica, možná i Vyšný Orlík, Šambron a Krásny Brod. Na území Ukrajiny hranici tisíce hesel zřejmě přesáhne materiál z obcí Nevycke, V. Komarivci, Koryťňany (Užhorod), Perečyn, Turja Mokra, Turja Bystra, Turja Poljana (Perečyn), V. Bereznyj, Ljuta, Volosjanka (Velykyj Bereznyj), V. Vorota (dříve V. Verecki), Volovec, Bukovec, (Volovec), Mukačevo (Mukačevo), Mižhirja, N. Synevyr, V. Studenyj, Lozjanske, Torun (Mižhirja, dříve Volovyj), Imstyčovo, Zaričča (Iršava), Chust, Oleksandrivka (dříve Šandrovo), Horinčovo (Chust), Ťačiv, Tereblja, Teresva, Bedevlja (Ťačiv), Verjacija (Vynohradiv), z oblasti huculských nářečí, zastoupené skromněji, jsou to Rachiv, Jasinnja, Bohdan, Kobylecka Poljana (Rachiv). Jedná se však pouze o odhad opírající se pouze o dosud zpracovaný materiál, teprve až bude databáze zpracována celá, budeme disponovat přesnými údaji.

Současné projekty Slovanského ústavu v Praze a Ústavu ukrajinského jazyka v Kyjevě, vracející se k badatelskému dědictví dvou významných ukrajinských dialektologů – Ivana Paňkevyče a Mykoly Hrycaka – dávají naději, že se tato jazykově výjimečně zajímavá a pestrá oblast v dohledné době dočká zaslouženého zpracování svého lexikálního bohatství.

1.3. Výzkumy ve 2. pol. 20. stol. a v současnosti

Novou významnou etapou ve výzkumu jihokarpatských nářečí byly pravidelně pořádané dialektologické expedice na východní Slovensko na konci 50. a v 60. letech 20. st., při nichž se již běžně pracovalo s nahrávací technikou. O obnovení terénního výzkumu se zasloužil Ivan Paňkevyč a jeho žáci; první expedice v roce 1957 do Kurova, rodiště Mikuláše Mušinky, se ještě účastnil i sám Paňkevyč. Expedice byly organizovány tehdejším ukrajinistickým pracovištěm v ČSI ČSAV (později ÚJL ČSAV) a účastnili se jich ukrajinisté působící v Praze ve zmíněných ústavech a na FF UK: O. Leška, A. Kurimský, R. Šišková,

M. Mušinka, K. Genyk-Berezovskyj a další. Jedním z prvních významných publikačních výsledků z těchto expedic byla studie A. Kurimského a nářečí obce Nová Sedlica.¹² Zpracování získaného materiálu však bylo pozastaveno v době normalizace. Přesto se i v této době podařilo publikovat několik prací založených na materiálu těchto expedic, nejvýznamnější z nich je monografie O. Lešky *Говор села Убля восточной Словакии*.¹³ Leška v ní podrobně analyzuje jazykový systém ubľanského nářečí, podává detailní strukturní popis nářeční fonetiky, morfologie a syntaxe z čistě synchronního hlediska. Jako práce věnovaná nářečí jedné obce je Leškova monografie jak svým rozsahem, tak i jemností jazykové analýzy zcela jedinečná nejen v kontextu jihokarpatské dialektologie. Významné jsou i Leškovy studie týkající se zvukové stavby, morfologie a přízvukových poměrů vesnice Zvala. K těmto dřívějším studiím, doplněným popisem nářečí vesnice Nižná Jablonka a bohatými ukázkami nářečního vyprávění ve fonematickém a fonetickém přepisu, se Leška vrátil v publikaci *Розповіді з Підкарпаття*¹⁴, jež je dodnes nejobsáhlejší chrestomatií jihokarpatských nářečí na území Slovenska.

Od poloviny 90. let je materiál dřívějších terénních výzkumů opět zpracováván SLÚ AV ČR. Zvukové záznamy pořízené v 50. a 60. letech byly digitalizovány, vznikl tak soubor 91 kompaktních disků, obsahující několik set hodin nahrávek nářečních promluv. Tento unikátní materiál byl představen v dialektologických a etnografických publikacích R. Šiškové a M. Mušinky¹⁵, nářeční lexikum bylo na základě tohoto materiálu také již částečně zpracováno v podobě diferenčního slovníku.¹⁶

Výzkumu rusínských nářečí se samozřejmě věnovala a stále věnuje i řada zahraničních univerzit a vědeckých pracovišť. Na Slovensku patří k nejvýznamnějším pracím v tomto oboru dialektologické atlasy V. Latty¹⁷ a Z. Hanudel'ové¹⁸. Lattův atlas má v rámci slovanské nářeční lingvogeografie opět zcela výjimečné postavení díky úplnosti sítě zkoumaných lokalit, v atlasu jsou kartografovány fonetické, morfologické a zčásti i lexikální izoglosy

¹² KURIMSKÝ, A. Говірка села Новоседлиця Снинського району. In: *Bulletin Vysoké školy ruského jazyka a literatury*. Praha 1961.

¹³ ЛЕШКА, О. Говор села Убля восточной Словакии. *Етюды по українській діалектології I*. Praha 1973.

¹⁴ LEŠKA, O., ŠIŠKOVÁ, R., MUŠINKA, M. *Розповіді з Підкарпаття. Українські говірки східної Словаччини. / Vyprávění z Podkarpát. Ukrajinská nářečí východního Slovenska*. New York – Praha – Київ 1998.

¹⁵ ŠIŠKOVÁ, R., MUŠINKA, M., MUŠINKA, A. *Ukrajinská nářečí Slovenska. Výzkum a zvukové zápisy z let 1957 – 1967*, Praha 2005; ŠIŠKOVÁ, R., MUŠINKA, M., HRUŠOVSKÝ, J. *Vyprávění a písně Rusínů z východního Slovenska. Jihokarpatská ukrajinská nářečí v autentických záznamech*. Praha 2009.

¹⁶ ŠIŠKOVÁ, R. *Areálová studie slovní zásoby rusínských nářečí východního Slovenska. Diferenční slovník*. Praha 2009.

¹⁷ ЛАТТА, В. *Атлас українських говорів східної Словаччини*. Пряшів 1991.

¹⁸ ГАНУДЕЛЬ, З. *Лінгвістичний атлас українських говорів східної Словаччини. Т. I. Назви трав, посуду і кухонного начиння. Т. II. Ткацька лексика*. Пряшів 1981, 1989.

z více než 270 obcí, což znamená, že v atlasu jsou jen s několika výjimkami zastoupeny veškeré obce s jihokarpatským nářečím, které se nacházejí na území dnešního Slovenska. Lexikální atlasy Z. Hanudel'ové se vyznačují též dosti hustou sítí zkoumaných lokalit, mapují přitom podrobně archaické vrstvy nářeční slovní zásoby, která dnes nenávratně mizí (zejména lexikum spojené s tkaním). Z novějších prací zmíníme monografii M. Čižmarové o botanickém názvosloví jihokarpatských nářečí na Slovensku.¹⁹

Na Ukrajině jsou jihokarpatským nářečím věnovány zejména práce J. Dzendzelivského, z nichž nejvýznamnější jsou jeho lexikální atlasy a práce o ukrajinsko-západoslovanských paralelách.²⁰ Maďarským vlivům na jihokarpatská nářečí se věnoval P. Lyzanec.²¹ Největším lexikografickým dílem z poslední doby, zachycujícím slovní zásobu nářečí jedné lokality, je slovník obce Sokyrnycja I. Sabadoše, obsahující přes 17 000 hesel.²² Bohaté lexikální materiály M. Hrycaka z území Zakarpatské oblasti jsou v současné době zpracovávány v Ústavu ukrajinského jazyka NAV Ukrajiny v Kyjevě.

Rozsáhlá odborná literatura existuje i o blízkce příbuzných lemkovských nářečích v Polsku a o jazyce Rusínů v srbské Vojvodině.²³

Areál jihokarpatských dialektů tedy ve slavistice patří k oblastem, jež byly v minulosti dobře popsány. Přesto má současné poznání stavu rusínských nářečí své nedostatky. Málo je známa současná jazyková situace. Zejména v poslední době nářečí prodělávají značné proměny pod tlakem sociálně dominantních jazyků. Na Slovensku jsou Rusíni vystaveni jazykové asimilaci, na druhé straně se však rychle etabluje i spisovná podoba rusínštiny. Na Ukrajině probíhá nivelizace původních dialektů vzhledem ke spisovné ukrajinštině a k ruštině, rozvoj samostatného spisovného jazyka není na oficiální úrovni podporován z politických důvodů. Moderní výzkum bude muset zohlednit i značné rozdíly v nářečních projevech různých generací.

1. 4. Klasifikace jihokarpatských nářečí

1.4.1. Nejstarší pokusy o klasifikaci

První pokusy o klasifikaci jihokarpatských nářečí a určení jejich poměru k ostatnímu východoslovanskému jazykovému území se objevují již v první pol. 19. st. v díle M. Lučkaje

¹⁹ ČIŽMÁROVÁ, M. *Nominačné modely v botanickom názvosloví*. Prešov 2008.

²⁰ ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ, Й. *Лінгвістичний атлас українських народних говірів Закарпатської УРСР. Лексика. Ч. I – III*. Ужгород 1958-1993.

²¹ ЛИЗАНЕЦЬ, П. М. *Українсько-угорські міжмовні контакти*. 1-3. Будапешт – Ужгород 1970-76.

²² САБАДОШ, І. *Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району*. Ужгород 2008.

²³ RIEGER, J. *Ślownictwo i nazewnictwo lemkowskię*. Warszawa 1995.

Gramatica slavo-ruthena a v práci *Розправа о языцѣ южнорусскѣмъ и его нарѣчїяхъ* J. Holovackého, který „nářečí karpatoruské“ vyčlenil jako jedno ze tří hlavních nářečí „jihoruského jazyka“.²⁴

I. Verchratskyj ve své dvoudílné monografii rozdělil dialekty tehdejší Uherské Rusi podle povahy slovního přízvuku na *nářečí s přízvukem stálým* (говори з наголосм сталим) a na *nářečí s přízvukem pohyblivým* (говори з наголосом движимим). Nářečí s pohyblivým přízvukem dále dělil podle užívání slova *lem*, resp. *liš* na nářečí Lemaků a Lišaků (лемаки, лишаки).

Někteří jazykovědci karpatské dialekty na základě reflexů za *o*, *e* v zavřené slabice řadili do skupiny nářečí severoukrajinských (A. Sobolevskij, I. Zilynskij).²⁵

1.4.2. Klasifikace I. Paňkevyče, G. Gerovského a J. Dzendzelivského

I. Paňkevyč pro všechna východoslovanská nářečí ležící jižně od hlavního hřebene Karpat zavedl termín nářečí *jihokarpatská* a zařadil je mezi jihozápadní nářečí ukrajinštiny. Jihokarpatská nářečí dále dělil na tři skupiny: nářečí *lemkovská*, *bojkovská* a *huculská*. Všemi třemi názvy zdůrazňoval jejich souvislost se sousedními dialekty na severní straně Karpat, pro něž byly tyto termíny používány. Hranicí mezi lemkovskou a bojkovskou skupinou mu byla opět hranice volného přízvuku, tedy zhruba tok řeky Laborce, hranicí mezi bojkovskou a huculskou skupinou stanovil mezi Teresvou a Šopurkou. Podrobnější dělení na nářeční skupiny a podskupiny považoval Paňkevyč za problematickou vzhledem k velké nářeční diferencovanosti, při níž většina izoglos vytváří vlastní areály a jen zřídka lze pozorovat svazky více izoglos vytvářejících další nářeční celky. Přesto však území jihokarpatských nářečí rozdělil na další menší areály (podle větších říčních toků): I. oblast od řeky Teresvy do Latoryce, kterou dále dělí na dolnomaramorošskou, ugočsko-berežskou a verchovinskou, II. oblast od Latoryce po Už, kterou nazývá berežsko-užskou a dělí ji dále na užhorodsko-seredňanskou, jihoužhorodskou a oblast údolí Uže, III. oblast mezi Užem a Laborcem, jejíž nářečí považuje za přechodový lemkovsko-bojkovský dialekt, IV. oblast od Laborce do Popradu, kterou nazývá lemkovskou, V. nářeční ostrovy.²⁶ Základní Paňkevyčovu klasifikaci potom přejali někteří ukrajinští dialektologové, např. Žylko do své syntetické práce o ukrajinské dialektologii.²⁷

²⁴ ГОЛОВАЦКИЙ, Я. *Розправа о языцѣ южнорусскѣмъ и его нарѣчїяхъ*. Во Львовѣ 1849.

²⁵ ПАНЬКЕВИЧ, І. *Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей*. Ч. І. Звучня і морфологія. Прага 1938. XV.

²⁶ Тамtéž, 344-355.

²⁷ ЖИЛКО, Ф. *Нариси з діалектології української мови*. Київ 1955.

Vlastní klasifikaci navrhl G. Gerovskij, který ve své starší práci jihokarpatská nářečí považoval za velkoruská, později je rozeznával jako samostatnou nářeční skupinu, odmítl však důrazně jejich začlenění do nářečí západoukrajinských (jihozápadních). Jihokarpatskou jazykovou oblast rozdělil na deset hlavních nářečních celků: *jihomaramorošský*, *severomaramorošský*, *berežský*, *užský*, *verchovinský*, *východozemplinský*, *západozemplinský*, *makovický*, *šarišský*, *spišský*, zvláště vyčlenil dialekt *huculský* a nářečí Byčkova a Brustur.²⁸ Klasifikace Gerovského se opírá v první řadě o fonetické rozdíly mezi jihokarpatskými nářečími, pojmenování jednotlivých skupin nářečí jsou volena podle názvů historických stolic. Takto tvořené názvosloví je jistě vhodné s ohledem na fakt opakovaný v řadě dialektologických prací, že uherské administrativní hranice měly pro diferenciaci dialektů závažnější význam než přirozené přírodní bariéry. Gerovskij v práci z roku 1948 také přímo kritizoval klasifikaci Paňkevyče (ač nejmenovitě), zejména přenos názvů utvořených od etnonym Lemkové a Bojkové, používaných na severní straně Karpat.²⁹

Další klasifikaci dialektů Zakarpatské oblasti na Ukrajině předložil J. Dzendzelivskij – na *maramorošský*, *boržavský*, *užanský* a *verxovinský*. Jeho dělení se shoduje s izoglosami *u*, *ü*, *i* za staré *o* v zavřené slabice.

1.4.3. Klasifikace Z. Hanudel'ové

Nejpodrobnější klasifikaci jihokarpatských nářečí na území Slovenska představila Z. Hanudel'ová. Její dělení je založeno na materiálu atlasu V. Latty a vlastních lexikálních atlasů, a rovněž na Lattových teoretických zásadách pro nářeční klasifikaci. Ve shodě s Lattou považuje za základní klasifikační krytéria fonologický systém, gramatickou strukturu, historicko-fonetické a morfologické jevy, lexikální zvláštnosti a pravidelné cizojazyčné vlivy.³⁰ Její klasifikace se přitom v mnoha případech přidržuje názvů zavedených Gerovským. Hanudel'ová dělí jihokarpatská nářečí na území Slovenska na šest základních celků: *sninské*

²⁸ GEROVSKIJ, G. *Jazyk Podkarpatské Rusi*. Československá vlastivěda III. Praha 1934; ГЕРОВСКИЙ, Г. Народная речь Пряшевщины. In: ШЕЛЕПЕЦКИЙ И., гл. ред. *Пряшевщина. Историко-литературный сборник*. Прага 1948, 94-144; MAGOCSI, P. R., red. *Русинський язык*. Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Opole 2004, m. 4, 476.

²⁹ „Нельзя согласиться, чтобы более подходящею основой для деления и рассмотрения говоров были клички, которыми обозначаются говорящие отдельными говорами, как это предлагают некоторые (...) Особенно неподходящим нужно считать перенесение на южные склоны Карпатских гор галицких названий «Лемки», «Бойки», которыми на северных склонах Карпат обозначаются известные группы населения и которые в Галичине вжились и получили распространение.“ ГЕРОВСКИЙ, Г. Народная речь Пряшевщины. In: ШЕЛЕПЕЦКИЙ И., гл. ред. *Пряшевщина. Историко-литературный сборник*, Прага 1948, 94-144, 121.

³⁰ HANUDELOVÁ, Z. Územné členenie ukrajinských nářečí východného Slovenska. *Slavica Slovaca*. 1993, 28 (1-2), 179.

nářečí, laborecké nářečí, makovické nářečí, ukrajinské šarišské nářečí, severospišské nářečí, nářečí jihospíšských enkláv. Tyto nářeční celky dále člení do dalších podskupin:

a) v rámci **sninského** nářečí vyčleňuje autorka *západní* a *východní (užskou) podskupinu*, jeho západní hranici vymezuje tokem řeky Cirochy, řadí sem tedy pouze ukající nářečí a shoduje se tak s územním vymezením východozemplínského nářečí u Gerovského.

b) **laborecké** nářečí vymezuje z východu tokem Výravky, ze západu linií spojující obce Príkra, Miroľa, Makovce a „údolím řek Olky a Ondavy“ (z formulace není jasné, zda sem řadí i obce ležící mezi Olkou a Ondavou). Autorka se zmiňuje také o *přechodné skupině* mezi východním a západním typem nářečí, kam zřejmě řadí obce mezi Výravkou a Cirochou. Územní vymezení laboreckého nářečí se shoduje s vymezením západozemplínského nářečí podle klasifikace Gerovského.

c) **makovické** nářečí dále člení na *svidnické, jihomakovické a západomakovické*. První vymezuje linií jdoucí přes obce Príkra, Vislanka, Šarišský Štiavnik, Rovné, Kurimka. Do jihomakovického řadí obce na území „bývalých“ okresů Gíraltovec a Stropkov (pravděpodobně v hranicích do roku 1960). Hranice západomakovického nářečí vede po linii spojující obce Vyšná a Nižná Polianka, Vyšný Mirošov, Cigla, Stebník a Vyšný Tvarožec. Gerovskij obce takto vymezené západomakovické skupiny řadil k nářečím šarišským.

d) ukrajinské **šarišské** nářečí dělí autorka na *severošarišskou* a *západošarišskou* skupinu a umisťuje ho do horního povodí řek Topľi a Torysy.

e) **severospišské** nářečí vymezuje povodím řeky Poprad s přesahem do oblasti jižně od Staré Ľubovni. Gerovskij i některé obce na západ od Popradu (po linii Malý Lipník – Hajtovka) řadil k šarišským nářečím.

f) Do jedné skupiny spojuje **nářečí jihospíšských enkláv**, t.j. obcí Závadka, Poráč, Vyšné a Nižné Slovinky, Heľcmanovce, Úhorná, a také nářečí obcí Pača v Gemeru a Hačava v Abově.

Z. Hanudel'ová tak představila nejpodrobnější klasifikaci jihokarpatských nářečí na území Slovenska, budeme se ji proto přidržovat i v této práci.

2. Ubl'a a Malyj Bereznyj – základní geografické, demografické a historické údaje

2.1. Obec Ubl'a

2.1.1 Poloha

Ubl'a se nachází na východním Slovensku, v Prešovském kraji, v okrese Snina nedaleko od státní hranice s Ukrajinou. Leží v údolí mezi Vihorlatem a Bukovskými horami (hřbetem Nastas), v bývalé župě Zemplín, na dolním toku říčky Ubl'aniky v nadmořské výšce od 210 do 240 m. n. m. Podle posledního sčítání má 808 obyvatel. Je to bývalá středisková obec, centrum Ubl'anské doliny, do které geograficky náleží okolní vsi Brezovec, Ruská Volová, Klenová, Kalná Roztoka, Ladošírov, Michajlov, Dúbrava, Hrabová Roztoka, Šmigovec a Strihovce. Do roku 1900 patřili pod matriční úřad v Ubl'e ještě na jih položené obce Ruský Hrabovec, Ruská Bystrá, Inovec a Beňatina, patřící dnes do okresu Sobrance.

Okresní město Snina je vzdáleno 28 km, má 20 723 obyvatel. Krajské město Prešov (91 782 obyv.) je vzdáleno 127 km.

Nejbližší železniční stanice na území Slovenska je v obci Stakčín (20 km), odkud je do obce autobusové spojení.

Necelé 2 km od centra obce vede státní hranice s Ukrajinou, je zde hraniční přechod, který je jedním ze dvou přechodů Slovenska s Ukrajinou. Nejbližší obec na Ukrajině je Malyj Bereznyj (4, 5 km).³¹

2.1.2. Stručná historie obce

Osídlování hornatějších oblastí východního Slovenska je spojováno s valašsko-rusínskou pastýřskou kolonizací, probíhající zde od 13 do 17. století. Obec Ubl'a je poprvé zmíněna v listině z r. 1348. Obec patřila k panství Humenné, v 17. – 19. stol. zde byli pány postupně Szirmayové, Dernáthové a Schmideghové, od roku 1846 Lobkovitzové. V r. 1715 měla mlýn a 26 zdaněných domů s pozemky. V r. 1787 tu bylo 76 domů a 551 obyvatel. V úředním lexikonu osad Uher z r. 1773 je obec představena jako čistě rusínská. Při náboženském soupisu obyvatelstva z r. 1806 byla obec vedena jako řeckokatolická s rusínským jazykem kázání. Měla tehdy 679 řeckokatolických věřících (134 manželských párů). V roce 1805 se v obci konaly tři sňatky, 19 křtů a 13 pohřbů. V roce 1828 měla obec

³¹ ČAVARGOVÁ, A., GUZEJ, J. *Ubl'a – Убля. V zrkadle stáročí*. Ubl'a 2010, 9.

126 domů a 943 obyvatel, r. 1869 756 obyvatel (dále viz tabulku).³² Populačního vrcholu obec dosáhla při sčítání roku 1961, kdy měla 1318 obyvatel.

Během 20. století se Ubl'a stala součástí několika státních celků. Do 20 stol. vstoupila jako část Rakouska-Uherska, po I. světové válce se stala součástí Československé první republiky, v době II. světové války byla okupována horthyovským Maďarskem (1939 – 1944), po osvobození se opět ocitá v obnoveném Československu. Až do této chvíle se její historie shoduje se sousedním Malým Berezným, od roku 1945, po připojení Podkarpatské Rusi k SSSR, jsou však obě obce odděleny československo-sovětskou hranicí, a vyvíjejí se do značné míry izolovaně, pod odlišným jazykovým i kulturním vlivem. Konečně od r. 1992 jsou osudy Ubl'anů spjaty se Slovenskou republikou.

2.1.3. Národnost

Většina obyvatel obce podobně jako ostatní příslušníci východoslovanského etnika na východním Slovensku sama sebe nazývá etnonymem *Rusnak – Rusnačka* (*rus'hak - rus'hačka – rus'haki / rus'haci*). Při posledním sčítání obyvatelstva se 485 Ubl'anů přihlásilo ke slovenské, 223 k rusínské a 60 k ukrajinské národnosti. Z dlouhodobějšího hlediska je patrné, že od roku 1991, kdy bylo poprvé možné uvést při sčítání rusínskou národnost, počet lidí hlásících se k rusínské národnosti stále stoupá (s drobným poklesem v roce 2001), naopak ukrajinsky národnostně orientovaných za 20 let ubylo 50%.

V tabulce č. 1. uvádíme vývoj počtu obyvatel obce Ubl'a a její národnostní složení od r. 1881 po současnost.

Tab. 1.³³

		Národnost			
rok	počet obyvatel	slovenská (při sčítáních z let 1921 a 1930 československá)	rusínská (při sčítáních r. 1930 a 1950 „ruská“)	ukrajinská	% Rusínů a Ukrajinců
1881	718	8	606	-	84%
1900	951	50	858	-	90, 2%
1910	976	59	807	-	82,7%
1921	956	62	762	-	79, 7%
1930	1090	201	839	-	77%
1950	1096	702	394	-	36%

³² MUŠINKA, M., MUŠINKA, A. *Národnostná menšina pred zánikom? Štatistický prehľad rusínsko-ukrajinských obcí na Slovensku v rokoch (1773) 1881-2001*. Prešov 2011, 318.

³³ Tamtéž; <http://portal.statistics.sk/files/obce-narodnost.pdf>

1980	1107	625	-	470	42,5%
1991	870	532	190	121	35, 7%
2001	881	566	176	112	32,7%
2011	808	485	223	60	35%

Na webových stránkách základní školy v Ubľe je uveřejněna národnostní statistika žáků, ze 110 žáků má 108 slovenskou národnost, 1 rusínskou a 1 ukrajinskou národnost.³⁴

Rozdíl mezi údaji získanými sčítáním obyvatel zřejmě není tolik ovlivněn věkem daného vzorku populace, ani faktem, že do školy dojíždějí žáci z okolních vesnic (ty jsou též etnicky rusínsko-ukrajinské), jako rozdílem mezi oficiálně zapsanou národností a národností uváděnou do sčítacího dotazníku.

Národnostní problematice se podrobněji věnujeme v kapitole 8.

2.1.4. Mateřský jazyk

Údaje o mateřském jazyce obyvatel obce podle čtyř sčítání v letech 1880 – 1910 představuje tabulka č. 2.³⁵

Tab. 2.

rok	počet obyvatel	slovenský	maďarský	německý	rusínský	jíný
1880	718	8	17	63	606	24
1890	776	475	29	56	209	7
1900	951	50	41	1	858	1
1910	976	59	45	40	807	25

Z tabulky je zřejmé, že obec byla z jazykového hlediska převážně rusínská (maď. orosz), náhlý výkyv v roce 1890 je nutno považovat za chybný údaj.

Při sčítání obyvatel v roce 2001 označilo jako mateřský jazyk rusínský 571 Ubľanů (64,8%), slovenský 249 (28,26%), ukrajinský 36 (4, 1%).

Při sčítání v roce 2011 se k rusínštině přihlásilo ještě více lidí – 581 (72%), ke slovenštině 170 (21%), k ukrajinštině jen 17 (2,1%), (k romštině 9, k češtině 4, k němčině 1, k maďarštině 1, k ostatním jazykům 4, údaj nevyplnilo 21 občanů).

³⁴ <http://zsubla.edupage.sk/stats/>

³⁵ Zdroj: MAJO, J. *Historicko – demografický lexikón obcí Slovenska 1880 – 1910. Štruktúra obyvateľstva podľa materinského jazyka a náboženskej príslušnosti*. Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2012.

Sčítací dotazník zjišťoval i nejčastěji používaný jazyk na veřejnosti a v domácnosti.

Nejčastěji používaným jazykem na veřejnosti v roce 2011 byl v Ubl'e jazyk rusínský 363 (44,9)%, následují slovenský 361 (44,7%), ukrajinský 9 (1,1%), český 18, německý 3, anglický 6, romský 1, ostatní 10, nezjištěný 37.

Jako nejčastěji užívaný jazyk v domácnosti uvedlo podle údajů stejného sčítání rusínský jazyk 568 (70,3%), slovenský 163 (20,2%), ukrajinský 11 (1,4%), český 4, romský 2, 2 německý, 2 anglický, 8 ostatní, nezjištěný 48.

Údaje o mateřském jazyce, nejčastěji užívaném jazyce v domácnosti a nejčastěji užívaném jazyce na veřejnosti v Ubl'e uvádíme v tabulce č. 3. podle sčítání obyvatel z roku 2011.³⁶

Tab. 3.

jazyk	rusínský	ukrajinský	slovenský	jiný	nezjištěno
mateřský	581	17	170	19	21
v domácnosti	568	11	163	18	48
na veřejnosti	363	9	361	38	37

Porovnáme-li údaje sčítání z roku 2011, zjistíme značné disproporce mezi národnostním uvědoměním a mateřským a v domácnosti nejpoužívanějším jazykem. Ačkoli se ke slovenské národnosti hlásí 60% obyvatel obce, slovenštinu považuje za mateřský jazyk pouze 21% všech obyvatel, podobný počet lidí ji nejčastěji používá v domácnosti – 20,2%, zatímco na veřejnosti ji nejčastěji používá 44,7% Ubl'anů. K rusínské národnosti se hlásí jen zhruba čtvrtina obce – 27,6%, avšak rusínštinu považují za rodný jazyk skoro tři čtvrtiny obce – 72%, jen o málo méně lidí používá také rusínštinu nejčastěji v domácnosti – 70,3%. 60 obyvatel obce (7,4%) uvedlo ukrajinskou národnost, ale ukrajinský jazyk jako mateřský označilo jen 17 z nich a jen 11 Ubl'anů jím nejčastěji hovoří v domácnosti. Většina lidí s ukrajinským národním vědomím tedy nejspíše uvedla jako mateřský jazyk rusínštinu. Za zmínku stojí také skutečnost, že Ubl'a má daleko nejvyšší podíl občanů hlásících se k ukrajinské národnosti z celého okresu, ten se v okolních obcích pohybuje kolem 3%.

2.1.5. Náboženské vyznání

Od užhorodské unie byla obec převážně řeckokatolického vyznání. Pravoslaví přišlo až v 50. letech 20. stol. po zákazu řeckokatolické církve. Po jejím opětovném povolení se

³⁶ <http://portal.statistics.sk/files/obce-v1materinskeho-jazyka.pdf>
<http://portal.statistics.sk/files/obce-v1-verejnost.pdf>
<http://portal.statistics.sk/files/obce-v1-domacnost.pdf>

obyvatelstvo obce rozdělilo na dvě přibližně stejné poloviny – řeckokatolickou a pravoslavnou. Pravoslavná církev podle oficiální statistiky zaznamenala v posledních dvou desetiletích nárůst věřících. Řeckokatolický kostel byl postaven r. 1826, pravoslavný kostel r. 1995. Církevní matrika byla vedena od roku 1833.³⁷ Správcem pravoslavné farnosti je o. Juraj Sičák, správcem řeckokatolické farnosti je o. Miroslav Pružinský. Liturgie se slouží v církevní slovanštině, kázání bývají v místním nářečí.

Obyvatelstvo obce Ubľa podle náboženského vyznání představuje tabulka č. 4.³⁸

Tab. 4.

církev	pravoslavná	řeckokatolická	římskokatolická	ostatní	bez vyznání	nezjištěno
rok						
1950	0	988	104	-	-	-
1991	294	363	33	-	-	-
2011	420	308	34	8	15	23

2.1.6. Další demografické ukazatele – věk, vzdělání, ekonomická aktivita

Stratifikaci obyvatelstva obce Ubľa podle věkových kategorií představuje tabulka č. 5.³⁹

Tab. 5.

věk	0-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80-89	90-99
obyvatel	63	128	100	126	112	96	83	67	29	4

Obec se potýká jednak s přirozeným úbytkem obyvatelstva v důsledku nízké porodnosti, jednak s odlivem obyvatelstva do měst. V menších obcích okresu Snina je však demografická situace často ještě mnohem horší.

V roce 2011 žilo v obci 368 mužů a 440 žen.

Tabulka č. 6. představuje obyvatelstvo obce Ubľa podle nejvyššího dosaženého vzdělání.⁴⁰

³⁷ MUŠINKA, M., MUŠINKA, A. *Národnostná menšina pred zánikom? Štatistický prehľad rusínsko-ukrajinských obcí na Slovensku v rokoch (1773) 1881-2001*. Prešov 2011, 318.

³⁸ http://portal.statistics.sk/files/ev_v2-nabozenske-vyznanie.pdf

³⁹ <http://portal.statistics.sk/files/obce-pohlavie.pdf>

⁴⁰ <http://portal.statistics.sk/files/obce-v4-vzdelania.pdf>

Tab. 6.

základní	212
středoškolské (učňovské a odborné) bez maturity	201
středoškolské (učňovské a odborné) s maturitou	188
vyšší odborné	4
vysokoškolsky vzdělání (Bc.+Mgr.+Dr.+Ing+Ph.D.)	47
bez vzdělání	142
nezjištěno	14

Stratifikaci obyvatelstva Ubl'i podle ekonomické aktivity znázorňuje tabulka č. 7.⁴¹

Tab. 7.

děti do 16 let	141
pracující	201
nezaměstnaní	154
studenti SŠ	34
studenti VŠ	16
důchodci	216
na rodičovské a mateřské dovolené	18

Pracujících obyvatel je v obci 24,9%, průměrný podíl zaměstnaných v celém Prešovském je 35,4%, v okrese Snina 34%. Nezaměstnanost dosahuje v obci 19%, průměrná nezaměstnanost v kraji je 8,7%, ve sninském okrese 11%. V důchodu je 26,7% obyvatel obce.

2.2. Obec Malyj Bereznyj

Obec Malyj Bereznyj se nachází na Ukrajině, v Zakarpatské oblasti, v okrese Velykyj Bereznyj mezi řekami Už a Ubl'anka. Leží ve výšce 197 m. n. m.

V písemných dokumentech se uvádí, že ves byla založena r. 1427⁴².

Počet obyvatel obce podle sčítání z roku 2001 byl 1597⁴³ (v roce 1969 to bylo 1235). Podle neoficiálních informací od místních obyvatel žilo v roce 2012 v obci 1420 lidí. Od začátku nového tisíciletí tedy došlo k dosti významnému úbytku počtu obyvatel. K místní

⁴¹ http://portal.statistics.sk/files/obce-obyv.podla_ekon_v1_1-5.pdf

⁴² *Історія міст і сіл УРСР. Закарпатська область*, Київ 1969, 200.

⁴³ Z ukrajinských obcí bohužel nejsou dostupné tak podrobné statistické údaje, proto musí být demografická charakteristika Malého Berezného podstatně stručnější. Výsledky sčítání obyvatel z roku 2001 jsou dostupné zde: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp

Výsledky posledního sčítání, které proběhlo v roce 2012, ještě z větší části nejsou zpracované a zveřejněné.

samosprávní jednotce Malyj Bereznyj (Малоберезнянська сільська рада) patří spádové obce Zavosyna a Myrča. V obci funguje osmiletá škola a kulturní dům s knihovnou.

Obec protíná hlavní dopravní komunikace mezi Užhorodem a Velkým Berezným a rovněž železniční trať Užhorod – Lvov. Centrum Zakarpatské oblasti Užhorod je od obce vzdálený 40 km.

Co se týče národnostního profilu obyvatel, pro jednotlivé obce se tento údaj nedá dohledat, je však zveřejněn údaj, k jakému se obyvatelstvo hlásí mateřskému jazyku. V Malém Berezném v roli mateřského jazyka jednoznačně dominuje ukrajinština, přihlásilo se k ní 98,62% Maloberezňanů. Při sčítání v roce 2001 bylo nově možné přihlásit se také k rusínskému mateřskému jazyku a rusínské národnosti. Za Rusíny s rodným jazykem rusínským se v Malém Berezném označilo jen 0,25% obyvatel (při počtu obyvatel Malého Berezného 4 lidé), pro srovnání ruštinu jako rodný jazyk uvedlo 0,69% obyvatel. Z okolních obcí se nejvíce lidí k rusínské národnosti a jazyku přihlásilo v obci Novoselycja (okres Perečín) – 4,88%. Podrobněji se národnostní problematice v Malém Berezném věnujeme v kapitole 8.

Malyj Bereznyj leží ve vzdálenosti 4 km od okresního města Velykyj Bereznyj, které je sídlem městského typu (od r. 1947), v roce 1969 měl 3400 obyvatel. První zmínka o Velkém Berezném pochází z roku 1427, kde se uvádí jako vesnice, patřící k Užhorodskému dominiu a rodu Drughetů. R. 1778 získal Velykyj Bereznyj privilegium pořádat trhy a stal se tak centrem oblasti kolem horního toku Uže. V roce 1848 měl 802 obyvatel. Do druhé pol. 19. stol. v žádné obci okresu nebyla škola, r. 1884 byla ve Velkém Berezném otevřena první čtyřletá škola. Roku 1900 mělo městečko 2452 obyvatel, roku 1921 – 2657 obyvatel. Od roku 1921 zde fungovala tzv. měšťanská škola (2. stupeň základní školy), kterou navštěvovali i žáci z okolních vesnic včetně Maloberezňanů.⁴⁴

Roku 1742 (podle některých pramenů o století dříve) byl na kopci nad Malým Berezným založen řeckokatolický basiliánský mužský klášter sv. Mikuláše, který je dodnes jedním z nejvýznamnějších klášterů na Zakarpatí. V době sovětské vlády, kdy byla zrušena řeckokatolická církev, sloužil klášter jako internát pro sirotky.

⁴⁴ *Історія міст і сіл УРСР. Закарпатська область*. Київ 1969, 165.

3. Fonetická a gramatická struktura dialektů obcí Ubl'a a Malyj Bereznyj a její dynamika

V této kapitole představíme fonetickou a morfológickou strukturu nářečí dvou vybraných obcí – Ubl'i a Malého Berezného. Přidrřovat se budeme zejména Leškova podrobného popisu nářečního systému Ubl'i, jenž se téměř shoduje s tradičním nářečním systémem Malého Berezného. Na základě vlastního nářečního materiálu z terénního výzkumu se pak pokusíme sledovat dynamiku obou systémů, které jsou již 70 let vystaveny vlivu různých spisovných jazyků.

Vztah mezi spisovným jazykem a dialekty podle našeho názoru dobře vystihl B. Trnka: „*Mluvíme-li o pohybu jazyka v čase a prostoru, můžeme připojit, že lze poměrem k jejich extensi charakterisovat i spisovný jazyk na rozdíl od dialektů. V důsledku svých zvláštních funkcí vyvíjí spisovný jazyk — ne beze ztráty v jiném ohledu — schopnost k daleko silnější expansi časové i prostorové než dialekty. V extensi prostorové snaží se získávat stále více a více terénu, tvořiti tak dlouho z jazykových systémů, jež byly s ním původně v paralelní funkční řadě, dialekty, až se octne v rozporu s jinou spisovnou řečí, která si činí na tak zvané přechodné dialekty stejné nároky. Mimo prostorovou expansi uplatňuje spisovný jazyk i expansi časovou, která se jeví jeho snahou po větší monumentálnosti a museálnosti. Jejím nejdůležitějším prostředkem je písmo. V tomto technickém vynálezu se dostalo spisovnému jazyku spojence zvlášť vydatného, poněvadž jej organisuje v produkt zvláštního rázu, odolnějšího vůči prostoru i času. Jazyk, který je původně nástrojem dorozumění a výrazu, stává se tak stále více nositelem jistých aspirací politického, náboženského, sociálního nebo jinak kulturního rázu, tedy tendencí v podstatě nelinguistických. Působí však i na dialektické systémy (které jimi činí svým nárokem na expansi), jsa jakýmsi jejich společným dodavatelem, jehož nabídka ovšem nemusí býti a také není ve všem dialekty přijímána*“⁴⁵

3.1. Fonetika

3.1.1. Fonetika nářečí obce Ubl'a

Fonologický systém tradičního typu ubl'anského nářečí tvoří 41 fonémů, 8 vokálních a 33 konsonantických:⁴⁶

⁴⁵ TRNKA, B. Obecné otázky strukturálního jazykozpytu. *Slovo a slovesnost*. 1943, 9 (2-3), 59.

⁴⁶ ЛЕШКА, О. *Говор села Убля восточной Словакии. Этюды по украинской диалектологии* 1. Praha 1973, 3. Zde představený repertoár fonémů se shoduje s Leškovým popisem, rozdíl je jen ve způsobu transkripce. Měkkost konsonantu označujeme apostrofem, přepis vokálů přibližujeme fonetické transkripci. Napjaté *u* tak označujeme ve shodě s Leškovým přepisem jako *û*, nenapjaté *u* (foneticky se blížící k *o*) označujeme jako *ũ* (*u* Lešky *u*).

/p/ /b/ /t/ /t'/ /d/ /d'/ /k/ /g/ /c/ /c'/ /ʒ/ /č/ /ž/ /f/ /s/ /s'/ /z/ /z'/ /š/ /š'/ /ž/ /ž'/ /x/ /h/ /m/
/n/ /n'/ /l/ /l'/ /r/ /r'/ /j/ /v/ /a/ /e/ /i/ /i/ /y/ /o/ /u/ /u/

U střední a mladé generace, v menší míře pak i u staré generace, dochází často k neutralizaci opozice /c – c'/, /c'/ má tendenci ztrácet měkkost, jeho výskyt je nedůsledný. Zdá se, že u nejmladší generace mluvčích v některých pozicích dochází ke splývání /i/ s /e/ a /u/ s /o/.

3.1.1.1. Vokalismus

Leška na základě fonologické teorie distinktivních rysů vycházející z akustické klasifikace hlásek rozeznává v ubl'anském nářečí osm vokalických fonémů:

î	û
i	y û
e	o
a	

Vokalické fonémy vzájemně vymezuje na základě těchto distinktivních příznaků:
kompaktní × nekompaktní: /a/ × /e/ /o/ /y/ /î/ /i/ /û/ /u/

mollový (labializovaný) × nemollový (nelabializovaný): /û/ × /î/, /û/ × /i/, /o/ × /e/

difúzní × nedifúzní: /î/ /û/ /i/ /u/ /y/ × /e/ /o/

napjatý × nenapjatý /î/ × /i/, /û/ × /u/

vysoký × nevysoký /î/ × /y/

Vokály /û/, /u/, /o/ jsou tedy mollové (labializované), /î/, /û/, /y/, /i/, /u/ jsou difúzní, /î/, /û/ jsou napjaté a /i/ je vysoké v opozici k /y/.

Jinak pojímá vokalismus ubl'anského nářečí V. Latta⁴⁷:

i (y)	ы	u
e	o	
a		

V Lattově schématu chybí /û/, který je mapován jako alofon /u/ (v jeho fonetické transkripci [u⁰]). Foném y (naše ĭ) je uveden v závorce, což zřejmě naznačuje omezení v jeho distribuci – vyskytuje se pouze v pozici pod přízvukem.

Pro tradiční podobu ubl'anského nářečí budeme vycházet z Leškova vokálního systému. Ve snaze zpřehlednit vztah mezi fonematickým a fonetickým přepisem pouze

⁴⁷ ЛАТТА, В. Атлас українських говорів східної Словаччини. Пряшів 1999, т. 1.

zavedeme do fonemického přepisu znaky /i/ a /ũ/⁴⁸ za Leškovy /i/ a /u/ podle jejich typické fonetické realizace (podle Lešky je jejich hlavním distinktivním příznakem nenapjatost).

Fonematičnost /ũ/ dokazuje schopnost vytvořit minimální pár v přízvučné foneticky neutrální pozici (ne před palatalizovaným konsonantem), Leška uvádí minimální pár /'novyj 'rũk/ × /ne 'ber' ho do 'rũk/, opozici proti /o/, alespoň v tradiční vrstvě nářečí, můžeme doplnit párem /'rũki/ × /'roki/.

Vokální fonémy tradičního nářečí Ubl'i a jejich fonetické realizace znázorňuje tabulka č. 8.

Tab. 8.

î ĭ ĩ						û
i ɪ						u
ĩ						ũ
	ê ɛ		ÿ		o ô	
	e		y	ý ŷ	o	
		ä				
		à				
			a			

î, û, ŷ – vysoké napjaté *i, u, y*; [i], [u], [i]⁴⁹

ĩ, ũ – snižené *i, u*; podobné [ɛ], [ɔ]

ŷ – labializované *y*; podobné [ø]

ý – slabě labializované *y*

e, o – polootevřené *e, o*; [ɛ],[ɐ]

ĩ, ɛ, ɔ – zavřené *i, e, o*; blízké k [o], [e]

à, è, ò – přednější *a, e, o*

ä – velmi přední a hraničící s otevřeným *e*; [æ]

ô, ê – vysoké napjaté *o, e*; [o], [e]

ɪ – zadnější *i*, [ɪ]

î – napjaté *i* (nedosahující napjatosti *î*)

⁴⁸ Znak *ĩ* zavedl již Broch do svého fonetického přepisu pro tónově snižené *i*.

⁴⁹ Kde to bylo možné, uvádíme ve fonetických závorkách vokál podle přepisu IPA.

3.1.1.1.2. *Nepřízvučný vokalismus*

U střední a mladé generace má tendenci splývat nepřízvučné /i/ s /î/, podobně jako ztrácí fonematickou platnost opozice /û/ a /ũ/, což vede ke vzniku odlišného, zjednodušeného systému nepřízvučného vokalismus o šesti členech: /a/, /e/, /i/, /y/, /o/, /u/. Fonémy /î/ a /ũ/ tak zůstávají omezeny pouze na přízvučné pozice, /û/ jen na přízvučnou pozici před tvrdým konsonantem.

Nepřízvučné /i/, historicky vzniklé z *i a *ě, se tedy pod přízvukem projeví jednak jako /î/, jednak jako /î/:

[pi'satî / pî'satî], pod přízvukem ['pîše, na'pîš];

[pîš'nîk / pî'snîk], pod přízvukem ['pîšo] ;

[birɔ'vatî / bîrɔvatî], pod přízvukem ['bîruv] (častěji však [bi'rûv]);

[bîdɔ'vatî / bîdɔ'vatî], pod přízvukem ['bîdo];

[bîsîdɔ'vati / bîsîdɔ'vati], pod přízvukem [bî's(˘)îda || bîs(˘)îda].

Fóny [i], [î], [î] v nepřízvučné pozici v uvedených slovech lze tedy fonologicky interpretovat jako /î/ či /î/ podle jejich realizace v přízvučné pozici, nebo jako jako foném /î/, charakteristický jen pro nepřízvučnou pozici. Pro druhou možnost hovoří způsob, jakým většina nářečních mluvčích zapisuje své nářečí pomocí slovenské latinky – pro přízvučné [î] se v zápisech používá obvykle grafém *e*, pro nepřízvučné [i], [î] grafém *i*, např.: *pisati*, *napeš*. Při takovém zápisu je zřejmé, že nejde o čistě fonetický jev, nýbrž že je rozdíl v obou tvarech mluvčími vnímán jako střídání /i/ – /î/.

Foném /û/ se vyskytuje jen pod přízvukem a vždy jen před tvrdým konsonantem. V nepřízvučné pozici se nejčastěji realizuje jako [u], tak jako foném /û/:

['kûm × ku'move]⁵⁰ , ['pûjde × pu'sla].

Výjimečně se *û* vyskytuje i v pozicích mimo přízvuk, např. ['pjû 'kavû], kde se může jednat o vliv morfologický, neboť pod přízvukem se vyskytuje koncovka –*û*, např. /'čerez r'î'kû/.

Přinejmenším v novější vrstvě nářečí tak můžeme odlišit fonémy /i/ a /u/, jež se vyskytují jen v nepřízvučných pozicích a v přízvučných pozicích se střídají s fonémy /î/ či /î/, resp. /û/ či /û/.⁵¹

⁵⁰ Takto byly oba tvary zapsány od informantky nar. r. 1970: ['vun je 'našôjî 't'ûtki 'kûm | ku'move 'sut']

Vzniká tím samostatný systém nepřízvučného vokalizmu, představený v tabulce č. 9.

Tab. 9.

î ĭ ĭ						(û)
î ĭ						u
		y ⁱ				(û)
	ê ẹ		ŷ		o ô	
	e		y	ý	o	
		ä				
		à				
			a			

Podobný fonetický rozdíl existuje u přízvučného a nepřízvučného /y/: [ˈstryko] × [stryˈna], nemá však vliv na fonemickou rovinu.

Možná právě zjednodušení v podsystemu nepřízvučného vokalizmu vyvíjí tlak na přízvučný vokalizmus, který u nejmladší generace vykazuje náznaky splývání /i/ s /e/ na jedné straně a /û/ s /o/ na straně druhé. Lze tedy hovořit o tendenci po zjednodušení přízvučného vokalizmu, v důsledku které by vznikl obdobný šestičlenný systém.

3.1.1.1.3. Neutralizace fonemických opozic

Opozice fonémů /û/ a /û/ se neutralizuje před měkkou souhláskou, foneticky se oba fonémy v této pozici realizují jako [û]:

[kûrka × kûr'a, 'kûxn'a × ů 'kûxni].

Jak bylo uvedeno, opozice mezi /î/ × /i/ a /û/ × /û/ se částečně nebo zcela neutralizuje v nepřízvučné pozici.

Foném /î/ si ve všech přízvučných pozicích zachovává svou artikulaci (u Lešky před v jeho zadní varianta [d'ÿuka]).

Foném /i/ se ve fonetické podobě [i] vyskytuje jen pod přízvukem, na rozdíl od [û] se však může vyskytovat i před měkkým konsonantem: [spit'], [ho'rit'], [da'rit'] (poslední formu potvrzuje i zápis „jak sa Ti daret“), [starost'kin'a], [ku'pin'a]. Jindy je však /i/ v pozici před

⁵¹ V prepisech nářečních textů jsme však vycházeli z Leškovy interpretace, že nepřízvučné [i] a [u] jsou jen alofony /î/ a /û/ a zapisovali je shodně s Leškou jako /i/ a /u/.

měkkým konsonantem zastoupeno alofonem [i̯] a splývá tedy v této pozici s fonémem /i̯/, příklady neutralizace opozice /i̯/ a /i̯/ uvádíme níže:

[ˈvʲidʲiʃ × ˈvʲidʲiʃˈtʲi, ˈvʲidʲiʃˈv, ˈvʲiʒu/ˈvʲiʒu, ˈvʲidʲatʲ];

[ˈklʲikatʲ × ˈklʲiču, ˈklʲičeʃ].

V nepřízvučné pozici se /i̯/ vyslovuje jako mnohem přednější a napjatější [i] či [i̯], srov. výše příklady jako [ˈpiʃe × piˈsati] atd. Zdá se, že tato původně fonetická vlastnost se fonologizovala a dnešními mluvčími, alespoň mladší generací, je chápána jako střídání. Ve tvarech 2. os. imp. pl. sloves 1. třídy nacházíme [i̯] na místě očekávaného /i̯/ dokonce i pod přízvukem a před nepalatálním konsonantem: [ˈjdʲi × ˈjdʲite].

Foném /a/ má v pozici před měkkým konsonantem a mezi dvěma měkkými konsonanty přednější artikulaci, je zastoupen alofóny [ä] a [ä̯]:

[ˈpjätʲ; ˈhvärʲu || ˈhvärʲu; ˈmnʲäso || ˈmnʲäso].

Foném /u̯/ se vyskytuje v přízvučných slabikách jako reflex o v zavřených slabikách, ze synchronního hlediska je pro něj typické střídání s /o/: /rûk – ˈroku/, /vûz – ˈvoza/, /kûn – ˈkonʲi/. V nepřízvučné pozici se většinou realizuje jako [u] a splývá tak s /u̯/, před měkkým konsonantem stojí na místě /u̯/ (příklady na neutralizaci opozice /u̯/ × /u/).

Foném /e/ se ve foneticky neutrální pozici přízvučné i nepřízvučné vyslovuje jako středové přední [e], někdy poněkud otevřeněji jako [e̯], pravděpodobně kvůli zdůraznění kontrastu mezi /e/ a /i̯/.

Před měkkými konsonanty a před slabikou s vokály [u] a [i̯] se vyslovuje užší a napjaté [ê]. Vyskytuje se rovněž před slabikou s dalším zúženým [ê̯]; někdy se v těchto pozicích objevuje jen zavřenější varianta vokálu, kterou zapisujeme jako [e̯]:

[ˈbere × zobêrʲ];

[ˈnese × ˈprinêʲ];

[de × dêʲ] „kde, někde“;

[vaˈrena × zvaˈrêʲi];

[ˈčexi × ˈčêsʲkij];

[verʲšok × ˈvêʲx, vêʲˈxi];

[v ˈcerkvi × cêʲˈkou];

[tê'pêr'].⁵²

Podobně se chová /o/, jehož charakteristickým zněním je středové zadní labiální [o] nebo otevřenější [ɔ]. Před měkkými konsonanty a se vyslovuje zúžené napjaté [ô], které se vyskytuje i před slabikou s dalším [ô] a [ê]. Před následující slabikou s /î/, /û/, /ũ/ a před /v/ se vyslovuje zavřenější a výrazněji labializované [ɔ]:

['kosa × 'kɔsu];

['voda × 'vɔdu];

['holɔɣa × 'hôlôvu, na 'hôlôvî];

['krok × 'krôc'î] (na 'každum 'krôc'î);

['robiš × 'rôbl'u];

['dobryj × 'dôbr'î];

[roki × rɔkû];

[kô'nêc'];

[kɔ'hût, kɔhu'ta] .

U mladší generace není výslovnost [ɔ] v důsledku vokální harmonie (v kontextu před následujícím *û*) často dodržována, v pozici před měkkým konsonantem je fonetický rozdíl, avšak napjatost [ô] (a také [ê]) většinou není tak silná jako u starší generace, mohli bychom ji zapsat spíše jako [ɔ]:

['vodu, 'xɔču, 'kɔnêc'];

[hɔɾn'a], u starší generace [hôr'n'a].

Charakteristickým fonémem pro celou oblast jihokarpatských nářečí je /y/, které zde má středo-střední artikulaci a je tak zvukem typu šva, nikoli i-ovým vokálem. Platí to zejména pro jeho přízvučnou pozici, mimo přízvuk může mít lehké i-ové zabarvení⁵². Leška popisuje přízvučné y jako snížené a označuje ho [ÿ], zde budeme tímto fonetickým znakem označovat labializované y, které se objevuje v Malém Berezném [mÿ]. Vyšší poziční variantu y budeme označovat jako [ÿ̃], alofón s vyšším a přednějším tvořením, díky kterému získává hláska i-ové

⁵² Srov. poznámku Brocha, který přízvučné y popisuje jako mid-back-narrow: „у изъ старого у въ неударяемыхъ слогахъ, напр. мн. ч. l'îsy, l'fca, болѣе приближается къ Московскому ы“. БРОХЪ, О. *Угорорусское нарѣчіе села Убли (Земплинскаго комитата)*. Санктпетербургъ 1899, 13.

zabarvení, budeme značit [yⁱ] (v nepřízvučných pozicích se pravidelně vyskytuje v Malém Berezném, někdy zde má tendenci splývat s /i/).

3.1.1.2. Konsonantismus

Leška popisuje konsonantický systém nářečí Ubl'i takto⁵³:

p	b	f				m			v
t	d	c	ʒ	s	z	n	r	l	j
t'	d'	c'	(ʒ')	s'	z'	n'	r'	l'	
		č	ž	š	ž				
				š'	ž'				
k	g			x	h				

Pro ubl'anský konsonantismus jsou podle Lešky relevantní tyto distinktivní příznaky:

kompaktní × nekompaktní:

/k – p/, /g – b/, /x – f/, /č – c/, /ž – ʒ/, /š – s/, /š' – s'/, /ž – z/, /ž' – z'/, /h – z/;

nízký × nenízký:

/p – t/, /b – d/, /k – č/, /g – ž/, /f – s/, /x – š/, /h – ž/, /v – j/;

durový × nedurový (palatalizovaný × nepalatalizovaný):

/t' – t/, /d' – d/, /n' – n/, /s' – s/, /z' – z/, /š' – š/, /ž' – ž/, /c' – c/, /r' – r/, /l' – l/;

drsný × matný:

/f – p/, /s – t/, /s' – t'/, /c – t/, /c' – t'/;

kontinuální × nekontinuální:

/s – c/, /s' – c'/, /š – č/, /x – k/, /z – ʒ/, /ž – ž/, /h – g/, /l – r/, /l' – r'/;

nazální × nenazální:

/m – b, p/, /n – d, t/, /n' – d', t'/;

znělý × neznělý:

/b – p/, /d – t/, /d' – t'/, /g – k/, /h – x/, /ʒ – c/, /ž – č/, /z – s/, /z' – s'/, /ž – š/, /ž' – š'/.

Zkoumané nářečí má tedy deset párů konsonantů tvořících měkkostní korelaci (durové × nedurové); opozice znělých a neznělých se realizuje u jedenácti párů konsonantů.

Foneticky měkké jsou /č/ a /ž/, ani ve fonetickém přepisu však jejich měkkost obvykle neoznačujeme.

Fonémy /f/, /g/, /š'/, /ž'/, /c/, /ʒ/, (/ʒ'/) a /ž/ považuje Leška za periferní.

⁵³ ЛЕШКА, О. *Говор села Убля восточной Словакии. Этюды по украинской диалектологии* 1. Praha 1973, 10.

Fonémy /f/ a /g/ se vyskytují jen v přejatých slovech, /g/ je kromě toho také znělým korelátem /k/ v kontaktní pozici.

Fonémy /š'/ a /ž'/ se samostatně vyskytují jen v dosti omezeném počtu slov (např. /'š'es't'a/, /'š'e'n'a/, /'š'it'/, /ž'/ dokonce jen hypokoristicích /'míž'o/ a /'zuž'a/), kromě toho jsou pozičními variantami /š/ a /ž/ před /i/. V pozicích, kde je /š'/ alternací skupin *st*, *sk* se paralelně vyslovuje [š' || š'č']: [pu'š'ati || pu'š'č'ati], Leška [š'] v těchto pozicích chápe jako eliptickou variantu [š'č'].⁵⁴

Foném /c/ se původně vyskytoval jen v přejatých slovech (Leškovy příklady: /kl'oc, 'šanec, pec, lanc/, které však umožňují vytvořit minimální pár /pec/ × /pec'/, v prvním případě jde o substantivum, ve druhém o imperativ slovesa /pe'či/. Opozice mezi /c/ a /c'/ se však realizuje nedůsledně vzhledem k tomu, že /c'/ není dostatečně foneticky stabilní, realizuje se jako [c'], [c']⁵⁵ nebo [c]. Zejména u mladší generace má [c'] tendenci zanikat.

Fonémy /z/ a /z'/ se samostatně, tedy nejen jako znělé koreláty /c/ v kontaktní pozici, rovněž objevují jen zřídka, přičemž pro /z/ je typická pozice před konsonanty a pro /z'/ před vokály: /zvûn, 'z'obati/, i zde však zřejmě platí [z' || z' || z], při našem výzkumu byla zaznamenána forma [zu'r'o], u Lešky /z'ûr'o/. Minimální pár tvoří jen v případě, že jsou znělými koreláty /c – c'/: /pez 'bûdût' 'biti × 'vpez' mi 'kolač/⁵⁶.

Foném /ž/ je historicky reflexem skupiny *dj, což podmiňuje jeho střídání s /d/:

/'xožu/ (1. os. od /xo'diti/), /pr'aža/, /ču'žij/. Obvykle je foneticky měkký, nebo alespoň ovlivňuje své samohláskové okolí jako měkké konsonanty (stejně jako /č/): ['xôž'u || 'xôžu].

Co se týče artikulace ostatních hlásek, upozorníme jen na případy zajímavé z pohledu pomezního charakteru zkoumaného nářečí mezi slovenskými a ukrajinskými dialekty.

Foném /v/ má dvě hlavní fonetické realizace, labiodentální v a bilabiální [u]. V tradiční formě nářečí se [v] vyskytuje před vokálem, pokud nepředchází další vokál, v pozici před konsonantem a často i v pozici intervokalické bývá [u]. V novější vrstvě nářečí bývá [u] důsledně jen po vokálu před konsonantem nebo na konci slabiky, v pozici

⁵⁴ LEŠKA, O., ŠIŠKOVÁ, R., MUŠINKA, M. *Розповіді з Підкарпаття. Українські говірки східної Словаччини*. New York – Praha – Київ 1998, 248.

⁵⁵ Horní tečkou za konsonantem označujeme poloměkko.

⁵⁶ LEŠKA, O., ŠIŠKOVÁ, R., MUŠINKA, M. *Розповіді з Підкарпаття. Українські говірки східної Словаччини*, New York – Praha – Київ 1998, 248. Ve své starší monografii o ubl'anském nářečí Leška /z'/ jako samostatný foném neuvádí.

intervokalické je vzácné a v pozici na začátku slova před konsonantem se vyskytují paralelně oba alofony. Zvláště v intervokalické pozici se často vyskytuje přechodná varianta obou typů artikulace, tedy [v], v němž je oslaben dentální prvek, značíme ho jako [ɣ]. Tento proces lze považovat za přibližování vztahu obou alofonů /v/ k jejich vztahu ve spisovné slovenštině.

Starší vrstva: [vaš, 'vidiš, 'hvariti, ɯna, ɯhên', kô'rôua, 'znaɯu || znaɯ (×by'vati || by'ɣati), xo'diɯ, 'pouɯnyj];

novější vrstva: [vaš, 'vidiš, 'hvariti, ɣna || vna, ɣhên' || vhên', kô'rôɣa, 'znavu || 'znaɣu || znay || znaɯ, by'vati, xo'diɯ, 'pouɯnyj].

Podobný vztah je i mezi nepřízvučným [i] a [j], [i]; v pozici na začátku slova před souhláskou jsou ve vztahu volného variování: [i'de || iɟe].

Vztah /l/ a /l'/ je obdobný jako ve slovenštině, [l] je střední oproti ukrajinskému [ɫ].

Ke vztahu /h/ a /x/ Leška poznamenává, že v tradiční vrstvě nářečí /h/ nevstupuje do znělostní opozice s /x/. Na konci slova se /h/ vyslovuje jako [h], v kontaktní pozici [x] nepřechází v [h], nýbrž v [ɣ]. Původně obě hlásky podle Lešky tvořily opozici podle příznaku drsná – matná.⁵⁷ Současný výzkum zaznamenává na konci slova vždy jen [x], na hranici slov v kontaktní pozici jak [h], tak i [ɣ].

Hlásky /k/, /g/, /x/, /h/ jsou kombinatorně omezené tím, že se nevyskytují před /y/, máme tedy: trompa'ki, pero'hi, 'xiža, 'rûki, 'nohi, pop'rîgi, 'čexi. Je to nářeční inovace, kterou Ubl'a sdílí s dialekty Užské doliny, naopak i nejbližší obce položené na sever a západ mají zachované skupiny /ky, gy, xy, hy/, např. v Brezovci a Lodomirově: trompa'ky, pero'hy, 'xyža, 'rûky, 'nohy atd.

3.1.1.2.1 Neutralizace příznaku palatalizovanosti

Párové měkké a tvrdé souhlásky se volně kombinují s /a/, /o/, /û/, /ô/, jejich opozice se tedy realizuje ve slabikách /Ca – C'a, Co – C'o, Cû – C'û, Cû – C'û/ a na konci slabiky.

Před ostatními vokály se jejich opozice neutralizuje – před /i/ může být pouze měkký korelát /C'/, před /i/, /y/ a /e/ jen tvrdý člen páru /C/.⁵⁸

⁵⁷ Tamtéž, 250.

⁵⁸ Nepalatalizované /r/ a /s/ podle Lešky mohou stát před /i/, aniž by se neutralizovala opozice /r – r'/ a /s – s'/, na morfematické hranici je jen měkký člen opozice: /'sîno/ × /v 'l'is'î/, /rî'ka/ × /na 'dvor'î/. Tamtéž, 249.

Zejména pro tradiční vrstvu nářečí je typická regresivní měkkostní asimilace. Ve většině případů tedy dochází k neutralizaci opozice palatalizovaných / nepalatalizovaných před dalším palatalizovaným konsonantem (v kontextu /_C'/): pûst × v 'pôs't'î, 'xûstka × 'xûs't'a, to'panki × na to'pân'c'î, kô'nêc' × ot kun'c'ovi, 'balta × 'bâl't'a, hôrnêc' × 'hôr'n'a atd. U mluvčích mladší generace jsou známky této asimilace vždy patrné, avšak nerealizují se důsledně, od jedné osoby bylo zaznamenáno: ů 'pôs't'î × čas't'îše, hus't'îša, 'bâl't'a × 'hörn'a.

Na rozdíl od spisovné ukrajinštiny bývá zachováno /r'/ ve slovech jako [vêr'x, 'vêr'ba, sêr'p, čet'vêr', 'cêr'kou] a dalších.

3.1.1.2.2. Asimilace znělosti

V pozici před následujícím konsonantem nebo na konci slova se neutralizuje opozice znělosti. Před neznělým konsonantem, či na konci slova, které se neváže k následujícímu slovu, může stát jen neznělý konsonant. Uvnitř slova před znělým konsonantem a na konci slova před slovem začínajícím vokálem či znělým konsonantem (podle Leškovy terminologie v „kontaktní“ pozici) naopak stojí konsonant znělý: /'peret 'tym × 'pered 'nîm; xlop × tot 'xlob mi po'radiv; xlob a dvî 'ženy; 'xočeš po'vîstî × 'xočež 'mati, ne 'možež 'byti holo'den; 'mavut' 'prava × 'mavud' jed'nû, 'mavud' u tûj 'bûd'î /. Ještě Leška zachytil v archaické vrstvě nářečí výslovnost zachovávající znělost i na konci slova, např. [zub], kde [b] označuje šeptanou znělou hlásku. Při našem výzkumu byla v takových případech v Ubl'e vždy zaznamenána jen hláska neznělá (jediná výjimka: [per'syj 'raz |]).

Uvnitř slova na morfematickém švu a na hranici dvou slov je stále živá asimilace skupin /šs/ > /ss/, /sš/ > /šš/, /čc/ > /cc/, /šč/ > /sc/, /sč/ > /šč/:

[l'aš × 'l'as si, pri'kryješ × pri'kryjes sa, 'ššyti, 'bôčka × ů 'bôc'c'î, 'knîška × 'knîs'c'î, s 'toho × š 'čoho].

Na morfematickém švu se rovněž asimiluje skupina /dn/ > /nn/, důsledněji však jen u starší generace: /je'nna || je'dna, ne 'honnam zo'hnati 'krupy || ja ne 'hodnam tyž jîsti/.

3.1.2. Fonetika nářečí obce Malyj Bereznyj

Při popisu nářečního fonetického a gramatického systému Malého Berezného budeme vycházet z popisu nářečí Ubl'i, neboť ve většině rysů se zejména starší nářeční vrstvy obou obcí shodují. Budeme tedy pouze upozorňovat na odchylky od ubl'anského nářečí.

V Atlasu ukrajinského jazyka je přízvučný vokalismus obce představen takto: a-e-и⁵⁹-i-o-y-ы⁵⁹, nepřízvučný vokalismus takto: a-e-и-i-o-y-ы.⁶⁰ Přízvučný i nepřízvučný systém je sedmičlenný, všechny vokální fonémy se tedy mohou realizovat v nezávislosti na přízvuku. Znak /иⁱ/ odpovídá ubľanskému /і /, jeho zápis však naznačuje, že jeho fonetická realizace je vyšší a uzavřenější než standardní ukrajinské /и/. Pro jeho fonemický přepis do latinky budeme užívat /i/, pro přepis cyrilského /и/ budeme používat /і/ jako v Ubľe.

Rozdíl mezi û – u (nebo u – u^o) nikde AUJ nezachycuje, podle informací I. Paňkevych ho ani tradiční nářečí Malého Berezného neznalo.⁶¹ Paňkevych dokládá průběh izoglosy v severojižním směru po obou stranách dnešní státní hranice – na sever od Ubľi výskyt fonému /û/ přesahuje na území dnešní Ukrajiny, což potvrdil i současný výzkum v obcích Stryčava a Kňahyňa. V nářečí Malého Berezného je tedy o jeden vokální foném méně než v Ubľe, zato se všech sedm vokálů realizuje i v nepřízvučné pozici.

3.1.2.1. Přízvučný vokalismus

Systém vokalismus a jeho fonetické realizace v přízvučných pozicích je znázorněn v tabulce č. 10.

Tab. 10.

î ĭ ĩ						û
ı ı						u
ĩ						
	ê ẹ	y ⁱ	ŷ		o ȯ	
	e		y	ý ŷ	o	
		ä				
		á				
			a			

⁵⁹ *Атлас української мови: в трьох томах.* Т. II. Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. Київ 1988, т. 1, 2.

⁶⁰ Rozdíl mezi přízvučným иⁱ a nepřízvučným и je těžko vysvětlitelný, podle současného stavu dialektu i dalších dialektů v širokém okolí bychom očekávali spíše v pozici nepřízvučné znak naznačující užší a přednější realizaci fonému. Možná se jedná o záměnu systému přízvučného a nepřízvučného vokalismus v AUJ. Znak иⁱ je v atlasu v této oblasti vyznačen pouze v Malém Berezném, obcích Strihovce a Stakčín.

⁶¹ ПАНЬКЕВИЧ, І. *Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей.* Ч. І. Звучня і морфологія. Praha 1938, 99-100.

3.1.2.2. Nepřízvučný vokalismus

Systém nepřízvučného vokalismus a jeho fonetické realizace znázorňuje tabulka č. 11.

Tab. 11.

î ĭ i						û
i ı						u
ĩ						
	ê ẹ	y ⁱ	ÿ		o ô	
	e		y		o	
		ä				
		á				
			a			

V přízvučné pozici se u některých mluvčích objevuje zadní labializované ŷ, v napřízvučné pozici se jeho artikulace mění na přednější a vyšší [ÿ] nebo [yⁱ], které – pravděpodobně pod vlivem spisovné ukrajinštiny – někdy splývá s /i/.

3.2. Morfologie

Tvarosloví ubľanského nářečí bylo zevrubně popsáno Oldřichem Leškou v monografii *Говор села Убля восточной Словакии*, uvedeme zde proto jen přehled základních paradigmat. S využitím korpusu současných nářečních textů z této obce, získaných při terénním výzkumu v letech 2011 – 2015, budeme sledovat změny, které nastaly v nářečí od 60. let., kdy byl sbírán materiál pro Leškovu monografii. Opět na základě analýzy korpusu nářečních textů se pokusíme popsat odlišnosti v tvarosloví Malého Berezného a porovnat vliv odlišného jazykového prostředí na blízkce příbuzné dialekty na Slovensku a na Ukrajině. Pro poznání staršího stavu nářečí Malého Berezného budou použity také nahrávky pořízené v obci v roce 1972 A. Zaleským, které jsou součástí Fonofondu ukrajinských nářečí a byly autorovi poskytnuty v Ústavu ukrajinského jazyka NAV Ukrajiny v Kyjevě.

3.2.1. Slovesa

Slovesný systém ubľanského nářečí zde představujeme podle O. Lešky, který dělí pravidelná slovesa podle 3. os. prezenta do čtyř tříd, podle zakončení přítomního kmene a

kmene minulého pak vyděluje třináct základních paradigmatických typů s řadou dalších podtypů a nepravidelnými slovesy⁶².

3.2.1.1. Slovesné třídy

Leškovu klasifikaci sloves nářečí obce Ubl'a znázorňuje tabulka č. 12.

Tab. 12.

třída	koncovka	paradigmatický typ a podtypy						
1.	-e	'snuje	vha'ne	'říže	'znaje	'nese	pr'a'de	tov'če
			po'merzne	'síje	bje	'zapre	(s'ade)	(l'aže)
			'dyxne	'narve	da'je		(ide)	
				'pl'uje	dû'stane			
					'pûžne			
					'vyjme			
2.	-at'	'motat'						
3.	-it'	sa'dit'	prover'tit'					
4.	-t'	das't'	jís't'	po'vís't'				
5	nepravidelná	bř'žit'	'xoče	je				

V dalších tabulkách uvádíme vždy tvary infinitivu, prézenta, imperativu, participia préterita aktiva a participia préterita pasiva podle každé slovesné třídy.

3.2.1.1.1. 1. třída

Slovesa 1. třídy mají v 3. os. sg. koncovku –e.

Tab. 13.

Infinitiv	sno'vati	vha'nuti	'rîzati	'znati	'nesti	'pr'asti	tov'či
Prézens	'snuvu 'snuješ 'snuje	vha'nu vha'neš vha'ne	'rîžu 'rîžeš 'rîže	'znavu 'znaješ 'znaje	'nesu 'neseš 'nese	pr'a'du pr'a'deš pr'a'de	tov'ču tov'češ tov'če
	'snujeme 'snujete 'snûvût'	vhane'me vhane'te vha'nût'	'rîžeme 'rîžete 'rîžût'	'znajeme 'znajete 'znavût'	'neseme 'nesete 'nesût'	pr'ade'me pr'ade'te pr'a'dût'	tovče'me tovče'te tov'čût'

⁶² ЛЕШКА, О. *Говор села Убля восточной Словакии. Этюды по украинской диалектологии* 1. Praha 1973, 165-180.

Imp.	snuj / snûj 'snujme /... 'snujte /...	vhan' 'vhan'me 'vhan'te	rîž 'rîžme 'rîšte/ '-žte	znaj 'znajme 'znajte	nes' 'nez'me 'nes'te	pr'ad'	tovc'
Part. prét. akt.	sno'vav sno'vala	vha'nuv vha'nula	'rîzav 'rîzala	znav 'znala	n'ûs n'îs 'nesla	pr'av 'pr'ala	tovk tovk'la
Part. prét. pas.	po'snova-nyj	vha'nutyj	po'rîzanyj	*pri'krytyj	pri'nesenyj	na'pr'ade-nyj	stov'čenyj

K základním typům uvádíme tvary podtypů, na prvním místě imperativ, na druhém místě participium préterita aktiva, někde i další tvary, pokud jsou odlišné od základního typu:

- typ /vha'ne/:
 - po'merzne: po'merzni; po'merz, po'merzla
 - 'dyxne: 'dyxni; 'dyxnuv
- typ /'rîže/:
 - 'sîje: sîj; sîjav; prés. 'sîvu, 'sîješ
 - 'narve: na'rvi; na'rvav
 - 'pl'uje: pl'uj; pl'uvav; prés. 'pl'uvu, 'pl'uješ
- typ /'znaje/:
 - bje: bij; biv; prés. bju, bješ
 - da'je: da'vaj; da'vav
 - 'l'l'îje: l'l'îj; l'l'av
 - dû'stane: dû'stan'; dû'stav
 - 'pûžne: pûžni; po'žav
 - 'vyjme: 'vyjmi; 'vyn'av
- typ /'nese/:
 - 'zapre: za'pri; za'per
- typ /pr'a'de/:
 - 's'ade: s'ad'; s'îv
 - i'de: i'di; i'šov
- typ /tov'če/:
 -

- 'l'aže: l'az'; l'uh, l'ah'la; inf. le'či

3.2.1.1.2. 2. třída

Slovesa 2. třídy mají v 3. os. sg. koncovku *–a-ť*. Pro tato slovesa je typická alternace /v/ - /j/ a kontrahovaný tvar 2. a 3. os. sg.

Tab 14.

Inf.	mo'tati
Préz.	mo'tavu 'motaš 'motat' mo'tajeme mo'tajete mo'tavût'
Imp.	mo'taj
Prét.	mo'tav mo'tala
Part. prêt. akt.	pomo'tanyj

3.2.1.1.3. 3. třída

Slovesa 3. třídy mají v 3. os. sg. koncovku *–i-ť*. Pro tato slovesa je typická alternace /d/ - /ž/ a /t/ - /č/.

Tab. 15.

Infinitiv	sa'diti	provert't'îti
Prézens	sa'žu sa'diš sa'dit' sadi'me sadi'te sa'd'at'	provert'ču provert'iš provert'it' proverti'me proverti'te provert't'at'
Imperativ	sad' 'sad'me 'sat'te /sad'te	provert'i

Part. prët. akt.	sa'div sa'dila	prover't'îv ...
Part. prët. pas.	posa'ženyj	prover'čenyj

3.2.1.1.1.4. 4. třída –t'

4. třídu tvoří tři původem atematická slovesa a jejich deriváty. 3. os. sg. je u nich zakončena na -t'.

Tab. 16.

Infinitiv	da'ti	j'îsti	po'vîsti
Prézens	dam daš das't' da'me da'te da'dût'	jîm jîš jîs't' jî'me jîs'te jî'd'at'	po'vîm po'vîš po'vîs'(t') povî'me povîs'te povî'd'at'
Imperativ	daj	jîž	po'vîž
Part. prët. akt.	dav da'la	jîv jîla	po'vîv po'vîla
Part. prët. pas.	da'nyj	po'jîženyj	-

3.2.1.1.1.5. 5. třída – nepravidelná slovesa

Tab. 17.

Infinitiv	'bîšti	xo't'îti	'byti
-----------	--------	----------	-------

Prézens	bí'žu bí'žiš bí'žit'	'xoču 'xočeš 'xoče 'xočeme 'xočete xo't'at'	'jem -m 'jes' -s' 'je - jez' 'me -z' me jes' 'te -s' te sût'
Imperativ	'bíž	-	bûd'
Part. prët. akt.	bîh bîh'la	xo't'îv xo't'îla	byv 'byla

3.2.1.2. Ubľa – nivelizace slovesného systému

Tento systém je dobře zachován i v dnešním ubľanském nářečí. Přesto je potřeba upozornit na některé odchylky – někde lze dnes zaznamenat paralelní tvary, od některých dvojtvárů naopak současné nářečí upustilo.

Slovesa 1. třídy typu /'znaje – 'znavu/ a 2. třídy typu /'motat' – mo'tavu/ (se střídáním /v/ – /j/) mají v 1. os. sg. paralelní tvary bez –u, např. /ja 'znav || ja 'znavu, ja 'mav || ja 'mavu/ atd., v řeči všech generací:

/ja ne 'znav de 'vni tu'to kupo'vali [znay de]; 'ja ne 'znav jo'ho žo'na 'vytki 'byla; ja 'ne znav de 'sut' po'hary; šo ja 'znav [znaυ]; 'jak ti 'mav po'vísti; ja si 'dûmav; 'ja si pamn'a'tav že z'me pri'sli do 'školy⁶³ × to si ne 'znavu pret'staviti; ja 'vobež ne 'znavu ani ne 'mavu 'paru o 'čum vy bîsî'dujete; ne 'znavu ko'li 'bûde; to si pamn'a'tavu; 'ja vže na to 'kixavu'.

Příklad z dopisu, kde jsou obě koncovky, svědčí o tom, že mluvčí dialektu si tento paralelismus uvědomují: „Potom si še zavolajeme kole by ste šle z Humennoho, tak na vas dagde počekavu. No a z Ukrajiny sa verneme v nedîľu večur, predpokladav tak kolo 19.00.“

Lattův atlas zachycuje podoby 1. os. sg. *maυ, znaυ* v 18 obcích ležících na západ a na jih od Ubľi, obce Ubľanské doliny zde mají jen tvary *maју, znaју*.⁶⁴ Tyto zkrácené tvary v dnešním nářečí Ubľi tedy mohou být dokladem mezinářečních kontaktů s blízkým okolím.

Slovesa typu /'snuje/ mají vždy jen plnou koncovku: /'d'akuvu, bîsî'duvu, roz'dûmuvu, ku'puvu/.

⁶³ Všechny uvedené příklady použily ženy, proto není pochyb, že se jedná o prézens.

⁶⁴ ЛАТТА, В. Атлас українських говорів східної Словаччини. Пряшів 1991, т. 276.

U některých mluvčích pronikají do hovoru tvary s koncovkou *-m* v 1. os. sg., např. /'mam, 'znam/, jedná se však o zjevné porušení nářeční normy.

Zkrácené tvary sloves typu /'znaje/ a /'motat'/ v pl. (*-ajme, -ajte* místo *-ajeme, -ajete*), které jsou typické pro rusínská nářečí obcí západně od Ubl'i,⁶⁵ se u Ubl'anů objevují jen zcela sporadicky: /my '**majme** 'tkanoj polot'no 'doma; po 'obíd'î sa **ver'tajme**/.

Pravidlem jsou tvary plné jako v tabulce: /'majeme, 'znajeme, spî'vajeme, 'majete, 'znajete, proči'tajete si, 'dûmajete, 'padajete.../.

V novější vrstvě nářečí zanikl paralelismus /n'us || n'îs/ v participiu préterita aktiva typu /'nese/, a to ve prospěch tvarů s *-î*: /prin'îs 3×, pri'vîs, u'vîv, zapl'îv/. Tvary s *-u-* informanti mladší generace nepovažovali za vlastní jejich nářečí, v korpusu máme doklady jen od nejstarší informantky: /od'vjuz, za'vjuv, vjuv/.

Zjednodušila se i konjugace slovesa /'byti/, delší tvary v pl., tedy /jez'me/ a /jes'te/, současný výzkum nezaznamenal. Bylo však zachyceno rozložení tvaru /jes'/ ve 2. os. sg.: /ta gene'racija 'jakez' je 'ty/.

Z dalších tvarů jednotlivých sloves byl zaznamenán jiný imperativ slovesa /le'či/ – /l'aš/ místo /l'az'/: /abo 'tu si 'l'aš; 'l'aš | 'l'as si/.

3.2.1.3. Malýj Bereznyj – nivelizace slovesného systému

V nářečí Malého Berezného funguje v hlavních rysech tentýž slovesný systém. K odlišnostem patří nepřítomnost kratších tvarů 1. os. sg. sloves typu /znaje/, /motat'/, vyskytují se jen tvary /'znajeme, 'znajete/ atd. Pod vlivem spisovné ukrajinštiny se někdy v 1. os. sg. a 3. os. pl. těchto typů sloves objevují tvary bez alternace /j/ - /v/: /no ja ne '**znaju** po'vîsti; 'zato ja **pi'taju s'a**; to slo'vaki **ku'pujut'** od 'čexu; 'pravda ukra'jîn's'kî slo'va **vpl'îtajut'** s'al/.

Normou jsou však tvary s /v/: /ma'lyx 'd'îtej ne '**mavu**; ta šo '**mavu** 'jînšoho po'vîsti; ja 'duže 'dobre ne '**znavu** tu his'toriju; ne '**znavu** 'točno; ja keby vam 'mux 'dobro pamn'a'tati šo ja **pamn'a'tavu**; ale ja 'svoju 'movu ne **zaby'vavu**; ja to ne '**bryskavu**; v 'nas tut 'cîlkom 'jînšak **bîs'îd'uvuť** / tu'ty nas tam v 'raxovî ne **rozu'mîvut'**/.

I v promluvách informantů, kteří použili tvary /'znaju, ku'pujut'/ naprosto převládají tvary s /v/. Frekvenční analýza slovesných tvarů v korpusu svědčí o tom, že původní nářeční koncovky v Malém Berezném převažují. Slovesné tvary s intervokalickým *v* byly v 1. os. sg. zaznamenány 160× (*-a-vu* 151×, *-u-vu* 7×, *-î-vu* 1×, *-y-vu* 1×), ve 3. os. pl. 231× (*-a-vut'* 165×,

⁶⁵ Tamtéž, m. 282.

-u-vut' 43×, -y-vut' 16×, -î-vut' 7×), novější tvary s intervokalickým j byly v 1. os. sg. zaznamenány 39× (-a-ju 36×, -u-ju 2×, î-ju 1×), ve 3. os. pl. 46× (-a-jut' 34×, -u-jut' 12×).

K ukrajinským interferenčním jevům patří také sporadické pronikání koncovki –mo do 1. os. pl. prezenta: /my svo'jov ho'vîrkov **ho'vorimo** bespose'red'n'o; r'îpu xu'dobî **ru'bajemo, tre'mo, vari'mo**/. V celém korpusu je poměr těchto koncovek takovýto: -me 343 doklady, -mo 8 dokladů.

V nářečí Malého Berezného byly doloženy i ukrajinské tvary imperativu v 2. os. plurálu s koncovkou –ît': /ka'ž'ît' (2×), roska'ž'ît', piš'ît', vîz'îmît' (2×), jd'ît' (2×), naj'd'ît'/, vedle nich se však stále užívá tvarů nářečních: /'kašte (4×), ros'kašte, prijd'ite, 'ropte (2×), 'pojte/.

V minulých přičestích, kde bylo v kořeni historicky -e-, je vždy jen -u-: /za'vjuv, po'vjuv, na'vjuv, pere'n'us, od'vjus, na bî'cîgl'îm s'a 'vjus/, stejně je tomu i ve starších matriálech z Malého Berezného: /pri'n'us, za'n'us/.

3.2.2 Substantiva

Při popisu deklinačních typů substantiv budeme opět vycházet z Leškovy klasifikace substantivní flexe ubl'anského nářečí.⁶⁶

3.2.2.1. Maskulina osobní

Tab. 18.

N. sg.	vûb'l'an	ro'bûtnik	kole'sar'	n'an'k-o	xlo'pisk-o	'gazd-a
G. sg.	-a	-a	-l'r'-a	-a	-a	-y
D. sg.	-ovi	-ovi	-l'r'-ovi	-ovo	-ovi	-ovi
A. sg.	-a	-a	-l'r'-a	-a	-a	-u
V. sg.	-e	-u	-l'r'-u	-u	-o	-o
L. sg.	-ovi	-ovi	-l'r-i / -ovi	-ovi	-ovi	-ovi
I. sg.	-om	-om	-l'r'-om	-om	-om	-om
N. pl.	vûb'l'an-e	ro'bûtnik-i	kole'sar'-î	n'an'k-ove	xlo'pisk-a	'gazd-'ove
G. pl.	-û	-û	-l'r'û	-l'û	-û	-û
D. pl.	-ûm	-ûm	-l'r'ûm	-ûm	-am	-ûm
A. pl.	-û	-û	-l'r'û	-l'û	-û	-û
V. pl.	-e	-i	-l'r'î	-l'ove	-a	-l'ove
L. pl.	-ox	-ox	-l'r'ox	-l'ox	-ax	-l'ox
I. pl.	-oma / -ami	-oma / -ami	-l'r'oma / -l'r'ami	-l'oma	-ami	-l'oma

⁶⁶ ЛЕШКА, О. *Говор села Убля восточной Словакии. Этюды по украинской диалектологии* 1. Praha 1973, 188-221.

Izolovaně stojí slovo /xlop'čiš'e/, které má ve V. sg. a v pl. formy od slova /'xlopec' / (/xlopče, 'xlopc'î/ atd.)

3.2.2.2. Maskulina životná

Tab. 19.

N. sg.	ko'hut	'zajčik	med'vîd'
G. sg.	-a	-a	- ^l a
D. sg.	-ovi	-ovi	- ^l ovi
A. sg.	-a	-a	- ^l a
L. sg.	- ^l t'î	-u / -ovi	- ^l d'î / - ^l d'u
I. sg.	- ^l om	-om	- ^l om
N. pl.	-kohu'ty	'zajčiki	medvî'd'î
G. pl.	- ^l û	-û	- ^l û
D. pl.	- ^l ûm	-ûm	- ^l ûm
A. pl.	- ^l y	-i	- ^l d'î
L. pl.	- ^l ox / - ^l ax	-ox / -ax	- ^l ox / - ^l ax
I. pl.	- ^l ami / - ^l oma	-ami / -oma	- ^l ami / - ^l oma

3.2.2.3. Maskulina neživotná

Tab. 20.

N. sg.	dub	'vrîšok	'konar'	'kor'č	kame'nisko
G. sg.	-a	-a	-r'a	-a	-a
D. sg.	-ovi	-ovi	-r'ovi	-ovi	-ovi
A. sg.	- 0	- 0	-0	-0	- o
L. sg.	-î	-u	-ri	-i / - u	-u
I. sg.	-om	-om	-r'om	-om	-om
N. pl.	dub-y	vrîšk-i	'konar'î	'kor'č'î	kame'nisk-a
G. pl.	-û	-û	-r'û	-û	kame'nisk
D. pl.	-ûm	-ûm	-r'ûm	-ûm	-am
A. pl.	-y	-i	-r'î	-î	-a
L. pl.	-ox / -ax	-ox / -ax	-r'ox / -r'ax	-ox / -ax	-ami
I. pl.	-ami / -oma	-ami / -oma	-r'ami / -r'oma	-ami / -oma	-ax

3.2.2.4. Feminina**Tab. 21.**

N. sg.	be'reza	'd'îvka	gaz'dyn'a	tvar'	kûs't'	'mati
G. sg.	-y	-i	-î	-ri	kosti	'materi / mater'î
D. sg.	-z'-î	-c'-î	-n-i	-ri	kosti	materi
A. sg.	u	-u	-u	-r'-0	kûs't'	mater' / mat'ar
L. sg.	-z'-î	-c'-î	-n-i	-ri	kosti	materi
I. sg.	-ov	-ov	-ov	-r'ov	kûs't'ov	mat'ar'ov / -rov
N. pl.	berez-y	d'îvki	gazdyn'î	'tvari	'kosti	'mater'î
G. pl.	-0	-ok-0	-n'-0	-rij	'kosti	-rij
D. pl.	-am	-am	-am	-r'am	kûs't'am	-r'am
A. pl.	-y	-i	-î	-ri	'kosti	-r'î
L. pl.	-ax	-ax	-ax	-r'ax	kûs't'ax	-r'ax
I. pl.	-ami	-ami	-ami	-r'ami	kûs't'ami	-r'ami

Mezi femininy zakončenými samohláskou stojí samostatně slovo /pan'î/, které má ostatní tvary podle vzoru /gazdyn'a/, tedy G. 'pan'î, D., L. 'pani, A. 'pan'u, I. 'pan'ov.

Leška dokládá variantnost koncovek při skloňování feminin se zakončením kmene na /š/ a /ž/. Zachytil ještě archaický typ skloňování, shodující se v podstatě s typem /gaz'dyn'a/, tedy /xiž'-î/ v Gen. sg. a Nom., Ak. pl. a /xiž-y/ v Dat. a Lok. sg., který je dodnes živý v Malém Berezném.⁶⁷ V řeči staré i střední generace se podle Lešky vyskytoval ještě typ G. sg., N. A. pl., xiž-y při D. L. sg. xiž'-î a třetí typ G. D. L. sg. N. A. pl. xiž-y. Poslední typ je podle Lešky nejběžnější a nejstabilnější. Tvar /xiž-y/ se ještě vyskytuje paralelně s tvarem /xiži/, který podle Lešky náleží k netradiční formě nářečí. Při současném výzkumu byly zaznamenány jen tvary tohoto třetího typu (s -y ve všech uvedených pádech), pravděpodobně tedy tento tvarově nejjednodušší typ, který se prosazoval již před padesáti lety, dnes v Ubľe zcela zvítězil a vytlačil ostatní typy.

Ubľ'a:

G. sg.: *'tul'ko ras 'kolo mojî 'xižy pe'rejdeš; 'prijde do ta'koji 'xižy de pravo'slavn'î*

L. sg.: *bo 'jim sa pola'mala u 'xižy 'voda*

N. A. pl.: *a 'tri 'xižy 'dale je 'bar; 'ja si to'dy ku'pila 'ružy / 'ružy dvî*

Malyj Bereznij:

⁶⁷ „архаичный тип встречается у говорящих старого поколения, но не у всех.“ ЛЕШКА, О. *Говор села Убля восточной Словакии. Этюды по украинской диалектологии* 1. Praha 1973, 210.

G. sg.: *jag ot 'xiž'î o'dyjdû ta vže je'd'n'î 'druhih ne rozu'mîjeme*

L. sg.: *tota 'c'îla 'vulic'a poč't'î v 'každuj 'xiži včite'l'î*

N. A. pl.: *pokupo'vali xiž'î jim / dvî 'xiž'î je v ve'likum be'reznum*

Typ /tvar'/ má několik podtypů, jedním z nich je i /kûs't'/ uvedená v tabulce názornost pozic, kde dochází k alternaci /û/ - /o/. Dalším podtypem je /myš/, která má v G., D., L. sg. koncovku -y: /myš-y/.

Dvě paralelní paradigmata uvádí Leška pro slovo /'pos't'îl'/, které se skloňuje buď podle vzoru /tvar'/ (archaické): G., D., L. sg. /'posteli/, I /'pos't'îl'ov/, nebo má tvary ovlivněné vzorem /gaz'dyn'a/: G. sg. /'pos't'îl'î/, oproti D., L. /'posteli/. Podobně v pl.: /'posteli × 'pos't'îl'î/.

Podobně pro slovo /nûč/ dokládá Leška archaické paradigma G., D., L. sg. a N., A. pl. 'noči, I. sg. 'nûčov a paralelní paradigma, ovlivněné typem /gaz'dyn'a/: G. sg. a N., A. pl. 'noči, D., L. sg. 'noči, I sg. 'nočov, G. pl. no'čij / nûč.

Slovo /cer'kov/ má v G. sg. paralelně koncovky /î/ a /i/, v D. a L. sg. /i/, v I. sg. má rozšířený kmen: /'cerkovjov/, stejně jako feminina /krov/ a /'morkov/ - /'krovjov, 'morkovjov/.

3.2.2.5. Neutra

Tab. 22.

N. sg.	'koleso	'vûčko	kre'mîn'a	dup'l-e	'krylc-e	'd'îvč-a
G. sg.	-a	-a	-a	-l'-a	-l'c'-a	-l'ati
D. sg.	-ovi	-ovi	-ovi	-l'-ovi	-l'c'-ovi	-l'ati
A. sg.	-o	-o	-a	-l'-e	-lc-e	-a
L. sg.	-s'-î	-u	-u	-l'-u	-l-ci	-l'ati
I. sg.	-om	-om	-om	-l'-om	-l'c'om	-l'at'om
N. pl.	'koles-a	'vûčka	-	dup'l'a	'kryl'c'-a	d'îvč'-ata
G. pl.	-0	-ok-0	-	-el'-0	-ec'-0	-l'at
D. pl.	-am	-am	-	-l'am	-l'c'um / -l'c'am	-l'at'ûm / -t'om / -tûm / -tom
A. pl.	-a	-a	-	-l'a	-l'c'-a	-l'ata
L. pl.	-ax / -ox	-ax / -ox	-	-l'ax / -l'ox	-l'c'ox / -l'c'ax	-l'at'ox / -l'atox
I. pl.	-ami / -oma	-ami / -oma	-	-l'ami / -l'oma	-l'c'-oma / -l'c'-ami	-l'atmi

K typu /vûčko/ patří i slova /voko/ a /vuxo/, která však mají řadu unikátních tvarů:

¹voko – L. sg. ¹voc'î, N. pl. ¹voči, G. pl. vo'čij / vûč, D. pl. ¹vočom / -am, L. pl. ¹vočox / -ax, I. pl. vo'čima / -'ami;

¹vuxo – L. sg. vûs'î, N. pl. ¹vuxa, G. pl. vux / ¹vûxû, dále vu'xam, vu'xax, vu'xami.

Slovo /ple'če/ má v sg. tvary podle typu /'krylce/, v pl. má však: /'plečî, ple'čij, 'plečûm, 'plečox, ple'čima/.

Slovo /pole/, patřící k typu /dup'le/ má v L. sg. tvary /na poli || na ¹pol'u/, plurál netvoří.

3.2.2.6. Pluralia tantum

Tab. 23.

N.	kur'tak-i	ve'čurk-i	vo'rot-a	nohavic'-î	'san-i	dver'-î
G.	-û	-ok-0	-0	-0	-n-ij	-r-ij
D.	-ûm	-am	-am	-am	-n'-am	-r'-ûm
A.	-i	-i	-a	-î	-i	-r'î
L.	-ox	-ax	-ax	-ax	-n'-ox	-r'-ox
I.	-oma	-ami	-ami	-ami	-n'-ami /-oma	-rmi / -'r'ami

Jako typ /nohavičî/ tvoří tvary podtyp /hrabl'î /, který má G. /'hrabel' /.

K typu /'sani/ se některými tvary řadí i slova /d'îti/ a /l'ude/:

N., A. d'îti, G. d'îtej, D. d'ît'om, L. d'ît'ox, I. d'îtmi;

N. l'ude, G., A l'u'dij, D. l'ud'om, L. l'ud'ox, I. l'ud'mi.

3.2.2.7. Ubľa – nivelizace substantivní deklinace

V Ubľe nacházíme dodnes podobný stav substantivní deklinace. Zdá se, že se v pl. prosazuje tendence odstranit u maskulin a neuter dubletnost koncovek L. a I. –ox || –ax, –oma || –ami. Koncovka –ox se vyskytuje nejčastěji u maskulin, koncovka –ax je zpravidla u neuter. Koncovka –oma je celkově na ústupu, pravděpodobně se uchovává reliktně jen u několika slov. Oba procesy přibližují systém flexí ke spisovné slovenštině.

V D. pl. maskulin byla doložena jen koncovka -um: /te'per'ka jak vni sa'mavut'd'ît'om prisposo'biti ci d'îti 'rodičum; šo ru'sinum nam to 'xibit'; 'kvuli kama'ratum/.

V L. pl. maskulin a pluralií tantum převažuje koncovka –ox, u neuter koncovka -ax: /na rus'nakox; tu na rib'n'îkox; de su'dety sa uvol'n'îli po 'n'îmc'ox, po dvac'at' pjat'ox 'rokox my 'byli v 'sobran'c'ox; aj v 'basox 'byv; jag pu'sla po ma'jetkox do ro'boty; 'byv v 'kupel'ox ×

v tu'tyx **'počtax**; kid' ro'bito sa v **'čexax**; v tyx tri'c'atyx **'rokax**, na 'rusinskix **'selax**; po tyx svojix **'pravax**/.

V I. pl. maskulin převažuje koncovka –ami, koncovka –oma se objevuje jen vzácně v řeči starší generace: /s o'bidvoma **'xlopami**; 'peret ší'st'oma **ro'kami**; ka'půsta s **trompa'koma**; 'dobr'î 'mali 'vst'ahi z **žy'doma**; 'pered **'n'îmc'oma**/. U nepravidelných typů 'd'îti, 'l'ûde se zachovává koncovka –mi, která někdy vlivem spisovné slovenštiny proniká i k maskulinům /pered **l'ud'mi**; s 'tyma **d'ît'mi**; bu'dovy šo 'byli 'stavlen'î **'čexmi**/.

V Ubl'e v řeči mladší generace patří k hlavním případům narušení uvedeného systému nedůsledné střídání /k – c/, /h – z/, /x – s/ v D a L sg. fem.: /po'vîm 'anki, v 'prahi/, které je nepochybně zapříčiněno vlivem slovenštiny. Stejně tak se ubl'anská dvojjazyčnost promítá v pronikání této alternace do N pl. mask.: /ru'snaci , slo'vaci/, která v tradiční vrstvě dialektu chybí.

Zřídka lze zaznamenat pronikání spisovně slovenských koncovek, např. –u do G. sg. maskulin typu /'gazda/: /to je ot 'toho **su's'îdu** 'moho syn/.

3.2.2.8 Malyj Bereznyj – nivelizace substantivní deklinace

V Malém Berezném zanikly tvary D., L., I. pl. maskulin a neuter s koncovkami –um / –om, –ox, –oma; získaný materiál svědčí o zobecnění v těchto pádech koncovek –am, –ax, –ami, což jde ve shodě s dominujícími spisovnými jazyky.

V D. pl. byla i u maskulin a nepravidelných typů zaznamenána koncovka –am: /daj **'zajc'am** 'jîsti; svojim **o'čam** ne 'vîruje; to šo 'čexi proda'li **slo'vakam**, poma'hali **l'ud'am**;

Koncovka –om v D. pl. se v korpusu vyskytuje jen jednou: /ja 'svojim **'d'ît'om** 'kažu po'myjte po'sudu/. Koncovka –um nebyla v Malém Berezném zaznamenána vůbec.

V L. pl. substantiv všech rodů zcela domnuje koncovka –ax: /'tam v **past'îl'kax** 'mavu 'd'îti; 'mavu 'rîdnu sest'ru v **'čexax**; na **slo'vakax** ku'pl'ajeme mu'ku; v sîmdes'atyx **ro'kax**; tag 'l'ude po **'zarobotkax**; 'možut' s'a vo'ziti na **'avtax**; u **'vur'adax** 'vs'udi hovo'rilo s'a na 'češkîj 'movî; a to'ty pa's'îki to v **l'î'sax** 'bylo; po 'našix **su's'îdax**; 'byli jed'n'î šo tam 'byli na **'žnivax**; u **kar'patax** ta'ka kul'tura; aš 'poki ne obrob'l'ati u **r'at'kax**; 'skačut' po **'derevax**; na **ko'maroc'ax** 'byvem; ale rovni'na po **hrun'kax**/. Dokladů na koncovku –ox je velmi málo a všechny jsou od jmen pomnožných – na **čexox** 6×, na **slo'vakox**, v **'dubriničox** 2×: /kid'es'te 'byli v **'dubriničox**; vni v **'dubriničox** 'žyli; na **'čexoh** 'l'îsa je / pro res'publ'îku / na **'čexox** 'l'îsa je a'tak/.

V I. pl. se v našem materiálu vyskytla jen koncovka –ami: /ja is dvo'ma **'xlopc'ami**; 'ja na niko'laja u'že byv 'doma is 'svojima **cim'borami**; pri'šla s'u'dy is 'svojima **sy'nami** 'dvoma; a

'c'îpami xto 'bude te'per' molo'titi; hastro'nom ve'likij s pro'duktami; ma'd'ari byli so'juzniki spo'čatku z 'n'îmc'ami; ale hrekoka'tolikami za'lišili sme s'a/. Koncovka –oma nebyla u substantiv zaznamenána.

V materiálech z roku 1972 ještě koncovku –um v D. pl. nacházíme: */kolo mona'styr'a 'byli žebra'ki / 'l'ude daro'vali žebra'kum; to molo'dym ta'kim 'xlopc'um / pa'ropkum/*. Příklady pocházejí od ženy narozené r. 1922 a muže narozeného r. 1897. V L. pl. se koncovka –ox ještě vyskytuje poměrně často: */ta 'ja za'hojkala u 'xiži / 'joj vsta'vajte bo v nas je 'liška u 'sîn'ox; 'všyt'kî 'krompl'î vo'jaci do hati'žaku na 'plečox za'brali; za 'kalapom bo'grejtko / abo molo'dyj na 'hrud'ox; mož bylo ku'piti / proda'vali / i po pe'kar'n'ox; to 'mnoho l'u'dej sa u'čilo šo sut' te'per'ki po 'ur'adox u'čen'î/*. Na koncovku –oma však ani ve starším materiálu doklady nejsou.

Další inovací morfologického systému je pronikání spisovné ukrajinské koncovky –oju v I. sg. feminin vedle původní nářeční koncovky –ov, např.: */poli'vavut' s'a vo'doju; 'jamki 'robl'at' iz mo'tykoju; ja dojîž'žav elekt'ričkoju/*. V korpusu je na koncovku –oju u feminin 10 dokladů, koncovka –ov je však stále mnohonásobně častější. Stejná koncovka proniká i do I. sg. adjektiv a zájmen.

3.2.3 Adjektiva

3.2.3.1. typ /'dobryj/

Tab. 24.

N. sg.	'dobryj	'dobroj	'dobra
G. sg.	'dobroho		'dobrojî
D. sg.	'dobromu		'dobrûj
A. sg.	'dobryj / 'dobroho	'dobroj	'dobru
L. sg.	'dobrûm		'dobrûj
I. sg.	'dobrym		'dobrov
N. pl.	'dobr'î		
G. pl.	'dobryx		
D. pl.	'dobrym		
A. pl.	'dobryx (osob. mask.) / 'dobr'î		
L. pl.	'dobryx		
I. pl.	'dobryma		

Adjektiva zakončená na /k, g, x, h/ mají na místě –y- vždy –i-: */ve'likij, ve'likim/* atd. Podtyp /'pîšij/ má –i- jen v N. a A. sg., dále je –y-: */pîšym, pîšyx/* atd. Podtyp /ču'žij/ má po foneticky měkké souhlásce vždy –i-: */ču'žim, ču'žix/* atd.

3.2.3.2. typ /l'ít'n'ij/**Tab. 25.**

N. sg.	l'ít'n'ij	l'ít'n'oj	l'ít'n'a
G. sg.	l'ít'n'oho		l'ít'n'ojî
D. sg.	l'ít'n'omu		l'ít'n'ûj
A. sg.	l'ít'n'ij / l'ít'n'oho	l'ít'n'oj	l'ít'n'u
L. sg.	l'ít'n'ûm		l'ít'n'ûj
I. sg.	l'ít'n'im		l'ít'n'ov
N. pl.	l'ít'n'î		
G. pl.	l'ít'n'îx		
D. pl.	l'ít'n'im		
A. pl.	l'ít'n'îx (osob. mask.) / l'ít'n'î		
L. pl.	l'ít'n'îx		
I. pl.	l'ít'n'îma		

3.2.3.3. typ /'gazdûv/**Tab. 26.**

N. sg.	'gazdûv	'gazdovoj ⁶⁸	'gazdova
G. sg.	'gazdovoho		'gazdovojî
D. sg.	'gazdovomu		'gazdovûj
A. sg.	'gazdûv / 'gazdovoho	'gazdovoj	'gazdovu
L. sg.	'gazdovûm		'gazdovûj
I. sg.	'gazdovym		'gazdovov

Jako adjektiva se skloňují i řadové číslovky.

Formy komparativu se tvoří pomocí sufixů *-šij*, *-šij*, *-ij*: /stu'denyj – stude'n'íšij/, /molo'dyj – mo'lotšij/, /doro'hij – do'rožij/.

Nepravidelné a supletivní formy: /dobryj – l'îpšij/, /ve'likij – 'bulšij/, /ma'lyj – 'menšij/, /dovhij – 'dovšij/.

Formy superlativu se tvoří pomocí předpony *naj-* a tvaru komparativu, předpona je vždy přízvučná: /najl'îpšij, 'najibdn'íšij/.

⁶⁸ Přizpůsobení koncovky ostatním adjektivům zřejmě není dávného data, v místních jménech odvozených od posesivních adjektiv se vyskytuje koncovka *-ovo*: /'klišovo, šo'munovo, 'rad'ovo, 'hrin'ovo/, v jiných případech je však zaznamenána jen koncovka *-ovoj*: /'n'an'kovo, 'grofovoj, po'povoj/.

3.2.3.4. Nivelizační tendence adjektivní deklinace

Tento systém deklinace adjektiv se v Ubl'e zachoval v nezměněné podobě.

V Malém Berezném se v N. sg. středního rodu objevuje spisovná koncovka *–e* vedle nářeční koncovky *–oj*, která však stále převažuje, v korpusu se např. tvar *ta'koj* vyskytuje 106×, zatímco tvar *ta'ke* 41×, u dalších slov s adjektivní deklinací se tento poměr ještě více mění ve prospěch koncovky *–oj*: /ve'likoj 10×, ve'like 2×, no'voj 4×, no've 0, ma'loj 3×, ma'le 1×/.

Do L. sg. proniká pod vlivem spisovné ukrajinštiny tvar D. sg., a to i u mluvčích nejstarší generace, máme tedy v L. sg. paralelní tvary /'dobrum || 'dobromu/: /'čes'kî 'školy 'byli u ve'likomu be'reznomu; v be'reznomu tam 'byv u nas ko'lis' ve'likij za'vod; pri so'vec'komu so'juz'î, v 'každому se'lovi × u 'naz v ma'lum be'reznum; u su's'îc'kum o'byst'ul/. Koncovka *–um* v L. sg. slov s adjektivní deklinací je však stále častější než koncovka *–omu*, v korpusu je např. doloženo /v ma'lum be'reznum 7×, v ma'lomu be'reznomu 3×; v ve'likum be'reznum 12×, v ve'likomu be'reznomu 2×, v ve'likum be'reznomu 1×/. Obdobně je tomu u číslovek s adjektivní deklinací: /u de'ja'nosto 'pjatomu y v 'sorok 'peršum 'roc'î/.

V I. pl. se v Malém Berezném vlivem spisovné ukrajinštiny zřídka objevuje koncovka *–ymi* / *–imi*: /iz o't'krytymi oč'mi (2×), z 'malen'kimi d'îtoč'kami/.

3.2.4. Zájmena

3.2.4.1. Rodová

3.2.4.1.1 Osobní

Tvary osobních zájmen 3. os. sg. jsou představeny v tabulce č. 27.

Tab. 27.

N.	vûn	vno	vna	vni
G. A.	jo'ho, ho		je'jî, jej	jix
D.	jo'mu, mu		jûj	jim
L.	n'ûm		n'ûj	nix
I.	nim		n'ov	'nima

Současný výzkum zaznamenal v G. a A. zájmene /vna/ tvary /jî'jî/ a enklitické /jî/, tvar /jej/ se objevuje jen zřídka u mluvčích nejstarší generace.

3.2.4.1.2 Posesivní

Posesivní zájmena mají tyto základní tvary: /mûj, tvûj, svûj, jo'ho, je'jî naš, vaš, jix/.

Skloňování zájmen /můj, tvůj, svůj/ je představeno v tabulce č. 28.

Tab. 28.

N. sg.	'můj	'moj	'moja
G. sg.	'mojoho / 'moho		'mojojî
D. sg.	'mojomu / 'momu		'mojûj
A. sg.	'můj / 'mojoho / 'moho	'moj	'moju
L. sg.	'mojûm		'mojûj
I. sg.	'mojim		'mojov
N. pl.	'mojî		
G. pl.	'mojix		
D. pl.	'mojim		
A. pl.	'mojix (osob. mask.) / 'moj'î		
L. pl.	'mojix		
I. pl.	'mojima		

Zájmena /naš, vaš/ mají koncovky adjektivní deklinace, liší se pouze tvarem N. a A. sg. mužského rodu.

Tab. 29.

N. sg.	'naš	'našoj	'naša
G. sg.	'našoho		'našojî
D. sg.	'našomu		'našûj
A. sg.	'naš / 'našoho	'našoj	'našu
L. sg.	'našûm		'našûj
I. sg.	'našym		'našov

V pl. jsou rovněž koncovky adjektivní deklinace /naš'î, našyx/ atd.

Zájmeno /čij, čijoj, čija/ má stejné koncovky jako /můj/ (delší tvary).

V Malém Berezném do I. pl. přivlastňovacích zájmen vedle tradiční nářeční koncovky *-ima* zřídka proniká spisovná ukrajinská koncovka *-imi*: /'našimi (2×), 'svojimi/.

3.2.4.1.3 Ukazovací

Tvary zájmena /tot/ jsou představeny v tabulce č. 30.

Tab. 30.

N.	tot	tu'to	tu'ta	tu'ty
G.	'toho		'tojî	tyx
D.	'tomu		tûj	tym

A.	tot / 'toho	tu'to	tu'tu	tu'ty / tyx
L.	tûm		tûj	tyx
I.	tym		tov	tyma

V N. a A. sg. ženského a středního rodu a v týchž pádech v plurálu se v Malém Berezném paralelně užívají tvary *tu'ta* (20×) i *to'ta* (20×), *tu'tu* (16×) i *to'tu* (9×), *tu'to* (87×) i *to'to* (74×), *tu'ty* (44×) i *to'ty* (43×).

V L. sg. byl vedle tvaru *tum* stejně často zaznamenán i tvar *tomu* (oba 12×).

V I. pl. byl jednou zaznamenán tvar *tymi* vedle obvyklého *tyma* (10×).

V Malém Berezném byla kromě zájmen *tot*, zaznamenána i zájmena *cej* (22 dokladů), *o'cej* (7×). Jedná se zjevně o vliv spisovné ukrajinštiny.

Ve starší vrstvě nářečí se vyskytovalo zájmeno /ses'/, jeho tvary, doložené Leškou, uvádíme v tabulce č. 31.

Tab. 31.

N.	ses'	se'se	se's'a	se's'î
G.	's'oho		'sejî	six
D.	's'omu		s'ûj	sim
A.	ses' / 's'oho	se'se	se's'u	se's'î / six
L.	's'ûm		's'ûj	six
I.	sim		's'ov	'sima

Zájmeno /ses'/, které oproti /tot/ poukazuje na vzdálenější nebo ještě nezminěný předmět, náš výzkum v obci zachytil již jen u mluvčích starší generace, i u nich však v dosti malé frekvenci, většinou v lexikalizovaném spojení /ses' buk/ ,opačná strana'. Jeho absence v mluvě mladší generace svědčí o jeho zániku, nahrazují ho nové formy /'tamtot, 'tamta, 'tamto/. V Malém Berezném nebylo ukazovací zájmeno /ses'/ zachyceno vůbec.

Zájmena /ta'kij, s'a'kij, kot'ryj, ja'kij, 'samyj, 'každyj, všeli'jakij/ se skloňují jako adjektiva. Od zájmena /ja'kij/ se tvoří neurčitá zájmena pomocí prefixu *da-* nebo sufixu *-s'*. V Ubľe převažují tvary tvořené prefixem *da-*: /da'kij 7, daja'kij 6×, ja'kijs' 2/, v Malém Berezném jsou naopak běžnější tvary tvořené sufixem *-s'*: /ja'kijs' 6×, da'kij 2×/. Od zájmena /ko'tryj/ se tvoří v obou nářečích neurčité zájmeno jen prefixem *da-*, v Ubľe byly tvary zájmena /da'ko'tryj/ zaznamenány 21×, v Malém Berezném 3×.

Zájmeno /všeli'jakij/ nebylo v Malém Berezném při současném výzkumu doloženo, místo něj se užívá zájmeno /'vs'akij/, na něj je v korpusu 33 dokladů. Jako nápadný cizí

lexikální prvek tak bylo nahrazeno běžným ukrajinským výrazem. V materiálech z roku 1972 se zájmeno /všeli'jakij/ ještě vyskytuje, zaznamenali jsme ho 3×.

Tvary zájmena /'všytok/ uvádíme v tabulce č. 32.

Tab. 32.

N.	'všytok / -tkij	'všytkoj	'všytka	'všytkî
G.	'všytkohô		'všytkojî	'všytkix
D.	'všytkomu		'všytkûj	'všytkim
A.	'všytok / -tkij	'všytkoj	'všytku	'všytkî / 'všytkix
L.	'všytkûm		'všytkûj	'všytkix
I.	'všytkim		všytkov	'všytkima

Stejný stav v Ubl'e zaznamenal i současný výzkum. V N. sg. mužského rodu se v korpusu vyskytl jen tvar 'všytkij, ve středním rodě byl poměrně zřídka zaznamenán i tvar 'všytko ('všytkoj 120×, 'všytko 17×).

V Malém Berezném se tyto tvary vyskytují paralelně s tvary zájmen *ves'*, *vs'a*, *vs'o*, *vs'î*, toto zájmeno je zde dokonce o něco častější, v korpusu jsou jeho formy doloženy 130×, tvary zájmen *'všytkij*, *'všytka*, *'všytkoj*, *'všytkî* se vyskytly 111× (v sedmi případech bylo v kořeni zaznamenáno i místo y, např. 'všitkoj).

Uvedeme frekvenci všech doložených tvarů obou zájmen: /ves' 1×, vs'a 4×, vs'o 76×, 'všytkoj 49×, 'všytko 14× (spisovný ukrajinský tvar středního rodu *все* nebyl zaznamenán, mluvčí se zřejmě vyhýbají homonymii s příslovcem *vse* 'stále'), vs'î 31×, 'všytkî 34×, 'vs'oho 3×, 'všytkohô 3×, vs'îx 6×, 'všytkix 5×, 'vs'omu 1×, vs'îm 2×, 'všytkim 3×, vs'u 5×, 'všytku 3×, 'vs'îmi 1×/. O tom, že ještě v nedávné době byl tento poměr jiný, svědčí materiál z roku 1972, v němž jsme zaznamenaly tvary s kořenem *všytk-* 18×, druhé zájmeno jen 2× (tvary *vs'o* a *vs'î*).

3.2.4.2. Bezrodá zájmena

3.2.4.2.1. Osobní a zvrtná

Tvary osobních zájmen /ja, ty, my, vy, se'be/ uvádíme v tabulce č. 33.

Tab. 33.

N.	ja	ty	my	vy	-
G. A.	me'ne, n'a	te'be, t'a	nas	vas	se'be, s'a
D.	me'n'î, mn'î, mi	to'bî, ti	nam	vam	so'bî, si

L.	mn'îm	'tobî	nas	vas	'sobî
I.	mnov	to'bov	'nami	'vami	so'bov

Na prvním místě je uveden tvar přízvučný, na druhém místě tvar enklitický. Enklitický tvar se může vyskytovat i po předložce: /da'vajte na sa 'pozor/.

Enklitické tvary zájmen se běžně užívají i v Malém Berezném:

/ne 'znavu ti po'vîsti; ja ti po'vîm 'doras | ja 'doras ti 'skažu; bo ne 'treba mi 'jti ni v 'užhorot; 'tum s'a odda'la za 'staroho 'd'îda te'per' mi 'dušu jîst', ta 'brad mi je jako po 'materi slo'vak; slo'vaki 'byli 'furd mi s'a 'vidit' ta 'byli š'e i do so'vec'koho so'juza; 'n'an'ko mi ros'kazovav že tu ne 'býlo pravo'slavnojî 'vîry; 'moja žo'na tiš si te'per'ki vu'xodit' doku'menti (...) ta 'mnoho si 'robl'at' tu'ti slo'vac'kî doku'menty; to šo 'bylo si čolo'vík pamn'atat'; ža'ludog mn'a 'znaje bo'l'îti; zako'pali ho v 'zeml'u; 'zdrylili s'a 'kovbic'î 'zhora taj ho 'drylili; ane 'ja ho ne 'vid'îv; tam ho 'čort vz'av | za'bili ho tam/.

V Malém Berezném se v I. vyskytly i tvary převzaté ze spisovné ukrajinštiny: *so'boju* 3×, *to'boju* 1×

3.2.4.2.2 Tázací a záporná

Tabulka č. 34 představuje tvary tázacích zájmen /xto, šo/.

Tab. 34.

N.	xto	šo
G.	'koho	'čoho
D.	ko'mu	čo'mu
A.	ko'ho	šo
L.	kum	čum
I.	kim	čim

Kromě tázacích zájmen /xto, što/ se takto skloňují ještě záporná zájmena /nixto/ a /nič/.

V Malém Berezném byla okrajově zaznamenána i spisovná ukrajinská podoba *ščo* (5×), zcela však převažuje podoba *šo* (594×).

O tom, že se ve zdejších nářečích dříve vyskytovala podoba *što* svědčí slovo *hašto* (v M. Ber. doloženo 3×, v Ubľe 2×), v Malém Berezném i jedna z podob neurčitého zájmena: *dašto* (11×), vedle *dašo* (12×). V Ubľe podoba *dašto* nebyla zaznamenána.

Neurčitá zájmena jsou zajímavá především způsobem tvoření, v obou nářečích se tvoří buď prefixem *da-* nebo sufixem *-s'*. V Ubl'e se tvoří častěji pomocí prefixu *da-*, jak je zřejmé při srovnání frekvencí jednotlivých tvarů v korpusu: /da'šo 50×, šos' 18×, 'da'xto 19×, xtos' 8×/.

V Malém Berezném je frekventovanější tvoření pomocí sufixu *-s'*: /šos' 58×, 'dašto, 'da'šo 23×, xtos' 13×, 'daxto 6×/. Podobná je situace u neurčitých příslovcí, por. např. frekvence neurčitých příslovcí tvořených od slova *ko'li*, v Ubl'e: /dako'li 79×, 'jinkoli 9×, ko'lis' 5×/; v Malém Berezném: /ko'lis' 40×, 'dako'li 26×, 'jinkoli 2×/. Tuto situaci lze vysvětlit tím, že v nářečích na území Slovenska má tvoření neurčitých zájmen a příslovcí pomocí prefixu *da-* oporu ve spisovné slovenštině, ve spisovné ukrajinštině existuje pouze prefix *de-*, jenž má užší funkci, v nářečí Malého Berezného nebyl zaznamenán.

3.2.5. Číslovky

Podoby základních číslovek uvádíme v tabulce č. 35.

Tab. 35.

je'den	jede'najc'at'	'trijc'at'
dva	dva'najc'at'	šte'rejc'at'
tri	tri'najc'at'	pjadde's'at
čo'tyri	čotyr'najc'at'	'š'izdes'at
pjat'	pjat'najc'at'	'sîmdes'at
š'îs'	š'îš'najc'at'	'vus'amdes'at
sîm	sîm'najc'at'	'devjades'at
'vus'am	vus'am'najc'at'	sto
'devjat'	devjat'najc'at'	'dva sto
'des'at'	'dvajc'at'	'tis'ač

U číslovky čtyři současný výzkum zachytil častěji podobu /če'tyri/ – 20× (vyslovuje se [čə'tyri], mluvčí první vokál interpretují jako *e*), nebo přejaté /štiri/ – 8×.

K číslovce 40 Leška poznamenává, že v hovorů se může vyskytnout i slovo /sorok/, které je však mluvčími vnímáno jako zanesené /is putkar'pat's'kojî/. Při současném výzkumu byla i podoba /sorok/ zaznamenána od mluvčích starší generace, v korpusu se vyskytla 6×, podoba *šti'ryc'at'* 11×.

V Malém Berezném se dnes vyskytuje pouze podoba *'sorok*; formu *'devjades'at*, zaznamenanou ještě u staré generace, nahradila v řeči střední a mladé generace spisovná ukrajinská forma *devja'nosto*.

Číslovka /je'den, jed'noj, jed'na/ se skloňuje jako tvrdá adjektiva, odlišný je pouze tvar N. a A. sg. /je'den/.

Tvary číslovky /dva/ představuje tabulka č. 36.

Tab. 36.

N.	dva'je	dva	dvî	dvoj
G.	dvox			dvox / dvo'jix
D.	dvom			dvom / dvo'jim
A.	dvox	dva	dvî	dvoj
L.	dvox			dvox / dvo'jix
I.	dvo'ma			dvo'ma / dvoji'ma

Číslovka dva rozlišuje v N. čtyři tvary – /dva'je/ se používá pro maskulina osobní (vedle tvaru /dva/), /dva/ pro neosobní, /dvî/ pro feminina a neutra, neutra a pluralia tantum mají vedle toho ještě tvar /dvoj/.

Podobně má číslovka /tri/ kromě základního tvaru osobní formy /tri'je/ (dnes častěji /tr'ome/) a /troj/, číslovka /čo'tyri/ tvary /čoty're, čet'vero/, číslovka /pjat'/ tvary, /pjate're, pja'tero/ atd. V nepřímých pádech mají formy jako číslovka dva, u číslovek tři a čtyři dochází ke střídání /r/ -/r'/: /tr'ox, tr'om, tr'o'ma, čoty'r'ox, čoty'r'om, čtyr'o'ma || čtyr'ma/.

Tvary N. osobních maskulin /dva'je/, /tri'je/, /čety're/ byly ještě zaznamenány u nejstarších informantů: /kolesa'r'î dva'je 'byli; dva'je 'xlopi u'merli, tri'je 'xlopi, v 'vûbli 'byli kovač'î je'den 'čas če'tyri | čety're/. Dnes jsou tyto tvary v řeči mladších informantů nahrazeny tvary /'dvome/, /tr'ome/, /čety'r'ome/: /'dvome 'xlopi, 'dvome popi, tu'ty tam čety'r'ome 'byli mi'nûloho 'roku/. Jedná se pravděpodobně o důsledek kontaktu se sousedními jihokarpatskými nářečími, kde jsou tyto tvary doloženy i ve starší době.

Totéž lze sledovat v Malém Berezném, kde jsme zaznamenali jen tvary /'dvome/ a /tr'ome/: š'e 'tr'ome 'xlopc'î pri'jšli; 'xlopc'î 'dvome; 'dvome 'byli/.

V nářečním kontextu se však často používají i slovenské číslovky:

/jak vže sut' ta'kî 'malo 'bul's'î | ta'kî vže 'star's'î kolo '**petnast'** '**šesnast'** | a pak sa 'nazat 'vernut' ku tuj rusnačín'î/, slovenské číslovky se také častěji používají při diktování telefonních čísel.

Číslovky /sto/ a /tis'ač/ jsou obvykle nesklonné: /s 'tyma 'dvasto ko'runami, is 'tyma 'tis'ač ko'runami/.

V ubl'anském nářečí se vyskytují zájmenné číslovky /'vbidva, 'vsîtrî, 'vsîčetyri/.

Tab. 37.

N.	'vbidvaje	'vbidva	'vbîdvî	'vbidvoj
G.	'vbidvox			
D.	'vbidvom			
A.	'vbidvox	'vbidva	'vbîdvî	'vbidvoj
L.	'vbidvox			
I.	'vbidvoma			

Neutra mají paralelně tvary /'vbîdvî/ i /'vbidvoj/: /'vbîdvî 'd'îti || 'vbidvoj d'îtej/.

Podobně jako u základních číslovek jsou původní tvary N. pojící se s personickými maskuliny vytěsňovány tvary novějšími, např. /o'bidvome 'xlopi/.

4. Fonetická a gramatická struktura dalších vybraných jihokarpatských nářečí a její dynamika

V této kapitole v základních obrysech představíme současný stav vybraných jihokarpatských dialektů, který byl zachycen při terénním výzkumu. Srovnáním s dialektologickými prameny ze starších výzkumů se pokusíme určit míru zachování tradičního nářečního systému a popsat jeho dynamiku pod vlivem spisovné či nářeční slovenštiny, případně zkoumat možné nářeční kontakty mezi různými jihokarpatskými dialekty.

Na území Slovenska byl získán jazykový materiál z 20 obcí. Tyto obce zastupují většinu nářečních skupin jihokarpatských dialektů na území Slovenska, které rozlišujeme podle klasifikace Z. Hanudel'ové, jež byla představena v kapitole 1. Představíme také materiál z tří obcí na území Ukrajiny, z Kňahyni a Stučyci, které patří do stejné nářeční skupiny jako dialekt Malého Berezného, a ze vzdálenější Ilnyci, jejíž nářečí již patří do skupiny nářečí boržavských (berežských).

4.1. Severospíšská skupina – Litmanová, okr. Stará Ľubovňa

4.1.1. Fonetika

Vokalismus nářečí Litmanové je šestičlenný: *a, e, i, y, o, u*. Střednicí za staré *o* v zavřené slabice je *i*, které neměkčí předcházející konsonant: [nîs], [nîč], [stîľ], [ˈpotim] apod. Touto střednicí se zdejší dialekt liší od dialektů nejbližších sousedních obcí Jarabina a Kamienka, kde je v této pozici *y*: *kyn'*, *vys*. Reflexem starého *e* v zavřené slabice (**ě*) je *u*: /prin'us, privjul, xl'ip š'a pjuk, kin' by ft'uk/. Reflexem starého *ě* je *i*, po retnicích bývá (zvláště v řeči starší generace) dosti pravidelně vkladné *j*: [ˈbjîlyj], [ku ˈšopji], [kyˈpjîlo], [ˈvjîdro]; ne bylo [ˈmjîs'c'a], [v ˈzi'mji], [kaˈmjîn'a]. Po *l'* byla v řeči staré generace zachycena výrazně nižší artikulace *i*, hraničící s *e*: [l'i'vu], stejný jev dokumentuje v obci atlas V. Latty, když uvádí paralelní fonetické varianty [xl'îba / xl'î'ba] (Latta, m. 52).

Reflex starých *ě, ō* a *i* sice splynul do jednoho fonému /i/, avšak jeho fonetická realizace může být dodnes dosti odlišná. Nejčastější realizace je *î*, avšak běžné jsou i realizace nižší (*i, ɪ, i^e*): /moc toj ž'viriny bylo/ [ž'vîriny]; /veligden'/ [ve'hîgden']; /jili nal'isniky/, [jîli nal'îs'niky].

Hlávka /y/ si zachovává svou typickou realizaci, pouze v koncovce N. sg. adjektiv muž. r. se vyslovuje téměř jako *i*: [novi'yj, druhi'yj].

Foneticky tedy variují především fonémy /i, y/, poziční varianty /a, e, o, u/ (např. *ô, ê, ä*) v nářečí chybí.

Konsonantismus. Afrikáta /č/ je tvrdá, následuje po ní y: [ʎystyj], [ʎoɥ] [čy'tati]. Jen v několika případech jsme zaznamenali [čʎ]: [tepč'a, palač'înkarn'a, rodič'îv] a ve skupině *š'č'*, avšak jeho fonologická interpretace není jednoznačná. Znělým korelátem /č/ je /ʒ/: /viʒu, xoʒu, pr'aʒy, čuʒy, poboʒene, posaʒeny, poškoʒeny/, zaznamenáno bylo i /ʒʎ/: /ʒʎvir'ata, ohoroʒ'in'a, paʒ'ʒ'ir'a, roʒ'ʒ'il'a, krenʒ'il/. Místo ubl'anského fonému /š'š'/, /šʎ/ a skupiny /stʎ/ se vyslovuje buď skupina *š'č'*, *šč*, nebo *š't'*; *št'* se objevuje hlavně u informantů mladé generace: /iš'č'î, puščalo, š'čebli'î, š'češ'ča, poščypat, pš'čîlnik poš'čîlka × iš't'î, liš't'a, roš't'ate, š't'ahlo, roš't'ahlo, zapjaš't'a, priš't'ahovał, puš't'at, viš't'om/. V nářečí Litmanové je velmi dobře zachováno *c'*, a to i v řeči mladé generace. Tvrdé *c* je v sufihu –*ec* a v některých přejatých slovech, např. /xlopec, palec, konec, jarec, pec/, a tvoří tak měkkostní korelát *k c'*. Znělým korelátem /cʎ/ je /ʒʎ/, jež se kromě případů mezislovní znělostní asimilace objevuje v několika přejatých slovech: /ʒʎady, meriʒ'at, ʒʎinky/, a také jako střídnice *g*: /po driʒ'i/. Tvrdé *ʒ* bylo zaznamenáno ve slovech: /ʒecko, aʒimky/. Měkké ostré sykavky se měnily v sykavky tupé, v nářečí tedy vznikly páry /š – šʎ/ a /ʒ – ʒʎ/: /š'ino, vʒ'ati, ʒ'il'a, pin'aʒ'i/, změna nastala i před měkkými souhláskami, kde *s'* a *z'* vznikly v důsledku asimilace: /š'pivanky, š'mili š'a, ʒ'vidat š'a, ʒ'il (<zjîl), paʒ'ʒ'ir'a/. Především v pozici na konci slova jsou zachovány hlásky *s'* a *z'*: /des', zas', hnes', po rus'ky, bigl'ajs', voz'mu/. V slovesných formách /jes/, /bys/ apod. však měkkost zanikla.

Foném /l/ se na rozdíl od většiny ostatních jihokarpatských nářečí, kde má střední artikulaci [l], realizuje tvrdě, jako [ɬ].

Celkem má tedy fonologický systém nářečí Litmanové třináct párů konsonantů vstupujících do měkkostní korelace: *d – dʎ*, *t – tʎ*, *n – nʎ*, *l – lʎ*, *r – rʎ*, *s – sʎ*, *z – zʎ*, *š – šʎ*, *ʒ – ʒʎ*, *c – cʎ*, *ʒ – ʒʎ*, *č – čʎ*, *ʒ – ʒʎ*.

Hlásky /v/ má ve všech pozicích kromě koncové retozubnou výslovnost: [voda, korova, pravda, vovna × krou, cerkou], v pozici před neznělým konsonantem se realizuje většinou jako *f*: [ft'uk]. Předložka a předpona *v* se v řeči starší generace dosti často realizuje také jako *h* či *x*: /hmer, h zimji, h jednij xyʒ'i, h maji, h oseni, xpasti, xpekli, x pivnic'i, x pol'sku, x tij vod'i, x tym × vmer, v bjilym, v l'ubovn'i/, u mladé generace jsme zaznamenali pouze *v*, *f*: /v l'it'i, v zimi, v or'abin'i, v jednij band'i, f kroju, f subor'i, f cerkvi, f kamjunc'i, f pecu, f trnavi/.

4.1.2. Morfologie

4.1.2.1. Substantiva

V D. a L. sg. feminin, stejně jako dochází pravidelně k alternaci $k - c'$, $g - 3'$, $x - š'$, $h - ž'$: /f kamjunc'i, v americ'i, po branc'i, f kupc'i v bodenc'i, vo fl'ašečc'i, po dritarc'i, po zahorotc'i, na driz'i, na bl'aš'i × v luz'i/. Formy bez alternace se někdy vyskytnou v řeči mladé generace, avšak dosti zřídka: /f šupki, na kanafaski, f školki, pri jednij učytel'ki/.

Charakteristickým znakem litmanovského nářečí je I. sg. feminin (i adjektiv a zájmen) s koncovkou *-om*: /pit tom horom, za mukom, zo ženom, s červenom šapočkom/.

V plurálových paradigmatech je charakteristické zejména používání koncovky *-iv* v G. pl. substantiv všech rodů: /xlopiv, rokiv, veš'il'iv, misc'iv, krosniv, voroniv, kul'iv, mlakiv, šyxtiv, poščilkiv, lišečkiv, kapkiv/. V D. pl. maskulin byla zaznamenána koncovka *-im*: /šyli xlopim/, u feminin a neuter *-am*: /ženam, ž'vir'atam/. Od většiny jihokarpatských nářečí se dialekt Litmanové liší také koncovkami L. pl., neboť zde u substantiv všech rodů převládá koncovka *-ax*: /f tyx kvetinačax, na majdanax, na ur'adax, po domax; na misc'ax, na krosnax; po robotax, po xyžax, po dedinax, po pivnicax, po tyx horax/. Méně často byla zaznamenána koncovka *-ox* (jen u maskulin a pluralií tantum): /o 3'adox, na kamin'ox, f čexox, v jakubjanox/. Jen jediný doklad máme na koncovku *-ix* u neutra: /na veš'il'ix/. V I. pl. substantiv byla zaznamenána jen koncovka *-ami*.

4.1.2.2. Adjektiva, zájmena, číslovky

Pro adjektivní deklinaci je typické splynutí L. sg. s I.sg muž. a stř. rodu: /v bilym, f c'ilym okreš'i, zos c'ilym statkom, z molodym, v určitym smeri, v tym čaš'i, s tym derevom, na plinovym šporaku, na š'ivym kon'u, o tym, s tym/. Adjektiva žen. rodu mají v G. sg. koncovku *-oj*: /žebyzme to dali do dajakoj uš takoj podoby planovanoj, z ovčoj vovny, z litmanovoj/, v D. a L.sg. *-ij*: /po c'ilij ril'i, na vysokij škol'i, odovzdati jednij profesorki, na jednij š't'in'i, f tij dedin'i/.

V I. osobních zájmen jsou tvary: /zo mnom, s tobom, z n'om/.

Byly zaznamenány podoby číslovek typické pro západní areál: /štiri, osem, dešat, šteracet/.

4.1.2.3. Slovesa

Slovesný systém západního areálu jihokarpatských nářečí se v mnohém odlišuje od systému východního areálu, který byl popsán na příkladě obce Ubľa. Řada sloves tvoří odlišně přítomné tvary. Koncovka *-m* pronikla v 1. osobě sg. dalších typů sloves: /mam, znam, š'pivam/. 3. osoba obou čísel je zakončena na *-t*: /š'pivat, robít/. U sloves *mati*, *znati* koncové *-t* odpadá: /ma, zna/, nektrahované tvary nejsou ani v dalších osobách. Slovesa na I. třídě se sufixem *-ova-* mají koncovky *-iju*, *-iješ*, *-ije*, *-ijeme*, *-ijete*, *-ijut*: /d'akiju, d'akiješ/ atd. V 1. os. sg. a 3. os. pl. po retnicích nebývá epentetické *l*: /robju, kupju, robjat, kupjat/, jediný přítomný slovesný tvar s ním zachycený je: /rozuml'u/.

Uvedeme přítomné tvary některých sloves, doložených v našem materiálu:

1. sg.: mam, znam, š'pivam, xcu / kcu, biš'idiju, robju, rozuml'u, myš'l'u
2. sg: maš, znaš, š'pivaš, kceš, gazdiješ, robiš
3. sg: ma, zna, š'pivat, xce / kce, fkazije, robít, byvat, t'ahat
1. pl.: mame, zname, xceme, robime, zapisijeme
2. pl.: mate, znate, xcete, robite
3. pl. majut, znajut, š'pivajut, xcut, robjat, kupjat, spjat, utrimijut, vyšmarijut

Jak je vidět, přítomné tvary slovesa *xt'iti* jsou převzaty z východoslovenských nářečí, minulé příčestí má podobu *xt'il*.

Préteritum se tvoří formami pomocného slovesa *byti* – *jem*, *jes* (v žen. rodě enklitickými morfémy *-m*, *-s*), *me* / *zme*, *ste* – a tvarem participia zakončeným *-l*, *-la*, *-lo*, *-li*, případně jen osobním zájmenem a tvarem participia. V řeči střední a mladé generace převažuje již 1. os. pl. tvar *zme*, u informantky nejstarší generace se však *zme* nevyskytuje vůbec: /tam me byvali; de me š'a pod'ili, c'ilu niž me tam byli; xl'iba me xpekli/.

Složené futurum se tvoří v singuláru pomocí participia minulého a v plurálu pomocí infinitivu: /budu mala, budu bavila, budeš žyla, budu pokračovala, budu jila, bude l'alo, bude plakalo, bude hvarilo x budut brati, budeme snovati/.

Z nářeční syntaxe je zajímavé především hojné užívání neosobního pasiva (vazby slovesa v 3. os. sg. středního rodu s předmětem v akuzativu) /kon'i š'a paslo bez l'ito; potim š'a ho česalo (len)/, vyskytuje se však i osobní pasivum: /polivka š'a s toho robila/.

4.1.3 Lexikum

Pro slovní zásobu zdejšího nářečí je charakteristické jisté množství polonismů: *pjentro* ‚půda stodoly‘, *xomont* ‚chomout; koňský postroj‘, *driga* ‚cesta‘, *glupyj*, *griby* ‚pravé hříby‘, *ogin* ‚ohon‘, *ʒ'at* ‚žebřák‘, *ʒ'ady* ‚pokrm z brambor a mouky, šklubanky‘, *kož'a broda* ‚prvosenska‘. Vyskytují se zde však také některé slovakismy, jež jsou omezeny pouze na severospišská nářečí: *zecko*, *dedina*. Množství karpatismů přejatých z rumunštiny nebo prostřednictvím rumunštiny je tu též poměrně vysoké: *kurastra* ‚mleziivo‘, *žemtic'a* ‚syrovátka‘, *meriʒ'ati* ‚přežvykovat‘, *merind'a* ‚svačina‘, *jafyry* ‚borůvky‘, *aʒimky* ‚placky z nekvašeného těsta‘. Chybí zde naopak řada hungarismů typických pro ostatní jihokarpatská nářečí; některé mají odlišnou foneickou podobu, např. *xasnovati*. Nevyskytuje se tu jinde běžné adjektivum *šumnyj* ‚pěkný‘. Z dalších slov odlišujících toto nářečí uvedeme výrazy *koval'* ‚kovář‘, *statok* ‚dobytek‘, *veš'il'a* ‚svatba‘, *modrin'* ‚modřín‘, *huby* ‚houby‘, *had'unka* ‚mochomůrka‘, *rostopast'* ‚vlaštovičník‘, *pokriva* ‚kopřiva‘, *glegazy* ‚srstka angrešt‘, *grul'i* ‚brambory‘, *žoxtar* ‚dížka na mléko‘, *dax* ‚střecha‘, *vikno* ‚okno‘.

4.2. Západomakovická podskupina – Chmeľová

Zde stručně charakterizujeme současný stav nářečí obce Chmeľová (dříve Komloša) ležící na severu šarišské stolice v okrese Bardejov. Hanudel'ová severošarišské obce na západ až po Vyšný Tvarožec zařadila do západomakovické podskupiny makovické skupiny jihokarpatských nářečí, podle klasifikace Gerovského se jedná o nářečí šarišské. Chmeľová leží na rusínsko-slovenské jazykové hranici, sousední obec Zborov již je jazykově slovenská. V důsledku toho jsou ve zdejším nářečí patrné vlivy dosti intenzivních jazykových kontaktů se slovenskými šarišskými nářečími.

4.2.1. Fonetika

Vokální systém je tvořen sedmi fonémy: /a, e, i, î, y, o, u/.

Střídnicí za staré *o* v zavřené slabice je *î*, které na rozdíl od nářečí Litmanové měkkí předcházející konsonant: [n'îs], [n'îč], [st'îl], [ˈpot'îm] Hláška *î* je rovněž reflexem starého *ě*. Reflexem starého *e* v zavřené slabice (**ē*) je *u*: /n'us, dovjuľ, pal'unka/.

Hláška /y/ si zachovává svou typickou realizaci, pouze v koncovce N. sg. adjektiv muž. r. se vyslovuje téměř jako *i*: [novi^yj, druhi^yj].

Konsonantický systém je stejný jako v Litmanové, na místě měkkých ostrých sykavek *s'*, *z'* jsou obvykle měkké sykavky tupé *š'* a *ž'*.

Foném /š'š'/ se v řeči staré generace realizuje buď jako [š'š'] nebo jako [š'č']: [p'uš'š'at, v'yma's'č'ena, 'doš'č'ok]. V řeči střední a mladé generace se na jeho místě vyslovuje skupina [šč] a ztrácí tak fonematickou platnost: /puščam, spušču, ščutka, sjaščenik/.

V slově „ještě“ všechny generece vyslovují /š'/: /iš'î/. Skupina *št'* se vyslovuje ve slovech přejatých ze slovenštiny: /nafšt'eva, zvlašt', št'ast'ja/.

Měkké /r'/ se nezachovalo na konci slova: /teper, stol'ar, špul'ar/.

Foném /č/ je střední artikulace, foneticky identické se slovenským /č/, nenásleduje po něm /y/, nýbrž /i/: /oči, fteči, čistili, močilne/, ['oči, 'fteči, čis'ti'li'e, mo'či'li'ne].

Foném /ž/ je rovněž střední artikulace, před /î/ je foneticky měkké ['xožu, 'vožu, sprixožu'vali, posxo'žali, vyr'a'ženi'j × jî'ž'î'n'a]

Foném /l/ se v řeči nejstarší informantky obvykle realizuje jako [l], u střední a mladé generace jsme zaznamenali jen střední artikulaci [l].

Měkkost *c'* se částečně zachovává v sufixu *–ec'*: /hornec', pokrovec' × otec, xlopec/, avšak ztrácí se v sufixu *–ica*: /zelenica, lamanica, pivnica, sestr'anica/.

4.2.2. Morfologie

Alternace zadopatrových konsonantů se sykavkami a afrikátami v D. a L. sg. feminin je běžná v řeči informantů staré generace: /h americ'î (4×), pri draž'î × v amerikî, na jedn'îj strankî/, v řeči střední a mladé generace výrazně převažují tvary bez alternace: /na bl'aš'î × na drahî, v regetovkî, na lavočkî, na miskî, f t'îj zamiškî, na t'îj juškî, na paprikî, f xladn'îčkî/.

Další zajímavá morfologická inovace patrná v mluvě střední a mladé generace je koncovka *–ov* v I. sg. feminin: /s tov kočerhov, zo solotkov kapustov, pred vojnov, silov, sol'ov/, kde má starší vrstva nářečí koncovku *–om*: /zo ženom, z mačankom, s palicom, s pal'unkom, zos mojom sestr'anicom, hor'î zahorodom/. Nářeční hranice mezi koncovkou *–om* a *–ov* přitom leží několik desítek kilometrů na východ od Chmeľové (Latta, m. 211), jedná se tedy s největší pravděpodobností o vliv spisovné slovenštiny.

V G. pl. maskulin si konkurují koncovky *–îv* a *–ox*, přičemž druhá z nich je zjevně novější, přejatá ze slovenského šarišského nářečí. V řeči nejstarší informantky

jsme zaznamenali jen koncovku *-iv*, koncovka *-ox* se u ní v G. nevyskytuje: /perohiv, surod'enciv, optant'iv, zajac'iv, laxiv, štat'iv, rokiv, sxodiv, suš'id'iv, rusnakiv, xlopiv, l'iš'iv/. Naopak u střední a mladší generace koncovka *-ox* převažuje: /rokiv, problemiv, konar'iv, pokr'ivc'iv, gankiv × zo zbitkox, zoz rusinox, u našyx rodakox, u krajanox, mam tu pomocnikox, što š'a tykat pokr'ivc'ox/; koncovka se objevuje i u neuter a feminin: /do tyx očkox, vel'o nitkox, s tyx dvox farbox, kombînacîja všelijakyx latkox, r'andox jezd dost/. U střední generace jsou patrné i jisté individuální rozdíly. Zajímavé je, že maskulinum *r'ik* má v G. pl. (většinou po číslovce) u všech informantů jen tvar *rokiv*.

V L. pl. substantiv všech rodů převažuje koncovka *-ox*, koncovka *-ax* byla zaznamenána jen od nejstarší informantky: /po ur'adox, po večerox, na jarmokox, h orkucanox, v rostokox, po fabrikox, po xyžox, f topankox × na rukax, f košycax, pri ran'ajkax/.

Tvary L. sg. muž. a stř. rodu nesplynuly s I. sg, v L. je koncovka *-im*, v I. *-ym*: /vof t'im stružl'aku, f šteracat četvert'im roku, f každ'im domi, na t'im fundošu, na dajakim salaši × s tym, pît tym, takym prudom, po mužovym bratovi, zo fšytym/.

V G. sg. žen. rodu adjektivní deklinace převažuje koncovka *-oj*: /toj tety, do pîv jednoj, mojoj sestr'anic'i, mapa xmel'ovoj, ot synovoj prijatel'ky, do peredn'oj načelnic'i/ aj., v řeči střední generace byla však několikrát zaznamenána i koncovka *-ej*: /s tamtej strany, tej šyrky, do xmel'ovej, do krajnej pol'any/. V D. a L. sg. žen. r. je koncovka *-ij*, která změkčuje předcházející konsonant: /gu pevn'ij linki, f červen'ij armij, na jedn'ij stranki, na t'ij juški/.

Slovesný systém je dosti blízký nářečí Litmanové, vytkneme tedy především rozdíly obou systémů. Typický znakem sloves první třídy je přípona *-uva-* na místě přípony *-ova-*: /biš'iduvati, ošter'uvati, perečuduvati š'a, oslobožuvati, namal'uvati, rozhabarkuvati, vymîtuvali, perepražuvati/ aj. Koncovka *-m* v 1. os. sg. má stejný rozsah, 3. os. obou čísel je zakončena na *-t*. U sloves *mati*, *znati* jsou ve 3. os. sg. tvary s koncovým *-t* i bez něj: /ma, zna / mat, znat/, nekontrahované tvary nejsou ani v dalších osobách. Slovesa 1. třídy se sufixem *-uva-* mají koncovky *-uju*, *uješ*, *-uje*, *-ujeme*, *-ujete*, *-ujut*: /d'akuju, d'akuješ/ atd. V 1. os. sg. a 3. os. pl. 3. třídy (zakončených v 3. os. sg. na *-it*) bývá po retnicích na rozdíl od nářečí Litmanové epentetické *l*: /robl'u, kupl'u, robl'at, slavl'at, rozuml'at/, nikoli však v přítomnosti sloves 1. třídy: /trime/.

Přítomní tvary některých sloves:

1. sg. mam, znam, xcu / xoču, robl'u, topl'u, kupl'u,

2. sg. maš, znaš, daš, čekaš, pamjataš, rozmyšl'aš, musiš, rospučiš

3. sg. ma / mat, zna / znat, xce / xoče, tkat, vyzerat, pererabl'at, trime / trimat, prinese, poŕkazuje, sxasnuje, vymŕtuje, musit, robit, krutit, xodit, hvarit

1. pl. mame, xceme, volame, davame, tkame, pouŕyvame, utrimujeme, sxasnujeme, robime, kupime, xodime

2. pl. mate, znate, xcete / xočete, pamn'atate, prodate, rozumite

3. pl. majut, znajut, xcut, vezut, ŕyjut, idut, davajut, utrimujut, biš'ŕdujut, muš'at, hvar'at, xod'at, rozuml'at, robl'at, slavl'at

Sloveso ‚chtít‘ má v přítomném i minulém čase paralelní formy: /xcu, xce, xceme, xcete, xcut / xoču, xoče, xočete; xcel, xcela, xceli / xot'ŕl, xot'ŕla, xot'ŕli/. Zajímavé je, že v řeči nejstarší informantky se vyskytují téměř výhradně (s jednou výjimkou) tvary /xcu, xcel/, v řeči střední generace se pak častěji vyskytovali tvary /xoču, xot'ŕl/. Jedná se zřejmě o projev snahy o odlišení od dominantního jazyka, kdy první tvary jsou vnímány jako slovenské, druhé jako „rusnacké“. Je to tedy příklad negativního jazykového kontaktu mezi jihokarpatským nářečím a slovenštinou.

Složené futurum se tvoří v singuláru pomocí participia minulého a v plurálu pomocí infinitivu: /budu oddyxovala, budu biš'ŕduvala, ŕto budeš xistala, ŕto budu znala, bude pokračoval × budeme znati, ne budeme xoditi, ne budeme pouŕyvati/, v řeči střední generace byl několikrát zaznamenán infinitiv i v jednotném čísle: /ŕto budu znati, bude povŕdati/.

Ze zájmen je zajímavý výskyt tázacího zájmena *čo* vedle *ŕto*. V řeči informantů všech generací převaŕuje *ŕto*, nejstarší informantka v našem materiálu použila *ŕto* 32×, *čo* jen 5×, zástupci mladé a střední generace použili *ŕto* 23×, *čo* 8×. Lattův atlas v některých ŕarišských obcích (na jihozápad od Chmeľové) zaznamenává výskyt východoslovenského nářečního zájmena *co*, avšak pronikání spisovného slovenského *čo* dokládá jen z nářečí jihokarpatských enkláv (Latta, m. 241). Jedná se jistě o prvek novější a zřejmě značně územně omezený; Chmeľová je jedinou obcí, kde jsme slovo *čo* zachytili v nářečním kontextu. V I. sg. osobních zájmen jsme vedle původní koncovky *–om* zaznamenali i koncovku *–ov*: /zo mnom, meŕ'ŕ sobom × zo sobov/, která koresponduje s touŕ koncovkou v I. sg. feminin.

4.3. Svidnická podskupina – Kapišová, Dobroslava, Hunkovce, Bodružal

Svidnickou podskupinu popíšeme jako celek, neboť kromě jednoho výrazného fonetického rysu nevykazuje nářečí všech navštívených obcí, položených na severovýchod od Svidníku, hlubší rozdíly. Tento rozdíl spočívá v zachování /s'/ a /z'/ ve většině pozic, resp. jejich změně na /š'/ a /ž'/: V nářečí Kapišové, Dobroslavy a Hunkovců byly zaznamenány fonémy /š'/ a /ž'/: /bíš'ídovati, š'a, š'pívati, na vož'î, (v)ž'ati/, v nářečí Bodružalu se v jejich pozicích vyskytují /s'/ a /z'/: /bîs'ídovati, s'a/.

4.3.1. Fonetika

Výrazným znakem nářečí obcí Hunkovce, Kapišová, a Dobroslava je přechod $s' > š'$, $z' > ž'$: /š'a, š'îno, š'îž'în'a, bîš'îduje, h l'îš'î, na vož'î, ž'ala/⁶⁹; Kap.: /š'a, š'îno, bîš'îdujut, š'pîvali, na vož'î, vož'at, vž'ali/.

Měkké /r'/ se částečně uchovává na konci slova: /teper' × teper/⁷⁰, obě varianty se obvykle vyskytují v řeči týchž informantů. Z Kapišové máme také doklad na sufix – *ar'*: /poštar'/.

V Hunkovcích se *l'* před *î* realizuje jako *î* (poloměkké l): [h 'lîš'î].

Předložka a předpona *v* se obvykle realizuje jako *h*, *x*: /h noči, h nemocnici, h opxod'î, h jarku, h l'îš'î, h vojn'î, x stropkovi, x prahî, x kl'aštor'î, x tîm; hmerti, pohmeralo, xkral/, ačkoli méně často se vyskytuje i realizace *v*, *f*: /v april'u, v bardijovi, v nemocnici, f kniškî, f košicox, f čexox, f snin'î/.

V zavřené slabice je *î*, které měkkí předcházející konsonant: /st'îl, pot'îm, x t'îj xyžy/ (Kap.).

Předložka a předpona *v* je často zaměňována na *h*, *x*: /h ned'îl'u, h n'îmec'ku, h bodenc'î, x pisan'îj, x t'îj xyžy, x prahox; hmer/ (Kap.).

V obci Dobroslava byla ve výslovnost zachycena častá realizace *î* na místě *i*, jež dosti důsledně vyvolává měkčení předcházejících konsonantů: /kol'î, zyjt'î, vozîl'î, xod'îl'î, l'ud'î (A. pl.), vin'îčky/.

Změna $t' > k$, $d' > g$ byla zaznamenána v mnohem menším rozsahu, než jak ji dokládá Lattův atlas. V Hunkovcích nebyl takový případ zaznamenán vůbec: /d'îti, d'îvka, d'îvča, d'îvčatisko, ned'îl'u, v Kapišové /gîti || d'îti/, v Dobroslavě /na c'kîn'î/.

⁶⁹ Tam, kde výslovně neuvádíme jiný zdroj, se v podkapitole 4.3. jedná o materiál z obce Hunkovce.

⁷⁰ Foneticky obvykle [t'epêr'] a [t'epêr], [ê] se tedy překvapivě uchovává i při zániku měkkosti *r'*, je možné, že [ê] je tu vnímáno jako /i/, a fonologický zápis by měl tedy vypadat takto: /tepir/.

Z našeho materiálu tedy vyplývá, že ve svídnické podskupině tento rys ustupuje a ve slabikách *gî*, *kî* dochází k restituci *d'* a *t'*.

4.3.2. Morfologie

4.3.2.1. Substantivní a adjektivní deklinace

V Hunkovcích se v N. pl. vyskytly jak formy s alternací: /vojaci/, tak i bez ní: /monaxy, lemky/; v Kapišové: /vojaci × grekokatoliky/.

V G. a A. pl. maskulin se objevují paralelně koncovky a *-îv* a *-ox*. Koncovka *-îv* byla v materiálu z Hunkovců zaznamenána 16×: /rokîv (lexému je užíváno důsledně s touto koncovkou), voz'îv, červen'akîv/; koncovka *-ox* zde byla zaznamenána u maskulin 10×: /str'îl'ali s kulometox, mam dvox synox, mam vnukox, na vojakox š'a bavili, priveli svojix zamestnancox, kamaratox synove, nas tag jak xlopox mučili/. Koncovka *-ox* byla zaznamenána i v G. pl. neuter: /dva sto evrox, zo stehnox/; v jednom případě i v A. pl. feminin: /ne plat'at tam | sestričcox | ošetrovat'el'ox dobrî/. Paralelní výskyt koncovek *-îv* a *-ox* v G. a A. pl. dokládá i náš materiál z Kapišové: /do perohîv, stromîv, š'îmnac'ad' rokîv × z druhyx valalox, majut korovox/. Paralelismus obou koncovek ilustruje jejich použití v jedné výpovědi: /de to tívko tam je tyx **stromîv** | každýj den' vož'at | čudo perevož'at tyx **bukox**/.

V D. pl. maskulin byla zaznamenána koncovka *-îm*: /opxodnikîm/.

Koncovka *-ox* vystupuje také v L. pl. substantiv všech rodů: /po bokox, po nočox, na rukox, na dvox nohox, f pl'ucox, na čexox/. V Kapišové byla v L. pl. zaznamenána také pouze tato koncovka: /po ur'adox, po bojiskox, x xyžox, na drahox, na lavkox, po robotox, x prahox/.

V I. pl. byla zaznamenána jen koncovka *-ami*: /rusinami, tabletkami, očami/.

V adjektivní deklinaci nedošlo ke splynutí L. a I. sg.: /x tîm svídnickîm okreš'î, x tîm xodil, na tîm vlaku × s totym/.

G. sg. adjektiv a zájmen žen. r. má koncovku *-oj*: /do ruskoj novoj vsi, s toj xyžy, s krajn'oj pol'any, jem š'a napila zimnoj vody/.

4.3.2.2. Slovesa

Na rozdíl od nářečí Chmeľové, v 1. os. sg. a 3. os. pl. sloves 3. třídy chybí epentetické *l*: /robju, robjat/, avšak z Kapišové máme doklad /rozuml'u/, je zde tedy obdobný rozsah epentetického *l* jako v Litmanové.

Prézens

1. sg. mam, znam, dumam, robju, xcu, Kap. rozuml'u
 2. sg. znaš
 3. sg. mat, xce / xoče,
 1. pl. mame, čujeme, spime, hvarime, platime, biš'idujeme
 2. pl. mate, voz'mete, pîdete, musite, biš'idujete
 3. pl. majut, čujut, pozerajut, sxožajut, biš'idujut, xcut, robjat, muš'at, plat'at;
- Kap.: pîdut, hrajut, š'pîvajut, tan'cujut, oxabl'ajut, poš'îjut, xod'at, sad'at, koš'at, vož'at

Futurum se tvoří stejně jako v předchozích obcích, v singuláru byli důsledně použity formy s přičestím minulým, v plurálu s infinitivem: /bude mal, bude biruvala, ne budež znala × budeme platiti, budete znati, budete mati, budete vid'îti, budete iti, budut str'îl'ati/.

Z lexikálních diferenciací zmíníme, že v Hunkovcích byl pro ,vesnici' zaznamenán jen výraz *selo*, v Kapišové *valal*.

4.4. Jihomakovická podskupina – Piskorovce, Rafajovce

Nejprve charakterizujeme současný stav nářečí jihomakovické podskupiny na příkladě obce Piskorovce v okrese Vranov n. Topľou, (bývalý okres Stropkov), s přihlédnutím k materiálu ze sousední obce Tokajík v okrese Stropkov. Zvláště se pak zmíníme o dosti odlišném nářečí obce Rafajovce v okrese Vranov n. Topľou.

4.4.1. Piskorovce

4.4.1.1. Fonetika

Vokální systém je sedmičlenný: /a, e, i, î, y, o, u/.

Na místě starého *ō* i *ē* v zavřené slabice je /î/, měkkící předcházející konsonanty: /dvîr, pîp, n'îč, prin'îs, privîs/, v participiu préterita slovesa /vest'î/ jsme zaznamenali hlásku blízkou [û]: [vjûl] nebo [vjî'l] (s velmi slabou labializací).

V konsonantismu chybí fonémy /š'/ a /ž'/. Fonémy /s'/ a /z'/ zůstaly zachovány: /mîs'ac, s'îno, des'ka, hnes'ka, des'at', vos'te/, v reflexivu *sa* a tvarech slovesa *byt'î* došlo k depalatalizaci /jes sa posmotril, ale jes byl holodnyj, po rus'ky ste sa molili/.

Samostatně se [š'] objevuje ve slově [iš'î] vedle [iš't'î], jinak ve skupině [š'č'] / [š't']. Skupina šč pravděpodobně nemá fonemickou platnost, někdy se realizuje jako [š't']: /kreščenyj, trîščali, ščaslivo, kuščok, vypuščena, ščop (nom. prop., název vrchu), nebiščik, zjiščala, hruščanka, kol'îščata ,plužní kolečka' × št'îpky ,tríscky', nebošt'îk, kušt'îčko navšt'eva, zjišt'ali/.

Foném /c'/ si zachovává měkkost: /vîvc'î, vîc'îv ,otcûv', pac'a/, a to i v sufixu –îc'a: /zelen'îc'a, časan'îc'a/, ale jen výjimečně na konci slova: /s piskorovec' × z hanušovec, s krišl'ovec, otec, mîs'ac, n'îmec/

Foném /z/ byl kromě případů mezislovní asimilace zaznamenán jen ve slově /zvôn'at/.

Fonémy /č/ a /ž/ je foneticky měkké: [kl'uč', mač'anka, napeč'eny, ruč'n'î; vîž'u, mîž'î, narož'enyj, vyxož'ajut, jîž'in'a].

Měkké /r'/ na konci slova se vyskytuje nedůsledně: /teper || teper', mater', šmar'/.

Předložka /v/ se většinou realizuje jako [u]: /u americ'î, u pjad' rokîv, u tym, u ruskej vol'î, u dolin'î /, před neznělým konsonantem zřídka také jako [f]: /f tokajiku, f šternastym roku/, předpony v-, u- se však vždy realizují jako [u] nebo [u] (nikoli jako f, h, x jak je tomu v svidnické podskupině): /ut'îk, ut'îkajte, upečene, vstavaj, vstat'î/, foneticky [ustat'î].

Pro nářečí je typická změna $t', d' > k, g$ v poměrně velkém množství slov, z Piskorovců: /gîtina, gît'î, gîdo, gîvka, gîvčatisko, odgîlila, v negîl'u, kîsto/, z Tokajíku: /gît'î, gîdo, g'îra, zg'îta ,napíchnutá, zavěšená'/ . Informanti z Piskorovců podob /gît'î, gîtina, gîdo, kîsto/ užívali zcela nedubletně, podob /gîvky, gîvčatiska/ bylo užito vedle častějších podob /d'îvky, d'îvčatiska, d'îvčatka/; vedle podob /v negîl'u, odgîlila/ se vyskytly podoby /ned'îl'a, poned'îlok, odd'îlila/.

4.4.1.2. Morfologie

V I. sg. feminin naši informanti důsledně používali koncovku –om: z mamom, solomom, zos pšen'îčnom mukom/, ačkoli by právě zde, v těsném sousedství nářečí s koncovkou –ov (Latta, m. 211), mohl být očekáván její ústup. V oblasti západního Zemplína tedy zůstává izomorfa –om / –ov nezměněna.

V N. pl. životných maskulin jsme zaznamenali jen měkkou koncovku s alternací $k - c$: /vojaci, katolici, rusnaci, kamarat'i/.

V G. pl. maskulin (a A. pl. životných maskulin) převládá koncovka –îv: /xlopîv, rusnakîv, paster'îv, partizan'îv, rodičîv, rokîv, stromîv, mîxîv, metrîv/ (v materiálu z Piskorovců je více než 50 dokladů), avšak ve dvou případech byla zaznamenána i koncovka –ox: /u dvox či trox gazdox, mali vîvc'î a bykox/. Koncovka –îv se vyskytuje i v G. pl. neuter a feminin: /des'ad' d'îvčatkîv, povnu xyžu vnučat'îv, is tatrîv/.

V D. pl. maskulin byly zaznamenány koncovky *-îm*, *-am*: /vže sa pomahalo i partizan'îm, gu n'îm'cîm × n'îmc'am/

V L.pl. substantiv všech rodů se vyskytuje pouze koncovka *-ox*: /po rokox, po jarkox, na dvox místox, na krosnox, v hanušovc'ox, na plečox, na zeml'ox, po robotox, u tatrox/.

V I. pl. byla kromě koncovky *-ami* jednou zaznamenána koncovky *-y* od neutra: /svin'a s pac'aty/.

V adjektivní deklinaci dochází k pronikání tvarů I. sg. do L. sg.: /f pjades'at štvartym roku, u tric'at peršym, u tym l'is'î/, v I. sg: /dolom tym berehom, s tym solomenym motuskom, pret tym/. Proces však není ukončen, o čemž svědčí tvary: /na star'îm míst'î, u t'îm/, starší tvar byl lexikalizován v adverbium /pot'îm/.

V morfologii číslovek se nářečí odlišuje zejména tvarem *dva*, jenž se pojí se jak s maskuliny, tak s femininy: /dva roky, dva mís'ac'î, dva sestry, dva d'îvky, dva xyžy, dva noči, dva korovy, baby dva, dva hodiny, ručky dva, dva holovky/. Toto specifikum je projevem jazykových kontaktů se slovenským zemplínským nářečím, kterým se hovoří již v sousedních Ďapalovcích.

Prézentní tvary sloves:

1. sg. mam, znam, xocu, bîrîju, bîs'îd'îju, kupl'u, opravl'u

2. sg. maš, znaš, umreš

3. sg. mat, znat, byvat, t'ahat, xce / xoče, kupîje, ryje, pije, potrebîje, hvarit, vidit, xodit, robit

1. pl. mame, zname, dame, pozerame, xodime, molime sa, sjatime, spime, ideme, bîsîd'îjeme, rozdumîjeme, xceme

2. pl. mate, znate, xcete, jdete, s'jatite, musite

3. pl. majut, znajut, bîsîd'îjut, utimîjut, ukaz'îjut, xot'at, hvar'at, s'jat'at, zvon'at

Sloveso *xot'ît'î* má v přítomnosti dvojí tvary: /xce × xoče/ apod., příčestí minulé má vždy jen podobu pravidelnou: /xot'îl, xot'îla/. U sloves 3. třídy máme doklady na epentetické *l* v 1. os. sg.

Préteritum se tvoří stejně jako v ostatních jihokarpatských nářečích, odlišný je jen tvar pomocného slovesa v 1. os. pl.: *me* (jako v Litmanové), v našem materiálu byl tvar *me* použit 107×, tvar *z'me* / *zme* 10×.

Infinitiv má koncovku *-t'î*. Při tvorbě složeného futura se v sg. i pl. užívá pouze tvarů s infinitivem: /ne budu ciganit'î, budež gazdovat'î, budež žyt'î, bude xot'ît'î, budeme gazdovat'î, budeme robit'î/.

4.4.2. Rafajovce

Rafajovce jsou od souvislého rusínského osídlení odděleny slovenskou obcí Ďapalovce, což způsobilo mnohem intenzivnější vliv slovenského zemplínského nářečí na řeč místních obyvatel. Mírou jazykového kontaktu se blíží k dalším rusínským enklávám uprostřed slovenského jazykového prostředí, spíše než do skupiny makovické a její jihomakovické podskupiny bychom jejich nářečí tedy mohli řadit k skupině enklávní.

4.4.2.1. Fonetika

Nářečí obce Rafajovce se od ostatních jihomakovických nářečí nejvýrazněji liší zjednodušením vokálního systému, jenž je pouze pětičlenný: /a, e, i, o, u/, a shoduje se tak s vokalizmem okolních slovenských nářečí. Původní foném /y/ se reflektuje nejčastěji jako /i/, v jednotlivých případech také jako /u/: /but'i, bul/.

Záměna *t', d'* na *k, g* zde nebyla zdokumentována: /d'iti, d'ido, d'ivka, d'ivča/.

Rozsah měkčení konsonantů před /i/ je větší, kromě zakončení infinitivu na *-t'i*: /bisidovat'i, robit'i/, je měkkost *i* v plurálu participia préterita: /bul'i, xodil'i, nosil'i, vozil'i, skosil'i, prosil'i/ a v některých jiných případech, např. v G. pl. slov *d'iti, l'ude*: /d'it'i, l'ud'i/.

Fonémy /s'/ a /z'/ jsou zachovány: /s'ino, hnes'ka, des'at', sus'it, vz'al'i, pin'az'i × zat' || z'at/.

Doložen byl i foném /ž/ v obvyklých pozicích: /pomeži, poxažaš, ohorožene, opsažene, uvažal/.

Skupina *šč* nebyla zaznamenána, místo ní je *št'*: /otpušt'in'a/.

Měkké [š'] se vyskytlo jen ve slovech [š'i / š'e] a [š'at'i] ,sít'.

Měkkost /r'/ se neutralizuje jen na konci slova: /teper × gu mor'u, hvar'at, na ver'xu/.

Foném /c/ stojí mimo měkkostní korelaci: /jarcu, pšen'icu, cali, po rusnacki, cipi/.

4.4.2.2. Morfologie

V L. sg. feminin byly zaznamenány pouze tvary bez alternace *k > c*: /v ameriki, v jednej bitovki, na motorki/.

V I. sg. feminin se v řeči týchž informantů vyskytuje jak koncovka *-ov* (celkem 16×), tak koncovka *-om* (celkem 5×): /s kvasnov kapustov, zo ženov, z evov, s tov pal'ičkov, z vodov × zos kamaratkom, z jarmilom, z alenkom, zo svekrom, s xrpt'icom/.

Rafajovce leží na hranici izomorfy *-om / -ov* (Latta, m. 211), přímo z této obce však údaj v Lattově atlase chybí, nevíme tedy, která koncovka byla pro nářečí typická v minulosti. Koncovka *-om* se vyskytla i v I. zájmen: /zo mnom, z n'om/.

V G. pl. maskulin a A pl. životných maskulin se používají paralelně koncovky *-ox* a *-iv*: /tam xlopoh už n'it, zašla do klenotox; tam švabox bulo; do volosox skočid', z druhix valalox; bes kl'ičox; n'e bulo an'i autobusox, pre družbox robili pokrijtku, z'me pozval'i čexox × zos zajaciv, šterecat' stupn'iv, par kilometriv, kel'o rokiv, pjad' rokiv, tu mate kolegiv/. Koncovka *-ox* se v G. a A. pl. vyskytla 9×, koncovka *-iv* 6×. Koncovka *-ox* byla zaznamenána také v G. pl. neuter, feminin a pluralií tantum: /an'i autoh n'e bulo, z borovkox, vel'o nevistox, š čexoh, s tix vidlox/. Po číslovce následuje někdy substantivum v N. pl. /šizd' roki × mal pjad' rokiv, pjad' minut/.

V L. pl. se objevuje pouze koncovka *-ox*: /po l'isox, na husl'ox, na varhanox, na bubnox, v rafajivcox, na hranicox/.

Adjektivní deklinace má v N. a A. sg. muž. rodu koncovku: *-i*: /mam dobri zažitok, nedobri hn'ij, novi človek/.

V G., D. a L. sg. žen. rodu se vyskytuje koncovka *-ej*, což je opět dokladem vlivu sousedních slovenských nářečí: /s takej muzikantskej rodini, vin s korunkovej, do ukrajinskej školi, mar'i sentivanovej vnučka, kolo hran'ici pol'skej, do tej dolini, gu n'emeckej hran'ici, na pol'skej stran'i, u jednej kamaratki, na tej turn'i, v jednej bitovki/.

Prézentní tvary sloves:

1. sg. mam, znam, xcu || xoču, robju, d'akiju
2. sg. maš, znaš, xceš, premetiješ
3. sg. mat, znat, spivat, predavat, lapat, virabjat, podn'ikat, nal'ivat, robit, hvarit, musit, pačit sa, biriže, ne egzistije, sl'ubije, zalame
1. pl. mame, trimeme, bisid'ijeme,
2. pl. mate, znate, môžete, vipjete, vidite, musite
3. pl. majut, stritavajut sa, trimut, bisid'ijut, robjat, pust'at, xod'at

Při tvorbě složeného futura byly zaznamenány jen tvary s infinitivem: /budež mat'i, budež jist'i, budeme pestovat'i/.

Ze syntaktických jevů zmíníme výskyt neosobního pasiva: /najskorej sa š'alo jarec; to sut taki hrabelki a tak sa češe ti borovki/.

4.5. Laborecká (západozemplínská) skupina – Zavada

Z nářečí laborecké skupiny podáme charakteristiku nářečí obce Zavada v okrese Humenné (dříve Medzilaborce). Zavada představuje nejzápadnější část této nářeční skupiny a některými rysy se tak blíží skupině makovické.

4.5.1. Fonetika

Fonologický systém nářečí Zavady má sedm vokálních fonémů: /a, e, î, i, y, o, u/.

V zavřené slabice je za staré ē, ō všude /î/, které měkčí předcházející konsonant: /n'îs, n'îč, vîs; vyn'îs/.

Měkké sykavky /s'/, /z'/ ve většině pozic zůstaly zachovány, měkké /s'/ se udrželo i v reflexivu: /s'a/.

Skupina šč nemá pravděpodobně samostatnou fonologickou platnost: /pomašču/.

Předpona v- / u- foneticky často zcela zaniká: /ona mi kazîje že de sut; a vîn kričit ne t'îkajte; a my xot'îli t'îkat'î nazat/.

Epentetické l se vyskytuje pravidelně v 1. os. sg. i 3. os. pl. sloves 3. třídy: /robl'u, kupl'u, rospravl'u, rozuml'u, spl'at, rozuml'at/, chybí však u sloves 1. třídy: /odlamete, vytrime/, s výjimkou sloves se sufixem –ova-, odvozených od dokonavých: /rospravl'uje sa/.

4.5.2. Morfologie

V I. sg. žen. rodu se vyskytuje pouze koncovka –ov: /zos sus'îdov, mîtlov pozamîtame, zoz bukovl'ov (N. sg. bukov), zo s'îl'ov, zo solotkov, kapustov, zos bílov mukov, z kolotovc'ov/. Koncovka –om není doložena ani od zájmen: /z n'ov, za mnov, s tobov/.

Neutra, jež v nepřímých pádech singlárů a ve všech pádech plurálu rozšiřují kořen formantem –at-, mají v G. sg. koncovku –e: /našli zos' tel'ate skuru tam/, v D. a L. sg. koncovku –u: /na tel'atum s'a nosila/.

V N. pl. maskulin jsou odlišena jména osob (personická) od jmen zvířat (nepersonických), osoby mají koncovky –ove, -i, zvířata –y: /družbove, svatove, rusnaci × ptaxy, raky, xrobaky/.

V G. pl. maskulin dominuje koncovka –îv: /paru xlopîv, hribîv, kolo pn'akîv, ptaxîv, konarikîv, vîsem kolačîv, des'ad' lîtrîv/, dále bylo zachyceno několik výskytů koncovky –ox, a to i u feminin: /naškrabam bandurkox, do haluškok, paskox s'a peklo/. Z těchto příkladů je zřejmé, že se nářečí vyhýbá nulové koncovce, která by vyžadovala

vkladný vokál *o*, u stejné informantky se však vyskytl i tvar /bandurok/, jeden doklad máme i od feminin: /napisal písničok/.

V D. pl. maskulin a neuter máme doklady na koncovku *-îm*: /xlopîm šyli soročky, gu xlopîm, lem jem zdójila vedro moloka | bux pac'at'îm/, u feminin je koncovka *-am*: /ženam, huskam/.

L. pl. všech rodů má koncovku *-ox*: /na vozox, po valalox, u kuc'ox, na rusnakox, na čexox, na rukox, v mlakox, u xyžox, po sval'box, na laman'îc'ox, u japkox, po pol'ox, v pritul'anox/.

Prézentní tvary sloves:

1. sg. mam, znam, robl'u, pomašču, kupl'u, rospravl'u, rozuml'u, prydu

2. sg. povedeš, xočeš, čuješ

3. sg. mat, znat, čitat, povîdat, trimat, × vytrime, xoče, bîs'îd'îje, gazd'îje, zmodr'îje nal'îje, hvarit, robit

1. pl. mame, dame, kupîjeme, čekame, pozerame, zoveme, pîdeme, hvarime

2. pl. mate, znate, date, rozumite, vidite, odlamete, zmelete

3. pl. majut, rosnut, dajut, r'îžut, pečut, spl'at, rozuml'at

Užším nářečním specifíkem je prefix *pry-* místo *pri-*: /prydu, pryšli/.

Sloveso *xot'ît'î* nemá v Zavadě na rozdíl od výše popsaných nářečí jiné než původní tvary: /xoču, xočeš, xot'at, xot'îl/.

Infinitiv má stejně jako nářečí jihomakovické podskupiny koncovku *-t'î*. Složené futurum se tvoří vždy pomocí infinitivu: /budu plest'î, budu pravit'î, budež jîst'î, budež mat'î, bude padat'î/.

4.6. Laborecko-sninská přechodová podskupina – Pčolinné

Zde uvedeme stručnou charakteristiku současného stavu nářečí obce Pčolinné v okrese Snina, jež podle klasifikace Z. Hanudel'ové spadá mezi přechodová nářečí mezi laboreckou a sninskou skupinou. Dle klasifikace Gerovského nářečí patří ještě ke skupině západozemplínské. Na základě nářečí této skupiny byl na Slovensku kodifikován spisovný rusínský jazyk. V obci se narodil V. Latta, nejvýznamnější osobnost v oblasti výzkumu jihokarpatských nářečí na území Slovenska.

4.6.1. Fonetika

Hlavní odlišností fonologického systému nářečí Pčolinného od předchozích nářečí je přítomnost volného a pohyblivého přízvuku: /'molotok, 'voz'meme, vo'blak, r'î'ka, pî'šla; 'voda × vo'dov/.

Vokalismus tvoří sedm hlásek: /a, e, i, î, y, o, u/.

Na místě starých *ō* i *ē* v zavřené slabice je /î/; /î/ z *ō* neměkčí přecházející konsonant, /î/ z *ē* ho měkčí: /nîč, nîs × n'îs, pîk, t'îmn'a/.

Foném /š'š'/ se realizuje jako [š'š'], [š'č'], nebo [š']: /'hu[š'š']ava, ne'bî[š'č']ik, 'ja[š'č']urka, 'ja[š'č']ur, 'varmin[š']ina, ku'[š']en'ko, [š']î/.

Fonémy /č/ a /ž/ jsou foneticky měkké.

Foném /r'/ neztrácí měkkost ani na konci slova: /te'per', jar', kan'tar'/.

V sufixu *-ica* /c'/ ztvrdlo: /'palica, koma'nica, 'hreblica, mako'vica/.

Foném /i/ se realizuje jako hláska otevřená, a to jak pod přízvukem, tak i v nepřízvučné pozici: [xo'dîlî, pî'salî], neutralizuje se však před měkkými konsonanty: /'vîžu × 'vidiš/, foneticky ['vîž'u × 'vidîš]. Takto otevřenou artikulaci nepřízvučného /i/ jsme zaznamenali i v dalších obcích s pohyblivým přízvukem a ikavismem – Svetlice, Zbojné, Nižná Jablinka.

4.6.2. Morfologie

V G. pl. všech maskulin a A. pl. personických maskulin se objevuje pouze koncovka *-îv*: /'rokîv, 'rodičîv, pasty'r'îv, byč'kîv, 'kusîv, be'l'anîv, 'xomuťîv, 'pluhîv, py'xoncîv/. Jen v jednom případě byla tato koncovka zaznamenána u neutra: /tam je 'kupa tyx 'hn'îzdîv/.

V D. pl. maskulin se důsledně užívá koncovky *-îm*: /xlopc'îm, popîm, vnukîm, kon'îm/.

V L. pl. se u stejných typů substantiv objevují koncovky *-ox* i *-ax*, koncovka *-ax* je pravidelně u feminin a neuter: /po l'î'sox, v 'sobran'cox, u 'čabinox, u hos'tovicox, na 'dver'ox × na tyx 'drutax, v pyx'n'ax, po 'ulicax, na 'čexax, v ko'runax, na be'rezax, po ver'tepax, v mo'čilax, po ta'kyx 'čudax/.

N. sg. střed. rodu adjektivní deklinace má obvykle koncovku *-e*, např.: /molo'de, ve'like, ta'ke/, bylo však zachyceno také několik dokladů na koncovku *-oj*, charakteristickou pro ukající nářečí: /kende'ričanoj 'list'a, to tver'doj/, pravidelně koncovka *-oj* vystupuje ve tvarech zájmena *ŷy'tok* a číslovky *je'den*: /'všytkoj, jed'noj/.

V L. sg. ženského a středního rodu se objevuje jen koncovka *-îm* vzniklá pravidelným hláskovým vývojem, k rozšíření koncovek I. sg. zde tedy nedošlo: /v pčo'linnîm, v 'tîm 'domî, v 'tîm ko'ryt'î/.

V G. sg. žen. rodu je koncovka –oj: /z 'našoj 'sninskoj do'liny, do 'toj pe'levn'î, tam 'ne je r'î'ky 'nijakoj/, v D. a L. sg. koncovka –îj: /'knižočku ja dav 'tîj | sí'mon'î, na la'bîrskîj do'lin'î, po 'druhîj svî'tovîj 'vojn'î, na tîj 'fotc'î, v 'mojîj 'tas'c'î/.

Prézentní tvary některých sloves:

1. sg. mam, znam, 'xoču, 'zrobl'u
2. sg. maš, znaš, 'xočeš
3. sg. 'maje, 'xoče, po'lamle sa, 'trimat'
1. pl. 'majeme, 'xočeme, 'hvarime, hra'ničime, 'kupime
2. pl. 'mate, 'xočete, da'te, pa'mjatate
3. pl. 'majut', 'robl'at', 'kupl'at', 'kopl'at'

Epentetické *l* se vyskytuje jak v 1. os. sg. a 3. os. pl. sloves 3. třídy: /zrobl'u, robl'at', kupl'at'/, tak v přítomných tvarech sloves 1. třídy: /polamle sa/, a také u nedokonavých sloves se sufixem –ova- odvozených od dokonavých: /oslavl'uje sa/.

Ve 3. os. sg. i pl. je měkká koncovka –t'. Slovesa 'matî a 'znatî mají od 3. os. sg. většinou nekontrahované tvary. V západněji položené obci Svetlice převažoval tvar *mat'*, v Nižné Jablonce byly zaznamenány tvary *mat'* i *maje*. Při srovnání našich záznamů s údaji o starším stavu této izomorfy je patrné, že dochází k pronikání tvaru *mat'* dále na východ, neboť z Nižné Jablonky Latta dokládá nedubletně tvar *maje* (Latta, m. 277) . Latta ještě dokládá v Pčolinném v 1. os. sg. paralelní formy *mam* / *maju* (Latta, m. 276), druhý tvar tedy pravděpodobně ustoupil v nedávné době.

4.7. Sninská (východozemplínská) skupina

4.7.1. Kolonica, Strihovec

Nářečí obou obcí bude charakterizováno dohromady vzhledem k tomu, že mezi oběma nářečími nebyl zjištěn žádný rozdíl kromě několika lexikálních odlišností, dále také proto, že několik informantů, účastníků se rozhovorů nahraných v Kolonici, pochází ze Strihovce. Jedná se o nářečí náležející do stejné nářeční skupiny jako dialekt obce Ubl'a, jejich charakteristika může tedy být stručnější.

Kolonica má stejný fonologický systém jako Ubl'a, ve vokalismus je zastoupen foném /û/: /a, e, i, î, y, o, u, û/. Nářečí je na rozdíl od všech předešlých ukající, na místě starého **ō* je /u/, na místě **ē* je však /î/: /vun, kun', vul, 'vul'xa, vus × pri'n'îs, pri'vîs, pere'vîs/.

Foném /y/ se na rozdíl od nářečí Ubl'i vyskytuje i po zadopatrových souhláskách: /'xyža, 'mîxy, 'mûxy, pero'hy, 'nohy, trompa'ky, 'planky, 'kysnuti, 'gyrgati, 'tangy/. Pro vztah /i/ – /î/ a /u/ – /û/ platí totéž, co v Ubl'e.

Ve slově /že'na/, pl. /'ženy/ na rozdíl od nářečí Ubl'i nedošlo ke změně $e > o$.

Ve jmenné flexi nebyly zaznamenány žádné odlišnosti od ubl'anského nářečí.

V D. pl. maskulin je pravidelně koncovka –um: /po'mahali vže 'rûsum | ne 'n'îmcum ale 'rûsum, t parti'zanum, 'xlopum, k trompa'kum/.

V L. pl. je distribuce koncovek –ox a –ax stejná jako v Ubl'e: /na ma'd'arox, na 'čexox, na rus'nakox, po 'tyx va'lalox, po 'štyrox 'rokox, na 'kol'î'n'ox, v 'jajc'ox, na 'plečox, na 'sankox × v ru'kax, v 'horax, po 'zahorodax, na 'sankax, v mîž'î'laborcax, v 'rostokax/.

V I. pl. byla koncovka –oma zaznamenána jen jednou od informantky staré generace z obce Strihovec: /nas 'klikali lam'paš'š'îkoma/.

Z rozdílů v deklinaci číslovek je možno uvést tvar *dvome*, jenž se vyskytuje i v řeči nejstarší generace a který je v Ubl'e tvarem novějším. Tvary *dvaže*, *triže* apod. nebyly zaznamenány.

Pro přítomní tvary sloves jsou typické kratší tvary 1. os. sg. /mav, znav/ a pro 1. a 2. os. pl. tvary /'majme, 'majte, 'znajte, 'smîjte sa/, plurálové formy se shodují s tvary imperativu:

1. sg. mav, znav, pamn'a'tav si, 'tipavu, st'a'žuvu si, 'xoču, 'jiml'u, ob'robl'u
2. sg. 'maješ, 'znaješ, 'pujdeš, du'staneš, pri'bereš, 'robiš, 'vidiš, nava'riš, 'cîtiš
3. sg. 'maje, 'znaje, 'kople, po'mahat', 'byvat', po'rubat', 'priznat' sa, 'kosit'
1. pl. 'majme / 'majeme, na'pečeme, jî'me, 's'ademe, po'neseme, jde'me, 'xodime
2. pl. 'majte / 'majete, 'znajte / 'znajete, 'smîjte sa, rozu'mîjte, 'kličete, das'te si
3. pl. 'mavut', pamn'a'tavut', zape'ravut', bjut', ros'tut', 'zmel'ut', 'robl'at', hvar'at', na'močat', xo't'at'

Obdobný systém slovesné flexe byl zjištěn i v blízké obci Strihovec, náležející již do Ubl'anské doliny

4.7.2. Nová Sedlica

Samostatně se zmíníme o nářečí Nové Sedlice ležící v Uličské dolině, které se odlišuje několika svébytnými jazykovými rysy.

Vokalismus novosedlického nářečí je stejný jako v Ubl'e: /a, e, i, î, y, o, u, û/.

Foném /y/ se vyskytuje i po zadopatrových souhláskách: /'xyža, 'hyčka, rus'naky, voro'šagy/.

V konsonantickém systému tradičního nářečí Nové Sedlice chyběl foném /č/, na jeho místě byl foném /š'/. Pozůstatky tohoto systému jsou dodnes patrné v mluvě některých informantů, a to dokonce i u zástupců střední generace, u všech se však /š'/ vyskytovalo paralelně s /č/: /'každому sa 'xoš'e ro'biti; 'xoš'eme tu š'i poro'biti da'šo; 'my sa nast'aho'vali š'î tu lem š'e'tvertij 'ruk; a š'olo'vîk 'prije do'mu/, od týchž informantů však máme i doklady /če'tyri, čolo'vîk, až do 'večara, 'treba 'čekati, čor'nic'î aj./. U informantů staré generace, kteří důsledně vyslovovali č, byly zaznamenány i hyperkorektní tvary /dovče (místo /dovše ,déle‘) a /včipky (místo /vš'ipky ,placky‘). Většina informantů si uvědomuje, že se jedná o charakteristický rys novosedlického nářečí, mnozí informanti také uvedli, že se ho vědomě snažili zbavit, protože často sloužil jako záminka k posměchu obyvatelům sousední obce Zboj. Stejný rys je dodnes v podobném rozsahu zachován v sousední obci Stučycja na území Ukrajiny.

Vedle podoby /žo'na/ byla zaznamenána i podoba /žy'na/.

Oproti nářečím ubl'anské doliny se v Nové Sedlici častěji uplatňuje akcentuace plurálových koncovek: /l'î'sy; soroč'ky, jalov'ky, d'îr'ky/, stejné přízvukování bylo zachyceno i v sousední obci na ukrajinském území, ve Stučyci.

V N. pl. je u životných maskulin nápadná převaha tvarů bez alternace: /rus'naky, vo'jaky, 'vnûky, vysokoško'laky, puj'd'aky × 'vovci ,vlci'/.

V L. pl. maskulin se vyskytly koncovky –ox i –ax: /na rus'nakox × v 'bunkerax, po 'drutax/. Na ostatní plurálové koncovky není v našem materiálu dostatek dokladů.

Slovesný systém se od systému ubl'anského nářečí liší jen tím, že v 1. os. sg. nebyly zaznamenány tvary s koncovkou –v:

1. sg. 'mavu, 'znavu, 'hvar'u, dam, po'vîm
2. sg. 'znaješ, 'xodiš
3. sg. 'maje, 'znaje, 'prupje, name'te, za'rabl'at', 'jimat', 'volat' sa
1. pl. 'majeme, 'znajeme, 'žyjeme, 'smîjeme sa, bîdí'dujeme, 'xoš'eme
2. pl. 'majete, 'najdete, 'vynesete, 'vypjete, zaplati'te, posadi'te si,
3. pl. 'mavut', zde'ravut', prida'dut', 'hvar'at', s'î'd'at'

4.8. Užská skupina – Kňahyňa, Stučycja

4.8.1. Kňahyňa

Vokalismus je stejný jako v Ubl'e: /a, e, i, î, y, o, u, û/.

Existenci fonému /ũ/ si mluvčí dobře uvědomují, svědčí o tom např. toto srovnání vlastního nářečí a spisovné ukrajinštiny, kde informantka vedle lexikálního protikladu /ko'hũt ×'pĩven'/ uvádí i protiklad fonologický /'kũrka × 'kurka/: /'kũrka | ko'hũt (...) u'že po l'ĩtera'turnomu ta 'vno | no po u'krajinski ta 'mnoho 'jinšak u'že | to 'pĩven' to | tu'to | to 'kurka/.

Konsonantismus se neliší výrazně od ubl'anského, ve větší míře je zachováno /c'/.

V reflexivním zájmenu je /s'/ depalatalizované: /za 'šo sa 'učiš'.

1. sg. 'mavu, 'znavu, 'dũmavu, 'bryskavu, po'dovu

2. sg. 'maješ, 'znaješ, 'vidiš, 'vyčiniš, zva'riš, 't'amiš

3. sg. 'maje, 'znaje, vli'jaje; 'trimat', 'čitat', v'berat' sa, pere'vĩr'at'; pri'xodit', 'vidit'

1. pl. 'majeme, daje'me, 'žyjeme, 'xočeme, 'zrobime, povĩme, ku'pujeme, 'kũpime, 'mũsime, pode'mikajeme

2. pl. 'majete, 'žyjete, vari'te, 'bũdete

3. pl. 'mavut', 'dũmavut', 'žyvut', pro'paduvut', xvo'r'ĩvut', 'čin'at', 't'ĩšat', 'robl'at'

V D. pl. maskulin a neuter byla v našem materiálu použita koncovka –um: /psum, pa'c'atum/. Slova *l'ũde* a *d'ĩti* mají pravidelně koncovku –om: /l'ud'om, 'd'ĩt'om/.

V L. pl. se vyskytla jen koncovka –ax, v I. sg. jen koncovka –ami, materiál získaný v obci však nepostačuje k tomu, aby bylo možno prokázat absenci jiných koncovek.

Deklinace podtypu /'xiža/ se liší od dnešního skloňování tohoto podtypu v Ubl'e, v Kňahyni je v G. sg. a N. a A. pl. koncovka –ĩ: /tam 'xiž'ĩ sa poroz'val'uvali; da'vali 'xiž'ĩ/, v L. sg. pak koncovka –y: /u 'xižy/.

Z lexikálních odlišností na sebe obrací pozornost slovo *pri'kazovati* ‚mluvit‘ a časté užívání derivátů slovesa *či'hit* v nejrůznějších významech: /doči'niti sa ne 'hodn'ĩ/ ‚domluvit se‘; /ko'hos' u'čin'uje do ro'boty/ ‚vzít do práce, zaměstnat‘; /voz' 'mi sme'tanku 'doma | ta 'vna 'bũde 'dva 'tri 'dny | 'dale uže ta'ka | 'ščin'uje sa | 'vna uže ta'ka ne'dobra/ ‚kazit se‘; /ta 'xiž'ĩ poči'nilo no (...) tam 'x'ĩž'ĩ sa poro'zval'uvali/ ‚poničit‘; /'každyj 'bũde ob'man'ovati | op'čin'ovati/ ‚šidit, klamat‘; /tu'to 'treba tam po'čistiti | 'vyčiniti | pere'myti/ ‚vyčistit‘; /zhust'ki ta'kĩ sut' | tu'to 'všytkoj pere'činiti/ ‚rozmíchat‘; /po'klasti na špar'het 'teplyj | že'by vno o'či'nilo sa (...) i 'stane 'syr/ ‚odělit se(?)‘; /tu'to

ros'činite z vo'dov/ ,rozředíte, rozpustíte'; /'xlopci sa poros'čin'uvali | pu'šli no | pože'nili/ ,zmizet, rozjet se'; puv 'pjatoji | 'a | to š'i 'skoro | to š'i tak sa čolo'vík pere'čin'uje/ 'probouzet se, probírat se'; -a čim treba pac'a kormiti? -my 'krompl'î | 'krompl'ami | a to pu'tčinime | ku'pujeme pše'nicu/ ,promíchat (zahustit?'). Na rozdíl od osatních jihokarpatských nářečí na území Ukrajiny bylo zaznamenáno sloveso *hvariti*.

4.8.2. Stužycja

Vokalismus tvoří sedm fonémů: /a, e, i, î, y, o, u/, chybí v něm tedy foném /û/.

Charakteristickým znakem konsonantického systému je foném /š'/, vyskytující se na místě /č/ (v současnosti paralelně s /č/). Příklady užití /š'/ byly zaznamenány pouze v horní části obce (Nové Stužyci): /š'o'ho, š'olo'vík, š'e'pîhy/.

Jednoznačná není interpretace fonému š'š'/š'č', který se obvykle realizuje jako [š'č']: /'luš'čila, vere's'čala, pu's'čavu, 'niš'čat' ir'žavš'čina/, jen zřídka pak jako [š's']: /doš's', š's'o/. Podoba tázacího zájmena š's'o byla zaznamenána vedle častější podoby šo.

Foném /ž'/ se vyskytuje v obvyklých pozicích: /u'vîž'u, zava'ž'avut, 'dož'ano/, pouze v adjektivu *čužyj* bylo na jeho místě zaznamenáno /ž'/: /ču'ž'î 'l'ude/.

Od ostatních nářečí užské skupiny se liší zejména skupinami *ky, gy, xy, hy*: /so'ročky, nit'ky, 'xyža, 'čexy/. Tetnto rys stužycké nářečí pojí s verchovinskými dialekty a s nejbližšími sousedními jihokarpatskými dialekty na území Slovenska v Uličské dolině.

Zaznamenané příklady slovesných tvarů se odlišují zejména zakončením 3. os. sg. i pl., kde je koncovka –t: /na'berat, 'robit, 'mavut, sto'jat/. Opět je to rys společný s verchovinskými a severokarpatskými (bojkovskými) dialekty.

1. sg. 'mavu, 'znavu, 'žyvu, 'dumavu, 'hojkavu, vt'îkavu, 't'aml'u,
2. sg. 'maješ, bješ, 'xočeš, dus'taneš, pri'neseš, 'robiš
3. sg. 'maje, 'znaje, 'pxaje, na'berat, iz'd'îvat s'a, 'mîšat, 'robit, 'krutit, 'kupit
1. pl. da'me
2. pl. 'majete, 'znajete, 'plačete, 'robite, po'sidite
3. pl. 'mavut, hami'šuvut, izd'î'vavut s'a, 'nos'at, sto'jat, 'niščat

Epentetické *l* se na rozdíl od nářečí Ubl'i vyskytuje i v participiu préterita slovesa *robiti*: /zrob'lenoj/.

Podobně jako v Malém Berezném bylo zaznamenáno paralelní užívání prefixů *vu-* i *vy-*: /'vuroslo × 'vyryli, vyhotov'l'ati/.

V L. pl. byla zaznamenána jen koncovka *-ax*: /v dy'kunkax, na 'pecax, v soro'kovyx ro'kax, po 'svojix mîs'tax, na 'krosnax, na 'plečax, po 'xyžax/.

V N. pl., A pl. a G. sg. podtypu /'xyža/ je tak jako v Malém Berezném, koncovka *-î*: /xy'ž'î ho'r'îli; 'xyž'î ne 'bylo 'svojeji/, v L. sg. je *-y*: /u 'xyžy/.

Od ostatních užských nářečí se Stužycja liší také akcentuací některých deklinačních typů, zejména v pl. feminin je často přízvuk na koncovce: /spîvan'ky, kač'ky, pul'ky, nit'ky/, také /l'î'sy/.

4.9. Boržavská (berežská) skupina – Illycja

Vokalismus ilnyckého nářečí je osmičlenný /a, e, i, î, y, o, ü, u/. Charakteristickým znakem odlišujícím nářečí Illyci od všech ostatních zde představených nářečí je foném /ü/, který se vyskytuje v zavřené slabice na místě *o, e*, někdy také na místě *ě, u*: /vün, kün', müj, pü'šov, pri'nüs, spü'vajut'/.

Foném /y/ se vyskytuje i po souhláskách *k, g, h, x*: /'vovky, vorop'ky, pač'magy, gyr'galka, hyt, 'knihy, 'xyža, 'ptaxy/. Na rozdíl od všech výše popsaných nářečí však /y/ nevystupuje po *š* a *ž*, máme zde tedy skupiny *ši, ži*: /'sšila, ma'šinka, š'i'roka, 'kaši, 'žije, 'žito, ži'vüt/.

Foném /i/ si zachovává svou nižší otevřenější artikulaci i mimo přízvuk a nesplývá tedy s /î/, jak je tomu v užských a východozemplínských nářečích.

Z dalších fonetických specifíků je charakteristická asimilace skupiny *rl > ll*: /u'mella, 'vella, čellen'a'ky/.

V I. sg. feminin se používají koncovky *-ov* a *-ev*, *-ev* se vyskytuje po měkkých konsonantech, které však v tomto tvaru měkkost ztrácejí: /ko'sov, 'mačkov, 'baltov, vo'dov, ru'kov; za hra'nicev, za 'postelev/. V D. pl. byly zaznamenány jen koncovky *-am, -om*: /ko'rovam, 'kur'am, 'l'ud'am, 'd'î't'om/. V L. pl. substantiv všech rodů je koncovka *-ax*: /na 'pal'c'ax; na kra'jax, pri 'čexax, na 'selax, po mîs'tax, na de'revax; u ko'rytax; v boč'kax, v 'horax/. Jediný doklad na koncovku *-ox* byl zachycen ve tvaru /na 'plečox/.

Komparativ adjektiv a příslovci se tvoří pomocí formantu *maj*: /'tu mau če'rešn'u | 'rana | 'dale to'ta 'druha pri'xodit' če'rešn'a | n'e | maj 'ranu 'mavu; 'staršix maj l'u'dej zaz'vîdûj; u 'mene 'bylo maj 't'aškoje 'd'ectvo jag v 'nûv; kal'hozniky maj ma'lu 'pinziju 'mavut'; ja 'hl'adala maj ta'ku 'znaješ | maj čer'venu; maj dav'no; maj hlu'boko; 'd'îti 'žili maj pri 'centr'î/. Formant *maj* se může pojit i se slovesy (ve významu ‚více, raději‘): /zem'l'a s'a maj 'rodila; 'šo bys' maj 'zjîv?/.

Slovesný systém ilnyckého nářečí se do značné míry shoduje se systémem popsaným v Ubl'e. V 1. os. sg. a 3. os pl. se vedle podoby s intervokalickým v objevují tvary bez něj, např. /'mau, 'znau, 'znaut/, které se vyslovují dvojslabičně. Je možné, že vkladné v těchto tvarech nemá fonologický status.

1. sg. 'mavu / 'mau, 'znavu / 'znau, 'dumau, mîr'kuvu, xos'nuvu, 'čuvu, za'mîšu, 'xoču, 'l'ubl'u, 'zrobl'u

2. sg. 'maješ, 'znaješ, 'čuješ, rozu'mîješ, pješ, daš, pam'n'ataš, 'vidiš

3. sg. bo'de, jde, re've, ry'če, ro'ste, zacvî'te, na'zyvat' s'a, 'vt'îkat', 'bîhat', 'mekat', 'robit'm va'rit', 'čistit'

1. pl. 'znajeme, 'lamleme, 'uneseme, 'kažeme, 'xočeme, 'xodime, 'l'ubime

2. pl. 'majete, 'vujdete, bî'rujete, rozu'mîjete, 'robite, so'kotite

3. pl. 'znaut', mari'nuvut', da'dut', jdut', 'kažut', ži'vut', 'robl'at', 'xot'at', 'smažat', pojî'd'at'

Adjektivní deklinace má v N. sg. středního rodu koncovku –oje: /molo'ko kvas'noje | so'lotkoje/; v D., L. a I. sg. ženského rodu je koncovka –üv: /jüv 'sîmdes'at'; a 'vün u ja'küv 'armiji byv | 'česküv ci 'rusküv?; v 'našüv su's'îdn'üv 'xyži; u ta'küv po'sud'î; v 'ps'ačüv 'butc'î; is 'täv zo'lov; s ta'küv 'žalobov/.

Vedle ukazovacího zájmena *tot*, (*to'ta / tu'ta, to'to / tu'to*) se používá ve stejné funkci i zájmena *ses'*, (*se's'a, se'se / se*): /jak 'ras na 'ses' po'rüx s'a 'zašpotila; ta pri'sov 'ses' i'van; se's'a 'bapka iz ve'likoho 'raküvc'a; te'per' 'vellam se'se ta 'platem 'šila; se 'všyto 'žovtoje; 'tävko se li'ce 'bylo 'bîloje | a 'se 'všyto 'bylo 'čornoje/.

Oproti nářečím užským a zemplínským má řada slov a tvarů odlišné místo přízvuku, obvykle se akcentuace blíží ostatním ukrajinským nářečím (v západněji položených nářečích je přízvuk mnoha slov a tvarů přesunut na první slabiku). V Ilncyi byla zaznamenána takto přízvukovaná slova: /no'ha, zem'l'a, zem'l'î, v zem'li, 'zeml'u; ko'l'îno; N. pl. ro'ky; kač'ky, mač'ky/.

5. Starší vrstvy lexika nářečí zkoumané oblasti

5.1. Lidské tělo

1. hlava – holova *Chm Pisk Zav*, 'holova *Pč Kol Str Nov Ub MBer SSt*, holo'va *Il*
Náš výzkum zachytil všude podoby s plnohlasím. Rozdíly jsou pouze v akcentuaci, v nářečích sninské a užské skupiny má slovo přízvuk na první slabice, v nářečí berežském (boržavském) na poslední slabice.
2. vlasy – volosy *Tok*, volos'a *Pisk Zav*, 'volos'a *Svet Pč*, vo'los'a *Kol Str Ub MBer SSt Il*
3. temeno – 't'îmn'a *Pč*
4. obličej - li'ce *Svet*, tvar *NSed*
5. tvář – lice, (pl. lic'a) *Pisk Zav*, li'ce *Svet*, tvar *Svet*
6. čelo – čalo *Pisk Kriš Zav*, ča'lo *Svet Pč*, čo'lo *NSed Il*
7. oko, oči – sg. oko *Lit Pisk*, 'oko *Svet MBer Il*, 'voko *NSed Ub*, pl. očy *Lit*, oči *Chm Zav*, 'oči *Svet MBer Il*, 'voči *Pč Ub*
8. nos – nis *Lit*, nîs *Pč*, n'îs *Chm Pisk Zav Svet*, nus *NSed Ub MBer*, nûs *Il*
9. ústa – gamba *Lit*, *Pisk*, *Zav*, rot *NSed Ub MBer*
10. brada – boroda *Pisk Zav*, 'boroda *Svet Pč NSed Ub*, boro'da *Il*
11. knír – bajusi *Raf*, ba'vûsy *Ub*, 'usta *Il*
12. obočí – ober'va *Lit*, pavučajky *Pisk*, pavučajka *Zav*, pavu'čajky *Pč*, o'boče *Svet*, 'vober'va *NSed*, 'vober'vi *Ub*, brovi *Il*
Výraz *ober'va*, 'vober'va byl získán ze sev. Spiše a z východosninských nářečí, tedy z krajního západu a krajního východu oblasti jihokarpatských nářečí na území Slovenska. Z jihomakovické, laborecké a západosninské skupiny nářečí je doložen lexém *pavu'čajky*, který se shoduje s pojmenováním pro řasy v prvních dvou skupinách.
13. řasy – mihalnic'i *Lit*, pavučajky *Pisk*, mihaln'îca *Zav*, pavučajka *Zav*, pavu'čajky *Svet*, kl'îpajky *Pč*, *NSed*, kl'îpajki *Ub*, 'vîji *Il*
Starý nářeční protiklad tvoří výrazy *pavu'čajka* × *kl'îpajka*, v Litmanové byla odpověď *mihalnic'i* získána i od nejstarší generace, v Zavadě byl od nejstarší generace získán výraz *pavu'čajka*, od střední generace *mihaln'îca*, původní nářeční pojmenování se tak stává archaismem.
14. rty – vorhy *Lit*, pery *Tok*, vorha *Zav*, 'gamba *Svet*, 'gamby *Pč*, 'vorhy *NSed*, 'vorhi *Ub*, 'huby *Il*

Nářeční názvy pro rty se téměř všude zachovávají, jen v Tokajíku byl zaznamenán výraz převzatý ze spisovné slovenštiny. Nářeční diferenciacce *vorhy* × *gamby* × *huby* odpovídá doloženému staršímu stavu.

15. zuby – na celém zkoumaném území byly zaznamenány podoby *zup*, 'zuby, v Ubľe a N. Sedlici pravidelné varianty *zûp*, 'zûby
16. ucho, uši – sg. 'uxo *Pisk Svet*, 'vuxo *MBer*, 'vûxo *Ub*, pl. *uxa*, 'uxa *Lit Pisk Zav*, 'vuxa *Pč, MBer*, 'vûxa *NSed Ub*, 'uxa, 'uši *Il*
17. krk – šyja, 'šyja *Pisk Zav Svet NSed Ub*, 'šija *Il*
18. hrdlo -
19. rameno pleče *Lit Pisk Zav*, ple'če *Pč NSed Ub Il*, pl. 'pleči *Svet, Ub*
20. ruka – ruka *Lit Chm Pisk*, 'ruka *Pč MBer*, 'rûka *NSed U*, ru'ka *Il*
21. loket – sg. *lokit'* *Lit*, *loket'* *Pisk Zav*, 'lokît' *Svet*, 'lokot' *Pč, NSed*, 'lukot' *Ub*, 'lûkte (G. sg.) *Il*, pl. lukt'î *Ub*
22. zápěstí – zapjašt'a *Lit*, kîstka, kîstky *Zav*, 'zapjast' *Svet*
23. dlaň – dlan' *Pisk, Zav*, dolon' *Lit, Zav*, 'dolon' *Pč NSed Ub*

Ve většině zkoumaných obcí je stále rozšířena plnohlasá varianta lexému. Pouze v Strihovcích a Zavadě na západním Zemplíně uvedli zástupci střední generace výraz s metatezí. Od informantky staré generace byla v Zavadě získána podoba plnohlasá.

24. prst sg. palec *Lit*, 'palec *Pč Ub MBer*,
Protiklad *palec* × *perst* se stále zachovává, ačkoli v dominantním spisovném jazyce se používá většinou odlišný výraz – ve slovenštině *prst*, v ukrajinštině *палець*.
25. článek
26. nehet – sg. 'noxet' *Zav*, 'noxot' *Pč*, 'nuxot' *Ub*, pl. nuxt'î *Zav*, 'nuxt'î *Ub*, 'nîxt'î *Pč*, noxt'î *Pisk*, 'noxt'î *Il*
Fonetické varianty v sg. se liší jednak kvalitou vkladného vokálu – *e*, resp. *o* -, jednak původním kořenovým vokálem (v Ubľe do singuláru proniklo *u* analogií s plurálovým tvarem). V plurálu se objevují fonetické varianty *hoxt'î*, *hîxt'î*, *huxt'î*.
27. hrst 'žmen'a *Ub*
28. záda – xyrbet *Zav*, xry'bet *Pč NSed*, xre'bet *Ub, Il*

Fonetické varianty vznikly v důsledku odlišného vývoje skupiny TrɤT/TrɤT. Pro západní areál jihokarpatských nářečí jsou typické i další reflexy této skupiny s vokálem před likvidou.

29. páteř – xɾpt'ɪc'a *Pisk*
30. prsa – per'si *Pisk*, hrut' *Ub*, 'hrůdi...; cicky *Lit Zav*
Odpovědi *per'si* a *hrut'*, 'hrůdi' označují 'hrud', mužská i ženská prsa', výraz 'cicky' označuje 'ženská prsa', v některých lokalitách má zřejmě expresivní až hanlivé zabarvení.
31. břicho – br'ux *Lit*, brux *Raf*, br'ix *Pisk Zav Zbij Svet*, 'čerevo *Ub*, *MBer*, *Il*
32. zadek – dupa *Lit*, zadok *Pisk*, ric *Pisk*, *Zav*, ho'zica *Pč*, hužica *Zav*, hu'zica *NSed Ub MBer*
33. kříž – križe *Pisk Kriš Zav*, 'križy *Pč NSed*, 'pîperek *Svet Pč*, 'poperek *NSed*, po'perek *Il*
Základní nářeční diferenciaci vytvářejí výrazy a s kořenem *križ-* a výraz *pOperek*.
V Pčolinném a N. Sedlici se lexémy *križy* a *pîperek* / *poperek* vyskytují paralelně.
34. noha – noha, 'noha *Lit Chm Pisk Zav Pč NSed Ub MBer*, no'ha *Il*
35. stehno – 'stehno, pl. 'stehna *Lit*, *Pisk Svet Pč NSed Ub*
36. koleno kol'ino *Lit*, kol'ino *Zav*, ko'l'ino *Pč Il*, 'kol'ino *Ub MBer*, pl. kol'ina *Zav*, ko'l'ina *NSed*
37. lýtko – lysta *Zav*, lyst *Pč*, lyst' *NSed*, 'lysta pl. tant. *Ub*, 'lytka f. *Il*
38. holeň – 'holîn' *Pč*, hol'inka *NSed*
39. chodidlo – šl'apa *Zav*, 'stupaj *Svet*, 'stopa *Svet*
40. kotník – kotnik *Pisk*, 'kotnik *Pč*, kîstka *Zav*, 'kîstka *Svet*, 'kustka *NSed*, 'küstočka *Il*
41. kůže – skora *Pisk Zav*
42. plíce – pl'uca *Pisk Zav*, 'pl'ûca *Ub*
Od informanta střední generace ze Zbojného byl zaznamenán výraz *b'ily pečunky* pro zvířecí plíce.
43. srdce – serce *Zav*
44. játra – pečen' *Pisk*, 'pečen' *Svet*, *Ub*, pečinka *Zav*, pečunka *Zav*, pe'čünka *Il*
45. ledviny – l'adviny *Pisk*, l'ad'viny *Svet*, ledviny *Zav*, 'počky *Svet Il*

V Svetlicích informanti uvedli, že pro lidský orgán se používá obvykle výraz l'ad'viny, výraz 'počky se používá hlavně pro ledviny prasete při zabíjačce. V Pčolinném byl lexém 'počky zaznamenán jako archaismus, podle vyjádření informanta starší generace nepatřil ani do slovníku generace jeho rodičů: /'počky | hej to l'ad'viny | ale to bars 'stare 'slovo tu | to vže mĭj 'n'an'ko bĭs'ĭdo'vav že l'ad'viny | ale 'znam že 'bylo to'to 'slovo/.

46. žaludek – žaludok *Pisk Zav*, ža'ludok *Svet*, že'ludok *NSed*, žo'ludok *Il*
47. střeva – čereva *Pisk*, kyšky *Zav*, kyš'ky *Il*
48. krev – krov *Zav Ub Il*
49. slza – slyza *Lit Zav*

5.2. Rodina a příbuzenské vztahy

50. rodina – rodina *Lit Chm Zav*, rodi'na *Pč Ub MBer*, s'ĭ'mja *MBer, Il*, 'fajta *Ub MBer*

Ve většině zkoumaných obcí na východě Slovenska byl zachycen výraz *rodina*, *rodi'ha*, v Malém Berezném byl lexém zaznamenán také, ale spíše ve významu ‚příbuzní, příbuzenstvo‘. V obcích na území Ukrajiny nebylo slovo nikde zaznamenáno s přízvukem charakteristickým pro spisovnou ukrajinštinu: *po'ďuha*. Ve zkoumaných obcích na území Ukrajiny byl jako dominantní zaznamenán výraz *s'ĭ'mja*, jenž je zřejmě novější výpůjčkou z ukrajinštiny a ruštiny. Kromě toho byl v obcích při slovensko-ukrajinské státní hranici zaznamenán lexém 'fajta, jenž má však opět spíše širší význam ‚příbuzenstvo‘.

51. matka – mama *Lit Chm Pisk Zav*, 'mati *Pč Kol Str Ub MBer Il*, 'mamka *Il*

V západním areálu jihokarpatských nářečí se jako základní výraz pro matku používá lexém *mama*, ačkoli v nepřímých pádech se používají i formy *materi*, v Strihovcích byla v N. sg. zaznamenána i forma *mat'ar*. Ve východněji položených obcích je základním výrazem 'mati, lexém 'mama je citově zabarvený, používá se zejména v oslovení (*mam*, 'mamo). V obci Ilnycja byl jako neutrální výraz zachycen lexém 'mamka (8×), méně často 'mati (2×).

52. otec – n'an'o *Lit Chm Pisk Zav*, 'n'an'ko *Pč Kol Str NSed Ub MBer Il*, 'n'en'ko *Ub, MBer*, otec (G. vĭc'a) *Chm Zav*, 'otec *Ub*, o'tec' (G. vĭc'a) *Svet*, apo *Tok*

Základní protiklad tvoří slovotvorné varianty *n'an'o* × *h'an'ko*, první se vyskytuje v západním areálu, druhá od sninské skupiny na východ. Fonetická varianta 'n'en'ko, [n'ĕn'ko] nebo [n'ĕn'ko], byla zaznamenána jen v řeči nejstarší

generace v obcích Ubľa a Malyj Bereznyj, její ústup lze přičíst mezinářečnímu kontaktu. Výrazy *otec*, *otec'* se často používají jako dublety, někdy, jak se zdá, stylově odlišné; ve Svetlicích se jedná zřejmě o výraz základní. V Tokajíku byl jako základní výraz pro otce i jako oslovení otce zaznamenán maďarismus *apo*.

53. syn – syn *Lit Chm Pisk Zav Pč Kol Str NSed Ub MBer Il*

54. dcera – d'ívka *Lit*, d'ívka *Chm, Pisk Zav*, 'd'ívka *Pč Kol Str NSed Ub MBer*,
gívka *Pisk*, 'dočka *MBer*

Slovo *'dočka* v Malém Berezném je nové.

55. sestra – sestra *Lit Chm Zav*, ses'tra *Pč Kol Str NSed Ub MBer Il*

56. bratr – brat *Lit Chm Pisk Zav Pč Kol Str NSed Ub MBer Il*

57. babička – baba *Lit Chm Pisk Zav*, 'baba *Kol Str NSed Ub*, 'bapka *Il*

58. dědeček – d'ido *Lit*, d'ido *Chm Zav*, 'd'ido *Pč Kol Str NSed Ub*, gído *Pisk Tok*,
'd'idek *Il*

Na většině zkoumaného území je rozšířen výraz *d'ido*, v nářečích jihomakovických a některých svidnických byla zaznamenána fonetická varianta *gído*, v Ilnci slovtvorná varianta *'d'idek*.

59. sestřenice – sestr'anica *Chm*, sestren'ica *Zav*, sestre'nica *Str*, sester'nica *Ub*,
dvo'jurodna ses'tra *MBer*, dvo'jur'idna ses'tra *MBer*

60. bratranec – bratn'ak *Chm*, bratranec' *Zav*, bra'tranec *Pč, Ub*
Baušenko - 'тютчанік

61. strýc (bratr matky) – ujko *Lit Chm*, 'vujko *Pč*, 'vujko *Str Ub MBer*

62. strýc (bratr otce) – stryk *Chm*, stryko *Zav*, 'stryko *Ub MBer*, stryj *Il*

63. teta (žena matčina bratra) – ujčyna *Lit*, učina *Zav*, 'vujčina *Ub MBer*

64. teta (žena otcova bratra) – stryna *Chm Zav*, stry'na *Ub MBer*

65. teta (sestra otce nebo matky) – teta *Lit Zav*, tetka *Zav*, 't'utka *Kol Str NSed Ub*,
't'utka *MBer*, 't'utka *Il*

66. synovec – si'novec *Ub*, ses'trin 'syn *Ub*, 'bratuv 'syn *Ub*, ple'mînnik *MBer*

67. neteř – 'net'er *Ub HRoz*, 'bratova 'd'ívka *Ub*, sestri'na 'd'ívka *Ub*, ple'mînnica
MBer

68. manžel - 'gazda *Kol Str NSed Ub MBer*, muž *MBer*, mŭš *Str Ub*

69. manželka – žena *Lit Chm Pisk Zav*, že'na *Pč Kol Str*, žo'na *NSed Ub MBer Il*

70. tchán (otec muže) – svokor *Chm*, svekor *Zav*, 'svekor *Kol Ub MBer*

71. tchán (otec ženy) – test' *Ub MBer*

72. tchyně (matka muže) – svekra *Chm Zav*, sve'kra *Str NSed Ub MBer*

73. tchyně (matka ženy) - 'teš's'a Ub MBer
74. zeť – ž'at' Lit, z'at' Zav Str Ub MBer
75. snacha – nevista Lit, nevîsta Chm Pisk, ne'vîsta Str NSed Ub MBer, ne'vîstka MBer Il
76. švagr – šogor Pisk, šovgor Zav, 'šovgor Ub MBer
Baušenko: 'дівирь
77. švagrová – šovgryna Zav, šov'gryn'a Ub MBer
78. kmotr (pro rodiče kmotřence) – kum Lit MBer, kûm Ub
79. kmotra (pro rodiče kmotřence) – kuma Lit, ku'ma Kol Ub MBer
80. kmotr (pro kmotřence) – nonaško Lit Chm, na'naško Ub MBer
81. kmotra (pro kmotřence) – nonaška Lit, na'naška Str Ub MBer
82. kmotřenec – kres'novec Ub (xrestnik? Zav)
83. kmotřenka – kres'nuvka Ub

5.3. Počasí

84. počasí – čas Lit Pisk Zav Ub MBer Il, 'xvil'a Kol, po'časje Ub, po'hoda MBer Il, ho'dina Il
85. dobré slunečné počasí – xvil'a Lit Pisk Raf Roh Zav, 'xvil'a Svet Ub MBer, 'krasnyj 'čas MBer, ho'dina Il
86. deštivé počasí – pl'uta Raf, Roh, dož'a'no Kol, do'ž'ž'ano Ub SSt, dož'ž'o'va / dožža'na po'hoda MBer
87. zataženo – zaxmareno Pisk, zažurene Kriš, xamorodno Zav, xamu'rodno Zbij, 'xmarno Pč Kol, 'xamorno Str
88. svítá – rozvidn'at sa Roh, rozvidn'at s'a Zav, ros'cvivat' sa Zbij Svet Pč, roz'vidn'uje sa Ub, 'zor'at' Ub, brin'čit' Il
89. stmívá se – zmer'kavat sa Raf, cmit s'a Zav, večerîje s'a Zav, 'stmivat' sa Svet, 'zmer'kat' sa Pč Ub MBer Il
90. mrak – xmara Lit Pisk Raf Roh Zav, 'xmara Kol Ub MBer Il
91. déšť – (I doždom – dišt?) Lit, doč (G dožu) Pisk Raf Roh Zav, doš'Kol Ub MBer Il
92. prší – l'ije Lit, padat Pisk Roh Zav, 'doč 'padat' NJab, 'padat' ('doš') Kol Ub, pa'de 'doš' MBer Il
93. déšť za svitu slunce – ru'da Kol Ub, 'kislyj 'doš' Ub
94. kapka – kropaj Raf Roh, 'kapka Pč Ub

95. silný déšť – burka *Pisk Roh Zav*, 'bur'a *Ub Il*
96. sníh – š'n'ix *Lit*, š'n'ix *Chm*, sn'ix *Pisk Pč Ub Il*
97. sněží – kurit š'n'ix *Lit*, kurit š'n'ix *Chm*, sn'ix kurit *Pisk*, 'kûrit 'sn'ix / 'sn'îhom *NSed Ub*
98. sněhová vánice – kur'avic'a *Kriš*, fujavica *Raf*, *Roh*, fuja'vica *Ub*, metelica *Raf*
99. led – l'ît *Pisk Čabin*, let *Pč Kol Ub*, l'üt *Il*
100. kroupy, krupobití – kamenec *Pisk Raf Roh*, kamenec' *Zav*, 'kamenec' *Pč Ub*, hrat *Čabin Ub Il*

V jihokarpatských nářečích na území Slovenska převažuje výraz *kamenec* / *kamenec'*, výraz *hrat* byl zaznamenán jen od informantky starší střední generace z Čabin a od nejstarší informantky z Ubl'i, která uvedla, že dnes se používá slovo *kamenec'*, ale dříve se říkalo *hrat*. Lexém *kamenec'* se tedy ze západu šířil do nejvýchodnější části rusínských nářečí na území Slovenska na úkor slova *hrat*.

101. vítr – vitor *Lit*, vîtor *Pisk Zav*, 'vîtor *Kol Ub NSed*, 'vîter *SSt, Il*

Dzendzelivskij kartografuje ve Stučyci podobu *vimop*, v Ilnci *vimep*; ve Staré Stučyci je tedy podobu s vkladným –e– možno považovat za vliv spisovného jazyka (Dzendzelivskij III, m. 275).

102. duha – 'raduha *Pč Il*, 'dûha *Kol Ub*, 'pûha *Kol*, ve'selka *Il*
103. jinovatka – i'novec' *Pč*, 'jenij *Ub*
104. náledí – po'ledica *Ub*

Baušenko v ubl'anském slovníku v tomto významu dokládá výraz *вожолéдь*. V atlase Dzendzelivského je na převážné většině území Zakarpatské oblasti kartografováno slovo *полéдица* s poznámkou, že slovo *ожилиѣд'*, *ожелед* má v řadě nářečí význam 'лід, що намерзає на деревах після дощу'.

105. závěj – kopa sn'îhu *Roh*, nadutyj sn'îx *Zav*, 'zavej *Pč*, 'zamît' *NSed*

Baušenko dokládá z Ubl'i lexém *зámimъ*.

106. kluzko – slisko *Roh*, 'xovsko *Ub*, 'xovzatî sa *Pč*
107. rampouch – compel' *Raf Roh*, 'compel' *Str Ub NSed*
108. mlha – molha *Pisk*, 'molha *Svet Kol Ub*, hmľa *Kriš Zbij*, mla *Zav Svet*
109. červánky – zar'a *Pisk*, červená zor'a *Roh*, popalene nebo *Zav*, 'popal *Ub*
110. hvězda – hvîzda *Pisk*, 'hvîzda *Ub*, z'vîzda *Zav*, 'zvîzda *Pč*
111. slunce – slonko *Lit*, son'ce *Chm*, sonce *Pisk Zav*, 'sonce *Pč Ub Il*

5.4. Dům a hospodářské budovy

5.4.1. Části domu a jeho vnitřní vybavení

112. střecha – *dax Lit, str'ixa Chm, 'str'ixa Pč Ub MBer, Il, 'kryša MBer*

Starým lexikálním rozdílem je protiklad *dax* × *str'ixa*, výraz *'kryša* zaznamenaný v řeči informantů mladší střední generace v M. Berezném je novým rusismem.

113. okap – *rin'ovka Roh Zav, ri'n'ovka Ub MBer, čtyr'na Il*

V uvedených zemplínských obcích a v M. Berezném byl zachycen lexém *ri h'ovka*, v berežské obci Ilnycja výraz *čoty r'ha*.

114. zápraží – *ganok Lit Chm Pisk*

115. předsíň – *š'ini Chm, 's'in'î Ub, 's'ini Il*

116. dvůr – *dvir Lit, dvîr Pč, dvur Ub*

117. pokoj, místnost – *xyža Chm, 'xiža Ub*

118. půda domu – *pît Lit, pît Chm Roh Pisk Svet Pč, pu(j)t Ub HRoz NSed SSt, pût Il, čer'dak Il*

Na celém zkoumaném území byly zaznamenány pravidelné fonetické varianty lexému *pîl't*. V Ilnyci byl ještě jako dubleta zachycen rusismus *čer'dak*.

119. strop – *'plafon Pč Ub*

120. podlaha (moderní) – *po'dlaha Pč, Ub*

121. dřevěná podlaha – *dyl'î Chm Zav, dy'l'a Ub*

122. podlaha ve stáji – *dyl'î Chm Pisk Roh, 'dyl'î Kol, 'dyl'a Pč, 'dîl'a NSed, pomosty Zav, 'pomust Ub*

Ve většině zkoumaných obcí informanti uváděli, že výraz *dyl'a* se používal pro dřevěnou podlahu ve stáji, v domech byla podlaha vymazaná hlínou – *žeml'a*. Informantka staré generace z obce Zavada uvedla, že výraz *dyl'î* označoval dřevěnou podlahu, která byla v domě (jen v jedné místnosti), zatímco pro podlahu ve stáji se používalo pojmenování *pomosty*. Baušenko dokládá z Ubl'i pro podlahu ve stáji název *nómycm*.

123. okno – vikno *Lit, okno Chm, vyhl'at Chm, 'vyhl'at NSed, oblak Pisk Roh Zav, 'oblak Svet MBer, vo'blak Pč, 'voblak NSed Ub Kňah, 'vukna pl. SSt, 'vuzür Il*

124. dveře – *dver' Lit, dver'î Chm, 'dver'î Ub MBer*

125. zámek – *zamok Roh Zav, ko'lotka Ub*

126. klíč – *kl'uč Chm Ub Il, kl'îč Zav Svet*

127. klika – kl'anka *Pisk Tok Roh Zav*, forgo'tív *Pč*, far'gítuv *Str*, for'gíta *Il*,
'kl'učka *Tok Str Ub*

128. záclony – firangy *Lit Chm*, fír'hangy *NSed*, fír'hangi *Ub MBer*, fir'hanok *Il*

V západním i východním areálu jk. nářečí na území Slovenska byly zachyceny fonetické varianty *firangy*, *fír'hangy*, *fír'hangi*, přičemž singulárový tvar je žen. rodu – *firanga*, *fír'hanga*, v Ilncyi byl doložen singulárový tvar muž. rodu *fir'hanok*. Pro krátkou záclonku nad oknem nebo na prosklených dveřích byl v Ub'ě zaznamenán výraz *dra'perka*.

129. pec – pec (m.) *Lit Chm Zav Pč Kol Str Ub MBer*, pîč (f.) *Il*

130. dlouhý pohrabáč – kočerha *Chm*, kočarha *Roh Zav*, ko'čer'ha *Ub MBer*

Zjišťován byl výraz pro nástroj na rozhrabování uhlíků v peci v podobě dlouhé, na konci zahnuté tyče.

131. pohrabáč – ku'tač *Ub MBer*

132. koště – mî'tla *Zav*, mî't'la *Ub MBer Il*

133. žehlička – bigl'ajs *Lit*, 'bîgl'as' *Pč*, 'bîgl'ajs *Ub MBer Il*, ušu'lüv *Il*

134. postel – poš't'il' *Lit*, post'îl' *Chm*, 'post'îl' *Kol Str Ub Il*

135. peřina – perina *Chm Roh*, pe'rina *Pč NSed Ub*

136. polštář – zaholovok *Lit Roh Zav*, 'zaholovok *Pč Ub*, zaholovčok *Chm*,
'zaholovča *NSed*, 'parna *Il*

137. prostěradlo – plaxta *Lit Chm Zav*, 'plaxta *NSed Ub*, proste'radlo *Pč*,
pruste'radlo *Kol*, 'rapša *Ub*, ra'pšan'a *Ub*

V západním areálu jk. nářečí byl doložen jen název *plaxta*, v Ub'ě je *plaxta* slovem novějším, starším pojmenováním jsou tu slovotvorné varianty *'rapša*, *rap'šan'a*. V Pčolinném a Kolonici se podle informantů staré generace i dříve používal výraz *prOste'radlo*.

138. příkrývka – 'paplan *Pč Kol Str NSed Ub Il*

139. pokrovec (druh koberce) – pokrovec (pl. pokrívci) *Chm Roh Zav*, po'krovec
(pl. po'kruvci) *Ub*, po'krovec' (pl. po'krüvc'î) *Il*

Otázka zjišťovala výraz pro koberec tkaný z hadříků, jenž je ve zkoumané oblasti starou a dodnes dosti rozšířenou reálií; na celém zkoumaném území byl zaznamenán lexém *po'krovec*⁽⁴⁾ s pravidelnými fonetickými variantami v plurálu.

140. koberec (novodobý) – koberec *Chm*, ko'berec *Pč Ub*, ko'berec' *NSed*, ko'vjor
Il

Název pro koberec jako poměrně nedávnou realii v každodenním životě mluvčích jk. nářečí odráží vliv dominantních spisovných jazyků, v obcích na území Slovenska byl zaznamenán lexém *ko^oberec^o*, na území Ukrajiny lexém *ko^ovjor*.

141. nábytek – 'butor'a *Ub*, 'butor *MBer Il*

V několika dalších obcích se vyskytl dnes běžně užívaný výraz ze slovenštiny *o^onabîtok*.

142. skříň – šyfoner *Lit*, šyfuner *Chm*, šyfo'ner *Str Ub*, 'šifon *Il*, skrin'a *Zav*, 'skrin'a *Str, Ub*

V řadě zkoumaných obcí na území Slovenska byl výraz *šyfo^oner* považován i střední generací za archaismus, vytlačuje ho slovo *o^oskrin'a*.

143. prádelník – kasta *Lit*, 'kasn'a *HRoz Ub*

144. truhla – lada *Ch Roh Zav*, 'lada *St Ub*

Lexémy uvedené u otázek 164 a 165 byly informanty obvykle vysvětlovány (překládány) slovem *truhla*. Informanti z Hrabové Roztoky a Ubľi uvedli, že *kasn'a* na rozdíl od *lady* měla zásuvky. Oba výrazy proto uvádíme jako různé lexémy. V obci Kolonica byl výraz *lada* použit ve významu 'krabice', v Ubľe také ve významu 'rakev'.

145. lavice s úložným prostorem – šo'far'n'a *HRoz Ub*, šy'far'n'a *Ub*

146. kredenc – kredenc *Zav*, 'kredenec *Str Ub*

Zjišťován byl název pro kuchyňskou skříň na ukládání nádobí. Informantka ze Strihovce uvedla, že *'kredenec* byla skříňka na skleničky, police, kam se ukládaly hrnce, se nazývala *'talaš*.

147. stůl – stíl *Lit*, stíl *Pč*, st'íl *Chm Zav*, stul *Kol Str Ub MBer*, stül *Il*

148. šuple, zásuvka – šufľatka *Roh Zav*, šufľatka *HRoz Ub*, šufľ'ada *Il*, šufľik *Zav*, po'stolina *Il*, 'jaščik *Il*

Lexém *šufľatka* byl zaznamenán ve východním i západním areálu jk. nářečí, v současné době je mnohde vytlačován slovem *šufľik*. V Ilnci patří ke starší vrstvě slovní zásoby výraz *po'stolina*, slova *šufľ'ada* a *jaščik* jsou neologismy. První dvě slova byla získána při dotazníkovém výzkumu, rusismus *jaščik* byl později stejnou informantkou použit v hovoru.

149. židle – stolec' (pl. st'ílci) *Roh Zav*, sto'lec (pl. stul'c'í) *Ub MBer*

150. stolička (štokrle) – hokerlik *Roh Zav*

151. zrcadlo – žverítka *Raf Roh*, ohl'adivo *Zav*, vohl'a'dilo *Pč NSed Ub*, hl'a'dilo *Str*, 'zerkalo *Il*

152. tužka – 'blajvas *Kol Str Ub*

153. sešit – 'tejka *Kol Ub*

5.4.2. Hospodářské budovy a exteriér

154. dům – xyža *Lit Chm Pisk Zav*, 'xyža *Svet Pč Kol Str NSed Il*, 'xiža *Ub MBer*,
dom *Chm*

155. hospodářství – gazdistvo *Lit*, 'vbyst'a / o'byst'a *Ub MBer*

156. stodola – stodola *Lit Chm*, sypanec' *Chm*, bojisko Hunk Bodr, bo'jisko *Zbij*,
'bojš's'e / 'bojš'če *Svet*, pelevn'a *Pisk Zav*, pe'levn'a *Pč Kol Str Ub MBer*, čur
Il

157. půda stodoly – pjentro *Lit*, po'vala *Svet*, 'podr'a *Kol Str Ub MBer*

158. humno (kde se mlátilo) – bojisko *Pisk Roh Zav*, tok *MBer*, tük *Il*

Humno, tedy místo ve stodole, kde se cepem mlátilo obilí, má ve zkoumaných nářečích jihomakovické a laborecké skupiny název *bojisko* (v nářečích svidnické skupiny a na laborecko-sninském pomezí názvy *bojisko* / 'bojš's'e označují celou stodolu, srov. 117). Ve zkoumaných obcích na území Ukrajiny byl zaznamenán název *tok* / *tük*.

159. stáj pro koně a krávy – stajn'a *Lit Chm Pisk Roh Zav*, 'stajn'a *Svet Pč Ub MBer*,
'stajna *Kol*, xl'iv *Str Il*

Starý nářeční protiklad představují lexémy 'stajn'a × xl'iv, přičemž ve většině zkoumaných obcí se vyskytuje název *stajn'a* / 'stajn'a (jen v Kolonici se objevuje fonetická varianta *stajna*), jen v obcích Strihovec a Ilnycja se ve zjišťovaném významu používá výraz *xl'iv*. V některých obcích byl v hovoru paralelně použit výraz *maštal'n'a*.

160. chlév pro prase – xl'iv *Pisk Tok*, xl'ivok *Pisk*, xl'iv'ec *Ub*, xl'iv'ča *Str*,
kotinec' *Kriš.*, kuteč' *Roh Zav*, ku'tec' *Il*, kuc'î *Zav*, 'kučik *Kol Str*

Hlavní lexikální protiklad představují názvy odvozené od kořenů *xl'iv-* a *kut-*. Výrazy s kořenem *xl'iv-* byly zaznamenány v nářečích jihomakovické skupiny v okrese Stropkov – *xl'iv*, *xl'ivok*, a také v nářečích východosninských – *xl'iv'ec*, *xl'iv'ča*. Výrazy odvozené od kořene *kut-* jsou v našem materiálu doloženy rovněž ze západního Zemplína – *kuteč'*, *kuc'î* (odsud je též výraz *kotinec'*, jenž snad vznikl kontaminací s jiným kořenem), ze skupiny východosninské ve slovotvorné variantě 'kučik a z boržavského nářečí v podobě *ku'tec'*.

161. kurník – kurnik *Pisk Roh Zav*, 'kurnik *Kol Str Ub*, 'kurnik *Il*

162. kolna na nářadí – šopka *Roh, Zav*

Ve většině obcí byla získána odpověď, že hospodářské nářadí se ukládalo ve stodole.

163. sýpka – sypanec' *Chm Roh Zav*, sy'panec *Ub Str*, sopa'nec' *Svet*, so'panec' *Kol*, ko'mora *MBer*, ko'morča *Svet*

Ve většině zkoumaných obcí byla ke skladování zrní určena samostatná budova, zvaná sy'panec^(c) / so'pa'hec^(c). V M. Berezném a Svetlicích informanti uvedli, že zrna se skladovalo v místnosti zvané ko'mora, ko'morča.

164. dřevěný zásobník na zrní – 'sus'ík *Kol Str Ub MBer*, fer'slok *Kol Str*

Pro dřevěné zásobníky, v nichž se skladovalo zrní, umístěné obvykle v sýpce, byl ve východosninských a užských nářečích zaznamenán výraz 'sus'ík, v Kolonici a Strihovci ještě jako dubleta název fer'slok.

165. záchod (venkovní) – budar' *Zav*, bu'dar' *Ub MBer*

Pro záchodovou byl z uvedených obcí doložen název bu^(l)dar, v Malém Berezném byl výraz použit i pro současný záchod, pro který se na území Slovenska obvykle používají názvy 'zaxot, 'vecko.

166. seník – pričolok *Lit*, s'î'narn'a *Svet Pč*, pe'rilo *Kol HRoz*, 'sakast *Str*, s'îna'suv *Ub NSed*

Seno pro dobytek se někdy skladovalo v samostatné budově, obvykle byl však seník součástí stodoly, někde se seno uchovávalo i na půdě stodoly. Lexikální diferenciaci tvoří pět výrazů: pričolok × s'î'narn'a × pe'rilo × sakast × s'îna'suv. Pričolok, pe'rilo, 'sakast jsou části stodoly. Pronikání nových termínů do hospodářského názvosloví po příchodu zemědělských družstev a státních statků dosvědčuje informantka z Ubli: /sîna'suv š'i z'me 'hvarili 'poki sîna'sovy 'byli | ale vže 'n'e | 'sennik || na ma'jetku vže 'senniki 'byli | vže 'žadn'î sîna'sovy/.

167. „oboroh“ – 'voborox *Pč Str Ub*, 'oborox *MBer*, 'oborüx *Il*

Pro uchovávání sena se používala také zvláštní stavba čtvercové konstrukce s posuvnou střechou zvaná (v)oborOx. Reálie a název je v našem materiálu doložena od údolí Cirochy na východ.

168. dřevník – pitčopa *Lit*, dryvarka *Pisk*, dry'varka *Kol*, dry'varn'a *Svet*, dry'vutn'a *Ub*

169. zahrada – zahoroda *Lit Chm Zav*, 'zahoroda *Svet Pč Kol Ub*, 'zahroda *Svet Kol MBer*, ho'rot *Il*

Hlavní protiklad tvoří slovotvorné varianty 'zahoroda × ho'rot. Podoba 'zahroda, zaznamenaná dubletně v některých zemplínských a užských obcích může být

výsledkem dávných kontaktů s polskými dialekty, mohla však také vzniknout nepravidelným fonetickým vývojem.

170. plot – plit *Lit*, pl'ít *Roh Zav*, plut *Ub MBer*, horo'dina *Il*

Lexikální protiklad tvoří názvy *plít* × *horo'dina*. Druhý výraz je v našem materiálu doložen jen z obce Ilncja.

171. branka v plotě – branka *Lit*, 'branka *SSt*, ka'pura *Ub*, ka'pura *MBer*

5.5. Nářadí, zpracování dřeva, senokos, žně

172. sekyra (menší) – sekyra *Tok*, sokyra *Kriš Roh Zav*, so'kyrka *NJab*, topo'r'a *Pč SSt*, 'bal't'a *Ub*, bal'tinka *MBer*, 'balta *Il*

173. sekyra (větší) – kalačka *Tok Roh Zav*, to'pír *NJab Pč*, to'pur *Kol Zbuj*, to'pür *Il*, 'fejza *MBer*

174. topůrko – toporisko *Chm*, to'porisko *Ub*, to'porišče *MBer*, topo'ríš'če *Il*, 'ručka *Pč*

175. klín – klin *Chm Pisk Ub MBer*

176. špalek (na štípání) – 'kobica *Svet NJab*, 'kovbica *Pč Zbuj*, 'kovbica *Ub*, 'kovbic'a *MBer*, ky'mak *Il*

177. dříví – dyrva *Lit*, dryva *Zav*, 'dryva *Svet Pč Ub Il*, 'dryvo *Ub MBer SSt*

Výraz pro dříví je obvykle pl. tantum, v *Ubl'e*, Malém Berezném a Staré Stučy by byly doloženy i tvary neutra v singuláru. Zřejmě velmi starý je fonetický protiklad *dyrva* × *dryva*, který reflektuje odlišný vývoj slabikotvorných likvid.

178. osekáný kmen – kul'a'tina *NJab*, kl'oc *Pč Ub MBer*, tram *MBer*

179. metrové špalky – sahovina *Zav*, saho'vina *NJab Pč MBer*, s'aho'vina *Svet*, 's'ahi *MBer*

180. špalek dřeva (k rozštípání) – klatik *Lit*, 'klecik *NJab Pč*, pac'ky (pl.) *Str*, 'šajta *Str Ub MBer*

181. poleno – 'pol'ino *Pč Str Ub MBer*

182. tříška – 'tr'iska *Str Ub MBer*

183. pila – pila *Tok Pisk*, 'pila *Ub MBer*

184. složené dřevo – šyxta *Lit*, 'šyxta *Čabin*, ra'gaš *Pč*

185. kladivo – molotok *Pisk*, 'molotok *Pč Ub*, kle'pač *Il*

186. srp – ser'p *Pisk Zav Svet Pč Ub MBer*, serp *Il*

187. kosa – kosa *Chm Pisk Zav*, 'kosa *Pč Str Zbuj Ub MBer*, ko'sa *Il*

188. kosiště – kiš'a *Chm*, ku's'a *Str Zbuj*

189. ocílka – oselka *Lit Pisk Roh Zav*, 'kamîn' (na 'kosu) *Zbuj Ub Il*
190. pouzdro na ocílku – kužylka *Zav*, kur'čak *Zbuj Ub*, va'lüvčik *Il*
191. kupka sena – kopka *Chm*, ko'píc'a *Svet MBer*, ko'píca *Ub*, ko'pínka *Pč*, ku'pinky *Il*
192. malá kupka sena bez ostrve – mačuha *Lit*, 'navilka *Ub MBer*

Zajímavý je především výraz *mačuha* ze severopišské Litmanové. Slovo *mačuGa* mapuje OKDA ve významech: 1. палка пастуха с утолщением на конце, 1. 1. палка вообще, 2. дубинка, толстая палка, 3. утолщение на палке, 4 Nom. proprium, 5 единичные значения. Žádný ze specifických významů se neshoduje s významem zachyceným v Litmanové. OKDA dokládá výskyt tohoto lexému na území Moldavska a v jihoslovanských jazycích, na Zakarpatí není doložen (OKDA 7, s. 58, m. 18).

193. ostrv – ostrva *Lit*, vos'trovka *Ub*, os'trovka *MBer*
194. hrábě – hrabl'i *Lit*, hrabl'î *Pisk Zav*, 'hrabl'î *Svet Ub Il*
195. vidle – vily *Lit Pisk*, 'vily *Ub Il*
196. plachta na trávu – portok *Lit*, portočina *Raf Roh Pisk*, zelen'îca *Chm Tok Pisk*, zajda *Pisk*, 'zajda *NJab*, plaxta *Zav*, 'plaxta *NJab*, plax'tina *Str Ub*, 'pern'îca *Svet*, sa'kîvka *Zbij*, 'rapša *NJab Pč*, travjanka *Ub*, ve'reta *Il*
197. motyka – motyka *Lit Pisk Roh Zav*, mo'tyka *Pč Str Ub MBer Il*, lapîška *Tok Roh Zav*, la'pîška *Svet*, vor'tuvka *Str*, var'tuvka *Ub*
198. rýč – ryl' *Pisk Roh Zav*, ryl'ka *Pisk*, 'ryl'a *Ub*
199. krumpáč – krampač *Chm Zav*, krom'pač *NSed*, čekan *Lit*, če'kan *Pč Il*, čo'kan *Ub*, ča'kan *Brez*, pîk *Str*
200. žebřík – drabina *Lit Chm Pisk Roh Zav*, dra'bina *NJab Pč*, 'lazivo *Kol Str Zbuj Ub MBer Il*, 'rütla *Il*
201. cep – c'îpy *Lit*, c'îpy *Chm*, c'îpy *Pč Ub MBer*
202. ruční žernov – mlinok *Lit Chm*, 'mlinok *Zbuj*, mli'nok *MBer*, mlinec' *Zav*, 'mlinc'î *Svet Pč*
203. řezačka – š'îčkarn'a *Lit*, sîčkarn'a *Pisk*, s'îč'karn'a *Pč*, sîč'kar'n'a *Str Ub MBer*
204. strniště – ster'n'anka *Pč*, ster'n'a *Ub*
205. snop – snip *Lit*, snîp *Pč*, snup *Str Ub*
206. povřísló – povereslo *Pisk Zav*, pove'reslo *Str Ub*, por'veslo *Pč*

5.6. *Pluh, vůz, koňský záprah*

207. brány – borony *Pisk*, boroni *Raf*, boro'ny *Ub*
208. pluh – plux *Lit Pisk Pč*, plůx *Ub*
209. radlice – naklat *Lit*, lemeš *Pisk*, šy'rokoj že'l'izo *Ub*, 'zadn'oj že'l'izo *MBer*
210. krojidlo – peredn'e zel'izo *Lit*, pe'redn'oj že'l'izo *MBer*, 'dovhoj že'l'izo *Ub*, čereslo *Pisk*
211. kleče (držadla) – ručky *Pisk*, če'pîhy *NSed*, če'pîhi *Ub*, š'e'pîhy *SSt*
212. plužní kolečka – peredn'i kol'ečka *Lit*, kol'îščata *Pisk*, pluž'n'ata *NSed*, 'tel'uški *Ub*
213. spodní část pluhu – polos *Lit*
214. vůz – vis *Lit*, vîs *Chm Pč*, vus *Ub MBer*
215. žebřinový vůz – drabn'ak *Chm*, lujtra'nik *Ub*
216. přední část vozu – pe'redn'a tel'îha *Pč Ub MBer*
217. zadní část vozu – 'zadn'a tel'îha *Pč Ub MBer*
218. osa (náprava) – osa *Lit*, 'tengel' *Pč Ub*, ten'gel' *MBer*
219. zvara – svora *Lit*, 'svora *Pč*, 'zvora *Ub MBer*
220. oplén – nasat *Lit*, 'nasat *Ub MBer*
221. žebřina – drabina *Lit Chm*, dra'biny *Pč*, 'lujtra Zbuj *Ub MBer*
222. brzda (řetěz, jímž se brzdil vůz) – hamuv'nik *Ub*
223. klanice (boční podpěry) – kla'nîci *Ub MBer*
224. líšně – cugbanty? *Lit*, 'livča Zbuj, 'livči *Ub*
225. oj – dyšel' *Lit*, druk *Pč*, drůk *Ub*, vuj'ce *Ub*, 'rudo *MBer*, rut *Il*

V severospišské skupině byl pro „oj“ zjištěn název *dyšel'*, jenž má původ v němčině, ale do nářečí pronikl zřejmě polským prostřednictvím, ve sninské skupině bylo zachyceno pojmenování *drUk*, v užské a berežské skupině názvy s kořenem *rud-*, přejaté z maďarštiny (maď. *rút*). V Ubě byl zaznamenán ještě název *vuj'ce* používaný pro oj při volském záprahu.

226. važiště – 'vašky *Pč*, va'žok *Ub MBer*
227. svorník – 'svorin' *Ub MBer*
228. bočnice – bočnic'i *Lit*, hnîj'nic'î *Pč*, 'doš'ki *Ub MBer*
229. ramena přední části (snice) – 'snîci *Ub*
230. ramena zadní části – š'nic'i *Lit*, ro'soxi *Ub*
231. košatina – 'košy *Ub*
232. kolo – koleso *Lit*, 'koleso *Pč Zbuj Ub MBer*

233. loukotě – 'bahra (pl.) *Pč Zbuj Ub MBer*

V Ubl'e byl zaznamenán i tvar sg. – *bah'ro*.

234. paprsky – *špic'î Lit, špîca, špîci Pč Zbuj Ub MBer*

235. ráf – *r'af Lit Zbuj Ub MBer*

Otázka zjišťovala název železné obruče, kterou bylo okováno kolo vozu.

236. hlava kola – holovka *Lit, 'holovka Zbuj Ub MBer*

237. výztuž hlavy kola – 'bîksa *Ub MBer*

238. řetěz – lancux *Lit, lan'cok Svet Pč Ub*

239. koňský postroj – xomont *Lit, 'šlijî Zbij, 'štverti Pč, šter't' Ub, 'štverci MBer, 'štverca MBer, 'xama Il*

240. otěže – lic'î *Lit, lic'î Zav, 'l'îc'î Zbij, 'lic'î Svet Pč, 'lîci Ub, 'vocki MBer*

Zjišťován byl název pro otěže, dlouhé řemeny, kterými se řídil zapřažený kůň (česky často také opratě). Izolexa *Ilc'î × 'vocki* odděluje Ubl'u od Malého Berezného a shoduje se tak v tomto úseku se státní hranicí.

241. opratě (na pastvu) – *kete'fîji Str Ub*

Pro opratě, tedy řemeny, za něž vedli koně na pastvu, nebo je uvazovali ve stáji, jsme ve sninské skupině zaznamenali pojmenování *kete'fîji*, které má původ v maďarštině.

242. udidlo – zubadlo *Lit Zav, zu'bedla Ub, zu'bela MBer*

243. ohlávka – ohlav *Lit, kan'tar' Pč Ub, holo'vač MBer*

244. postraňky?, pobočnice? – *st'îhar', na'šyjnič, 'našenik MBer*

245. jařmo – jarmo *Chm, 'jar'mo Pč Ub*

246. chomout – xymît *Zav, 'xomut Zbij, 'xomît Svet, 'xomot Pč Ub*

247. bič – bičik *Lit, bat'îx Zav, ba'tîx Pč, ba'tûx Il, kar'bač NSed Ub, ker'bač MBer, reme'n'ak Ub*

248. zapřahat – *pr'îhat'î Zav, vpr'îhatî Pč, zapr'îhati Ub, za'pr'ahati Il*

5.7. Zpracování lnu a konopí

249. konopí – konopl'î *Pisk Zav, ko'nopl'î Svet Kol Str NSed Ub SSt, ko'lopn'î Il*

250. len – len *Lit Pisk Svet Ub, l'on Il*

251. konopné semeno – 's'îmenec *Kol, 'sîmenec Ub, na's'în'a Il*

252. samčí rostliny konopí – pazd'îrny *Zav, 'bîl'î Kol NSed Il, pos'kon'n'î Str HRoz Ub*

253. samičí rostliny konopí – *ma't'îrny Zav, ze'len'î Kol Str NSed Ub Il*

254. sklízet konopí / len – vytorhovati *Lit*, 't'ahati *Ub*, 't'îhati *NSed*, 'brati *Il*
255. močidlo, kde se máčelo konopí (příp. len) – močylo *Lit*, mo'čilo *Kol Str Ub Il*, luža (n.) *SSt*
256. lámat – lamati *Chm*, amat'î *Pisk Zav*, la'mati *Kol Ub SSt*, 'lamati *Il*, 'terti *Svet*, tre'pati *Ub*
257. česat vlákno na vochli, vochlovat – česati *Lit*, časat'î *Zav*, terci *Chm*, 'mykati *HRoz Ub SSt*
258. čmouchat – sa po'čmovxalo *Kol Ub NSed*
259. nástroj na drhnutí lnu – odíračka *Lit*
260. trdlíce – terlic'a *Lit*, 'terlica *Svet Kol Str*, 'tellic'a *Il*, lamanica *Chm*, laman'îc'a *Pisk Zav*, tri'palnica *Ub*, tre'pačka *MBer*
261. čmovx- - čmov'xalnica *Kol Str Ub NSed*, čmov'xačka *MBer*
262. vochle – terlo *Chm*, časan'îc'a *Kriš*, 'česak *Svet*, š'čit' *Zav Il*, š'it' *Kol Str Ub*
263. pazdeři – paž'd'îr'a *Lit*, paz'd'îr'a *Zav*, paz'd'îr'a *Ub NSed*
264. hrubší (méně kvalitní, vyčištěné) vlákno – zhribne *Lit*, pačysky *Lit*, kloča *Pisk Zav*, 'kloča *Svet Kol Ub SSt Il*, 'mykanky *Kol*, 'mykanic'î *Il*, 'vot'îpja *Kol*
265. předivo (koudel?), vlákno nejlepší kvality – pr'adivo *Zav*, 'pr'adivo *Svet Kol Ub MBer Il*, po'vîsmo *Str*
266. příze (koudel?) – pr'aža *Lit Pisk*, 'pr'aža *Svet Ub*, pr'aža *Chm*, 'pr'aža *Il*
267. přeslice (nástroj na předení) – kud'îl' *Lit*, kud'îl' *Chm Pisk*, ku'del'a *Kol NSed Ub MBer*, 'kužil' *Il*, pr'adiln'îca *Kriš*
- V Litmanové byl zaznamenán též název horní části přeslice – *krenžil'*.
268. vřeteno – vereteno *Lit Pisk Zav*, vere'teno *Kol Str Ub MBer*
269. nit – 'nitka *Ub MBer*, pl. 'nitki *Ub*, 'nitky *SSt*, nit'ky *Il*
270. přástky – večirky *Lit*, ve'čurky *NSed SSt*, ve'čurki *Ub MBer*, 'pr'atky *Svet*
271. motovidlo (nástroj na smotávání a měření příze) – motovilo *Lit Chm*, moto'vilo *Str Ub MBer Il*
272. příze (nitě) sňatá z motovidla – 'motok *Kol Ub Il*, pl. 'mutky *Kol*, 'mütky *Il*
273. roztok popela (na bělení) – lux *Lit*, zo'la *Ub MBer SSt Il*
274. sud na bělení – 'zvarka *MBer*
- Podle informanta z M. Berezného se příze bělila v sudu na nožkách, který se nezýval *zvarka*.
275. hrnec na bělení – zva'r'aven' *Kol Str Ub*

Podle informantů z obcí sninské skupiny se příze bělila v hliněném hrnci, který se dával do pece, nazýval se *zva'ŕ'aven'*.

- 276. viják – vi'jalky *Kol Str*, 'vijalki *Ub*
- 277. klubko – 'klubja (pl. 'klubjata) *Ub MBer SSSt*, pl. klup'ky *II*
- 278. snovadlo (nástroj na snování osnovy) – snovalnica *Chm*, sno'valnica *Ub*
- 279. tkalcovský stav – krosna *Lit Chm Pisk Zav*, 'krosna *NSed Ub MBer SSSt II*
- 280. osnovní válec (nář. vratidlo, vál) – navîj *Chm*, 'navij *Ub*
- 281. osnova – osnova *Lit Chm*, 'snova *Ub*
- 282. bilen – kol'îčka *Chm*, 'nabilki *Ub*
- 283. brdo (hřeben?) – berdo *Lit Chm*, 'berdo *Ub SSSt II*
- 284. listy (nitělnice) – ničelnic'î *Lit*, načelnic'î *Chm*, 'ničelnici *Ub II*
- 285. člunek – čovnok (G. čovka) *Lit*, čonok *Chm*, čol'nok *NSed*, čel'nok *Ub*, 'čovnik *SSSt II*
- 286. plátno – polotno *Lit Chm Zav*, po'lotno *Svet*, polot'no *NSed Ub MBer SSSt II*
- 287. druh plátna (tканého na 4 nitělnicích) – drelix *Zav*, čino'vatina *Ub*
- 288. koryto na bělení plátna – vpa'lačka *Svet NSed Ub*

5. 8. Nádobí a kuchyňské vybavení

- 289. nádobí – graty *Lit Chm Pisk*, 'grat'a *Ub MBer*, misky *Tok Zav*, 'misky *Svet*, 'horc'î *Svet Pč*, po'suda *MBer*

Slovo bylo zjišťováno ve spojení ‚mýt nádobí‘. Přejechod slova *grat'a* mezi archaismy v Malém Berezném dokumentuje komentář informantky mladší střední generace: /'myti 'grat'a | v nas tak ka'zali 'starš'î 'l'uđe | ale te'per'ki ja vže 'majže od d'îtej ne 'čuvu | 'myti po'sudu (...) u 'nas tak ka'zali | š'e j 'moja 'mama 'kaže | ale vže ja 'svojim 'd'ît'om 'kažu po'myjte po'sudu | 'tože ne 'kažu 'grat'a/.

- 290. vařečka – var'îška *Lit*, varîška *Pisk*, va'r'îška *Pč*, žyčka derevl'ana *Chm*, loška *Pisk*, dere'vjana 'loška *Ub*, loška derevl'ana *II*
- 291. naběračka – nabiračka *Lit*, var'îxa *Chm Pisk Zav*, va'r'îxa *Pč Ub*, spi'lačka *II*
- 292. kvedlačka – kolotilce *Chm*, kolotuška *Pisk*, kolotovc'a *Roh Zav*, kolo'tovca *Pč*, kolo't'uvka *Ub NSed*, mutelka *Roh*
- 293. nůž (velký ostrý) – kostura *Chm Zav*, kos'tūra *Ub*, kos'túrka *Ub Brez*, nuš *MBer*, nůš *II*
- 294. nůž (příborový) – kostura *Chm*, nožyk *Chm Roh Zav*, 'nožyk *Ub MBer*, nuš *Ub*
- 295. vidlička – vilka *Lit Zav*, 'vilka *Ub II*

296. lžice – žyčka *Chm*, lyška *Lit*, loška *Pisk Roh Zav*, 'loška *Pč Ub MBer Il*
297. váleček na těsto – kotul'ka *Lit*, rozvalka *Chm Pisk*, 'rozvalka *Pč*, ka'čulka *Ub*, ka'čůvka *Il*
298. prkýnko – denko *Lit Chm Roh Zav*
299. struhadlo – terlečko *Lit*, terlo *Zav*, 'terlo *Zbij Pč*, rese'l'uv *Str Ub*, rese'lův *Il*
300. díže – koritko *Raf*, koryto *Zav*, ko'ryto *Pč*, ko'ryt'a *HRoz*, vpa'lačka *Ub NSed*
- Zjišťován byl název pro dřevěnou nádobu se dvěma uchy, v níž kynulo těsto na chléb. Na západním, středním i východním Zemplíně byly získány názvy s kořenem *koryt-*, jen v nejvýchodnějších na území obcí Slovenska byl zaznamenán výraz *vpa'lačka*.
301. talíř – tan'ir *Lit*, tan'ir *Chm Pisk Roh Zav*, 'tan'ir *Svet Pč*, 'tan'ar *Ub*, 'tarol *Il*
302. hrníček – horn'a *Lit Chm*, 'horn'a *Pč*, hor'n'atko *Il*, 'fínža *Svet Pč Ub Il*, šalka *Pisk*, 'šalka *Ul*
303. plechový hrnek – c'in'anka *Lit*, bl'ašane horn'a *Chm Pisk*, 'horn'a *Ub*, hor'n'atko *Il*
304. džbán – žbanok *Lit*, kan'čiv *Pč*, kan'čův *Il*
- V Pčolinném byl zaznamenán ještě název *dovžak* ,džbán na mléko'.
305. hrnec – hornec' (pl. *horc'i*) *Lit*, hornec' (pl. *horc^(c)i*) *Chm Pis Roh*, hornec' (pl. *horc'i*) *Zav*, 'hornec' (pl. *horc'i*) *Pč NSed*, hor'nec' *Kňah Il*, 'horčik *Kol Str Ub Kňah*
306. nižší hrnec, kastrol – kastronik *Lit*, kajstronik *Chm Zav*, kajstrona *Roh Zav*, 'kajstrunča *Ub*, horčik *Chm*
307. poklička – prikryvka *Pisk Roh Zav*, 'prikryvka *Pč*
308. pánev – palač'inkar'ka *Lit*, palačinkarn'a *Chm*, palačintovka *Tok Zav*, palačin'tovka *Ub*, palačin'dovka *Il*, pekač *Pisk*, pa'tel'n'a *Pč Ub*
309. plech na pečení – tepč'a *Lit*, tepša *Pisk*, tepš'a *Zav*, 'tepša *Svet Pč Ub Il*, plex *Pisk*
310. sklenice – pohar *Lit Chm Pisk*, 'pohar (pl. *po'hary*) *Ub Il*
311. panák – 'štamperlik *Ub*, 'štemplik *MBer*
312. sud (na zelí) – sudok *Lit*, bočka *Zav*, 'bočka *Ub*, hor'duv *Ul MBer*, hor'dův *Il*
313. hmoždír – tovčky *Lit*, 'tovčky *Svet*, 'tovčka *Str Ub*, mažjar *Chm*

Otázka zjišťovala název nádoby, ve které se dříve tlouklo nejčastěji proso nebo bér. Na Spiši a v Zemplíně byly získány slovotvorné varianty *tovčky*, *ťovčka*, v Chmeľové informanti uvedli, že reálii znají až z novější doby jako hmoždír na koření

a používají pro něj slovenský výraz *mažjar*. V Ubľe byl získán i výraz pro tlouk, kterým se v hmoždíři tlouklo – *tovk*.

314. dížka na mléko (dojačka, hrotek) – žoxtar *Lit*, dí'nik *Pč*, duj'nik *Ub*

V severospišské skupině nářečí byl zaznamenán název *žoxtar*, ve sninských nářečích fonetické varianty *dí'hik*, *dúj'hik*.

315. máselnice – bodenka *Lit Pisk Roh Zav*, 'bodenka *Pč Ub*, bo'dinka *Svet*, 'bovdinka *Str*

316. tlouk (na stloukání másla) – kolot'ka *Lit*, kolotovka *Pisk*, kolotovce *Zav*, kolo'tovca *Pč*, zbušok *Pisk*, 'zbušok *Ub*

317. stloukat máslo – kolotiti *Lit*, kolo'tití *Pč*, kolo'titi *Ub*, pravit'î *Pisk Roh Zav*

318. ubrus – obrus *Roh Zav*, 'vobrus *Ub*, por'tok *Ub*, 'skatert' *Il*

319. utěrka, ručník – ručnik *Lit*, por'tok *Svet Pč*, obru's'a *Il*

320. hadr – r'anda *Lit Chm Zav*, 'r'anda *Ub Il*

V Ubľe byl zaznamenán i název pro hadřík na mytí nádobí – *řomytok*.

321. kbelík, vědro – v(j)idro *Lit*, vîdro *Chm*, 'vîdro *Ub*, vedro *Pisk Zav*, 'vedro *Pč*

5.9. Jídlo

322. jídlo – jidlo *Lit*, jîdlo *Zav*, 'jîdlo *Pč Str Ub Il*, jîžî'n'a *Chm Pisk*, jî'žî'n'a *Svet*, 'jîd'î'n'a *Ub MBer*, 'jîža *Svet*, jî'da *Il*, 'strava *Ub Il*

V Ubľe se slovo *štrava* vyskytlo jen v řeči dvou informantů nejstarší generace, jen v řeči nejstarší informantky byl zaznamenán i lexém *řîd'î'n'a*, jinak je zde běžný výraz *řîdlo*. V Ilnyci byl v řeči jedné informantky středního věku zaznamenán lexém *štrava* 6×, *jî'da* 3×, *řîdlo* 2×.

323. snídaně – ran'ajky *Chm Tok*, ra'n'ajky *Pč Str*, ra'n'ajki *Ub*, fryštik *Pisk*, 'fryštik *Ub Il*

V obcích na území Slovenska byl výraz *fryštik* doložen ve spontánní řeči pouze jednoho informanta z Strihovců. Jinde i zástupci staré generace užívají slova *ra'h'ajky* / *ra'h'ajki*. Živé je slovo *řryštik* na Zakarpatí, kde bylo zaznamenáno od informantů střední generace.

324. oběd – obît *Pisk*, 'obît *Ub*, o'bît *Il*

V Ubľe je slovo *obît* zjevně výpůjčkou, přinejmenším akcentologickou, neboť nemá protetické v-.

325. večeře – večer'a *Chm Pisk*, ve'čer'a *Kol Str Ub Il*

326. svačina – merind'a *Lit Chm*, des'ata *Pisk*, de's'ata *Ub*, olovrant *Pisk*, lov'ranok *Ub*

Lexém zachycený v *Ubl'e* je rozšířen v celém povodí *Uže* v podobě *лôвранок* (Dzendzelivskij III, m. 352).

327. plněné taštičky z moučného těsta, slov. pirohy – pirohy *Lit*, perohy *Chm Pisk* *Roh Zav*, 'perohy *Svet*, pero'hy *Pč Kol Str*, piro'hy *NSed*, piro'hi *Ub*, sg. pi'ruх *Ub*

328. závitky ze zelných listů plněné mletým masem – zavivana kapusta *Lit*, holupky *Pisk*, 'holupky *Svet Kol*, 'holupki *Ub*, 'holupc'î *Il*

329. polenta (kaše z kukuřičné krupice) – kukuričanka *Lit*, zamîška *Roh Zav*, 'zamîška *Ub*, čir *Str Ub*

V *Strihovci* a *Ubl'e* byla výrazem *čir* označována také ječná nebo pšeničná kaše.

330. polévka – polivka *Lit Pisk*, pol'ivka *NJab*, 'polivka *NSed Ub Il*, sup *Il*

331. nálev z kysaného zelí – juxa *Lit*, juštka *Lit*, juška *Chm*, var *Pisk Zav*, ro'solu (G. sg.) *Svet Pč*, ro'sul *Ub*, ro'sül *Il*

V *Ubl'e* se názvem *var* označuje jídlo z krupice a sušeného ovoce.

332. polévka z brambor se zelným nálevem – var'anka *Chm Zav*, roso'l'anka *Svet*

V *Chmeľové* byl zachycen název tvořený od slova *var*, přestože zelný nálev se zde nazývá *juška*.

333. „mačanka” – mačanka *Chm Pisk Raf Roh Zav*, kvas'ny 'hriby *Svet*

Mačanka je zahuštěná houbová polévka se zelným nálevem, která se připravovala na Štědrý večer. Na východním *Zemplíně* se k štedrovečerní večeři vařila nezahuštěná zelná polévka s mletými houbami.

334. noky z moučného těsta, slov. strapačky – halušky lyškom metany *Lit*, steranka *Zav*

335. šištičky z kynutého těsta – bobal'ky *Lit Chm*, bobal'ki *Raf*, bo'bal'ky *NJab*, fučki *Raf*

„Bobal'ky” se podávaly s mákem jako součást štedrovečerní večeře. Ve východosninské skupině reálie chybí, na *Strihovci* se místo nich jedl chléb s medem a česnekem.

336. zelná polévka – kapustova polivka *Lit*, kapusn'îca *Pisk*, kapus'nîca *Str*

337. bramborák – nal'isnik *Lit*, 'nalisnik *Str*, 'nalesnik *Pč HRoz Ub*, nal'ečnik *Raf*, list'a'nik *Svet Zbij*, lepej *Roh Zav*, bandur'anik *Chm*, 'gejzliky *Il*, 'gugel' *MRak*

Názvy *nal'isnik*, *halisnik*, *halesnik*, *nal'ečnik* a *list'a'nik* jsou odvozeny od slova *list*, původně se totiž bramboráky pekly v peci na zelném listu.

338. klobása – kobasa *Lit Chm*, ko'basa *Pč*, kov'basa *Ub Kňah*, pík'nîca *Il*
 339. jitrnice, jelito – hurka ‚jelito' *Lit*, 'hurka ‚jitrnice' i ‚jelito' *Svet NJab Ub*,
 ‚majušî ‚jitrnice' × 'hurka ‚jelito' *Il*
 340. tlačěnka – šujt *Il*
 341. šunka – šunka *Čabin*, šovdr'a *NSed HRoz Ub*, 'šovdar' *Il*
 342. huspenina – studenina *Chm*, kočē'n'atina *Ub*, kočē'natina *Kňah*
 343. švestková polévka – slivčanka *Lit Pisk Roh Zav*, sli'vjanka *Svet Str Ub*
 344. placka z nekvaš. těsta – ažimka *Lit Chm Prik*, lokša *Pisk Raf*, 'lokša *Pč*,
 oš'ipok *Zav*, (v)'š'ipok *Str Ub*, (v)'čipok *NSed*
 345. sladký zákusek – suxary *Lit*, su'xariky *Ul*, meď'ivnik *Roh Zav*, bo'gački *Ub*,
 'banik *MBer*, 'baničata *Ul*, 'zakuski *Ub*

V Pčolinném bylo slovo *ba'h'ičky* zaznamenáno ve významu ‚pečené bramborové lupínky': /sy'rovu ban'durku poso'litî a na 'plotn'u pe'či | na 'šparhet | ba'n'ičky/.

346. kobliha – krepl'a *Pisk*, 'fanki *Ub*
 347. chléb – xl'ip *Lit*, xl'îp *Chm Pisk Zav Pč Str HRoz NSed Ub*
 348. krajíc chleba – falatok *Roh Zav*, 'fالاتok *Ub*, krajec *Zav*
 349. patka (první a poslední krajíc) – kromka *Roh Zav*, 'vokrajec' *Pč*
 350. chlebová kůrka – skorka *Roh*, skîrka *Zav*, 'vokurka *Str NSed Ub*, 'küročka *Il*,
 'kromka *Pč*
 351. škrábat (brambory) – (na)škrebat'î *Pis Roh*, (na)škrabat'î *Zav*, 'vbr'îzovatî *Pč*,
 o'br'îzovati *Str Ub*, vpčî's's'ati *Zbuj*
 352. slupka (bram.) – lupa *Pisk Roh Zav*, lupka *Zav*, 'lupky *Pč*, lu'pina *NSed Ub Il*
 353. mléko – moloko *Lit Chm Pisk Zav*, mo'loko *Svet NJab Pč*, molo'ko *Kol Str NSed Ub MBer Kňah Il*
 354. mlezivo – kurastra *Lit*, ku'rastra *Pč Str Ub*, kul'astra *Zav*
 355. sýr – syr *Lit Chm Zav Pč Str Ub Kňah Il*

Sýr vyráběný s použitím syřidla (*kl'ag*) se nazýval *kl'aganik Lit*, *kl'aganyj Lit Chm Zav*, *kl'aganyj Pč Str Ub Kňah*. Kromě toho se vyráběl např. sýr podobný bryndze, který se solil a nechával se zrát obvykle v dřevné nádobě (*ge'letka Str*), informanti ho nazývali *hîrkyj syr Zav*, nebo *prîknyj 'syr Str Ub*.

356. tvaroh – syr *Lit Chm Pisk Ub*, tva'r'îx *Pč*, 'tvorox *Il*

Ve většině navštívených lokalit se pojmy ‚sýr‘ a ‚tvaroh‘ nerozlišují a pro oba typy mléčného výrobku se používá název *syr*. Pouze v Pčolinném se rozlišuje *syr* a *tva'ŕ'ix*. V Ilnyci byl zaznamenán lexém *tvorox*, zdá se však, že *syr* je nadřazený pojem: /'syr 'robit' sest'ra po 'nešn'ij den' | i 'kl'aganyj | i 'tvorox/.

357. smetana – smetanka *Lit*, sme'tanka *Pč NSed Ub Kňah*, sme'tana *Il*, verxnina *Zav*, ver'xy *Il*

Dzendzelivskij z Ilnyce dosvědčuje názvy *сме"тана* a *зве"п'хунá*, název *ver'xy* není v atlase kartografován (Dzendzelivskij III, m. 353).

358. podmásli – maš'l'anka *Lit*, pravene moloko *Zav*, cmîr *Pč*, cmûr *Str*, cmur *Ub*, zer *Il*

359. syrovátka – žemtic'a *Lit*

360. vejce – jajce *Pisk Zav*, 'jajce *Str Ub*, jaj'ce *Il*, pl. jajc^(c) a *Lit Chm Zav*, 'jajc'a *Pč NSed Str Ub Kn'ah Il*

361. žloutek – žovčok *Pisk Zav*, žov'čok *Ub*, žovtok *Roh*, žov'tok *Svet Il*

362. bílek – bílko *Pisk*, bílok *Roh*, bí'lok *Svet Ub Il*, bílčok *Kriš Zav*

363. skořápka – škarupa *Lit*, škarup *Roh*, ška'rup *Il*, ška'rupka *Svet*, škarupina *Kriš Roh*, škalupina *Kriš*, škrupina *Pisk*, škar'lupa *Pč*, škaruplinka *Čabin*, skara'luš's'a *Ub*, lupina *Zav*

364. kořalka – pal'unka *Chm*, pal'inka *Roh Zav*, 'palinka *NSed Ub Kňah*

Dalšími zaznamenanými názvy jídel jsou *knyš* ‚placka z bramborového těsta plněná brynzou‘ *Lit*, *ĵ'ady* ‚škubánky‘ *Lit*, *tokan* ‚jídlo z brambor a kukuřičné mouky‘ *Zav*, *žovta hrutka* ‚velikonoční pokrm z tvarohu a vajec, obdoba ruské paschy‘ *Svet*, *'bograč* ‚guláš ze tří druhů masa se zeleninou a fazolemi‘ *MBer*, *pros'a'na 'kaša* ‚jáhlová kaše (jedno ze štědrovečerních jídel)‘ *Str Ub*, (*'bilyj*) *'leveš* ‚polévka z brambor, příp. i zeli zahuštěná moukou a smetanou‘ *Ub NSed*, *dy'n'anka* ‚dýňová polévka‘ *Str Ub Ul*, *fā'sol'a kolo'čena Str*, *fā'sol'a s ka'pūstov pud'bīta Str Ub*, *fasol'a pīdbīta Pisk*, *borš'* ‚nápoj / polévka z kvašeného ovsa‘ *Str*, *cībe'rij* ‚t. v.‘ *Str Ub*.

5.10. Domáci a hospodářská zvířata

365. drůbež – pt'ica *Roh Zav*, 'ptíc'a *Il*

366. slepice – kurka, pl. kurky *Pisk Zav*, 'kurka, pl. 'kurky *Svet NJab*, 'kūrka, pl. 'kūrki *Ub*, 'kūrka, pl. 'kūrky *NSed*, 'kūrka, pl. 'kūry *Kňah*, 'kurka, pl. 'kurki / 'kuri *MBer*, pl. kury *Lit*, pl. 'kury *Il*

367. kdáká – kotkodakat *Roh Zav*, kotko'dače *Kňah*

368. kohout – kohut *Lit Zav*, ko'hut *MBer Il*, ko'hũt *Ub Kňah*
369. kuře – kur'a *Zav*, 'kur'a *Ub*
370. kachna – kačka, pl. kačky *Lit Chm Zav*, 'kačka, pl. 'kačky *Svet*, 'kačka, pl. 'kački *Ub MBer*, 'kačka, pl. kač'ky *SSt, Il*
371. husa – pl. husi *Lit*, pl. 'husi *Il*, huska, pl. husky *Chm Zav*, pl. 'husky *Svet*, 'huska, pl. 'huski *MBer*, 'hũska, pl. 'hũski *Ub*
372. krůta – pul'ka *Raf Roh Zav*, 'pul'ka, pl. 'pul'ky *Svet Il*, 'pul'ka, pl. pul'ki *Ub MBer*, 'pul'ka, pl. pul'ky *SSt*
373. dobytek – statok *Lit Raf*, 'statok *Zbij*, xudoba *Zav*, xu'doba *Svet Pč Kol Str NSed Ub Il*, 'marha *NSed Il*
374. kráva – korova *Lit Chm Pisk Zav*, ko'rova *Zbij Svet NJab Pč NSed Ub MBer Kňah Il*
375. tele – tel'a *Zav*, te'l'a *Pč Ub MBer Kňah Il*
376. jalovice – ja'l'ivka *Svet*, 'jal'ivka *Pč*, 'jalovka *NSed Ub*
377. býk – bujak *Zav*, byk *Pč Str NSed Ub MBer Il*
378. vůl – vîl *Pč*, vul *NSed Ub MBer*
379. koza – koza *Lit Chm Zav*, ko'za *Svet NSed Ub MBer Il*
380. kozel – cap *Str Ub MBer*
381. kůzle – kuz'l'a *Ub*
382. ovce – uvc'a *Lit*, vîvc'a *Zav*, pl. 'vîvc'î *Svet Pč*, vuv'c'a *NSed Kňah*, vu'ca, pl. 'vuci *Str Ub*, pl. 'vüc'î *Il*
383. beran – baran *Zav*, ba'ran *Str Ub*
384. jehně – jah'n'a *NSed Ub*
385. kůň – kin' *Lit*, kîn' *Zav Svet Pč*, kun' *Kol Str NSed Ub MBer*, kün' *Il*
386. hřebec – žerebec *Zav*, ha'čur *Pč Str*, 'hačur *Ub*, vajcak *Zav*, 'vajcak *Ub*
387. kobyła – kobyła *Zav*, ko'byla *Svet Ub MBer*
388. hříbě – hača *Zav*, 'hača *Svet Pč Ub*
389. prase – pac'a *Lit Chm Zav Svet*, 'pac'a *Pč*, pa'c'a *Ub Kňah*, svîn'a *Pisk*, 'svin'a *Pč NSed*, svi'n'a *Il*
390. svině – svin'a *Chm Roh Zav*, 'svin'a *Pč*, svi'n'a *Il*
391. vepř – kornas *Zav*, ve'per' *Str*
392. sele – pac'a *Roh Zav*, 'pac'a *Pč*, 'svinča *Il*
393. pes – pes *Lit Pisk Zav Ub MBer Il*
394. fena – suka *Zav*, 'suka *Pč*, so'baka *Str MBer*

395. štěně – št'en'atko *Pisk*, pl. š'e'n'ata *MBer*, pš'en'a *Zav*, ps'a, pl. 'ps'ata *MBer Il*
396. štěká – breše *Roh Zav*, 'breše *Ub*, havkat *Roh Zav*
397. kocour – kocur *Pisk Zav*, ko'cûr *Str NSed Ub*, ko'cur *MBer*, ma'cur *Il*
398. kočka – kit *Lit*, mačka *Pisk Zav*, 'mačka *Ub MBer Il*
399. kotě – pl. kot'ata *Lit*, pl. mačatka *Pisk*, mača, pl. mačata *Zav*, 'mača, pl. 'mačata *Il*, pl. mače'n'ata *MBer*
400. králík – zajac *Pisk Roh Zav*, 'zajac' *MBer*, zac' *Str*, zajc *Kol Ub*
401. osel – somar *Zav*

Březost

402. kráva je (s)telná – t'ulna *Lit*, kîlna *Zav*, t'îlna *Pč MBer*
403. koza, ovce, fena, kočka je kotná – kotna *Roh*, kîtna *Zav*, 'kîtna *Pč*, 'kutna *MBer*, 'kütna *Il*
404. bachyně – porosna *Zav*
405. kobyła – žrebna *Zav*, žerebna *Zav*

Období plodnosti

406. kráva se běhá – korova bîhat *Roh Zav*, 'bîhat' *Pč MBer*
407. koza se prská – koza s^(s)a pîrkat *Roh Zav*
408. fena hárá – suka s^(s)a honit, 'suka hon'cîje sa *Pč*
409. kočka – mačka s'a honit *Zav*
410. kobyła – ko'byla 'bje s'a
411. (kráva) přežvykuje – meriz'at *Lit*, me'rinz'at' *Pč*, me'renz'at' *Ub*, me'renz'e *Il*, rumazgat *Chm*, rumegat *Roh Zav*

Hlavní protiklad představují slova s kořeny *merI(n)ʒ-* × *rumE(z)g-*. Lexémy s kořenem *merI(n)ʒ-* se vyskytují v západní a centrální části Zakarpatské oblasti a v jihokarpatských, slovenských a goralských nářečích na východním a středním Slovenska s drobnými přesahy na území Polska. V Maramoroši a na severní straně Karpat naopak převažují slova s kořenem *rumE(z)g-*. Tato izolexa zachycená v makovické skupině má tedy územní návaznost s lemkovskými nářečími na severní straně Karpat (OKDA 6, m. 62, 63).

5.11. Divoká zvířata

412. pták – ptax *Lit Chm Roh Zav*, ptaša *Lit*, ptašok *Pisk Zav*, pl. 'ptaxy *Il*, 'pot'a (n.) *NSed Ub Il*, 'pot'atko *NSed Ub*

413. straka – soroka *Lit Roh Zav*, so'roka *Pč NSed Ub*
 414. vrána – vorona *Lit Chm Roh Zav*, vo'rona *Pč NSed Ub Il*
 415. datel – žovna *Lit*, 'žovna *Ub*, 'd'atel *Il*
 416. vrabec – vorobel' *Lit Chm Pisk Zav*, voro'bel' *Pč NSed Ub*, vorop'c'î *MBer*,
 horop'c'î *MBer*, voro'bok *Il*

V atlasu Dzendzelivského je na horním a středním toku Uže mapován výraz *воробі́у'*, *воробі́у* a jen ve dvou obcích jako dubleta varianta *воробі́л'*, podoba s protetickým *h-* je tedy v Malém Berezném výsledkem vlivu spisovné ukrajinštiny (Dzendzelivskyj III, m. 279).

417. holub – holup *Zav*, 'holup, *Ub*, 'holup, pl. 'holuby *Il*
 418. konipas – 'pliska *Ub MBer*
 419. strnad – žov'tohrutka *Ub*, žovto'hrutka *MBer*
 420. pěnice – kop'rivnik *Ub*
 421. sýkora – sikorka *Pisk*, si'korka *Pč*, si'nička *NSed*, si'nîčka *Ub*, si'nica *MBer*
 422. hýl – pl. sn'ihu'ri *MBer*
 423. orel – o'rel *Ub Kňah*, pl. or'ly *MBer*
 424. jestřáb – jastrap *Pisk*, jastr'ap *Roh*, astr'ap *Zav*, 'jastr'ap *Pč NSed Il*,
 ja(j)s'tr'ap *Ub*, pl. 'jastreby *MBer*
 425. poštolka – po't'ačinik 'astr'ap *Pč*, 'pot'ačij 'jas'tr'ap *Ub*
 426. káně – 'kan'a (f.) *NPol Ub*
 427. sova – pl. sovy *Zav*, pl. 'sovy *Pč*
 428. dudek – 'vūtutok *Ub*, 'vututok *MBer*
 429. čáp – pl. goji *Lit*, bocan *Lit Pisk Roh Zav*, bo'cok *Ub*, bu'z'ok *MBer*, pl. bus'ky
Il, leleka *Il*
 430. čáp černý – rybo'luv *Ub*, 'čornyj bo'cok *Ub*
 431. havran – 'havran *Ub*
 432. skřivan – škovranok *Pisk*, 'žavoronok *Ub*
 433. koroptev – pl. 'dikî 'kûrki *Ub*
 434. vlaštovka – lastivka *Lit*, last'ivka *Chm Pisk Zav*, lastovîčka *Pisk*, pl. 'lastîvky
Pč, 'lastovka *Ub*, 'lastuvka *MBer*, 'lastovička *NSed*
 435. kukačka – kokučka *Lit*, kukovka *Zav*, zozul'a *Chm*, zo'zul'a *NSed Ub MBer Il*
 436. špaček – 'škvorec *Ub*, špak *Il*
 437. kos – kos *Ub*, pl. 'kosy *MBer*
 438. drozd – drost, pl. 'drozdy *Lit Pisk Roh Zav Ub MBer*

439. sýček – kuvik *Zav*, 'kuvik *Str*
 440. sojka – 'sujka *Ub*, šve'reka *NSed*
 441. myš – myša *Pisk*, myš *Ub MBer*
 442. krtek – kyrt'îc'a *Zav*, ker'tîca *Str Ub*
 443. potkan – patkan' *Pisk Roh Zav*, 'pac^(ʔ)kan' *Ub*
 444. netopýr – perhač *Lit Pisk Roh Zav*, per'hač *NPol Ub*, sper'hač *NSed*, špar'hač *Pč*, pîmpero'hač *Str*, l'î'tuča 'myš *MBer*, ka'žan *MBer*

V některých zkoumaných obcích na území Slovenska znali informanti jen slovenský název, jinde sice dokázali uvést nářeční název, ale za běžnější považovali výraz *n'e topjer*, přejatý ze slovenštiny.

445. veverka – kos'tyrka *Ub Brez*, 'bîlka *MBer*
 446. kuna – ku'nica *Ub*
 447. liška – liška *Lit Pisk*, 'liška *Pč NSed Ub MBer Kňah*, li'sic'a *Il*
 448. vlk – vovk *Lit Pisk NSed Ub MBer Il*, pl. vovci *Lit*, 'vovc'î *NSed*, 'vovci / 'vovki *Ub*, 'vovky *Il*
 449. medvěd – medvit' *Lit*, medvît' *Chm*, 'medvît' *Ub MBer*, ned'vît' *NSed*
 450. divoká prasata – díky svin'i *Lit*, díky svin'î *Zav*, 'dikî 'svin'î *NSed Ub*, kaba'ny *Il*
 451. kanec – kornas *Roh Zav*, 'kornas *Kol Ub*
 452. jelen – pl. jelen'i *Lit*, jelen' *Pisk*, jel'in' *Zav*, 'volin' *NSed Ub*
 453. srna – serna *Lit Pisk*, 'serna *Ub MBer*, ko'sul'a *MBer*
 454. jezevec – borsuk *Zav*
 455. had – 'hadina *Str*, hyt *Il*
 456. mlok – sl'îpyj jaščur *Zav*, 'sl'îpyj jaščur *Pč*
 Tentýž název je doložen z Ubl'i ve slovníku Baušenka – *слипый ящур*.
 457. ještěrka – jaščurka *Zav*, 'jaščurka *Il*
 458. rak – rak *Zav Ub*, pl. 'raki *Ub*
 459. žába – žaba *Zav*, 'žaba *Pč NSed Ub MBer Il*
 460. ropucha – koro'pan'a *NSed Ub MBer*, 'žaba koro'pava *Il*
 461. druh žáby (zelená, užitečná) – ro'puxa *NSed MBer*
 462. pulec – pl. holo'venky *Pč*, holo'vač, 'burgovec' *Ub*, 'puholovok *MBer*, ba'bûc *NSed Zbuj*

Ve většině obcí na území Slovenska znali informanti jen spisovný slovenský název *žubrienka*. Výraz *holo'vač* se na Zakarpatí podle údajů Dzendzelivského

vyskytuje jen v několika obcích na horním a středním toku Uže, na většině území Zakarpatské oblasti dominují názvy a jejich další fonetické a slovtvorné varianty. Na horním toku Uže, v sousedství s obcemi, v nichž jsme zaznamenali výraz *ba bûc*, atlas Dzendzelivského uvádí výrazy *быгалáðз, быпголáðз* (Dzendzelivskij III, m. 282).

463. žabí vajíčka (žabinec) – žaborina *Roh Zav*, žabu'rin'a *Pč*, 'žaberiny *NSed Ub II*

464. želva – korit'načka *Ub*, čere'paxa *MBer*

465. včela – pš'č'ola *Lit*, pčola *Zav*, pl. 'pčoly *Ub MBer*

466. vosa – vosa *Zav*, pl. vo'sy *MBer*, o'sa *II*

467. čmelák – čmul' *Roh Zav*, žmíl' *NSed*, čmíl' *Ub*, žmíl' *II*

Dzendzelivskij dokládá v Ilncyi podoby *чмил, чмѣллик* a *чмѣлник*, podobu *жсмил'* kartografuje ve dvou jiných obcích v povodí Boržavy (Dzendzelivskij III, m. 286).

468. chroust – xrušč *Pisk Roh Zav*, bum'bar' *Ub*, bryn'dak *II*

469. slimák (hlemýžď) – 'slimin' *Str Ub*

470. slunéčko – bababyn' *Zav*, bobrunka *Raf Roh*, bo'brunka *Ub*

471. mravenec – morovl'ačka *Pisk*, murovjačka *Raf*, murovl'ačka *Roh Zav*, moron'gel' *NSed Ub*, pl. mur'an'ky *II*

472. blecha – pl. bly'xi *MBer*

473. veš – pl. 'vûšy *Ub*, 'vušy *MBer*

474. žízala – xlista *Pisk*, hlista *Roh Zav*, daž'd'ovka *Kol*, dož'd'ovka *Ub*, pl. dožžovi'ky *II*

Informanti z Ubl'i uvedli, že výraz *dož'd'ovka* je novější, na původní název si však nevzpomněli, pojmenování *hlista* se v Ubl'e používá pro škrkavku.

475. motýl – motyl' *Pisk*, mo'tyl' *II*, lotaj *Zav*

476. bělásek – popelavka *Tok*, popeln'ica *Roh*, popelica *Zav*

477. noční motýl – smertka *Tok Roh Zav*

478. housenka – husen'ica *Roh Zav*

479. světluška – janovyj xrobačik *Roh Zav*, svîtl'čok *II*

480. krtonožka – medvedik *Pisk*, medvetka *Zav*, pl. med'vetki *Ub*, pl. medvî'd'ovky *II*

481. moucha – muxa *Lit Pisk Zav*, 'mûxa *Str Ub*

482. pavouk – pavuk *Pisk*, pa'vûk *Ub*, 'pavuk *II*, pauk *Roh Zav*

483. luční kobylka – konik *Pisk Roh Zav*, 'konik *Ub II*

484. ovád – ovat *Zav*, 'ovat *II*

485. škvor – št'ipica *Lit*, xoxolos *Roh Zav*

5.12. Hospodářské rostliny

486. brambory – *grul' i Lit*, *bandury Chm*, *bandurky Pisk Kriš Zav*, *ban'durky Svet Pč*, *trompa'ky Kol Str Brez*, *trompa'ki Ub*, *'krompl' i NSed Ul MBer Kňah*, *'krumpl' i Il*, *'bul' i MRak*, *harbu'zy SSt*; sg. *bandurka Zav*, *trom'pak Ub*, *'krompel' MBer*

Výzkum zachytil šest různých kořenů s významem ‚brambory‘: *grul'-* × *bandur(k)-* × *trom'pak-* × *krOmpl'-* × *harbuž-* × *bul'-*. Výraz *bandurky* je v jihokarpatských nářečích na území Slovenska nejrozšířenější, tvoří také společnou izoglosu s východoslovenskými nářečími. V oblastech, kde se pro brambory používá lokalismus s menším územním rozsahem, např. *trompa'ky*, může být chápán jako nadnářeční ekvivalent domácího pojmenování. Rozsáhlý areál na Zakarpatí s přesahem na východní Zemplín zabírá název *'krompl' i* / *'krumpl' i*, který do západní oblasti svého výskytu zřejmě expandoval v novější době a nahradil tu název *trompa'ky* / *trompa'ki*. V Malém Berezném se podle našich informátorů používá slovo *trom'pak* pro ‚velký brambor‘, v obci Ulič je sice základním názvem brambor lexém *'krompl' i*, avšak pole po sklizení brambor se nazývá *trompa'čanka* a bramborové pirohy se jmenují *trompa'čan' i piro'hy*. V Uliči muselo dojít k přejetí slova před druhou světovou válkou, dokud bylo nářečí v kontaktu s obcemi v povodí Uže. Východní hranice výskytu slova *'krumpl' i* podle našich zjištění zůstává zachována na řece Boržavě, jak je uvedeno v atlasu Dzendzelivského – v Ilnyci jsme zaznamenali *'krumpl' i*, v Malém Rakovci *'bul' i* (Dzendzelivskyj 1, m. 73).

487. rajčata – *paradajky Tok*, *paradičky Zav*, *para'dički Ub MBer Kňah*, *paradič'ky Il*, *pomi'dory MBer*
488. paprika – *paprika Pisk*, *papriга Zav*, *po'priга Svet Ub MBer*
489. mrkev – *morkov Pisk Zav Svet*, *'morkov Pč Ub MBer Kňah*, *'morkva Il*
490. petržel – *petruška Pisk Zav*, *pe'truška Svet Pč MBer Il*, *pe'truška Ub NSed Kňah*
491. řepa – *cvikla Pisk*, *'cvikla Pč Ub MBer*, *'cvekl'a Svet*, *bu'r'ak MBer*, *bu'rak Il*
492. krmná řepa – *rumkl'a Lit*, *runkl'a Pisk Kriš*, *rumpl'a Zav*, *'r'îpa Svet Pč Ub MBer Il*, *borgon'dîja Pč MBer*
493. celer – *zeler Zav*, *'zeler Pč Ub Il*
494. dýně – *dyn'a Pisk Zav*, *'dyn'a Ub*, *'tikva MBer*
495. meloun – *melon Tok*, *hryzača dyn'a Pisk*, *hry'zuča 'dyn'a Ub*, pl. *kavu'ny SSt*
496. cuketa – *cuketa Ub*, *kaba'čok Il*
497. kedlubna – *kalerap Pisk Zav*, *kale'rap Ub*

498. okurky – ohurky *Pisk Zav*, 'vohurki *Ub MBer*, 'ohurki *Kňah*, 'ohürky *Il*
499. ředkvička – ret'kovka *Ub*, re'd'iska *MBer*
500. kukuřice – kenderica *Tok Raf Roh Zav*, kende'rica *Pč*, tenderica *Pisk*,
tende'rica *Svet*, tenge'rica *Ub MBer Kňah*, tenge'ric'a *Il*
501. hrách – horox *Lit Pisk*, 'horox *Svet Ub*, ho'rox *Il*
502. fazole – fizola *Lit*, fasol'a *Pisk Zav*, fa'sol'a *Svet Pč NSed Ub MBer*, pa'sul'a *Il*
503. bob – bîp *Svet*, bup *Ub*
504. zelí – kapusta *Lit Chm Raf Zav*, ka'pusta *Svet MBer Il*, ka'pûsta *Kol Str Ub*
505. pšenice – pšen'ic'a *Pisk Zav*, pše'nîc'a *Svet*, pše'nica *Pč Ub MBer*, pše'nica
Kňah, pše'nic'a *Il*
506. žito – žyto *Lit Pisk*, 'žyto *Svet Pč NSed Ub MBer*, 'žito *Il*
507. ječmen – jarec *Lit Raf Pisk*, jarec' *Zav*, 'jarec *Svet Ub MBer*, 'jarec' *Kňah*
508. oves – oves *Lit Pisk Zav*, o'ves *Svet Ub MBer*, vves *Pč NSed Ub* (G. sg. vivsa
Lit, vu'sa *Ub*, 'vüsa *Il*)
509. proso – 'proso *Ub MBer*
510. bér – bor *Str Ub MBer* (G. sg. brû *Ub*)
511. pohanka – tatarka *Zav*, ta'tarka *Svet Pč NSed Ub MBer*, 'hřečka *Il*
512. slunečnice – 'mîs'ačnik *Ub MBer*
513. vojtěška – lu'cerka *Svet*, lu'cerna *Pč Ub*
514. jetel – trebič *Zav*, koničyna *Lit*, koma'nica *Svet Pč Ub*, koma'nica *MBer*
515. česnek – česnok *Chm*, časnok *Kriš Zav*, čas'nok *Svet*, čes'nok *Ub MBer Il* (G.
sg. častku *Kriš Pisk Zav*, čest'ku *Svet*, česno'kû *Ub*)
516. cibule – cebul'a *Kriš*, cî'bul'a *Svet*, ci'bul'a *Pč Ub Il*, c'î'bul'a *NSed Kňah*
517. cibulová nat' – 'pîr'a *Svet*
518. šalotka – rešec *Lit*, orešec *Pisk*, 'vr'îšec' *Pč Ub*
519. pažitka – r'izanec *Lit*, 'zr'îzovanec' *Pč Ub*
520. kopr – koper *Lit*, 'kropec' *Ub Kňah*, o'krûp *Il*
521. plevel – bur'an *Zav*, bu'r'an *Pč Ub Il*
522. bramborová nat' – bandur'čin'a *Svet*, 'byl'a *Pč MBer*, ku'pin'a *Ub*, kromp'lin'a
MBer
523. klíčky - 'kl'učky *Pč*, 'kulčiky *Str*, 'kulčiki *MBer*
524. okopávat – ko'pati *Ub MBer*
525. přihrnovat – ohr'îbat'î *Zav*, pudhr'îbati *Ub MBer*, o'sypovatî *Pč*, put'sypovati
Ub, obhar'tatî *Pč*

Informant z Ubľi uvedl, že staré slovo je *putšypovati*, ale dnes se říká i *pudhr 'i'ľbati*.

526. pole, z něhož byly sklizeny brambory – bandur'čanka Svet, trompa'čanka Kol Ub Ul

527. kukuřičný klas – klacik Zav, struk Pč, strůk Ub

528. kukuřičné šustí – lupin'a Zav, 'list'a Pč, 'pîr'a NSed, pa'pîža Ub, pa'pîška MBer, šumo'lin'a Il

529. kukuřičný květ – 'čulki Ub, 'čülka Il

530. kukuřičný košťál – šcutka Tok Pisk Zav, 'šcutka Svet, 'hyčka Pč NSed Il, 'hička Ub MBer, 'hiča MBer

V některých lokalitách (Pč, Il) *hyčka* označuje i kukuřičný stvol po sklizení klasů.

531. hlávka zelí – holovka Pisk Zav, 'holovka Ub, ho'lovka Il

532. košťál (zelný) – ko'čan Ub Il

533. ovoce – sado'vina Svet

534. jablko – planka Tok, pl. 'planky Svet Pč NSed, 'planki Ub Kňah, japko Pisk Zav, 'jabluka MBer Il, 'jabloko Il

535. hruška – hruška Pisk Zav, pl. 'hrušky Pč, 'hruška, pl. 'hruški MBer, 'hrůška, pl. hrůški Ub Kňah, 'dička Il

536. švestka / slíva – sliva Lit, 'sliva Il, slivka Pisk, 'slivka Svet MBer, pl. 'slivky Pč

537. špendlík (kulatý) – 'bîlički MBer

538. švestka (modrá dlouhá, na slivovici) – bis'tric'î Ub, bis'tric'î MBer

539. meruňka – marhul'a Tok, mar'hul'a Ub, baracka Zav, ba'racka Svet Ub MBer, pl. 'boracky Il

Starší výraz *ba'racka*, *boracka* přejatý z maďarštiny, jenž byl dříve rozšířen zřejmě na celém území jk. nářečí, v současné době ustupuje názvům přejímaným ze spsiových jazyků. Na Slovensku výraz *ba'racka* používá jen stará generace informantů, střední generace obvykle dává přednost pojmenování *marhul'a*. V Malém Berezném byl paralelně zaznamenán ještě název *abri'kos*.

540. broskev – bros'kin'a Ub, 'persik Il

541. třešeň – če'rešn'a Ub MBer Kňah Il

542. višeň – 'višn'a Ub MBer Il

543. rybíz – pansky jahitky Lit, vin'ičky Lit, vin'ičky Dobr, vin'ičky ,červený rybíz' × ribezl'a ,černý rybíz' Pisk, 'viničky Svet, hri'bîzl'î NSed MBer, smo'rodina Il

544. angrešt – glegaży *Lit*, kosmačka *Pisk*, kas'mačky *NSed*, kos'mački *Ub*, egreš *Pisk*, 'ahrus *MBer*

Nářeční výrazy pro srstku angrešt místy přecházejí mezi archaismy. Informantka mladší střední generace z Strihovců uvedla, že její matka používá výraz *kosmačka*, ale ona už říká *egreš*.

545. jahody – jahody *Pisk*, 'jahody *Ub*, 'jahoda l'îso'va , 'jahoda do'mašn'a *Il*
Slovník Baušenka dokládá z Ubl'i ve významu „полониця” výraz *xpýcтавка*, který současný výzkum nezaznamenal.
546. ostružiny – čarnic'i *Lit*, čorn'îci *Pisk*, čor'nîci *Ub*, čer'nuši *Il*
547. maliny – maliny *Zav*, ma'liny *Svet Pč Ub Il*
548. borůvky – jafyry *Lit*, jafory *Chm*, ja'fyry *Svet*, 'jafory *Pč*, ja'fyny *Ub MBer*
Kňah, 'jafyny *Il*, borovki *Raf*

Atlas Dzendzelivského dokládá v Ilnyci (a dalších dvou sousedních bodech) výraz *ѡафѣнка* (f.), který zřejmě jako lokalismus ustoupil rozšířenější formě *ĵafyny* (Dzendzelivskij III, m. 288). Podoby se zakončením kořene na *-r* (*jafory*, *jafyry*, *ja'fyry*, *ĵafory*), zaznamenané při našem výzkumu v Litmanové, Chmeľové, Svetlicích a Pčolinném, jsou na Zakarpatí doloženy jen z jedné lokality v severním Maramoroši – b. 133, ѡафѣри (Dzendzelivskij III, m. 288).

549. brusinky – červený jafyry *Lit*
550. trnky – terky *Zav*, 'terky *Svet Pč*, 'tr'aneki *Ub*, tryn'ki *MBer*
551. vinná réva - 'hrozno *Ub MBer*, 'vino *Il*
552. ořech – or'ix *Lit*, or'îxy *Pisk*, orîx *Zav*, vr'îx *Ub Il*

5.13. Byliny, divoce rostoucí rostliny

553. jitrocel – bapka *Lit*, 'bapka *Kol*, 'bapki *MBer*, hrubi janko *Raf*
554. řebříček – 'myšyj 'xvostik *Kol Ub*
555. barvínok – barvínok *Raf Roh*, bar'vínok *Il*
556. smetanka pampeliška – pupava *Pisk*, pu'pava *Ub*, kul'baba *MBer*
557. kopřiva – pokriva *Lit Raf*, kopřiva *Chm Kriš Zav*, kop'riva *Pč Ub MBer*, ža'liva *MBer Il*
558. hluchavka – 'hlûxa kop'riva
559. šípek – sverbovuza *Lit*, sverbohuski *Raf*, sverbohusky *Zav*, sverbi'hus ,keř' ×
sverbi'husky ,plody' *Svet*, sverbi'hûska *Ub*, sverbi'huska *MBer*, dyrban'ky *Il*

Dzendzelivskij v Ilnyci mapuje názvy *де"рбѣнка*, *де"рѣнка*.

560. bez černý – xabza Ch, 'xabza Ub M_{Ber}, bzi'na Kn'ah
 561. zeměžluč – cintorija Lit, cintorîja Roh, c'întorina Zav, cin'torija M_{Ber}
 Baušenko dokládá v Ubl'e název *цiн'торiя*.
 562. třezalka – boža krov Lit, l'ubovnik Roh Zav, l'u'bovnik Ub, zvîro'boj M_{Ber}, Il
 563. materidouška – materiduška Lit, mat'erina duška Pisk, 'mati 'mačuxa M_{Ber}
 564. puškvorec – t'ahni'kust'
 565. orobinec, (rákos) – saš Zav Pč M_{Ber}, sašyna Zav, šaš M_{Ber}
 566. kostival – koštival Lit, 'havjas Pč Str Ub M_{Ber}, ži'voküst' Il
 567. máta – madra Lit, madra'mačka Str Kol, 'mjata M_{Ber} Il
 568. meduňka – medu'nica Ub
 569. svlačec – povt'ica Tok Roh Zav, po'vitica M_{Ber}, po'vitic'a Il
 570. bodlák, pcháč oset – ost'a Raf Roh, 'vost'a Ub, 'vset'a Pč
 571. kmín – kmin Lit Ub M_{Ber}
 572. řepík – r'ipik Lit, repik Pisk, 'repik Ub
 573. blatouch – mlačny čačka Lit, močarina Zav, 'lotat' Kol Str Ub

Rostlina je informantům obvykle dobře známa, na východním Zemplíně se hojně používala v lidové magii jako ochrana dobytka před čarodějnicemi (*bo'sorka*, *bosor'kan'a*). Přesto si často i zástupci starší generace obtížně vybavují její název, střední a mladá generace zná obvykle jen spisovné slovenské pojmenování *záružlie*.

574. přeslička – žabij smerečok Lit, praslička Tok, kud'ílka Roh, kenteš'nik Ub, ken'teš'nik M_{Ber}
 575. kaprad' – 'paporot' Ub, Il
 576. jmelí – imelo Roh, i'melo Ub
 577. květy vrby jívy, „kočičky“ – bahn'ítky Čabin, bah'n'it Svet, 'myn'ky Pč Brez, 'mun'ki Ub, 'mîn'ki M_{Ber}
 578. šťovík – kvas'nîc'î Pč, gaži'na Ub Ul, 'kun'skij 'ščavel' M_{Ber}
 579. šťavel – za'jača koma'nica Ub
 580. vlaštovičník – rostopast' Lit, čisto't'íl Il
 Slovník Baušenka dokládá v Ubl'e název *лaстувник*.
 581. rulík zlomocný – nadra'gul'a Str
 582. heřmánek – rumenok Roh, rumn'a'nec' Svet
 583. kopretina – margaretká Pisk Raf Roh
 584. sedmikráska – sedmokraska Raf
 585. vlčí mák – dikyj mak Roh

586. prvosenka – kož'a broda *Lit*, peter'kl'uč *Ub*

5.14. Stromy

587. strom – strom *Zbij Svet Ub*, strîm *Pč*, strom ,ovocný strom' × 'derevo ,strom v lese' *Ub MBer*

588. keř – kr'ak *Zbij*, korč *Ub*

589. bříza – bereza *Zav*, be'reza *Zbij Svet Pč Ub MBer Il*

590. dub – dup *Lit Zbij Pč MBer*, důp *Ub*

591. buk – buk *Lit Kap Zbij Pč MBer Il*, 'bučok *Ub MBer*

592. vrba – ver'ba *Ub MBer*

593. smrk – smerek *Lit Raf Zav*, 'smerek *Ub*, pl. sme'reki *MBer*, ja'líca *Pč Ub*, ja'líčka *Svet*

594. borovice – sosna *Lit Chm Raf Zav*, 'sosna *Zbij Pč*, pl. 'sosny *MBer*

595. modřín – modrin' *Lit*, červenýj smerek *Roh Zav*, boro'vica *Ub*

596. olše – 'vîl'xa *Pč*, 'vul'xa *Ub*

597. lípa – 'lipa *Pč Ub MBer*

598. javor – javor *Lit*, 'javor *Pč MBer*, klen *Pisk Pč*

599. habr – hrap *Zbij Ub MBer*

600. jalovec – fijomak *Raf Roh*, fijomačina *Roh*, jadlovec *Roh*, jadlovec', pl. jadl'îvc'î *Zav*, jad'lovec, pl. jad'lîvci *Zbij Svet*

601. jasan – jasin' *Lit*, jasen *Chm*

602. chvojí – čatina *Lit*, čačina *Raf*, ča'čina *Ub*

5.15. Houby

603. houby – huby *Lit*, kozare *Raf*, hriby *Pisk Roh Zav*, 'hriby *Pč Kol Str Ub NSed Il*

604. hřib pravý (*Boletus edulis*) – grip *Lit*, kozar *Chm*, zapax *Pisk Zav Čabin*, 'zapax *Svet*, bukovyj *Svet Pč*, bu'kovčik *Ub*, 'bîlyj *Il*

Můžeme sem zařadit zřejmě i názvy hub *hrapčak Pisk*, *hra'bovyj Pč*, které informanti odlišují od hub s názvem *zapax*, resp. *bu'kovyj*, pravděpodobně se však jedná o poddruhy hříbu (*Boletus edulis*).

605. křemenáč osikový – červen'ak, pl. červen'aky *Pisk Zav*, červe'n'ak *Svet Pč Str Ub*, čellen'a'ky *Il*, topo'l'ovyj *Pč Zbuj*, topo'l'ovka *Brez*

606. kozák březový – berezovyj *Zav*, bere'zovyj *Svet Pč*, ka'l'îčka *Ub*, koza'r'î *Il*

607. liška – lišočky *Lit*, 'lišočka *Ub MBer*, lišt'îvky *Zav*, kur'atka *Roh*

608. klouzek – sosn'ak, sosn'aky *Pisk Zav*, sos'n'aky *Pč*, ja'lovyj 'hrip *Ub*, masl'aky *Pisk*, masl'a'ki *Ub*
609. ryzec pravý (*Lactarius deliciosus*) – 'rižik *Pč*, 'rizik *Ub*
610. ryzec syrovinka (*Lactarius volemus*) – syro'vîčka, soro'vîčka *Ub*
- Pro jiný druh ryzce, pravděpodobně ryzec ohrnutý (*Lactarius resimus*), byl v *Ubl'e* zaznamenán název *bîl'î hûby*.
611. hřib kovář, modrák – sin'i griby *Lit*, 'sin'ak *Pč*, sin'a'ki *Ub*
612. bedla – bedl'a *Pisk*, 'bedl'a *Zbij Ub*, 'bedla *Pč*, am'brela *Ub*
613. václavka – pîtpinky *Tok Pisk*, pîtpen'ky *Zav*, 'pîtpenky *Svet*, 'pîtpinky *Pč*, put'pinky *Ub*, o'pen'ky *Il*
614. choroš oříš (*barania hlava*) – baran'î rohy *Zav*, ba'ran'a 'holova *Zbij Svet*, ba'rančik *Ub*, 'kurka *Zbij*, 'kuvočka *Ub*
615. holubinka - holu'binka *Zbij*, holu'binky *Pč Il*, holu'binki *Ub*
616. hlíva ústříčná – hliva *Pisk*, 'hliva *Pč Ub*, 'hlivy *Il*, kolo'n'îca *Zav*
617. májovka – neš'nic'i *Lit*, 'pîts'atky *Svet*, ma'jovki *Ub*
618. nejedlé houby (obecně) – plany huby *Lit*, cigan'sky hriby *Pisk Roh Zav*, díky hriby *Roh*, 'diky 'hriby *Zbij*, 'dikî 'hriby *Ub*, 'šalen'î 'hriby *Ub*, dur'n'î 'hriby, ža'bînky *Pč*
619. pýchavka (prašivka) – fučka *Roh Zav*, kocu'rovy 'jajc'a *Pč*, porox'n'avka *Ub*
620. muchomůrka – had'unka *Lit*, muxo'travka *Zbij Pč Ub*, muxo'mor *Il*
621. choroš (troudník) – vaka'lija *Pč Ub*
622. smrž – smaržl'î *Pisk*
623. klobouk – čapočka *Pisk*, čapka *Pisk*, 'šapka *Pč Ub*, 'šapočka *Ub*
624. nožka – kopin' *Tok*, korîn' *Pisk*, 'korîn' *Pč Ub*

5.16. Vesnice a společenský život

625. vesnice – dedina *Lit*, selo *Chm Hunk Bodr*, se'lo *NSed Ub MBer Kňah Il*, valal *Kap Tok Pisk Raf Roh Zav*, va'lal *Svet Pč Kol Str Ul*
626. starosta (dříve) – rixtar' *Lit*, biruv *Zav*, 'birov *Pč*, bi'ruv *Ub*
627. soused – suš'it *Lit*, suš'ît *Chm*, su'sîda *Ub*
628. kovář – koval' *Lit*, ko'vač *Str Ub MBer Il*
629. kovárna – 'šmytn'a *Ub MBer*, 'kuzn'a *Il*
630. Vánoce – r'îstvo *Chm*, rîst'vo *Svet NJab*, rust'vo *Ub*, rüzd'vo *Il*
631. Velikonoce – veligden' *Lit Pisk*, ve'ligden' *Pč Kol Str Ub MBer Il*

632. Trojice – rusal’*a Lit Chm Pisk Roh Zav*, ru’sal’*a Str Ub MBer*

633. svatba – veš’il’*a Lit*, veš’il’*a Chm*, svad’ba *Chm*, ‘svad’ba *Str NSed Ub MBer*, sval’ba *Kap Roh Zav*

634. ženich – molodyj *Lit Zav*, molo’dyj *Ub*

635. nevěsta – moloda *Lit*, molo’da *Ub*, molodîca *Chm*, molod’îca *Zav*

Latta kartografuje v Litmanové výraz *mloduxa*. (Latta, m. 317).

636. kostel – cerkov *Lit Chm Roh Pisk Zav*, ‘cer’kov *Pč Kol Str NSed Ub MBer*

Jedná se o kostel východního obřadu, pravoslavný nebo řeckokatolický. Katolický kostel se obvykle nazývá *kostol*, v Malém Berezném byl použita podoba *koštel*. Pro synagogu byl v Ubľe zaznamenán výraz *bužn’a*.

637. hřbitov – temet’îv *Chm*, cînter’ *Roh Zav*, ‘cînter’ *Ub*, ‘cîntar’ *Zbuj NSed*, ‘cinter’ *MBer*, ‘kladbišče *Il*

V Ubľe a Zboji byl zaznamenán rovněž výraz *teme’t’uv*, který má význam ‘židovský hřbitov’.

638. pohřeb – pohr’îp *Zav*, ‘pohr’îp *Pč Ub*, ‘poxoron *Il*

639. pohřební hostina – kar *Zav Ub*, ko’maşn’î *Ub*

640. pouť, odpust – otpust *Lit*, ‘votpust *Pč Kol Str Ub*, kermeš *Chm Zav*

641. trh – jarmok *Chm Zav*, ‘jarmarok *Ub*, ba’zar *Il*

642. obchod – sklep *Ub Kňah*, opxot *Chm Pisk Roh Zav*, ‘opxot *Kol Str Ub*, maha’zin *MBer SSt Il*, ‘badik *Kňah SSt*

V Ubľe původní výraz *sklep* v posledních desetiletích zastarává, téměř ho vytlačil slvakismus *ôpxot*, jak dokládá nejen frekvence slova v korpusu, ale i vyjádření informantky mladší střední generace: *ki’đ’ez’me byli ‘đ’îti ta byli ‘sklepy | vže sut’ ôpxody*. V Zakarpatské oblasti se nejčastěji setkáme se slovem *maha’zin*, ve výše položených obcích v okrese Velykyj Bereznij byl v hovoru běžně používán výraz *badik*.

643. hospoda – korčma *Lit Chm*, ‘korčma *Pč Ub*

644. kamarád – kamarat *Lit Chm Pisk Roh Zav*, kama’rat *Kol Ub*, ‘c’îmbor *MBer*, cimbo’ra *Il*

5.17. Krajina a reliéf

Na sémantické pole nářečních výrazů pro krajinu a reliéf se zaměříme podrobněji. Pro tuto analýzu použijeme materiál získaný během terénního výzkumu z deseti lokalit na východním Slovensku – z obcí Piskorovce, Rafajovce (Vranov n.

Topľou), Rohožník, Zavada (Humenné), Zbojné, Svetlice (Medzilaborce), Pčolinné, Strihovce, Zboj a Ubl'a (Snina). Tyto obce patří svým nářečím ke třem různým nářečním typům. Nejzápadnější skupinu obcí charakterizuje ustálený přízvuk na penultimě a reflex *i* za **o* a **e* v tzv. nově zavřené slabice; sem patří nářečí obcí Rafajovce, Rohožník, Zavada a Piskorovce. Dalším nářečním typem se vyznačují nářečí obcí Zbojné, Svetlice a Pčolinné, rovněž ikající, avšak s volným a pohyblivým přízvukem. K ukajícími nářečím s pohyblivým přízvukem z prozkoumaných lokalit patří Strihovce, Zboj a Ubl'a. Všechny zkoumané obce leží v bývalé zemplínské župě, uvedené nářeční typy budeme tedy pro zjednodušení označovat jako západo-, středo- a východozemplínský.⁷¹ Analýza vybraných výrazů pro označení reliéfu a krajiny ukázala určitou diferenciaci všech tří skupin i na lexikální rovině.

Z dalších dialektologických zdrojů popisuje dané sémantické pole uceleně pouze *Celokarpatský dialektologický atlas* (OKDA)⁷². Z ukrajinských nářečí na území Slovenska byly do OKDA pojaty čtyři opěrné body, jsou jimi dvě šarišské obce – Bajarovce (okr. Sabinov, bod č. 45) a Becherov (okr. Bardějov, bod č. 47) a dvě zemplínské – dnes již neexistující obec Veľká Poľana⁷³ (okr. Snina, bod č. 49) a Zbojné (okr. Medzilaborce, bod č. 50). Vlastní jazykový materiál budeme tedy porovnávat zejména s informacemi OKDA.

Zaměříme se na pojmenování takových útvarů reliéfu jako: kopec, vrchol, svah, sráz, rokle, úžlabina; přenosem významu některých slov se dostaneme i do jiných, často i velmi odlišných sémantických polí. Postupně budeme analyzovat výrazy: *berex*, *debr'a*, *hora*, *hrun*, *jarok*, *jaruha*, *potočina*, *vbuč*, *vertep*, *ver'x*; zmíněna budou některá další zaznamenaná slova a názvy: *beskid*, *kičara*, *vosuj*, dnes doložené jen jako vlastní jména.

BEREH ['berex, brix, 'berežok, bere'žysko]⁷⁴ – jedná se o slovo ide. původu, doložené z řady současných i starověkých jazyků, většinou ve významu 'hora, pahorek,

⁷¹ Podle členění Z. Hanudelové by dialekty nejzápadnějších námi prozkoumaných obcí patřily do jihomakovické a laborecké skupiny nářečí, dialekty nejvýchodnější skupiny obcí do sninské skupiny a nářečí Zbojného, Svetlic a Pčolinného do přechodné oblasti mezi laboreckou a sninskou skupinou. HANUDELOVÁ, Z. Územné členenie ukrajinských nářečí východného Slovenska. *Slavica Slovaca*. 1993, 28 (1–2), 178–179.

⁷² Общекарпатський діалектологічний атлас, вып. 7, Белград – Нови Сад 2003. (OKDA 7).

⁷³ Veľká Poľana byla jednou ze sedmi obcí vysídlených v roce 1980 kvůli stavbě Starinské přehrady.

⁷⁴ Analyzované výrazy vždy uvádíme nejprve ve fonematickém přepisu nebo ve foneticky invariantní formě, poté následují fonetické varianty lexému a jeho případných derivátů, zaznamenané v našem materiálu (neuvádíme všechny fonetické varianty z dostupných pramenů); v ukázkách z přepisů terénních nahrávek používáme zápis fonematický.

vyvýšenina⁷⁵. Pro slovanské jazyky je charakteristický sémantický posun *vyvýšenina* > *zvýšený břeh* > *břeh (vodní plochy)*. V nářečích karpatského areálu (rusínských/ukrajinských, slovenských a polských) a některých jihoslovanských dialektech je však vedle významu ‘břeh’ doložen i archaičtější význam ‘svah’ a ‘kopec, vyvýšenina’.⁷⁶ OKDA dokládá v mapovaných rusínsko-ukrajinských obcích tyto významy: «45 обрыв, крутой склон | возвышенность, холм, 47 возвышенность, холм, 49 обрыв, крутой склон, 50 возвышенность, невысокий холм».⁷⁷ V obou těchto významech – ‘(strmý) svah’ a ‘vyvýšenina, (nevysoký) kopec’ je lexém doložen také z většiny Zakarpatí. Náš výzkum ho zachytil rovněž v obou významech, zejména ve významu ‘svah’, bez nutného předpokladu, že se jedná o svah strmý, neboť pro sémém ‘příkrý svah, sráz’ se užívá v těchto nářečích slov *debr’a* nebo *vertep*.

*tam zovut laz bo tam je takyj **bereh** a l’š takyj | vysokyj; na verxox | na **berez’i***
(Zavada)

*‘cer’kov sto’jit’ na **‘berez’i*** (Pčolinné)

*a dol’i **‘berehom** kid’ sa šlo ta sa hamo’valo* (Ubl’a)

*‘ade ho’r’i ‘byla jali’na | ‘ade nat tym ‘peršim **‘berehom** || na l’ivo tod **‘berex** to
byv ‘samyj smere’kovyj l’š* (Ubl’a)

*a tod l’š ade naproti runo za **‘berežok** to ‘polom* (Ubl’a)

*gurgu’l’ata hej | tyž **‘bere’žysko** ta’ke ta tam l’š* (Pčolinné)

BESKID – slovo považované za karpatismus rumunského předrománského původu.⁷⁸

OKDA ho zaznamenává v celém sledovaném areálu, tedy v Karpatech a na Balkáně, ve významech ‘horské sedlo’, ‘nevysoká hora’, ‘kamenitý sráz’, ‘hora s pastvinou’, nebo jako nom. proprium.⁷⁹ V obcích na východním Slovensku s východoslovanským nářečím dokládá OKDA slovo *beskid* v prvních dvou významech, z Becherova jen v prvním významu. Při našem výzkumu informanti vysvětlovali slovo vždy jen jako

⁷⁵ Psl. **bergъ* je příbuzné s německým *Berg* ‘hora’, wal., bret. *bre* ‘vyvýšenina’, arm. *berj* ‘vysoký’, av. *bəraz-*, chet. *parkuš*, tv., toch. *pärk-* ‘tyčit se’, vše z ide. **bhergh-* ‘vyvýšenina, tyčit se’. REJZEK, J. *Český etymologický slovník*. Praha 2001 (ČES), 94.

⁷⁶ Význam ‘pahorek, kopec’ je v OKDA doložen z ukrajinských dialektů po obou stranách Karpat s přesahem do dialektů polských a slovenských, ve stejném významu je doložen u jižních Slovanů z území Bosny a Hercegoviny, Černé Hory, Srbska a Makedonie. OKDA 7, 116.

⁷⁷ OKDA 7, 116.

⁷⁸ *Етимологічний словник української мови*. 1–5. Київ 1982–2006 (ESUM) I, 176–7; ФАСМЕР, М., *Этимологический словарь русского языка*. I–IV, Москва 1964–1973 (Vasmer) I, 161.

⁷⁹ OKDA 7; Некартографируемые материалы (NM) 19; Закревська, Я. *Гуцульські говірки. Короткий словник*. Львів 1997 (ННКС) uvádí význam «недоступна стрімка вершина».

místní název pro hlavní hřeben Karpat (ve dvou východnějších skupinách, v západní skupině se slovo obvykle nepoužívá), např.:

bes'kídy do bes'kít to ho'r'í až nad 'zvalov | 'tam de na 'jaforey xo'dili na bes'kít (Pčolinné).

Dalšími výrazy, které OKDA uvádí i jako apelativa, ale při našem výzkumu byla zaznamenána jen jako vlastní jména, jsou slova *'kičara* (*ky'čara*) a *vo'su'*⁸⁰.

DEBR'A ['dêbr'a, 'debra, 'deber, deb'rička, 'debrisko] – psl. slovo s širšími ide. souvislostmi,⁸¹ rozšířené v mnoha slovanských jazycích a dialektech, zejména v jejich starších vývojových fázích.⁸² V podobě *ДББРЬ* se vyskytuje ve staroslověnských památkách ve významu 'údolí, rokle' (ve spojení *ДББРЬ ОГНЬНАЯ* ve významu 'peklo').⁸³ Ze staré češtiny je doložena v podobách *debr̃, děbr̃* ve významu 'dolina, hluboké údolí, rokle, propast'⁸⁴, z českých dialektů se udrželo na Valašsku⁸⁵. Ve staroruských památkách se později vedle tohoto významu začíná objevovat i v současném významu ruského slova *дебу* 'hustý, neprostupný les'⁸⁶. Je tedy pravděpodobný posun významu, jak ho popisuje ESUM: «початкове значення – заглибина, яма, долина, яр > густий ліс (який часто ріс у долинах)». V mnohých karpatorusínských nářečích je tento výraz dodnes součástí živé slovní zásoby a udržuje si svůj původní význam spojený s reliéfem, jak to dokládá řada dialektologických pramenů.⁸⁷ Z dalších slovanských jazyků si slovo udržuje původní význam ve

⁸⁰ OKDA slovo sleduje ve významech «освещенная солнцем сторона горы» a «тенивая сторона горы»,

z východního Slovenska ho však vůbec nezaznamenává; OKDA 7, NM 22.

⁸¹ Psl. **dъbrъ* souvisí s lit. *dubur̃ys* 'výmol naplněný vodou' nebo 'hlubina, propast', *daubur̃ys* 'kotliná obklopená horami', lot. *dubra* 'kaluž', gót. *diubs* 'hluboký', něm. *tief*, ir. *dobur* 'voda' a další z ide. **dhub-*, **dheu-b-* 'hluboký, vykotlaný'. Spojuje se i s ř. τάφ(ρ)ος 'mohyla', ESUM a Vasmer však tuto souvislost nepovažují za přesvědčivou, ESUM II, 20; Vasmer I, 490; *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* 3, Praha 1992 (ESJS) 3, 158–159.

⁸² р. *дебрь, дебри*, бр. *дзебра*, др. *дебрь, дъбрь, дебарь, дъбрь* «долина, що поросла лісом», п. [debra] «невеликий яр, вимитий водою», ст. *debrz, dziebra* «тс.; ліс, гай», ч. ст. *debř* «яр, місце, вимите водою», слц. [debra] «водорій», болг. *дѣбру* (з рос.), схв. Дебар (назва місцевості), слн. *debèr* «долина», стсл. *ДББРЬ* «долина, безодня», ESUM II, 20.

⁸³ *Slovník jazyka staroslověnského*, I, Praha 1966 (SJS), 538.

⁸⁴ BĚLIČ, J. et al. *Malý staročeský slovník*. Praha 1979 (MSČS), 40.

⁸⁵ **debřa**, -ře, **gebra**, -ry, zmola, roklina, příkrý úval v horách, BARTOŠ, F., *Dialektický slovník moravský*, Praha 1906. (DSM) 54, 82.

⁸⁶ Место, заросшее непроходимым лесом, ОЖЕГОВ, С.И., *Словарь русского языка*, Москва 1953, 132.

⁸⁷ OKDA 7, 106: 45 'debr'i, 47 'debr'a «ушелье, пропасть»; *Atlas gwar bojkowskich, Tom V, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1985* (AGB), V, m. 251: 'stromy stok góry', 'osuwisko', 'przepaść', 'dół', 'miejsce trudno dostępne', 'wielki gąszcz', 'wielka skała'; ŠIŠKOVÁ, R.: *Areálová studie slovní zásoby rusínských nářečí východního Slovenska: Diferenční slovník*, Praha 2009 (Šišková), 39: **debr,a** 'prudký svah, sráz, rokle'; ННКС: *дѣбры* «стрімке, заросле кущами узбіччя понад гірські

slovinštině.⁸⁸ Z mnoha východoslovenských a gemerských dialektů výraz dokládá *Slovník slovenských nářečí*.⁸⁹

Při našem výzkumu se objevil i poměrně významný rozdíl mezi sémantikou slova v jednotlivých rusínských nářečích na území Slovenska. V západní skupině zkoumaných nářečí se slovo *debra*, *deber* používá ve významu ‘rokle se strmými svahy, jíž obvykle protéká potok; úžlabina v lese vymletá vodou’, ve východozemplínské skupině ve významu ‘strmý svah’, ve středozemplínské skupině ‘strmý svah porostlý křovím’ či jen ‘místo zarostlé křovím’:

*my sme byli tu u l'is'î 'vyhnaty u takî **debri** a mocno kul'î let'îli ponad nas [...] no **debr'a** to je toto de veliky berehy sut jednym bokom i druhym bokom a tu ide jarok | zhory voda ide | ta tam s'a zove toto **debr'a*** (Zavada).

Dále uvádíme širší úryvek z rozhovoru s informantkami z obcí Zavada (žena střední generace, Z) a Rohožník (žena starší generace, R), otázky klademe se zástupkyní mladé generace z obce Rafajovce, kde byl rozhovor zaznamenán:

-či je u nas *debra*?

R: *de'brička* to je... *kad'e pre'xožat' voda || prehlbina je **debra***

Z: ***debra** je || napríklad u l'is'î je **debra** | u naz je **debr'a** lem u l'is'î | meži dvoma pol'ami je taka jama | prehl'bina tam je voda*

-a musít' byt' ti voda tam?

R: *ne musít' byt' i voda*

Z: *na čerod'î už n'it 'vody v '**debri** - 'vysoxlo | čeroda to je pole tu hor'î*

-a musí byt' zarast'ená?

Z: ***deber** je lem u l'is'î | **debr'a** je | **deber** | **debra** to je tota prepadlina | a ked' je to na pol'u ta je to 'jaruha | ked' je to 'na poli je 'jaruha*

R: *ke'd ne je zarosnuta je jaruha*

Z: *aj zarosnuta abo aj ter'na tam je | to je jedno*

потоки, звори; непрохідний ліс у горах»; RIEGER, J., *Slownictwo i nazewnictwo lemkowski*, Warszawa 1995. (SiNŁ): **debria**, *dybria* ‘dół, wąwóz’, ‘stromie zboczce, urwisko’; ОНИШКЕВИЧ, М.Й., *Словник бойківських говірок*, Київ 1984 (SBH), 207, 213: *дébpa, дебér, дубér, дубі́р', ді́брїа, дибéрка, дибрі́в* 1. «балка» 2. «узгіря» 3. «крутий, стрімкий бік гори, горба»; *дебрі́нцe* «засува, обвал».

⁸⁸ **debèr** -brí in **déber** -bri: [...] *ozka dolina s strmimi pobočji*: potok teče po globoko zarezani **debri**; globoka, tesna **deber**; *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. [online: <<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>>, cit. 2014-12-02].

⁸⁹ *debra i deber (depra, džäber)* 1. gem. vsl. ‘roklina, priehlbina’: *Keť sa Rimava na jeseň viľeje, vitrhava depri – Tis, Hámor RS. Isol s vozom, vešol do debri a vivracil – Petrovany PRE. Z debri še ňedalo drevo vicahnuc – Okruhlé GIR. A koňe še prepadli u debri – Hatalov MCH. džäber – Vyš. Hrušov HUM. hlucha jag debra – Dl. Lúka BAR [...] 2. vsl. ‘jama, výmoľ’: *Tota draha sama debra – KOŠ. Dze me vedzeš po tih debroch! – SAB; Slovník slovenských nářečí*, I, Bratislava 1994 (SSN), I, 299.*

-*deber, debra to je jedno a to iste?*

Z: **deber i debra** je jedno hej | ale lem u l'is'î | idu po l'is'î i jem 'došov do '**debri**
-a večinov tote debri sú zarast'ené kroviakmi alebo nie?

Z: n'e 'lebo jag 'maš tam 'vodu a '**deber** je 'taka že n'igda ti u '**debri** ne 'rosne
n'ič 'lebo na 'bokox sa tam ne u'trimat' 'žadnyj 'stromik (...) u l'is'î ti **debra**
n'igda ne zaroste bo tam n'ema sonce.

Jak bylo zmíněno, ve skupině nářečí přechodových (Zbojné, Svetlice, Pčolinné) převládá význam 'strmý svah porostlý křovím':

'**debr'a** to ta'ke 'zvedlo | '**debrisko** | 'berek ve'likyj prut'kyj | a zaros'nutyj (Pčolinné),

V obcích Svetlice a Zbojné informanti obvykle též zdůrazňovali, že se jedná o místo zarostlé vegetací, dokonce se zdá, že se vytratil význam 'svah'⁹⁰:

'**debr'a** to je 'take zahu'knute | u nas 'tomu 'hvar'at' de sa 'ne das' 'tamdy ani pe'rejti
- takyj hustyj l'îš? - to 'neje ani l'îš to je 'skorej 'take jak 'ter'n'a 'take tam zaros'nute |
ne'vyčiščene | 'huste zaros'nute neobro'bene (Svetlice),

Nositelé ukajících nářečí z Uličské a Ubl'anské doliny používají toto slovo ve významu 'strmý svah' bez doplňujícího významu 'zarostlý'. Takto například použil zástupce starší generace z obce Ubl'a slovo při vyprávění o jízdě vozem:

no a 'dol'î 'berehom kid' sa 'šlo ta sa hamo'valo | dva 'lancy 'byli po'r'adn'î na 'voz'î na
'vbidvi 'kolesa 'zadn'î kid''dagde '**debr'a** | 'berek ve'likij.

Tentýž informant později vysvětlil slovo *debr'a* takto:

debr'î u nas sa 'klikali tak do po'točiny ked' men'šij a kid' byv ve'likij vže 'berex jak tod
'l'is to 'vbuč sa 'klikala.

Při vysvětlení informant použil další dvě nářeční pojmenování reliéfu *potočina* a *vbuč*. Ubl'anské nářečí tedy rozlišuje podle strmosti (a zřejmě rozlohy) pojmy *berek* (neutrální) 'svah', *debr'a* 'strmější svah', *vbuč* 'příkrý svah, strmé úbočí'.

HORA [hora, 'hurka] – ve většině zkoumaných nářečí se nepoužívá, nebo se pocítuje jako slovo přejaté, základním výrazem, základním pojmenováním hory je lexém *ver'x*. Přesto byla v obci Ubl'a zaznamenána i podoba *hurka* jako proprium (název vrchu):

na'l'îvo kos'matec a na'pravo '**hurka** sa 'klikala | 'kliče aj '**hurka** | a za '**hurkov** tam na
du'brovu sa 'jde to 'stežna

⁹⁰ Překvapivé je, že AGB mapuje slovo *debr'a* přímo ve Světlících ve významu 'stromy stok góry' a ve významu 'wielki gąszcz' ho dokládá jen z Velké Poľany, tedy z oblasti východněji položené; AGB, V, m. 251.

*pod'íčkova **hora**; vér'x zoveme | **hory*** (Zavada).

HRUN [hrun, hrŭn, 'hrunik] – výraz se vyskytuje ve většině nářečí karpatského areálu, OKDA ho zaznamenává ve dvou rusínských obcích východního Slovenska, a to ve významu «гора(холм), обычно покрытая лесом».⁹¹ Podle ESUM se jedná o výpůjčku z rumunštiny.⁹² V rusínských nářečích východního Slovenska byl výraz zaznamenán ve významu 'nezalesněný horský hřbet'.⁹³ V sousedních lemkovských a huculských dialektech je slovo doloženo ve významech 'pahorek, návrší', 'vrcholek hory, horský hřbet', 'malý bezlesý pahorek', 'pastvina'.⁹⁴

Ve většině námi navštívených obcí je slovo součástí místní mikrotoponymie, nejčastěji označuje kopec, návrší, louku nebo pole a obvykle již není užíváno v původním významu jako apelativum:

*hrun to je hrun | u nas sa tak volat' napriklat v zavadi jedno pole | na **hrun'i**.*

Jediný doklad v našem materiálu na použití slova jako apelativa je z obce Ubľa:

*jde ho'r'i **'hrŭnom** | 'rybiska 'nese.*

I v Ubľe se však výraz používá jako místní název, a to pro část obce na malém návrší: ***hrŭn?** ja jem na **hrun'i**.*

V původním významu jsme slovo zaznamenali ještě za hranicí na území Ukrajiny v obci Malyj Bereznyj od informantky starší generace narozené v obci Pastilky:

*'ade 'hory | 'ade 'hory | 'ade 'malo ruvni'ny je | a 'tam jde'te ho'r'i tak tam 'bulše rôvni'ny je | no ta'koj 'malo **'hrunki** | ale rovní'na po **'hrunkax**.*

JAROK [ˈjarok] – odvozeno od kořene *jar-*, viz *jaruha*. Sémantický posun 'rokle, úžlabina (kolem potoka)' > 'potok' je zajímavý ve srovnání s opačným významovým posunem slova *po'točina*, zaznamenaným v nejvýchodnější části zkoumaných nářečí také ve významu 'rokle, úžlabina kolem potoka'. Tento sémantický posun není omezen jen na rusínská nářečí – lexém *jarok* má ve významu 'potok' souvislý výskyt na celém území východoslovenských nářečí, menší areály tvoří však i

⁹¹ OKDA 7, 93.

⁹² «грун, «пагорбок, гірка», п. gruiŋ, (groŋ) 'гора', «вершина гори, стрімкий схил; поле, гірська поляна», ч. gruiŋ, слц. gruiŋ; очевидно, запозичення з румунської мови, рум. gruiu «пагорб, вершина пагорба» походить від лат. graniūm «свиняче рило», споріднено з гр. γρύζω «хрюкаю», див. нвн. grunzen «хрюкати», пор. паралельну назву болг. рът «пагорб, підвищення», схв. рт «тс.»; менш переконливе пов'язання з псл. grāņ (укр. грань), або з псл. grōdъ, укр. грудь; ESUM.

⁹³ Šišková, 59.

⁹⁴ SiNL.: hrun, hrunk, grunyk, hrunik – „pagórek, wzgórze“; HHKS: грунь (грунь), -я 1. вершина гори; гірське пасмо 2. невеликий пагорб, непокритий лісом 3. пасовище,

na středním a severozápadním Slovensku, z jihozápadního Slovenska ho ASJ dokládá ve významu ‘příkop’.⁹⁵ Z lemkovských a huculských nářečí jsou doloženy i další významy.⁹⁶

*a tu ide **jarok** | zhory voda ide* (Závada)

*u nas 'pot'čok | u naz **jarog** ne 'hvar'at'* (Svetlice)

*to za repub'liki tu zro'bili 'cestu || i 'tod mos'tok 'ande | 'doty ne 'bylo 'nijakoho | 'čerez **jarok** sa xo'dilo* (Ubl'a)

JARUHA [ja'ruha] – slova s kořenem *jar-*, označující přírodní nebo umělou rýhu v reliéfu, nejčastěji ‘rokli, úžlabinu’, ale také ‘sráz’, ‘příkop’, ‘strouhu’ nebo ‘potok’, jsou známa v mnoha slovanských jazycích a jsou považována za výpůjčku z turkických jazyků.⁹⁷ Lexémy *яр, яруга* zná i spisovná ukrajinština.⁹⁸ Náš výzkum zaznamenal toto slovo v západozemplínských nářečích ve významu ‘úžlabina, vymletá vodou, obvykle mezi dvěma poli’, ve východozemplínských ve významu ‘kolej po vozu nebo traktoru zalitá vodou; strouha vymletá deštěm’⁹⁹:

*deber | debra to je tota prepadlina | a ked' je to na pol'u to **jaruha** | ked' je to 'na poli je **jaruha** | aj zarosnuta abo aj ter'na tam* (Zavada);

ja'ruha po 'koles'ї od traktoru | abo 'vus kid' pe'rejde po rozmo'čenuj 'zemli a o'xabit' za so'bov 'stopu | abo 'naraz 'lijak 'prijde a 'zrobit' ja'ruhu (Ubl'a).

V západní části areálu se tedy slovem *jaruha* označuje jev přírodní, ve východní – uměle vzniklý.

KIČARA [kičara, kyčara, kyčarne] – námi zaznamenáno jako nom. proprium, OKDA uvádí dva významy slova: ‘(strmá) hora porostlá lesem’ nebo ‘skalnatý vrcholek

⁹⁵ НАБОВШТИК, А. а kol.: *Atlas slovenského jazyka IV, Lexika I, II*, Bratislava 1984 (ASJ IV) 4, 14, 19.

⁹⁶ SiŃŁ: *jarok* ‘potoczek’, ‘wawóz z potokiem’; *jar'ok* ‘młynówka’; HHKS: *ярок*: 1. рівчак 2. жолоб для спуску води 3. вир.

⁹⁷ „яр² «долина з крутими боками» [...] – р. бр. *яр* «стрімкий, урвистий берег, схил; урвище», др. *яруга* «яр, ущелина», п. *jar* «яр», ч. *jár* «рів, рівчак», *járek* «струмок», слц. *jarok* «рів, рівчак», болг. *яр* «стрімкий берег, урвище», схв. *jăруга* «яр, байрак, вибій, велика калюжа; траншея», слн. *járek* «рів, рівчак; окоп»; – запозичення з тюркських мов; дтюрк. *jár* «яр, яруга» походить від дієслівного кореня *jár-* «розсікати, розрубувати, розколювати, розщеплювати», представленого в тур. *уар-*, уйг. аз. туркм. ног. тат. башк. *яр-*, кирг. каз. ккалп. *жар-*, узб. *ѣр-*, алт. *дьар-*, хак. тув. *чар-*, чув. *сур*, як. *саркаах*.“ ESUM VI, 548-9.

⁹⁸ яр¹ «глибока довга западина (перев. з крутими або прямовисними схилами), що утворилася внаслідок розмиву пухких осадових порід тимчасовими потоками», *яруга* «глибокий, великий яр», *Словник української мови*, I–XI, Київ 1970–1980 (SUM), XI, 647, 651.

⁹⁹ Srov. Šišková, 68: **jaruha** ž (*na puti*) ‘výmol, strouha’.

hory nezarostlý lesem'¹⁰⁰. V Ubl'e se jedná o pojmenování pole, v Nechválově Poliance (okr. Snina, přechodové nářečí druhé skupiny) název *ky'čara* označuje horu:

a hor'î mîž'î 'potoki sa kliče | nat tym š'e 'kičara | hor'î pud l'îsom š'e tyš 'pole 'bylo | 'kičara | to š'e bylo pole | put kos'matc'om 'pole | 'kičara (Ubl'a).

POTOČINA [po'točina] – v SUM jen ve významu 'potok', v obdobném významu je slovo doloženo z huculských nářečí¹⁰¹, OKDA slovo neuvádí. Náš výzkum ho zaznamenal v nejvýchodnější nářeční skupině ve významu 'rokle, úžlabina s protékajícím potokem':

'jarok te'če v po'točin'î | ale po'točina je tu'to | tu'ty 'berehi do'lovka | 'jarog je 'voda ale po'točina je to o'kolje kolo 'toho 'potočka (Ubl'a).

VBUČ [vbuč] – slovo bylo zaznamenáno v obci Ubl'a ve významu 'příkrý svah, sráz': *'debr'î u 'nas sa 'klikali tak do po'točiny kid' 'men'šij a kid' byv ve'likij vže 'berex jak tod 'l'îs to 'vbuč sa 'klikala*.

OKDA dokládá stejně tvořené slovo *'u:boč, 'uboč* na středním Slovensku ve významu «обрывистый склон горы».¹⁰²

VERTEP ['vertep, ver'tep, ver'tepa, ver'tepy, ver'tepja] – slovo je doloženo ve stsl. *ВРѢТЬПѢ*, v ukrajinštině, běloruštině, ruštině a slovinštině, v podobě *верпѣн* v bulharštině.¹⁰³ Ve východoslovanských jazycích bývá mnohoznačné. SUM ho uvádí ve významech 'jeskyně', 'lidové loutkové divadlo' a 'zločinecké doupe'.¹⁰⁴ ESUM zaznamenává i další nářeční významy spojené s krajinou a reliéfem: «непрохідна ущелина, провалля; балка з болотом; велика скала, [вермена] –прірва, провалля, ущелина; яма в річці з виром; непрохідне кам'янисте місце в лісі». ¹⁰⁵ V podobných významech ho dokládají i slovníky bojkovských a huculských nářečí.¹⁰⁶ Etymologický výklad nabízený v ESUM předpokládá, že slovo vzniklo složením kořenů *vrt- / vert- ('vrtět se, točit se') a *-upo- ('voda, řeka').¹⁰⁷ To významově i hláskoslovně nejvíce

¹⁰⁰ Z Velké Poľany je slovo doloženo v prvním a ze Zbojného ve druhém významu; OKDA 7, NM 18.

¹⁰¹ ННКС: *поточина, (поточина) // поточінка, -і, потічок, струмок*.

¹⁰² OKDA 7, 110, mapa 44.

¹⁰³ Ukrajinské nářeční *верпѣн* «виярок недалеко від води, де в обідню пору відпочивають вівці, корови» považuje ESUM za výpůjčku z moldavského *вырпѣн*; ESUM I, 360.

¹⁰⁴ «вертѣп 1. *заст.* печера, 2. старовинний пересувний ляльковий театр, де ставили релігійні і світські п'єси. 3. сховище або місце гульбища злочинців, розпусників і. т. ін.»; SUM I, 332.

¹⁰⁵ ESUM I, 358.

¹⁰⁶ SBH I, 91: ВЕРТѢП «яруга, заросла лісом»; ВЕРТѢПИНА «непрохідний яр у горах»; SH, 256: *wer'top* 'wawóz, parów, rozpadlina'.

¹⁰⁷ псл. *vъrtъ* < іс. **vъrt-upo-s*, що складається з компонентів *vъrt* / *vъrt* «вертїти» і *-upo-* «вода, річка», збереженого в лит. *ùrė* «річка», лтс. *ure* «тс.»; первісно могло означати «прокручений водою»; ESUM I, 358.

odpovídá bulharskému *вѣрмѡн* ‘vodní vír’; od ‘místa, kde se točí voda’, je pak blízko k ‘místu vymletému vodou’, např. ‘rokli vyhloubené potokem’. Posun významu v ukrajinštině ESUM nekommentuje. Lze předpokládat, že význam ‘starodávné lidové loutkové divadlo’ vznikl přenesením z významu ‘betlém’, doloženého v některých dialektech,¹⁰⁸ zřejmě díky oblibě dramatizace novozákonních sujetů o Kristově narození. Význam ‘betlém’ je zjevně pozdějším zúžením staršího významu ‘jeskyně’ (později ‘jeskyně, v níž se narodil Kristus’), jenž je doložen už ve staroslověnštině¹⁰⁹ a ze současných jazyků ve slovinštině¹¹⁰.

Význam slova mapuje i OKDA. Podél hlavního hřebene Karpat na území Ukrajiny a Polska převládá význam «пересеченная, трудно доступная местность», v rovinnatých oblastech Zakarpatí je slovo známo jen ve významu «рождественские ясли». V mapovaných rusínských obcích na území Slovenska zaznamenává OKDA tyto významy: 45 (Bajerovce) 'vertep «крытой склон»; 49, 50 (Zbojné, V. Poľana) ver'tep «водоворот».¹¹¹ Odlišný význam dosvědčuje OKDA z obce Malyj Bereznyj, nacházející se již na Ukrajině v blízkosti dnešní slovenské hranice: 81 «углубление на поверхности земли, поросшее лесом».¹¹²

Náš výzkum zachytil toto slovo v západní skupině zkoumaných nářečí v podobě *vertep* ve významu ‘příkrý svah’, tedy shodně s údaji OKDA z obce Bajerovce:

to kid' išov mocno hor'î do breha ta (hvarili) joj jak do ver'tepa jdu uš 'toto byv 'vertep (Zavada),

Ve východněji položených dvou nářečních skupinách, konkrétně v řeči mluvčích pocházejících z obcí Pčolinné, Zboj, Strihovce a Ubl'a, jsme zaznamenali podoby *ver'tepa*, *ver'tepy*, *ver'tepja* ve významu ‘neprostupné, skalnaté místo v lese’, které má v Karpatech nejsouvislejší areál rozšíření, ale OKDA ho na území Slovenska – zřejmě kvůli nedostatečné hustotě sítě mapovaných lokalit – v tomto významu nedokládá:

ver'tepa? joj píšov po ver'tepax | po ta'kyx 'čudax | i 'potičky tam i ja 'ne znam de 'šo | ska'l'a 'mlaky a ta'ke to ver'tepy (Pčolinné)

ver'tepy to v 'l'is'î de 'skaly že sa ne 'das' xo'diti tam (Zboj)

¹⁰⁸ OKDA 7, 108, 742.

¹⁰⁹ ВРѢТЬПѢ 1. zahrada, sad; 2. jeskyně, sluj; doupe, peleš, SJS I, 224.

¹¹⁰ Uvádí ho *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar*: vrtèp, -èpa, m. die Grotte. *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar*. [online: <<http://bos.zrc-sazu.si/pletersnik.html>>, cit. 2014-12-02].

¹¹¹ OKDA 7, 108, 742.

¹¹² Tamtéž.

ver'tep to 'duže 'strma rok'lina | až 'pr'jepast' do'lov || pri'šov u **ver'tepja** | de ne 'možeš xo'diti bo je prutko,

VER'X, [vēr'x, 'veršok] – ve všech zkoumaných nářečích základní pojmenování pro 'vrch, horu, (větší) kopec'. Slovo má prastarý původ, psl. **vьrchъ* odpovídá lit. *viršūs*, lot. *virsus* tv., další příbuzné výrazy najdeme v latině a staroindických jazycích, všechny se odvozují od ide. kořene *uers-*.¹¹³

VOSUJ [vo'suj] – výraz byl zachycen jen jako nom. proprium. OKDA slovo sleduje ve významech «освещенная солнцем сторона горы» a «тенивая сторона горы», z východního Slovenska ho však vůbec nezaznamenává¹¹⁴. Námí byl lexém zaznamenán v Ubľe jako název hory:

od šo'munova hev 'bliže to **vo'suj** tod 'ver'x [...] 'hor'î jem xo'div ko'siti o'rati š'e d'ît'vak pud **o'sojom**,

Na závěr se pokusíme popsat vybranou část sémantického pole „krajina, reliéf“ na základě nářečního materiálu získaného při terénním výzkumu opačným postupem, tedy od významu k slovu, a nastítnit tak teritoriální diferenciaci významu zkoumaných slov.

1. Západní (lemkovská) skupina, zastoupená v našem materiálu obcemi Zavada, Rafajovce, Rohožník, Piskorovce (ikající, ustálený přízvuk):

- a) 'pahorek, kopec': 'berex, brih, ver'x
- b) 'svah': 'berex, brix
- c) 'strmý svah, sráz': 'vertep
- d) 'rokle, strž (s potokem)': 'jaruha (na poli), 'debr'a, 'debra, 'deber (v lese)
- e) 'neprostupné (skalnaté) místo v lese': -
- f) 'potok': 'jarok

2. Skupina přechodových nářečí, zastoupená v našem materiálu obcemi Zbojné, Svetlice a Pčolinné (ikající, volný přízvuk):

- a) 'pahorek, kopec': 'berex
- b) 'svah': 'berex
- c) 'strmý svah, sráz': *dēbr'a* (zarostlý), 'zvedlo
- d) 'rokle, strž (s potokem)': -
- e) 'neprostupné (skalnaté) místo v lese': *ver'tepa, ver'tepy*
- f) 'potok': 'potik

¹¹³ ČES, 721–722.

¹¹⁴ OKDA 7, NM 22.

3. Východozemplínská nářeční skupina, zastoupená v našem materiálu obcemi Ubl'a, Zboj, Strihovec (ukající, volný přízvuk):

- a) 'pahorek, kopec': *'berex, 'veršok, (hrûn)*
- b) 'svah': *'berex*
- c) 'strmý svah, sráz': *'dêbr'a, vbuč*
- d) 'rokli, strž (s potokem)': *po'točina*
- e) 'neprostupné (skalnaté) místo v lese': *ver'tep, ver'tepy, ver'tepja*
- f) 'potok': *'jarok, 'potok*

Z uvedeného přehledu je patrné, že v námi zkoumaném úseku rusínských nářečí Slovenska se z této tematické skupiny slov liší zejména výrazy pro „strmý svah“ – na západě zkoumaného areálu se užívá lexému *vertep*, na východě pak slov *debr'a, vbuč*; a výrazy pro „rokli, strž (s protékajícím potokem)“, kde pojmenováním *debr'a, debra, deber, jaruha* západního areálu odpovídá ve východní skupině název *po'točina*.

Z pohledu nářeční diferenciacie významu jednotlivých zkoumaných slov jsou nápadné především rozdíly v sémantice výrazů *debr'a* a *vertep*. Lexém *debr'a* (*debra, deber*) nese v západní skupině význam 'rokli, strž v lese (obvykle s protékajícím potokem), úžlabina (vymletá vodou)', jenž je archaičtější; ve východnějších nářečích označuje 'strmý svah', v přechodových nářečích obvykle s doplňujícím významem 'strmý svah, porostlý křovím'. Slova *vertep* se v západních nářečích užívá ve významu 'strmý svah', ve východnějších nářečích se jím označuje 'neprostupné skalnaté místo v lese'.

6. Lexikální výpůjčky a paralely

V této kapitole se zaměříme na slova přejatá do jihokarpatských nářečí z jiných nářečí a jazyků. Výpůjčky ze slovenštiny, maďarštiny, němčiny a rumunštiny totiž významně dotvářejí charakter slovní zásoby jihokarpatských nářečí. Výpůjčky z východoslovenských nářečí a východoslovensko-rusínské lexikální paralely analyzujeme na základě materiálu kartografovaného v Atlasu slovenského jazyka. Výpůjčky z maďarštiny, němčiny a rumunštiny v jihokarpatských dialektech jsou v této práci zkoumány jen na příkladě nářečí obce Ubl'a, především na základě lexikálního materiálu vyexcerpovaného ze *Stručného slovníku nářečí obce Ubl'a* (dále používáme též zkrácené pojmenování „Baušenkův slovník“ podle jeho prvního sestavitele)¹¹⁵, který srovnáváme s vlastním materiálem získaným v Ubl'e během terénních výzkumů. Díky tomu lze získat představu o míře zachování, resp. ústupu lexikálních výpůjček z těchto jazyků v ubl'anském nářečí.

6.1. Výpůjčky z východoslovenských nářečí a slovensko-rusínské lexikální paralely

Na potřebu zkoumat slovenská a jihokarpatská nářečí z hlediska vzájemných jazykových kontaktů upozornila již J. Dudášová-Kriššáková ve studii *Východoslovenské nárečia z aspektu ukrajinsko-slovenských jazykových kontaktov*.¹¹⁶ Autorka studie dokládá kontaktní jevy v uvedených nářečích na všech jazykových úrovních. Zde se zaměříme na lexikální rovinu a pokusíme se podrobněji prozkoumat některé východoslovensko-rusínské lexikální paralely, dokládající starý a dlouhodobý kontakt mezi těmito dialekty, které, ač patří geneticky k jiným slovanským jazykovým větvím, se mnohasetletým sousedstvím právě na lexikální úrovni vzájemně značně sblížily. K tomuto účelu byly využity dostupné dialektologické atlasy, v první řadě *Atlas slovenského jazyka* (dále ASJ)¹¹⁷, jenž díky tomu, že do sítě opěrných bodů byly pojaty i rusínské obce, podává nejúplnější obraz o jazykových kontaktech na slovensko-východoslovanském jazykovém pomezí. Pro porovnání údajů a zjištění východních hranic rozšíření mnohých slov byl použit *Лінгвістичний атлас українських народних*

¹¹⁵ СІРКА, Й., МУЛИЧАК, Й., БАУШЕНКО, А. *Короткий словник говірки села Ублі*. Пряшів 1999.

¹¹⁶ DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J. *Východoslovenské nárečia z aspektu ukrajinsko-slovenských jazykových kontaktov*. In: *Kapitoly zo slavistiky*. Prešov 2001.

¹¹⁷ HABOVŠTIK, A. A KOL. *Atlas slovenského jazyka*. IV. *Lexika*. I, II. Bratislava 1984.

говорів Закарпатської області УРСР J. O. Dzendzelivského¹¹⁸, *Атлас української мови*¹¹⁹ a *Общекарпатский диалектологический атлас* (díly II-V)¹²⁰, pro přesnější představu o územní diferenciaci slovní zásoby rusínských nářečí na území Slovenska *Атлас українських говорів східної Словаччини* V. Latty¹²¹.

Do sítě mapovaných lokalit ASJ bylo zařazeno osm rusínských obcí, jsou to (od západu k východu podle bývalých žup):

- a) Spiš: **Jarabina** (238), o. Stará Ľubovňa
- b) Šariš: **Livov** (278), o. Bardejov, **Becherov** (281), o. Bardejov, **Ladomírová** (291), o. Svidník
- c) Zemplín: **Rafajovce** (294), o. Vranov nad Topľou, **Čabalovce** (296), o. Medzilaborce, **Čukalovce** (318), o. Snina, **Kolbasov** (319), o. Snina

Všechny tyto obce jsou zahrnuty do sítě zkoumaných bodů i v atlasu V. Latty pod těmito čísly Jarabina – 262, Livov – 217, Becherov – 195, Ladomírová – 130, Rafajovce – 114, Čabalovce – 54, Čukalovce – 36, Kolbasov – 19 (Latta, s. 27-28).¹²²

Livov, Becherov, Ladomírová, Rafajovce, Čabalovce a Čukalovce mají ikající nářečí (s reflexem *i* za *o*, *e* v zavřené slabice), Jarabina má v zavřené slabice *ы* a Kolbasov *u* (Latta, 56, 67). Většina nářečí mapovaných rusínských obcí má stálý přízvuk na penultimě, nářečí tří nejvýchodnějších obcí, Čabalovců, Čukalovců a Kolbasova, má přízvuk volný a pohyblivý (Latta, 7). Nářečí obce Jarabina je specifické ještě tím, že se nevyvíjelo v bezprostředním kontaktu se slovenskými spišskými dialekty, ale sousedí s geneticky polskými goralskými dialekty. Rafajovce jsou oddělené od oblasti souvislého rusínského osídlení slovenskou obcí Ďapalovce, do jisté míry tedy mají charakter rusínského jazykového ostrova, což se odráží ve větším vlivu sousedních slovenských nářečí.

Z více než tisíce slov, obsažených v ASJ, vybíráme ta, jež mají největší význam z hlediska východoslovensko-rusínských jazykových kontaktů. Za taková považujeme především slova, která jsou známa pouze (či především) z východoslovenských nářečí a sousedních rusínských dialektů, na tyto izolexy se zaměříme v první řadě. Dále sem

¹¹⁸ ДЗЕНДЕЛИВСЬКИЙ, Й. *Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР. Лексика*. I, II. Ужгород 1958, 1960.

¹¹⁹ *Атлас української мови в трьох томах. Том II.: Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі*, Київ 1988.

¹²⁰ *Общекарпатский диалектологический атлас*. I – VII. I – Кишинев 1989. II – Москва 1994. III – Варшава 1993. IV – Львов 1993. V – Братислава 1997. VI – Будапешт 2001. VII – Белград 2003.

¹²¹ ЛАТТА, В. *Атлас українських говорів східної Словаччини*. Пряшів 1991.

¹²² Zde uvádíme číslo stránky, dále v odkazech na atlas V. Latty je uvedeno číslo příslušné mapy, při odkazu na nekartografované materiály téhož atlasu uvádíme zkratku NM a číslo stránky.

zařadíme i některá slova, která mají často mnohem větší územní rozsah, např. izolexy obecně západoslovanské, či společné česko-slovenské, případně polsko-slovenské, které pronikly do celku nebo části rusínských nářečí, nebo naopak slova východoslovanského původu vyskytující se ve většině nebo jen v části východoslovenských nářečí, neboť v dané oblasti jsou projevem mezinářečních kontaktů.¹²³ Zkoumané lexikální jednotky řadíme podle tematických okruhů v ASJ.

6.1.1 Krajina, počasí

Draha, čisarska draha „hlavní, asfaltová cesta“ je podle své fonetické podoby výraz převzatý Rusíny na západním Šariši z východoslovenských (dále vsl.) nářečí, východnější rusínské obce mají zřejmě pod vlivem spisovné slovenštiny výrazy *cesta*, *hrac'ka* (ASJ IV, 13).¹²⁴

Obdobně je v západnějších rusínských obcích doloženo slovo *draška* „stezka, pěšina“, (avšak převažuje původní *steška*, které do slovenských nářečí neproniklo), zatímco mapované obce od Laborce na východ používají v uvedeném významu slovo *pišnyk* ve shodě se slovenskými zemplínskými a užskými nářečími, kde se vyskytuje ve fonetické podobě *pešník* (ASJ IV, 21). Rozšíření výrazu *pišnyk* (v této podobě až po řeku Latoryci) a jiných derivátů se stejným kořenem na rozsáhlém území na Zakarpatí naznačuje, že vznikl původně ve východoslovanských nářečích (Dzendzelivskij II, 211; AUM, 320)¹²⁵.

Výraz *šanec* „příkop“ znají východošarišské a zemplínské rusínské obce (od Becherova na východ), v čemž se shodují s celou východní polovinou vsl. nářečí (Zemplín, Už, s částečným přesahem na Šariš), kde je *šaňec*¹²⁶. Livov má výraz *prikopa*

¹²³ Při zvolené metodě práce, tedy excerpci lexika primárně z ASJ, samozřejmě zůstane stranou velké množství slov, která by svědčila o jazykovém kontaktu, avšak vzhledem k tomu, že areál jejich rozšíření zahrnuje celé Slovensko, nebyla do atlasu pojata, např. *strom*, *jar* která jsou i v rusínských dialektech na Slovensku a zasahují i do Zakarpatské oblasti oproti obecně východoslovanskému *derevo*, *vesna*. Řada z nich byla zpracována v monografii J. O. Dzendzelivského *Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі*, Київ 1969 a v OKDA..

¹²⁴ Při odkazech na ASJ uvádíme číslo stránky.

¹²⁵ Při odkazech na atlas Dzendzelivského a AUM neuvádíme číslo stránky, nýbrž číslo mapy. Citované podoby slov jsou transkribovány do latinky, uvádíme jen nejrozšířenější fonetické varianty slov, fonetická transkripce je někdy zjednodušena.

¹²⁶ ASJ IV nepodává všechny fonetické varianty mapovaných lexémů, vybraná podoba slova uvedená v legendě mapy tedy reprezentuje jeho různé fonetické varianty. Např. na s. 14, kde jsou mapovány výrazy pro „příkop“, jsou lexémy *šjaňec* a *prjekopa* uvedeny pouze v této (středoslovenské) fonetické podobě. S využitím další dialektologické literatury (zejména SSN a OKDA) rekonstruujeme, kde je to

ve shodě s okolními slovenskými obcemi i spisovným jazykem, Jarabina má *rynštok*, shodně se sousedními goralskými obcemi (ASJ IV, 14).

Výraz pro „zatačku“ má v různých částech východního Slovenska různé ekvivalenty, pro rusínská nářečí je příznačné, že používají většinou obdobný výraz jako sousední slovenská nářečí: *kiara* (*kera*, *kira*), *keruľa* na Spiši, Šariši a západním Zeplíně, *krivuľa* na východním Zemplíně a v části užských nářečí, z Čukalovců je doloženo slovo *zatačka* (ASJ IV, 15).

Název *šuter* pro „štěrk“ je zaznamenán v šesti z osmi do atlasu pojatých rusínských obcí, toto označení převládá i ve vsl. nářečích. Rafajovce mají shodně s částí vsl. zemplínských a užských nářečí výraz *rinče* (ASJ IV, 18).

Rusínská nářečí částečně kopírují územní diferenciaci vsl. nářečního areálu v případě opozice sloves *metac* / *rucac* „házet“; *metati*¹²⁷ jakožto obvyklejší rusínská forma se však dochovalo i západněji, v šarišských obcích Lodomírová a Becherov, v jejichž okolí se již vyskytuje *rucac*. Dvě nejzápadnější mapované rusínské obce převzaly výraz *rucac*, přesná fonetická podoba není bohužel v komentářích uvedena (ASJ IV, 20).

Výraznou společnou východoslovensko-rusínskou (i celoukrajinskou) izolexou je slovo *xmara* „oblak, mrak“, která částečně přesahuje i na střední a severozápadní Slovensko (ASJ IV, 25). Zajímavé je, že sloveso *xmariti s'a* je většinou omezené jen na rusínské obce v opozici k vsl. *mračic še*, z vsl. nářečí se *xmaric še* vyskytuje především v užských nářečích, jinak většinou jen v obcích přímo sousedících s rusínským osídlením, ze Šariše ho dokládá SSN (ASJ IV, 26; SSN, 666).

Výraz *pl'uta* „špatné, deštivé počasí“ je zachycen v celé oblasti východního Slovenska (s velkým přesahem na západ) v nářečích slovenských i rusínských (ASJ IV, 27).

Slovesný tvar *pada* ve významu „prší“ je znám na celém východě Slovenska, na východě Liptova a v Gemeru. Stejně tak je zachycen v rusínských nářečích, pouze Jarabina a Becherov mají jako základní výraz *leje* shodně s goralskými dialekty (ASJ IV, 28).

možné, nejrozšířenější fonetické podoby slov ve zkoumaných vsl. a rusínských nářečích (např. *šanec*, *šaňec*, *prikopa* apod.).

¹²⁷ Citovaná slovesa z rusínských nářečí uvádíme s infinitivní koncovkou *-ti*, která je v rusínských nářečích Slovenska nejrozšířenější, kromě ní se vyskytují i koncovky *-ti*, *-ty*, *-ti^y*, *tyⁱ* (Latta, 272).

Příslovce *bars* „velmi“ (zřejmě společný polonismus) je rozšířeno v celém areálu vsl. nářečí, známé je i z většiny rusínských nářečí Slovenska (ASJ IV, 29), podle Lattova atlasu se však zhruba východně od Cirochy používá *duže* (Latta, 295).

Vsl. opozice *hrad / kameňec* „kroupy“, z níž první výraz je rozšířen západněji a přesahuje v Gemeru a na Liptově na střední Slovensko a druhý ze zemplínské a užské stolice přesahuje na severovýchodní Šariš, se odráží i v rusínských nářečích. Ještě Čabalovce v o. Medzilaborce mají *hrad*, Rafajovce, Čukalovce a Kolbasov mají *kamenec* (ASJ IV, 30).

Další společnou izolexou vsl. a rusínských nářečí je výraz *ślisko* „kluzko“ (ASJ IV, 34).

6.1.2. Rostlinstvo

Názvy lučních květin tvoří často velmi pestré a nesouvislé mikroareály, zřejmě proto mapuje ASJ zejména kulturní plodiny a ovocné stromy a keře. Výjimku tvoří „kopřiva“ a „bodlák“, kde lze pozorovat zajímavé územní souvislosti. V prvním případě si většina mapovaných rusínských obcí zachovává název *kopryva*, západněji položené obce (Jarabina, Livov a Rafajovce) však převzaly obecně vsl. podobu *pokryva* (ASJ IV, 43; Latta, 175). Areál výskytu podoby *kopryva* však nezasahuje příliš daleko na východ a nenavazuje na ukrajinskou podobu *kropyva*, neboť na Zakarpatí dominuje název *žalyva* (Dzendzelivskij I, 6).

Pozoruhodná je společná izolexa *osit / ojsce / vosťa* (v ASJ *oset, ostie*) rozšířená na celém severním Zemplíně a sv. Šariši, zatímco většina Šariše včetně rusínského Livova má *kol'ak* (ASJ IV, 42; SSN, 642, 688).

Další společnou izolexou je slovo *kosmački (kosmatki, kosmejdi) / kosmačky* „srstka, angrešt“, vyskytující se ve většině rusínských i slovenských nářečích východního Slovenska (ASJ IV, 45).

Spíše užší lokální kontakt svým územním rozšířením dokládají výrazy pro „houby“ – ve většině rusínských obcí je doloženo slovo *hryby*, v Jarabině ve fonetické podobě s počátečním *g* (*griby*) ovlivněné sousedními goralskými dialekty. Livov a Becherov mají výraz *huby*, jenž je na Šariši nejběžnější i ve slovenských nářečích (*hubi*), Rafajovce mají ve shodě s východní částí vsl. nářečí název *kozare*, OKDA zaznamenává na východním Slovensku v tomto významu ještě lexém *pečarki* (ASJ IV, 46; Latta, 341; OKDA V, 44-45, 48-51, 54-55).

Podobně i výrazy pro „hřib pravý“ tvoří takové mikroareály spojující geneticky různá nářečí. V západnější části sledované oblasti (se značným přesahem na střední Slovensko) je rozšířen název *grib*, překvapivě doložený i ze slovenských nářečí sobranceckého okresu, jehož fonetická podoba byla ovlivněna polštinou. Ve vsl. nářečích na Zemplíně je často zaznamenán výraz *zapax*, který tvoří souvislý areál i v sousedních rusínských nářečích, kde převládá na celém území mezi Topľou a Laborcem, východněji mají rusínská nářečí název *bukovyj hryb*, *bukovčik* nebo *kozar* (ASJ IV, 48; Latta 342; OKDA V, 44-45, 48-51, 54-55).

Výraz pro „jalovec“ je v oblasti slovensko-rusínského kontaktu na Spiši a Šariši rovněž shodný – *jadľovec* (proti střsl. a spisovnému *borievka*), ze dvou nejvýchodnějších mapovaných rusínských obcí je doložena podoba *jalovec*. Slovenská nářečí severního Zemplína mají název *fijomak*, který je zde v opozici k rusínskému *jadlovec*, Latta výraz *fijomak* zaznamenal jen ve dvou pomezích rusínských obcích (ASJ IV, 52; Latta 343).

Společné je i zachování staršího označení pro „les“, vsl. *ľes* (proti střsl. *hora*), v rusínských nářečích Slovenska *ľis*, avšak na Zakarpatí ho na značném území vytlačil výraz *xašča* (ASJ IV, 53; Dzendzelivskij I, 4).

Vsl. opozice *paradajka* / *paradička* „rajské jablko“ se promítá i do rusínských nářečí – rusínské i slovenské dialekty Spiše a západního Šariše mají první podobu, od Svidníku na východ a na celém Zemplíně vládne podoba *paradička* (ASJ IV, 56).

Obdobně teritoriálně rozloženy jsou fonetické podoby *fizol'a* (západnější areál) a *fazuľ'a* / *fasôľ'a* (od Svidnicka na východ), jde tedy o hranici počátečního *fi-* a *fa-*, na Zakarpatí jsou formy s *fa-* a *pa-* (ASJ IV, 59; Dzendzelivskij II, 190).

Charakteristický vsl. název *hrižaca diňa* „vodní meloun“, má svou obdobu v rusínských nářečích *hrizuča dьň'a* (ASJ IV, 57).

Označení „meruňky“ se ve většině rusín. nářečí shoduje s nejrozšířenějším vsl. výrazem *baracka*, časté je tu však i spisovné *marhuľ'a* (ASJ IV, 66).

Výraz *bahňitki* / *bahňitky* „rozkvetlé větvičky vrby jívy, kočičky“ tvoří v této podobě mnohem užší společnou izolexu sotáckých nářečí a rusínských nářečí mezi Svidníkem a Sninou (takto ovšem i nejzápadnější mapovaná rusínská obec Jarabina), v oblasti na východ od Sniny byl zaznamenán specifický výraz *твѣткы*. Na Šariši mají rusínské obce Livov a Becherov výraz *bahňatka*, shodný se spisovnou slovenštinou, který je zde v opozici ke slovenskému šarišskému *bažíčki* (ASJ IV, 68).

Název „jetele“ má ve vsl. i rusín. nářečích tři základní ekvivalenty, jejichž rozložení odpovídá v podstatě hranicím bývalých stolic – na severu Spiše se používá ve slovenských, rusínských i goralských nářečích výraz *koňičina*, na Šariši nejčastěji *trebič*, zemplínská a užská stolice mají slovo *komaňica* / *komanica* (ASJ IV, 72).

Významnou izolexou spojující vsl. a vých. část střsl. nářečí s rusínskými nářečímí je slovo *jarec* „ječmen“, na Zakarpatí sahá jeho rozšíření až po Riku (ASJ IV, 74; Dzendzelivskij I, 71); spis.sl. *jačmeň*, ukr. *ячмiнь*.

Paralelou s užším územním rozšířením je slovo *kenderica* „kukuřice“, používané zejména na Zemplíně s menším přesahem na Šariš, v obcích východně od Sniny v podobě *tengerica* (ASJ IV, 74; Šišková, 164; Latta, 389; OKDA IV, 179), obě formy se vyskytují i na Zakarpatí až po Riku (Dzendzelivskij I, 72), jedná se zřejmě o společnou přejímku z maďarštiny.

Název pro „brambory“ se lokálně značně odlišuje, jejich nejčastějším ekvivalentem na východním Slovensku jak ve slovenských, tak v rusínských nářečích jsou *bandurki* / *bandurky*. Spiš a nejzápadnější části Šariše mají (opět ve všech místních nářečích) *gruľe*. V rusínských nářečích východně od Sniny byly zaznamenány ještě výrazy *trompaky* a *krumpli* / *krômpli*, druhý z nichž je rozšířen na Zakarpatí v užské a berežské župě (ASJ IV, 77; Šišková, 84, 168; Dzendzelivskij, AUM, 323; OKDA IV, 156-157).

6.1.3. Divoká a domácí zvířata

Společnou izolexou rusínských nářečí na jedné straně a šarišských, zemplínských a užských nářečí na straně druhé je výraz *šperhač* (rusínsky častěji *perhač*) „netopýr“. Spišská nářečí s přesahem na Šariš mají pro netopýra označení *gacek* (tak i v původně rusínské Ľutině), přesto si Jarabina uchovává první výraz (ASJ IV, 81). Na Zakarpatí je lexém *perhač* a jeho obměny (*parhač*, *perohač*, *poperhač* aj.) rozšířen v užské župě a na Verchovyně s přesahem do bojkovských dialektů, kde hraničí s názvem *lylyk*, typickým pro většinu jihozápadních ukrajinských nářečí. (Dzendzelivskij I, 12, AUM, 336).

Název *borsuk* pro „jezevce“ je izolexou jiného typu – zahrnuje i značnou část střsl. nářečí, je znám ze všech východoslovanských jazyků a polštiny¹²⁸ (ASJ IV, 82).

¹²⁸ Podle ESUM se jedná o dávnou východoslovanskou přejímku (давньоруське запозичення) z turkických jazyků, polský a slovenský výraz *borsuk* je zde považován za přejímku z ukrajinštiny. ESUM 1, 235.

Název *bocan* pro „čápa“ je rovněž společný většině slovenských nářečí a v oblasti rusínsko-slovenského kontaktu zasahuje do rusínských nářečí, za pozornost stojí slovotvorná varianta *bocok*, která se vyskytuje ve slovenských užských nářečích a přilehlých zakarpatských dialekttech v užské stolici, Lata ho zaznamenal i v rusínských nářečích okresu Snina. Východně od řeky Uže hraničí s areálem výskytu podoby *buz'ok*, podoby s -c- (*bocan*, *bocok*) považuje Dzendzelivskyj za západoslavismy (ASJ IV, 82, Latta, NM, 483, Dzendzelivskyj, 128; AUM 339; OKDA V, 160-161).

Název *kuroпка* pro „koroptev“ charakterizuje vsl. dialekty proti střsl. a zsl., kde je *jarabica*, a shoduje se s názvem v rusínských nářečích (ASJ IV, 89).

Diferenciace vsl. nářečí v označení pro drůbež se promítá i do rusínských nářečí – Spiš a Šariš charakterizuje slovo *hazina*, Zemplín *drobisk*, kromě toho zde ASJ zaznamenává ještě slovo *hid'ina* převzaté ze spisovné slovenštiny (ASJ IV, 90).

Lexém *puľak* „krocan“ spojuje slovenská i rusínská nářečí východního Slovenska s přesahem na západ do Gemeru a východní části Liptova (ASJ IV, 100).

Zajímavé areály tvoří i citoslovce, kterými se drůbež přivolává: *liv!* / *lif!* „volání na husy“ je známé jen v sotáckých a sousedních rusínských nářečích od Laborce na východ, (většina Spiše a Šariše volá *husa!* nebo *hušu!*, Kolbasov má *liba!*), „volání na kachny“ zní na Spiši a severu Šariše *taš!*, na celém Zemplíně – slovenském i rusínském – je známo *taj!*, na slepice se na většině východního Slovenska volá *t'u!* *t'u!* (ASJ IV, 101, 103, 104). Podobné areály tvoří i citoslovce pro odhánění drůbeže (ASJ IV, 102, 105)

Sloveso *ričec* / *рычати* „bučet“ vytváří souvislý areál na východním Slovensku, ale vyskytuje se místy i západněji (ASJ IV, 112).

Ekvivalenty slovesa „chovat (dobytek)“ vytvářejí na východě Slovenska tři menší areály, které procházejí napříč oběma nářečními celky – největší je oblast výskytu *xovac* / *xovati* (většina Spiše a Šariše), v části Zemplína a Uže *hodovac* / *hodovati*, v sotáckých a sousedních rusínských nářečích pak *trimac* / *trymati* (ASJ IV, 179).

Hača „hříbě“ se vyskytuje na celém východním Slovensku s přesahem na Liptov a Gemer, a to i ve všech mapovaných rusínských nářečích (ASJ IV, 121).

Slovo *kornaz* / *kernaz* „kanec, vepř“ je typické pro celé východní Slovensko, v rusínských nářečích se vyskytuje až po dolní tok Latoryce a Mukačevo, OKDA ho dokládá i v polských dialekttech (ASJ IV, 124; Dzendzelivskyj I, 88; OKDA V, 176-177).

Obecně západoslovanským slovem v rusínských nářečích je *kocur* „kocour“, jehož rozšíření sahá až po povodí řeky Už na Zakarpatí (Dzendzelivskij I, 7). V několika slovenských obcích na sv. Spiši a sz. Šariši zaznamenává ASJ podobu *kot*, kterou lze vysvětlit rusínským sousedstvím jako lokálně dochovaný archaismus, ačkoli v žádné z mapovaných rusínských obcí nebyl zachycen (ASJ IV, 127). Formy *k'it*, *kot*, *kbit* jsou však jednoznačně doloženy Lattou ve většině rusínských obcí od severu bardějovského okresu po úsek kolem Staré Ľubovni (Latta, 330). Částečně se překrývá s podobou *kotka* „kočka“ (proti *mačka*) doloženou z goralských, slovenských i rusínských nářečí severního Spiše a Šariše (ASJ 127, Latta 330).

6.1.4. Zemědělství

V této sémantické skupině najdeme méně společných slovensko-rusínských izolex, než bychom očekávali. Pravděpodobně je to dáno tím, že výrazy spojené se zemědělstvím obvykle patří ke starší vrstvě slovní zásoby a oba nářeční celky pro ně mají buď své specifické názvosloví, nebo jde o lexémy obecně slovanské. Názvy některých nástrojů a jejich částí zase často tvoří nesouvislé areály. Přesto lze upozornit na několik lexikálních paralel, většinou se jedná o společné přejímky z neslovanských jazyků.

Společným maďarismem sledovaných nářečí, který však není omezen jen na východní Slovensko, je *xosen / xasen* „užitek“ (ASJ IV, 155).

Jiného typu je izolexa *mech / mich* „pytel“, kde se jedná o zachování praslovanského slova proti jinému praslovanskému koření, střsl. *vrece* (ASJ IV, 159).

Společnou izolexou rusínsko-slovenskou, vymezující celý východ Slovenska je germanismus¹²⁹ *lancux / lancok* „řetěz“, spis. ukr. *ланицюг* (ASJ IV, 162).

Výraz *dišel' / dyšel'* „oj“ spojuje většinu vsl. a část střsl. nářečí s rusínskými nářečím na území Slovenska, na většině Zakarpatí se používá označení *rudo*, *rud* přejaté z maďarštiny¹³⁰, pouze na Verchovyně se vyskytuje první výraz (ASJ IV, 168; Dzendzelivskij, UZLP, 50-51; Dzendzelivskij I, 92; OKDA V, 56-57).¹³¹

¹²⁹ ESUM 3, 192; Machek 258.

¹³⁰ ESUM 5, 134.

¹³¹ V ASJ je územní rozsah slova *dišel'* omezen pouze na nářečí užská, proti tomu však svědčí ostatní dialektologická literatura, zejména OKDA (OKDA V, 56-57). Slovník slovenských nářečí ho kromě vých. Slovenska dokládá i ve vých. Liptově a vých. Gemeru (SSN I, 316), Buffův Slovník šarišských nářečí zachycuje jeho výskyt v severozápadním Šariši, BUFFA, F. *Slovník šarišských nářečí*. Prešov 2004, 53. Doklady z těchto dialektologických pramenů vedou k domněnce, že v ASJ je výskyt lexému *dišel'* vyznačen chybně.

Slovo *furik* „kolečko“ je rozšířeno na většině území Slovenska a dostalo se i do rusínských dialektů, na Zakarpatí tato izolexa do značné míry kopíruje hranici bývalé užské župy, Dzendzelivskyj ho popisuje jako slovakismus německého původu (ASJ IV, 169; Dzendzelivskyj, UZLP; 135).

Izolexa *batox* / *batux* „bič“ spojuje většinu nářečí východního Slovenska, chybí jen na Spiši a sz. Šariši, kde je *bič*. Do nejvýchodnějších rusínských nářečí však z východu zasahuje izolexa názvu *korbač*, značně rozšířeného na Zakarpatí oproti zbytku Ukrajiny, kde je první lexém. Výskyt slova *batuh* v centrálních oblastech Zakarpatí Dzendzelivskyj spojuje s pozdější kolonizací, por. i spis. ukr. *баміз* (ASJ IV, 167; AUM 303; Dzendzelivskyj, UZLP, 18-20).

6.1.5. Dům a jeho příslušenství

Společným germanismem¹³² slovensko-rusínským je slovo *rina* / *rinva* / *riňovka* „okap“ (v těchto formách od západu na východ). Konkrétní podoby tu odpovídají teritoriálnímu rozšíření ve vsl. nářečích, jen nejvýchodnější dvě mapované obce mají *žolobok*, i z této oblasti je však zaznamenáno slovo *riňovka*, je tedy zřejmě na postupu (ASJ IV, 178; Šišková, 137).

Východoslovanským slovem, jež proniklo do užských a zemplínských nářečí se zdá být *črep* / *čerep* „střešní taška“, Šariš a Spiš má jak mezi Slováky tak Rusíny specifické slovo *škarupa* (ASJ IV, 179).

Dalším společným germanismem¹³³ je výraz *dil'e* „dřevěná podlaha“, charakteristický pro celé východní Slovensko, který v jihokarpatských nářečích sahá přes celé povodí Uže až k dolnímu toku Latoryce (ASJ IV, 181; Dzendzelivskyj I, 17; Dzendzelivskyj, UZLP, 49-50).

Prastarý germanismus¹³⁴ *xiža* / *hiža* / *хыжа* „selský dům; obytná místnost“ tvoří významnou společnou izolexu rusínských a slovenských nářečí – na východě se jeho hranice shodují s hranicemi Zakarpatské oblasti Ukrajiny, chybí jen v huculských nářečích, kde začíná areál slova *xata* (AUM, 278), na Slovensku zahrnuje všechna vsl. nářečí a celý jih střsl. nářečí, Etnografický atlas Slovenska ho na většině východního

¹³² Polským prostřednictvím převzato ze shn. *rinne*, spojeného s *rinnen* (téct, běžet), ESUM, 5, 77.

¹³³ Přes polštinu z něm. *Diele* (prkno, dřevěná podlaha).

¹³⁴ Machek, 167.

Slovenska zaznamenává ve významu „dům“, význam „obytná místnost“ se s ním překrývá a přesahuje západněji¹³⁵ (ASJ IV, 183, 206; EAS, 54).

Další společná přejetí jsou výrazy označující kliku dveří – na Spiši, Šariši a většině Zemplína jsou to *kl'amka*, *kl'enka*, *kl'inka* (z němčiny), v užských nářečích a ve východní části rusínských nářečí (v o. Snina) je zaznamenán výraz *forgitov*, podle našich zjištění je v rusínských nářečích na území Slovenska značně na ústupu (ASJ IV, 184; Latta, 391).

Na celém areálu vsl. nářečí se vyskytuje sloveso *kuric še* ve významu „kouřit se“ (střední a západní Slovensko má *dimit' sa*, *kad'it' sa*), obdobně v rusínských nářečích *kuryti ša* / *s'a* / *sa* (ASJ IV, 187).

Lokálně omezenější společnou izolexou slovensko-rusínskou je slovo *pleveň* / *pelevňa* „stodola“, vyskytující se na území bývalé zemplínské a užské župy. Západněji položená nářečí mají slovo *stodola*, starý germanismus¹³⁶, který slovenským prostřednictvím pronikl i do zdejších rusínských nářečí, na východě, v berežské župě, je opět *stodola* nebo *čur* (ASJ IV, 190; AUM, 281).

Zajímavé územní rozšíření má také výraz *bojisko* „místo ve stodole, kde se mlátilo obilí, humno“, vyskytuje se v nejsevernější části stolic Spiše, Šariše a Zemplína v goralských, rusínských a slovenských nářečích, na Zemplíně navazuje na zde obecnou podobu *zbojisko* (ASJ IV, 191).

Slovo *oblak* „okno“ je podle fonetické podoby bez plnohlasí v rusínských dialektech slovákismem (celé střední Slovensko má podobu *oblok*, východní Slovensko *oblak*), vyskytující se ještě v povodí Uže, východněji odsud v povodí Latoryce a bez územní souvislosti ještě v Maramoroši máme doloženu podobu s plnohlasím (*v*)*obolok*. (ASJ IV, 194; Dzendzelivskij I, 22).

Společným výrazem spojujícím vsl. nářečí v zemplínské a užské stolici se sousedními rusínskými nářečemi v povodí Uže je *kapurka* „branka v plotě“, por. i zemplínské a abovské *kapura* „vrata“ (ASJ IV, 196).

Vsl. opozice *pri* / *kolo*, předložka „u“, kdy *pri* se vyskytuje západnějších oblastech a *kolo* zejména na Zemplíně a v užských nářečích, se odráží i v rusínských nářečích na Slovensku, u Rusínů zasahuje západněji, což může svědčit o směru přejetí předložky *kolo* z východu na západ (ASJ IV, 197).

¹³⁵ „...na východnom Slovensku a časti južného Slovenska celok i jeho časť (dom aj izba) sa označujú jedným termínom, a to u Slovákov a Ukrajincov názvom chyža... Tento archaismus siaha do čias, keď stavba určená na bývanie mala len jeden priestor a nazývala sa chyža.“ EAS, 54.

¹³⁶ ESUM, 5, 423, ze sthn. *stadal*, v ukr. z polštiny nebo češtiny.

Slovo *drabina* „žebřík“ charakterizuje většinu vsl. nářečí a stejně tak sousední nářečí rusínská, jen užská nářečí (též ve shodě s jihem středního Slovenska) mají výraz *lojtra*. V rusínských nářečích východně od Sniny byl zaznamenán výraz *lazivo*, doložený také pro celou oblast Zakarpatí až po Latoryci, tak jsou rusínská nářečí na Slovensku oddělena od ukr. *драбина*, které zasahuje i na Verchovynu (ASJ IV, 197; Dzendzelivskij I, 95; Latta, 391).

Na většině vých. Slovenska (s výjimkou Spiše a sz. Šariše) je také rozšířen výraz *garadiče* (v rusín. dial. *garadiči*) označující „schody“ (ASJ IV, 197).

Velkou pestrostí se na východním Slovensku vyznačují názvy pro „zrcadlo“ – od západu k východu jsou zaznamenány podoby *špiglo*, *špigel'* – střední a jižní Spiš, *preziratko*, *preziradlo* – severní Spiš, severozápadní Šariš, *zrkadlo* – v rusínských obcích od Jarabiny po Ladomírovou (Lattou zde byly nejčastěji zaznamenány podoby *zerka(j)lo*, *žveredlo*, *žveritko*), které zabírá nejrozsáhlejší areál zahrnující většinu šarišských, zemplínských a užských nářečí, z rusínských obcí mapovaných ASJ zachyceno jen v Rafajovcích, ale u Latty doloženo z celé oblasti mezi Cirochou a Ondavou, na Zakarpatí se v podobě *zveredlo*, *žveredlo*, *žveredlo* vyskytuje v obcích na horním toku Uže, a *vohľadylo* – ve třech nejvýchodnějších mapovaných rusínských obcích, na Zakarpatí zastoupeno na celém středním a dolním toku Uže (ASJ IV, 208; Latta, NM, 490, Dzendzelivskij I, 28).

Výraz *partok* „ubrus“ je na Slovensku omezen většinou jen na slovenská nářečí zemplínská a užská, z rusínských lokalit mapovaných ASJ je zaznamenán jen v nářečí obce Rafajovce, z více než desítky rusínských obcí je však doložen pražskými expedicemi ze 60. let ve formě *portok*. V této podobě na východě přesahuje do zakarpatských nářečí, kde území jeho výskytu zahrnuje celou bývalou užskou župu, zde pak ze severu a východu hraničí s názvy *obrus* a *skatert'* (ASJ IV, 209; AUM, 290; Dzendzelivskij I, 59; Šišková, 126).

Obdobně slovo *lada* „truhla na šaty“ je doloženo pro většinu vsl. nářečí i rusín. nářečí Slovenska (ASJ IV, 211).

Výrazy pro „stolní zásuvku“ tvoří na východě Slovenska dva velké areály – v západním, tedy na Spiši a Šariši převládá pojmenování *priskrinok*, ve východním, tedy v zemplínských a užských nářečích, si konkurují germanismus *šufľad(k)a* a maďarismus *fijok* / *fijovka*, oba lexémy v podobách *šufľad(k)a*, *čufľad(k)a*, *fijovka*, *fijuvka*, se vyskytují mnohdy paralelně na většině Zakarpatí, Dzendzelivskij uvádí, že

zde často vytlačují starší názvy *stolyna*, *pudstolyna*, *stolovyna*, *stolovka* (ASJ IV, 212, Dzendzelivskij II, 229).

Za společnou izolexu můžeme považovat i vsl. *zahlavok* / *zahlavek* a rusínský *zaholovok*, takto i v celém povodí Uže a Latoryce (v nejzápadnějších zakarpatských nářečích dokonce v podobě *zahlavok* / *zahlovok*) proti východnějšímu *parňux*, *parna* (ASJ IV, 216; Dzendzelivskij II, 157).

6.1.6. Jídla, nápoje a jejich příprava

Konkrétní názvy jídel jsou většinou krajově značně specifické a často se značně liší i na území východního Slovenska. Obecnější výrazy související s jídlem a jeho přípravou však často tvoří zajímavé mezijazykové areály.

Významnou slovensko-rusínskou izolexu představuje výraz *švabl'ik* „zápalka“ zahrnující celé vých. Slovensko (na středním Slovensku se vyskytují obměny *švibalki*, *švible* a *švábel'ki*) a většinu Zakarpatské oblasti až po Riku včetně Verchovyny (ASJ IV, 227).

Germanismus¹³⁷ *grati* / *graty* / *grat'a* „nádobí“ nezasahuje sice na Zakarpatí, ale zabírá celé vých. Slovensko s výjimkou části užských nářečí, kam z východu přesahují výrazy *sudi*, *sudina* (ASJ IV, 228; Šišková, 52).

Slovo *kočerha* „pohrabáč“, pravděpodobně východoslovanského původu¹³⁸, se vyskytuje ve všech rusínských nářečích vých. Slovenska a rozšířilo se i do nejbližších nářečí vsl. (chybí však již v Ľutině, kam proniklo vsl. *pocisk*) – souvislejší areál tvoří nářečí užská, dále jednotlivě na severním Zemplíně a Šariši, vždy v těsném sousedství rusínského osídlení (ASJ IV, 230).

Jistě ne náhodnou paralelou k rusínskému *svižbij* „čerstvý (chléb)“ je vsl. *šviži* / *švirži* (ASJ IV, 236).

Ještě širší územní rozšíření má společný germanismus *smačni* „chutný“ (ASJ IV, 236).

Název pro „drobky“ vymezuje východní Slovensko s dvojicí výrazů *okrušin(k)i*, *otrusin(k)i* proti střednímu, kde jsou *(o)mrvin(k)i*, vsl. podoba je zaznamenána vždy i

¹³⁷ Machek, 117.

¹³⁸ ESUM: „псл. кочѣрга, р. кочерга, бр. качарга, п. ст. koczarga, очевидно пов'язане з р. [кочера] «сукуватий стовбур», [копора] «довга соснова балка із загнутим кінцем»“, za méně pravděpodobný považují autoři slovníku turkický původ slova. Polské *koczerga*, *koczerha* se vykládá jako přejímka z východoslovanských jazyků, obdobně u Vasmera, ФАСМЕР, М. *Этимологический словарь русского языка I-IV*. Москва 1964 – 1973, II, 358.

v sousedních rusínských obcích – Spiš a Šariš mají odvozeniny od kořene *-kruš-*, Zemplín od kořene *-trus-* (ASJ IV, 237).

Příslovce *veľo* „mnoho, hodně“, vyskytující se u všech Rusínů Slovenska (podle našich zjištění nejvýchodnější rusínská nářečí užívají častěji *mnoho*), je výpůjčkou z vsl. nářečí, ve kterých zcela převládá (ASJ IV, 247).

Bez souvislosti jistě není ani vsl. *preľignuc* „spolknout; loknout“ (proti západnějšímu a spisovnému *prehltnúť* i *preglgnúť*) a rusínské *lygnuti* (ASJ IV, 248).

Lexikální paralely tvoří i názvy konkrétních pokrmů. Na celém východním Slovensku kromě části Spiše je rozšířen název *sciranka* / *steranka* „drobné moučné noky“, který na Zakarpatí přesahuje na celé území užské župy (ASJ IV, 250; Dzendzelivskij II, 167; Šišková, 151).

Pro většinu slovenských i rusínských nářečí východního Slovenska jsou charakteristické některé další lexémy označující názvy jídel, např. *bobaľki* / *bobaľky* „pečené šištičky z kynutého těsta“, *kreple* / *krepane*, *naľešnik* / *nalysnyk*, přičemž jejich sémantika se může územně lišit – např. *naľešnik* mapuje ASJ ve významu „zemiaková baba“, v rusínských nářečích byl *nalysnyk* zachycen ve významu „bramborák“ (ASJ IV, 239, 240, 241, 243; Šišková, 24, 104; EAS, 42).

Dalším společným přejetím z maďarštiny ve většině vsl. i rusínských nářečích je slovo *d'ugov* „zátká“ (ASJ IV, 258).

Pro „džbán“ mají vsl. nářečí různé výrazy – Spiš a Šariš mají *žbanok* (*-ek*), na Zemplíně se vyskytuje název *kančov*, v užských nářečích vedle toho i *koršov*. Toto územní rozvrstvení se opakuje i v rusínských nářečích (ASJ IV, 271).

Pouze nejzápadnější část rusínských dialektů na Slovensku přejala název *žoxtar* „*dížka na mléko*“¹³⁹, typický pro většinu středního i východního Slovenska, zatímco východnější obce mají *dojnik* / *dujnyk* / *dijnyk*, zajímavé však je, že první lexém se v podobě *žuchtar'ka*, *žuftar'ka* vyskytuje na Zakarpatí na souvislém areálu mezi Užhorodem a Mukačevem, kam musel proniknout ze slovenských užských nářečí (ASJ IV, 274, Šišková, 44, 196 Dzendzelivskij. I, 68; Latta, 391).

Společným vsl. a rusínským karpatismem¹⁴⁰ je slovo *kurastra* / *kuľa(j)stra* „mlezivo, první mléko krávy po otelení“ (s výjimkou Spiše a sz. Šariše, kde převládá výraz *šara*), v podobách *kurástva*, *kurastra*, *guľastra* se toto slovo související

¹³⁹ Východněji je zaznamenán jen ojediněle na slovensko-rusínské jazykové hranici v Podhorodí, Šišková, 196.

¹⁴⁰ Machek ho označuje jako „slovo karpatské kultury pastýřské“ s východiskem v lat. *colostra*, které se rozšířilo „skrže rumunské pastýře“, (Machek, 246).

s valašskou kolonizací vyskytuje roztroušeně i na středním a západním Slovensku (ASJ IV, 275; Šišková, 86).

Slovo *skur(k)a* ve významu „škrálop na mléce“ je rovněž typické pro téměř celé východní Slovensko oproti střsl. a zsl. *kož(k)a* (ASJ IV, 276).

Obecně slovenský název *cmar* „podmáslí“ sdílí často i rusínské dialekty, na Zakarpatí jeho výskyt zahrnuje téměř celou užskou župu, na severozápadě v podobě *cmur*. V rusínských nářečích Slovenska byly zachyceny i lexémy *maš'lonka* (Jarabina, Becherov, Lodomírová), a *mu'ene moloko* v Rafajovcích (ASJ IV, 280; Dzendzelivskij I, 64; OKDA III, 90).

Slovo *šoldra* / *šovdra* „šunka“ v užských a části zemplínských nářečí navazuje na výskyt tohoto slova v rusínských nářečích (ASJ IV, 287, Šišková, 160; Latta, 392).

Rozsáhlé území východního Slovenska s přesahem na střední Slovensko zabírá výraz *bočka* (*bečka*, *bačka*) „sud (na zeli)“, jen jižní Zemplín a užská nářečí mají maďarismus *hordov* (ASJ IV, 295).

6.1.7. Oděv a obuv

Obecný výraz pro „šaty, oblečení“ tvoří na východním Slovensku řadu menších areálů. Pro slovensko-rusínskou kontaktní oblast jsou typické zejména výrazy *l'axi* / *laxy* (severní Spiš a Šariš) a *šmati* / *šmaťa* (západní Zemplín a východní Šariš), na východním Zemplíně mají slovenská a rusínská nářečí odlišné názvy – *šati* × *vboločeňa* (ASJ IV, 299; Šišková, 91, 159).

Adjektivum *tuňi* „levný“ patří k významným lexikálními charakteristikám celé oblasti vsl. nářečí a vyskytuje se v této podobě i v rusínských nářečích, na Ukrajině zaujímá celou západní polovinu Zakarpatské oblasti, tedy bývalou užskou a berežskou župu. Zřejmě se jedná o společný polonismus (ASJ IV, 299; Dzendzelivskij I, 119).

Název *gerok* „kabát“, který charakterizuje celé východní Slovensko, je doložen také z mnoha rusínských obcí (ASJ IV, 300, 301; Šišková, 52).

Slovo *kešeň(a)* „kapsa“ charakterizuje jak většinu vsl. nářečí s přesahem na střední Slovensko, tak i všechna rusínská nářečí na území Slovenska, na území Ukrajiny přesahuje do okresů Perečyn a Velykyj Bereznij. Do užských nářečí ze Zakarpatí zasahuje slovo *žebeň* / *žebňa*, odvozeniny od kořene *žeb-* se vyskytují na většině Zakarpatí (ve spisovné ukrajinštině je však *кишеня*). V obou případech jde zřejmě o

slova turkického původu.¹⁴¹ (ASJ IV, 302; OKDA II, 42-43; Dzendzelivskyj, UZLP, 72-73).

Společné východoslovensko-rusínské izolexy tvoří i slova označující „klobouk“ – na většině východního Slovenska a kromě toho také v Gemeru a Novohradě je to *kalap* (z maďarštiny), který převládá i v nářečích celé užské stolice na Zakarpatí; v části Spiše a sz. Šariše se vyskytuje výraz *kapel'uch* (lat. *capellus*, pol. *kapelusz*, ukr. *капелюх*), (ASJ IV, 304; Dzendzelivskyj, I, 55).

Slovo *xustka* (-ečka) / *hustka* (-ečka) „šátek“ je rozšířeno ve všech dialektech východního Slovenska, společná izoglosa polsko-ukrajinsko-východoslovenská, na Zakarpatí se objevuje v podobě *xust'a* jen na území bývalé užské župy, východněji hraničí s názvy *šyrynka*, *kesteman*, *plat* aj. (ASJ IV, 295).

Slovo *kabat* ve významu „sukně“ se vyskytuje ve vsl. a rusínských nářečích Zemplína a Šariše je opět projevem jejich vzájemného kontaktu. Na Zakarpatí ho OKDA v tomto významu zaznamenává jen v bývalé užské župě. Na Spiši mají dialekty všech tří zde přítomných slovanských jazyků germanismus *kidl'a* (ASJ IV, 309; OKDA II, 26-27).

Slovo *košeľa* / *košul'a* „košile“, charakteristické pro velkou část slovenských a naprostou většinu vsl. nářečí, proniklo do sousedních rusínských obcí, kde se vyskytuje často paralelně s původním názvem *soročka* (ASJ IV, 310; AUM, 293; Šišková, 81, 149).

Vsl. opozice pojmenování *fartux* × *šurc* „zástěra“ se promítá i do sousedních rusínských nářečí, první výraz převažuje na Zemplíně, druhý na Šariši a Spiši s přesahem na střední Slovensko, rozšíření slova *šurc* v užských nářečích a na severovýchodě Zemplína navazuje na areál jeho výskytu v povodí Uže na Zakarpatí. Etnografický atlas Slovenska v užských nářečích a v části sev. Zemplína mapuje i výraz *chusta*, lexém *šurc* má i u většiny zemplínských Rusínů (ASJ IV, 311; Dzendzelivskyj I, 57; OKDA II, 54-55; EAS, 46).

6.1.8. Vesnice a společenská život

Slovo *valal* „vesnice“ charakterizuje celé východní Slovensko s výjimkou Spiše, proti ostatním slovenským nářečím, kde je *d'ed'ina*. Hojný je i v rusínských nářečích Slovenska, ve většině z nich se vyskytuje paralelně s lexémem *selo*. Jen několik

¹⁴¹ Machek, 199. V ESUM je slovo *кушения* odvozováno od praslovanského slova *kyšьka* „střevo“. ESUM 2, 440.

nejzápadnějších obcí v okresech Stará Ľubovňa a Levoča a jazykové ostrovy přejaly slovo *dedina* (ASJ IV, 330; Latta, 322).

Označení *pipka* pro „dýmku“ je typické pro celé východní Slovensko s přesahem na jihozápad, dobře doloženo je i v rusínských dialekttech (ASJ IV, 332, Šišková, 118).

Obecně vsl. *kuric* ve významu „kouřit“ (proti *fajčiť* na ostatním území Slovenska) navazuje na rusínský a obecně východoslovanský význam tohoto slova. (ASJ IV, 332).

Dohan / *duhan* „tabák“ (původem z arabštiny převzaté přes turečtinu z maďarštiny) je pojmenování známé na celém středním i východním Slovensku, v podobě *dohan* / *dôvhan* se vyskytuje po celém Zakarpatí s výjimkou huculských nářečí (ASJ IV, 333; Dzendzelivskij II, 193).

Společné jsou u Slováků i Rusínů východního Slovenska i názvy některých svátků. „Vánoce“ mají v rusínských nářečích nejčastěji ekvivalent *Ristvo* / *Rustvo* / *Ruzdvo*, který je ASJ zachycen i v Belé nad Cirochou. Do lemkovských nářečí na Spiši a západním Šariši pronikly výrazy známé z vsl. dialektů – *Hodi*, *Švata*, v Rafajovcích je severozemplínský název *Sviatki*. V řadě vsl. nářečí užských a zemplínských (a vedle toho izolovaně i v Gemeru a Novohradě) se objevuje lexém *Kračun*, zaznamenaný rovněž v rusínských dialekttech a známý z dalších jazyků karpatského areálu (ASJ IV, 343; Šišková 82, 137).

Název *Rusadľe* „svátek Nejsvětější Trojice“ zahrnující celé východní Slovensko a Gemer má paralely ve východoslovanských jazycích, v rusínských obcích na Slovensku byl zaznamenán v podobě *Rusaľa*, na Slovensko se dostal pravděpodobně prostřednictvím východní církve (ASJ IV, 349; Šišková, 140).

Slovo *prípovítka* „pohádka“ typické pro většinu vých. Slovenska má své paralely v rusínských nářečích, jen v Jarabině je zachycen lexém *hatka* odpovídající goralskému *gatka* (ASJ IV, 351).

Slovo *bosorka* „čarodějnice“ sdílí většina vých. Slovenska s Rusíny (zde i *bosorkaňa*), slovo je však rozšířeno i na celém západním Slovensku. Spišské obce mají shodně se středním Slovenskem výraz *striga*, OKDA ho zaznamenává i na východě Slovenska, jak v slovenských, tak v rusínských obcích, zcela však chybí na Zakarpatí (ASJ IV, 352; OKDA IV, 38-41; Šišková, 25).

Podoba kořene *hvar-* proti *hovor-* (v ASJ *ohvariac*) je charakteristická pro slovenská i rusínská nářečí východního Slovenska (ASJ IV, 355).

Ve slovenských i rusínských nářečích na Spiši a západě Šariše je doloženo slovo *tato* „táta, otec“. Lexém *ňaňo*, zaznamenaný ve východní polovině areálu rusínských nářečí na Slovensku, do sousedních vsl. nářečí pronikl jen zřídka (zato je běžný na středním Slovensku). Na většině Zemplína a na východě Šariše zaznamenává ASJ maďarismus *apo*, Latta ho dokládá jen v blízkém sousedství s vsl. dialekty. (ASJ IV, 356; Latta, NM, 488; EAS, 68).

Výraz *parobok* (-ek) se vyskytuje na celém vých. Slovensku s přesahem na střední Slovensko a je doložen i ze všech mapovaných rusínských obcí (ASJ IV, 362).

Areál celého východního Slovenska (jen bez sz. Spiše) zaujímá adjektivum *šumni* / *šumnyj* „hezký, pěkný“¹⁴², které je zaznamenáno i ve většině rusínských nářečí na území Slovenska, na Zakarpatí však přesahuje pouze do nejzápadnějšího pruhu při ukrajinsko-slovenské hranici, ostatní zakarpatská nářečí v tomto významu používají slova *krasnyj* nebo *fajnyj*. (ASJ IV, 362, AUM 373; Dzendzelivskyj, UZLP, 145-146).

Sloveso *zoxabic* „nechat“ je příznačné opět pro celé východní Slovensko a jeho obměny *zoxabyti*, *zuxabyti*, *oxabyti*, *vxabyti* jsou známy z rusínských nářečí. (ASJ IV, 365; Šišková, 110, 176, 192, 193).

Obdobně obecně vsl. je příslovce *ľem* „jen“, v rusínských nářečích rozšíření *lem* zahrnuje i celou západní polovinu Zakarpatí až po řeku Boržavu (ASJ IV, 367; Dzendzelivskyj I, 117).

Označení „nevěsty“ je ve většině vsl. i rusínských nářečí odvozeno od kořene *mlad-* (s podobami *mlod-* i *molod-*), např. *mlada*, *mloda*, *mlazica*, *molodica* atd. Jen část Spiše a západní Šariš znají germanismus *bralta* / *brauta*, který se územně překrývá se slovy *braldijan*, *brajdir*, *brajtxin* „ženich“. ASJ je sice v rusínských nářečích nezaznamenává, ale podoby *braut(k)yjan*, *brautkyn*, *brajtkyn* v témž významu jsou doloženy v několika šarišských rusínských obcích pražským dialektologickým výzkumem z 50. a 60. let (ASJ IV, 372, 373; Šišková, 26).

Lexém *hudak* „muzikant“ se vyskytuje v souvislém areálu zemplínských a užských nářečí (kromě toho ještě na menších územích na Spiši a v Gemeru), kde navazuje na výskyt tohoto slova na Zakarpatí, sahající až po řeku Terebľu v Maramoroši, ve významu „houslista“ (ASJ IV, 377, Dzendzelivskyj I, 100).

Opět souvislý areál východního Slovenska zaujímá sloveso *baviť* „chovat (dítě na rukách)“ zaznamenané i v rusínských obcích (ASJ IV, 382).

¹⁴² Podle Machka se jedná o přejímku z polštiny (Machek, 518).

Pro vsl. dialekty s výjimkou spišských je typický maďarismus *šor* „řada“ známý i u Rusínů (ASJ IV, 389).

Lexém *truna* „rakev“ převažuje na většině východního Slovenska i ve většině rusínských dialektů, jen jejich nejvýchodnější úsek spolu s nářečími užskými užívá v tomto významu výraz *lada*. Obě slova jsou známa na Zakarpatí v užské stolici, spis. ukr. *трина*. (ASJ IV, 391; Dzendzelivskij I, 33; OKDA, IV, 42-43).

Příslovce *teper* „ted“ proniklo z rusínských nářečí jen do nejbližších sotáckých a užských vsl. dialektů (zde zaznamenána i podoba *ceper*), v nejzápadnější části rusínských nářečí toto slovo naopak ustoupilo slovenskému *teraz* (ASJ IV, 395).

6.1.9. Zdravověda a člověk

Sloveso *krucic* / *krutyti* „ždímat (prádlo)“ je dalším kontaktním jevem rusínských a části vsl. nářečí, hlavně na Zemplíně a na severu západnějších stolic (ASJ IV, 400).

Slovo *brud* „špína“ tvoří velmi širokou izolexu vsl. (a některých dalších slovenských) nářečí s polským, ukrajinským i běloruským jazykem (ASJ IV, 403).

Sloveso *čuxac* / *čuxati* „drhnout (podlahu)“ je opět přítomné ve vsl. i rusín. dialekttech proti střsl. *rajbat'*, vsl. a rusínské *rajbac* / *rajbati* znamená „prát“ (ASJ IV, 405).

Slovo *hev* „sem“ se objevuje v některých vsl. i rusínských nářečích vedle *tu*. (ASJ IV, 415).

Na celém východním Slovensku kromě jeho nejzápadnější části je rozšířeno sloveso *zahakovac* / *zahakovati* ve významu „kokat“ (ASJ IV, 421).

Adjektivum *sivi* / *šivi* „šedivý“ odlišuje vsl. (a také goralská) nářečí jako celek od zbytku Slovenska, jedná se o společnou ukrajinsko-polsko-východoslovenskou izolexu (ASJ IV, 422).

Název pro „rty“ zní na většině východního i středního Slovenska včetně části rusínských nářečí *gambi*, sever a střed spišské a šarišské stolice mají *vargi* / *varhi* / *vorhy*, v obou případech se jedná o polonismus. V rusínských nářečích zasahuje druhý výraz v podobě *vorhy* / *vorhi* dále na východ, až za státní hranici do povodí Uže, sporadicky se i na Zakarpatí (v okolí Užhorodu) vyskytuje první výraz (ASJ IV, 423; Dzendzelivskij I, 40; OKDA IV, 166; Šišková, 180).

Rusínsko-slovenskou izolexou se značným územním rozšířením je výraz pro „vousy“, který se na středním a východním Slovensku objevuje s počátečním *ba-*:

bajusi, bavúzi, bauzi, bausi apod., obdobné formy (*bavusa, bajusa*) se vyskytují na Zakarpatí na území užské a na západě berežské župy až po Latoryci (ASJ IV, 425; Dzendzelivskij I, 42; OKDA IV, 58-59).

Pro „řasy“ se ve slovenských i rusínských nářečích vých. Slovenska používají směrem od západu k východu tyto výrazy: *obervi* (Spiš, Šariš), *pavučajka* (Šariš, Zemplín), *klipajki* (užská nářečí a nejvýchodnější rusínská), někdy *obervi* a *pavučajki* označují i „obočí“ (ASJ IV, 426, 427).

Kistka / kustka / kostka „kotník“ je název obvyklý ve většině rusínských nářečí a také vsl. zemplínských a užských, menší areály jsou pak na severu Spiše a Šariše s přesahem na západ (ASJ IV, 434).

Sloveso *xramec, xromec* „kulhat“ staví vsl. nářečí do opozice k většině ostatního Slovenska, kde je *krívať*, a spojuje je s rusínskými dialekty (ASJ IV, 435).

Výraz *plani* ve významu „zlý, špatný“ kromě vsl. dialektů zahrnuje i východní část středního Slovenska, běžný je i v rusínských nářečích v podobě *planbyj* (ASJ IV, 440; Šišková, 120).

6.1.10. Charakter slovensko-rusínských izolex

Atlas slovenského jazyka nám podává cenné svědectví o mnohasetletých velmi intenzivních jazykových kontaktech mezi slovenskými a rusínskými nářečími na východním Slovensku. Zároveň dokumentuje i kontakty se sousedními jazyky, zejména maďarštinou, polštinou a němčinou, ze kterých mají oba nářeční celky řadu společných přejímek. U slov slovanského původu se často nedá jednoznačně určit směr přejetí, pokud na původ lexému neukazuje např. jeho hlásková podoba, a nebylo to ani naším cílem. Lexikální materiál získaný z ASJ však dovoluje vyslovit předpoklad, že větší vliv měla slovenská nářečí na rusínská než naopak¹⁴³ a většina zde zkoumaných paralelismů jsou v rusínských nářečích přejímky ze sousedních slovenských nářečí nebo slova přejatá slovenským prostřednictvím. Přesto lze ve společné slovní zásobě těchto nářečí najít i nezanedbatelnou vrstvu společných archaismů či společných sémantických posunů – *fše / vse* „stále“, *l'em / lem* „jen“, *xmara* „mrak“, *l'es / l'is* „les“, *šviži / svižbyj* „čerstvý (chléb)“, *pada* „prší“, *xiža / xyža* „dům, obytná místnost“, *jarec* „ječmen“, *kuric / kuryti* „kouřit“, *oblak / (v)obolok* „okno“, *parobok* „mládenec“, *zahlavok /*

¹⁴³ Avšak východoslovanský vliv ve vsl. nářečích rovněž nelze podceňovat, o silném rusínském vlivu na slovenská nářečí Zemplína psala J. Dudášová-Kriššáková, četné přejímky v šarišských nářečích uvádí F. Buffa. DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J. Východoslovenské nářečia z aspektu ukrajinsko-slovenských jazykových kontaktov. In: *Kapitoly zo slavistiky*. Prešov 2001, 63-74; BUFFA, F. *Šarišské nářečia*. Bratislava 1995, 251-253.

zaholovok „polštář“, *zoxabic / zoxabyti / vxabyti* „nechat“, *pripovitka* „pohádka“, *kameňec / kamenec* „kroupy (ledové)“, *komaňica / komanica* „jetel“, *črep / čerep* „střešní taška“, *pleveň / pelevňa* „stodola“ a další.

Při výzkumu východoslovensko-rusínských jazykových kontaktů údaje ASJ významně doplňuje atlas V. Latty. Díky tomu, že síť zkoumaných lokalit zde zahrnuje prakticky všechny rusínskojazyčné obce na Slovensku, máme možnost pozorovat jazykové jevy a vlivy mnohem podrobnější optikou, tedy i ty teritoriálně značně omezené a periferní. Lexikální mapy dokládají intenzivnější kontakt s vsl. dialekty v rusínských jazykových ostrovech a výběžcích rusínského osídlení do oblastí slovenských; je to zejména pruh rusínských nářečí vklíněný mezi šarišské a zemplínské dialekty přibližně mezi Giraltovci a Stropkovem, podobně výběžek rusínského osídlení kolem Sabinova a několik rusínských obcí v okrese Sobrance. Z map také vyplývá, že vliv slovenských nářečí je obecně silnější v západněji položených oblastech rusínského osídlení než na východě, což potvrzuje informace ASJ a závěry studie J. Dudášové-Kriššákové.¹⁴⁴

Východní hranice rozšíření mnohých slovensko-rusínských paralel dokumentují atlasy J. O. Dzendzelivského a AUM, díky čemuž můžeme konstatovat, že výsledky slovensko-rusínských kontaktů se neomezují jen na území Slovenska, ale že vytvářejí areály zahrnující v různé míře i nářečí na Zakarpatské Ukrajině, přičemž velkou roli zde hrály opět staré administrativní hranice – nejvíce lexikálních paralel najdeme v užské župě, o něco méně v berežské, jen některé pak zasahují i do Maramoroše.

Jazykové kontakty mezi Slováky a Rusíny měly různý charakter a jejich výsledkem jsou lexikální paralely značně odlišného územního rozsahu. Oblastí východního Slovenska procházejí izolexy ohraničující areály výskytu lexémů zahrnujících dialekty několika slovanských i neslovanských jazyků, na druhou stranu se vyskytují izolexy úzce lokální, zasahující např. jen severní Spiš, severozápadní Šariš apod. Základní opozici zde tvoří protiklad západního a východního areálu sledované oblasti, jak již upozornila J. Dudášová-Kriššáková.¹⁴⁵ Tyto areály však nemají mezi sebou ostrou hranici, vznikají tak svazky izolex stavějící do opozice spišská slovenská i

¹⁴⁴ „...pre uvedené ukrajinské (lemkovské) dialekty sú charakteristické mnohé javy poľskej i slovenskej proveniencie. V oblasti, kde tieto nárečia prechádzajú v súvislé ukrajinské jazykové územie, t. j. vo východnej časti, týchto javov poľského i slovenského pôvodu ubúda, resp. sa vôbec nevyskytujú.“ DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J. Východoslovenské nárečia z aspektu ukrajinsko-slovenských jazykových kontaktov. In: *Kapitoly zo slavistiky*. Prešov 2001, 75.

¹⁴⁵ Tamtéž, 63, 74-75.

rusínská nářečí proti všem východnějším, nebo spišská a šarišská proti zemplínským a užským, šarišská a zemplínská proti užským apod. Zde uvedeme nejvýznamnější slovensko-rusínské izolexy roztríděné podle jejich územního rozšíření:

1. izolexy spojující střsl. a vsl. dialekty nebo jen vsl. dialekty s celou ukrajinskou jazykovou oblastí, příp. s celým východoslovanským jazykovým areálem a ve většině případů i s polštinou:

borsuk „jezevec“, *fše / vse* „vždy“, *xmara* „mrak“, *l'es / l'is* „les“, *drabina* „žebřík“ (s nejistou územní souvislostí), *švirži / šviži / svižbij* „čerstvý (chléb)“, *smačni* „chutný“, *bočka* „sud na zelí“, *kešeň(a)* „kapsa“, *xustka (-ečka)* „šátek“, *kuric / kuryti* „kouřit“, *Rusad'le / Rusa'la* „svatodušní svátky“, *truna* „rakev“, *brud* „špína“

2. izolexy spojující střsl. a vsl. dialekty s oblastí výskytu rusínských nářečí, často s přesahem na Zakarpatí do povodí Uže a Latoryce, či ještě východněji:

furik „kolečko“, *pada* „prší“, *bars* „velmi“ (bez přesahu na východ), *jarec* „ječmen“, *hača* „hřibě“, *kocur* „kocour“, *xiža / hiža / xyža* „obytná místnost; dům“, *švabl'iki* (střsl. *švibalki*) „zápalky“, *kalap* „klobouk“, *parobok* „mládenec“, *bajusi / bavusy / bauzi* „vousy“, *plani* „špatný, zlý“ aj.

3. izolexy spojující vsl. dialekty jako celek či alespoň většinu vsl. dialektů s oblastí výskytu rusínských nářečí, často s přesahem na Zakarpatí:

šuter „štěrk“, *pl'uta* „špatné, deštivé počasí“, *jadl'ovec, jalovec* „jalovec“, *hrižaca diňa* „meloun“, *kornaz* „kanec, vepř“, *dil'e* „dřevěná podlaha“, *oblak / (v)obolok* „okno“, *lada* „truhla na šaty“, *zahlavok / zaholovok* „polštář“, *grati* „nádobí“, *vel'o* „hodně“, *pre'ignuc* „spolknout“, *d'ugov* „zátká“, *skur(k)a* „škraloup na mléce“, *tuňi* „levný“, *pripovitka* „pohádka“, *bosorka* „čarodějnice“, *ohvariac* „pomlouvek“, *zoxabic* „nechat“, *l'em / lem* „jen“, *čuxac* „drhnout podlahu“, *rajbac* „prát“

4. izolexy spojující jen část vsl. nářečí (na úrovni žup) se sousedními rusínskými:

4.1 spišské a šarišské slovenské se spišskými a šarišskými rusínskými (příp. i s goralskými): *kiara, kerul'a* „zátáčka“, *rucac* „házet“, *hrad* „kroupy (ledové)“, *pokriva* „kopřiva“, *gacek* „netopýr“, *hazina* „drůbež“, *bojisko* „humno“, *okrušin(k)i* „drobky“, *žbanek (-ok)* „džbán“, *l'axi* „šaty“, *varhi / vorhy* „rty“

4.2 šarišské, zemplínské a užské dialekty se sousedními rusínskými: *šanec* „příkop“, *kameňec* „kroupy (ledové)“, *kosmačka* „srstka, angrešt“, *bandurki* „brambory“, *(š)perhač* „netopýr“, *garadiče* „schody“, *kurastra* „mlezivo“, *kabat*

„sukně“, *valal* „vesnice“, *šumni* „pěkný“, *šor* „řada“, *krucic / krutyti* „ždímat“, *pavučajki* „řasy“

4.3 zemplínské a užské se sousedními rusínskými: *paradička* „rajče“, *komaňica* „jetel“, *črep/čerep* „střešní taška“, *pleveň / pelevňa* „stodola“, *kapurka* „branka“, *šoldra* „šunka“, *hordov* „sud na zeli“

4.4 spišské slovenské se spišskými rusínskými (a často i s goralskými): *koňičina* „jetel“, *gruľe* „brambory“, *šara* „mlezivo“, *kapel'ux* „klobouk“, *kidľa* „sukně“

4.5 šarišské slovenské se šarišskými rusínskými: *draška* „stezka, pěšina“, *prez* „přes“, *trebič* „jetel“

4.6 zemplínské slovenské se zemplínskými rusínskými: *drobisk* „drůbež“, *taj!* *taj!* „volání na kachny“, *otrusin(k)i* „drobky“, *kančov* „džbán“

4.7 užské se sousedními zakarpatskými: *xmaric še* „zatahovat se“, *forgitov* „klika“, *sudi, sudina* „nádobí“, *koršov* „džbán“, *žebeň / žebňa* „kapsa“, *Kračun* „Vánoce“, *lada* „rakev“, *klipajki* „řasy“

5. izolexy spojující jen zcela lokální nářečí, např. sotácká s nejbližšími sousedními rusínskými, nebo vsl. a rusínská nářečí na severozápadě Spiše: *bahňitki* „kočičky, rozkvetlé větvičky vrby jívy“, *liv! liv!* „volání na husy“, *kot* „kocour“, *kočerha* „pohrabáč“, *Ristvo* „Vánoce“, *bralta* „nevěsta“, *braldijan, brajdir, brajtxin* „ženich“, *teper / ceper* „ted“.

6.2. Výpůjčky z maďarštiny

Výpůjčkám z maďarštiny a němčiny ve slovenských a jihokarpatských nářečích na východním Slovensku se věnoval P. Király. Materiál čerpal z mnoha dialektologických pramenů včetně Leškovy monografie o nářečí obce Ubl'a. Dospěl k tomuto závěru: „Porovnanie výskytu maďarských a nemeckých prevzatých slov vo východoslovenských a ukrajinských, rusínských nářečiach nás opravňuje vysloviť mienku, že – až na menšie odchýlky – slovná zásoba nářečí Karpatskej kotliny v základe je jednotná. Ako vysvetlenie k tomu môže slúžiť vplyv pomerne totožného politického, hospodárskeho i kultúrneho zariadenia národov Karpatskej kotliny pred r. 1918.“¹⁴⁶

Maďarismy v jihokarpatských nářečích na území Zakarpatské oblasti v několika monografiích zpracoval P. Lyzanec. Mapy, kterými doprovodil své publikace, názorně

¹⁴⁶ KIRÁLY, P. Maďarské a nemecké slová vo východoslovenských a ukrajinských nářečiach Východného Slovenska. *Studia Russica*. 2009, 23, 55-80, 75.

ukazují, že maďarismů přibývá směrem k slovansko-maďarské jazykové hranici.¹⁴⁷ Ke stejnému závěru dochází i M. Kaprály, který v článku otištěném ve sborníku o ukrajinsko-maďarských jazykových kontaktech analyzuje maďarismy v nářečí své rodné obce Velyki Lazy¹⁴⁸.

V témž sborníku je publikována studie I. Sabadoše, podrobně analyzující maďarské přejímky v nářečí obce Sokyrnycja vokres Chust.¹⁴⁹ Sabadoš zde analyzuje přibližně 550 hungarismů, které podle něj představují 55% všech přejímek z cizích jazyků v nářečí obce Sokyrnycja. Zaměřuje se také na archaizaci a ústup výpůjček, podle autorova výzkumu mladá generace nářečních mluvčích aktivně užívá jen méně než třetinu maďarismů vyskytujících se v tradiční vrstvě nářečí.

Zde se pokusíme o diachronní analýzu maďarismů v nářečí obce Ubl'a na základě materiálu Baušenkova ubl'anského slovníku¹⁵⁰, který porovnáme s vlastními materiály z terénního výzkumu v Ubl'e, zpracovanými do ubl'anského nářečního korpusu. Mezi maďarismy budeme řadit jednak slova maďarského původu, jednak slova, u nichž předpokládáme přejetí maďarským prostřednictvím, která mohou mít původ v jiných jazycích.

Řada slov, doložených ve zmíněném slovníku, dnes již zastarala, mnohá z nich nezná ani stará generace informantů. Jiné výpůjčky z maďarštiny jsou naopak dodnes v nářečí běžné, a to i v řeči mladé a střední generace. Podle míry zachování v současném nářečí Ubl'i rozdělíme maďarismy do tří skupin – na maďarismy a) vymizelé – doložené v slovníku Baušenka, jež nezná ani nejstarší generace, příp. jim rozumí, ale nepoužívá je, b) zastaralé – objevují se v řeči staré generace (často paralelně se slovy novějšími), střední a mladá generace je obvykle nepoužívá, zástupci mladé generace jim někdy nerozumí, c) běžné i v současnosti – používají je všechny generace (nebo alespoň starší a střední generace).

¹⁴⁷ ЛИЗАНЕЦ, П. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпатья. Венгерско-украинские межъязыковые связи. Будапешт 1976.

¹⁴⁸ КАПРАЛЬ, М. Венгерские языковые единицы в речи жителей села Великие Лазы ужгородского района. In: БАРАНЬ, Є., ЧЕРНИЧКО, С., ред. Українсько-угорські міжмовні контакти: минуле і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції. / Az ukrán-magyar nyelvi kapcsolatok múltja és jelene. Nemzetközi tudományos konferencia előadásai. Ужгород 2014.

¹⁴⁹ САБАДОШ, І. Склад мадяризмів та використання їх у сучасній українській закарпатській говірці. In: БАРАНЬ, Є., ЧЕРНИЧКО, С. ред. Українсько-угорські міжмовні контакти: минуле і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції. / Az ukrán-magyar nyelvi kapcsolatok múltja és jelene. Nemzetközi tudományos konferencia előadásai. Ужгород 2014.

¹⁵⁰ СІРКА, Й., МУЛИЧАК, Й., БАУШЕНКО, А. Короткий словник говірки села Ублі. Пряшів 1999.

a) Vymizelé (v současnosti nedoložené) maďarismy: бівно, будюговы, бۇторя, гóвдош, енгедовáтi, рéндешный, гертелéмный, газóвба, гiрешный, гóрга, зачкýв, кáпча, кáльга, карiка, керелiов, керть¹⁵¹, кiфлiк, кóндаш, кондáшка, кóргель, куперлáй, лéленц, лéленча, вадáска, гелевáтый, гéлево, мéргешный, герéнда, лiгiнь, вiлáгi, шутамiнi.

b) Maďarismy, jež řadíme mezi nářeční archaismy, např.: /ba'racka, bi'zovno, bo'ganči, boč'kory, 'brovza, hor'duv, 'kabat (ve významu ‚sukně‘), kan'tar', 'kavij, 'livča, 'lujtra, kete'fiji, 'kîflik, rese'l'uv, sekves'taş, 'talaš, vako'vati, žobo'lovka (Str.), 'varoš/.

c) Maďarismy dodnes běžné, např.: /'balta, bano'vati, 'bet'ar, bi'tanga, biro'vati, bîzo'vati sa, bečalo'vati (sa), bo'grejda, 'gal'îr, ga'radiči, hati'žak, 'hurka, 'kapčati, ka'pûra, 'kočik, ko'maşn'î, ko'sarik, kur'tyj, 'leveš, 'pul'ka, tenge'rica, 'tepša, 'fajta, 'falatok, 'fînža, žy'van, 'segîn', segî'n'atko, se'renča, serenč'livyj, šan'dar', šato'vati, šor, 'šovdra, 'šovgor, vi'gan/. Překvapivé není používání slov maďarského původu, která fungují ve slovenštině: /'pohar, 'čižmy, 'gazda, 'gombička, grof, 'kaš'îl', 'kefa, so'mar, 'xotar'/.

Je pochopitelné, že zanikla či se archaizovala řada názvů pro dnes vymizelé realie: ba'gov, бiрош, дéреш, 'žûpa aj., mnohá slova spojená s pastevectvím: бойтáр, югáс, кóндаш, slova maďarské administrativní terminologie: behi'vuv, bi'ruv. Četné jsou i případy, kdy byl maďarismus vytěsněn novou přejímkou ze slovenštiny, např.: 'nabîtok ('butor'a), pol'o'vačka (va'daska).

Nyní představíme všechny maďarismy, získané excerpcí ze slovníku nářečí obce Ubľa¹⁵². Uvádíme podobu slova a jeho překlad do ukrajinštiny podle tohoto slovníku (zachováváme transkripci použitou ve slovníku, deriváty uvádíme pod jedním heslem), dále maďarskou podobu slova a jeho význam¹⁵³ a doklad slova z vlastního materiálu z výzkumu v obci Ubľa, případně ze sousedních obcí.

1. БАВУ́ОСЫ вуса, БАВУСА́ТЫЙ вусатий; bajusz ‚vous‘, **ba'vûsy** ‚knír‘
2. БАЃÓВ жевальний тютюн (Rejzek hledá souvislost s maď. bagó ‚sova‘, Rejzek, 66)
3. БАЛТА сокира; balta ‚sekyra‘; **'balta, 'balt'a** ‚sekyra‘
4. БАНОВА́ТИ шкодувати, каятися; bán ‚litovat, kát se‘; **bano'vati** ‚litovat‘

¹⁵¹ Slovo *kert* v našem materiálu použil informant staré generace z Malého Berezného.

¹⁵² СІРКА, Й., МУЛИЧАК, Й., БАУШЕНКО, А. *Короткий словник говірки села Ублi*. Пряшів 1999.

¹⁵³ Pro určení maďarské předlohy slova byly použity různé prameny (Király 2009; Капраль 2014; Лизанец 1976; Сабадош 2014), podoba zdrojového slova a jeho význam jsou obvykle uvedeny podle maďarsko-českého překladového slovníku, HRADSKÝ, L. A KOL. *Maďarsko-český slovník*. I. A – K. II. L – Zs. Praha 2003.

5. БАРА́ЦКА абрикос, БАРАЦКО́ВЫЙ абрикосовий, БАРАЦКУ́ВКА ,горілка-абрикосівка‘; sárgabarack, kajszibarack ,меру́нка‘; **ba'racka** (též ma'ʁul'a) ,меру́нка‘
6. БАРНА́СТЫЙ смуглявий, брунастий; barnás ,hnědavý, nahnědlý‘
7. БА́РШАН оксамит; bársony ,samet‘ (turkického původu)
8. БЕ́ГІВУВ ,повістка про позов в армію‘; behívó ,povolávací‘, behívóparancs ,povolávací rozkaz‘; **'behivuv** ,povolávací rozkaz‘ (slovo použil informant staré generace ze Strihovce)
9. БЕ́ТЯР шибеник, бешкетник, БЕТЯРІ́СКО пустун, шибеник; betyár ,zbojník; ničema, darebák; nezbeda, uličník‘; **'bet'ar** ,nezbeda, uličník‘ (v maď. výpůjčka z bulh. nebo srb., zde z tur. bekâr ,svobodný (nežonatý)‘, z pers. bī kār ,bez práce‘)
10. БЕЧАЛОВА́ТІ поважати, шанувати, доглядати, БЕЧЕЛОВА́ТІ СА взаємоповажати, шанувати; becsül ,ctít, vážit si‘ (od becs ,hodnota, cena‘); **bečalo'vati**; **bečalo'vati sa** ,opatrovat se; dbát o sebe (přehnaně)‘
11. БІ́ВНО удосталь, доволі, багато; bőven ,hojně, bohatě‘ (z turk. jazyků)
12. БІЗОВА́ТІСА сподіватися, надіятися, покладатися, ЗБІЗОВА́ТІСА надіятися; bíz ,svěřit, svěřit se, spolehnout se‘, bízik ,důvěřovat, věřit‘; **bizo'vati sa** ,spoléhat se, troufat si‘ (možná přejato přes rum. *bizuí* ,být schopen, odvážit se‘)
13. БІЗО́ВНО певно, напевно; bizonyos, biztos ,jistý, určitý‘; **b'izovno** ,jistě, určitě‘ (doloženo v řeči nejstarší generace)
14. БІРОВА́ТІ могли, бути в стані; bír ,moci, být s to, dokázat, stačit‘; **biro'vati** ,moci, být schopen‘
15. БІ́РОШ сільськогосподарський наймит; béres ,pacholek, čeledín‘
16. БІРУ́В староста села; bíró ,soudce; rychtář‘; **'bi'ruv** ,starosta (dříve)‘
17. БІТА́НГА пустун, шибеник; bitang ,darebák, ničema‘, **bi'tanga** ,rošťák, uličník‘ (ze sthn. būtunge ,kořist‘, příbuzné je stdn. būte ,výměna, dělení‘, (ūt)būten ,dělit kořist‘, nhn. Beute ,válečná kořist‘)
18. БО́ГАНЧІ черевики; bakancs ,baganče (těžká, pracovní bota)‘; **bo'ganči** ,boty (pracovní)‘ (stará generace)
19. БО́ЙТАР помічник пастуха; bojtár ,pasák (bačův a valachův pomocník)‘
20. БОСО́РКАНЯ ,відьма‘, БОСО́РЧІТІ ,чарувати, чаклувати‘; boszorkány ,čarodějnice‘, **bosor'kan'a**, **bo'sorka** ,čarodějnice‘; **boso'riti** ,čarovat‘

21. БОЧКО́РЫ постоли; bocskor ,opánek, krpes‘, **boč'kory** ,krpce (jednoduchá obuv z kůže)‘
22. БРÓВЗА сода; (dial.) bróуza ,sodovka‘ [Lyzanec: 1976, 581], **'brovza** ,jedlá soda‘
23. БУДЮГО́ВЫ жіночі спідні; bugyogó ,crčivý; tryskavý; šaravary‘
24. БУ́НДА тепла куртка (шкіряна), жіночий кожух; bunda ,kožich‘
25. БУ́ТОРЯ меблі; bútor ,nábytek‘; **'butor** (jako archaismus v M. Berezném)
26. ВАДÁСКА (заст.) полювання; vadászik ,lovit‘, vadászat ,lov‘
27. ВАКОВА́ТИ штукатурити, ВАКО́ВКА штукатурка; vakol ,omítat‘, vakolat ,omítka‘; **vako'vati** ,omítat‘
28. ВАЛÁЛ село, ВАЛÁЛЬСКОЙ урбарське, сільське майно, ВАЛÁЛЬШИНА урбаріат, falu (stmad'. valál) ,vesnice‘. Dnes se v Ubl'e užívá téměř výhradně lexému *se lo*, výraz *va tal* je obvykle vnímán jako prvek nářečí sousedních obcí.
29. ВАЛÓВШНИЙ здатний, здібний, НЕВАЛÓВШНИЙ нікудишній; való ,skutečný, opravdový; vhodný‘, **va'lovšnyj** ('xlopec') ,schopný, šikovný‘ (M. Bereznyj), **neva'lušnyj** ('pivo) ,nekvalitní‘ (M. Bereznyj)
30. ВА́ЛУВ валів, ВА́ЛОВЧАТА жолобки; vályú ,žlab na krmení n. napájení dobytka‘; **'val'uv** ,koryto‘ (z turk. jazyků)
31. ВА́РОШ (заст.) місто, város ,město‘; **'varoš** ,(nejbližší) město‘ (v Ubl'e se obvykle používá pro Sninu, v Malém Berezném pro Užhorod)
32. ВЕРБУ́НКОШ вербувальник; verbunkos ,verbít‘ (z něm. Werbung)
33. ВІГÁН плаття; (dial.) vigán, vigánóу, viganóу ,dámské šaty‘ [Lyzanec, 1976, 443]; **'vi'gan, vi'ganča** ,šaty‘
34. ВІЛÁГІ добре життя; világ ,svět‘
35. ВОРГО́НА бузок; orgona ,šefík‘
36. ГАЗÓВБА половник, місце для полови; hazóba?
37. ГА́МШНИЙ фальшивий, брехливий, неслухняний, hamis ,falešný, lživý‘, (ze střhn. hemisch, hamisch; Rejzek)
38. ГАРА́ДІЧІ сходи; (lid.) garádics ,schod, schody‘; **ga'radiči** ,schody‘
39. ГАТИЖА́К наплечник; hátizsák ,batoh‘; **hati'žak** ,batoh‘
40. ГЕРТЕЛÉМНИЙ раптовний, несподіваний; hirtelem ,náhlý‘
41. ГІРЕШНИЙ відомий; híres ,slavný, věhlasný‘
42. ГО́РГА вудка; horgász ,rybář‘, horgászbót ,rybářský prut‘

43. ГОРДУВ велика діжка; hordó ‚sud‘. Ve starší vrstvě ubl'anského nářečí se zjevně významově rozlišovaly výrazy *hor'duv* ‚velký sud‘ a *bočka*, *bočča* ‚menší soudek‘. Dnes je slovo *hor'duv* vnímáno jako archaismus: /dako'li tu byv hor'duv | to je 'jinšoj/, nebo jako prvek jiného nářečí: /'bočča na ka'půstu my tu 'hvarime || 'vni hor'duvčata/ (v Uliči).
44. ГУ́НЦУТ шибеник, пустун, жартівник; huncut ‚čtverák, šibal, nezbedník‘, (z něm. Hundspfott)
45. ГУ́РКА ліверна ковбаса; májas hurka ‚jitrnice‘, véres hurka ‚jelito‘; **'hurka** ‚jitrnice, jelito‘
46. ГА́ЗДА господар, ГАЗДЫ́НЯ господиня; ГАЗДОВА́ТИ господарювати, ГАЗДУ́СТВО господарство; gazda (ze slovan. gospod-), **'gazda** ‚hospodář; manžel‘, **gaz'dyn'a** ‚hospodyně‘, **gazdo'vati** ‚hospodařit‘, **gaz'dustvo** ‚hospodářství‘
47. ГА́ЛІР комір, gallér ‚límeč‘, **'gal'îr** ‚límeč‘
48. ГЕ́ЛЕВА́ТЫЙ пузатий, ГЕ́ЛЕВО черево, пузо; nejasné, možná z mad. gelyva ‚vole‘
49. ГЕ́РЕНДА головна балка на стелі в старих будинках; gerenda ‚trám, kláda, břevno‘
50. ГІ́РШЛ'І крупи з ячменю; gersli (vulg.) ‚ječné kroupy‘ (z něm. e Gerste ‚ječmen‘); **'geršl'î** ‚ječné kroupy‘
51. ГО́ВДОШ бідняк, сірохман; koldus ‚žebrák, ubožák‘
52. ГО́МБІЧКА гудзик; gomb, gombocska ‚knoflík‘, **'gombîčka** ‚knoflík‘
53. ГРО́Ф граф; gróf ‚hrabě‘; **grof** ‚hrabě, gróf‘
54. ГУНА́РЬ гусак; gúnár ‚houser‘
55. ДЕ́РЕШ стіл, на якому виконували кару палицями; deres ‚mrskací lavice‘
56. ДОГА́Н тютюн; dohány ‚tabák‘; **do'han** ‚tabák‘
57. ДУ́ГОВ корок; dugó ‚zátká‘; **'d'ugov** ‚zátká‘
58. ЕНГЕ́ДОВА́ТИ простити, пробачити, ПОСНГЕ́ДОВА́ТИ подарувати, простити; enged ‚svolit, ustoupit‘
59. ЖУ́ПА солом'яне покриття на хаті, вязанка соломи (сніп) для покриття даху; zsúp [Lyzanec: 1976, 597]; zsúpfedelű ‚doškový‘ (střecha); **'župa** ‚došek‘
60. ЖЫВА́Н злодій, розбишака, розбійник; zšivány ‚zbojník; lupič; darebák; nezbedník‘; **žy'van** ‚zbojník; darebák‘

61. ЖОБОЛÓВКА носова хустина; zseb ‚kapsa‘, (dial.) zsebbevalóu [Lyzanec: 1976, 597]; ‚kapesník‘; **žebo'lovka** ‚kapesník‘ (obvykle vrec'kovka, ka'pesnik)
62. ЗАЧКЎВ кисет для тютюну з котячої шкіри; zacskó ‚pytlík, sáček‘
63. ЗУНОВА́ТІСА набриднути, спротивитися; megun, beleun ‚omrzet‘, **vno'vati sa** ‚omrzet‘
64. КА́БАТ широка жіноча сукня; kabát ‚kabát‘, dial. ‚sukně‘; **'kabat** ‚kabát; starý typ sukně‘
65. КА́ВІЙ кава; kávé ‚káva‘; **'kavij** (zřídka, běžně: 'kava)
66. КА́ЛЬГА буржуйка, залізна піч; kályha ‚kamna‘; **'kal'ha** ‚kamna‘
67. КА́НТАРЬ вуздечка на коня; kantár ‚udidlo‘; **kan'tar'** ‚udidlo‘
68. КА́НТОЧКА глечик на молоко; kanna ‚bandaska, konvice‘, (dial.) kanta ‚plechová nádoba válcovitého tvaru o obsahu 2 – 4 l‘ [Lyzanec, 1976, 600]; **'kant'a** ‚plechová nádoba na mléko‘
69. КА́НЧЎВ глечик на воду; kancsó ‚džbán‘
70. КАПЎРА ворота, КАПЎРКА хвіртка; kapu ‚brána‘; **ka'púra** ‚vrata‘, **ka'púrka** ‚branka‘
71. КА́ПЧАТИ запинати, ЗАКА́ПЧАТИ запнути; КА́ПЧА застіжка на одягу, приколка на волосся; kapcsol ‚spojit‘; **'kapčati** ‚zapínat, zapojovat‘, **za'kapčati**, **na'kapčati** ‚zapnout, zapojit, připevnit‘, **ros'kapčati** ‚rozepnout‘
72. КА́РІКА кільце, обруч, КА́РІЧКА танець; karika ‚kruh; obruč‘; **ka'ríčka** ‚kolový tanec‘
73. КА́ШТІЛЬ палац, замок; kastély ‚zámek, zemanské sídlo‘; **'kašt'íl'** ‚zámek‘
74. КЕРЕЛЮ́В польовий сторож; kerelő od keres ‚hledat‘?
75. КЕРТЬ (заст.) город, панський сад; kert ‚zahrada‘. V Ubl'e nedoloženo, slovo *kert'* však použil informant staré generace z Malého Berezného.
76. КЕТЕФІ́Й вуздечка з мотузків; kötőfék ‚uzda‘; **kete'fiji** ‚uzda‘
77. КЕ́ФА шчітка; kefe ‚kartáč, štětka‘, **'kefa** ‚kartáč‘
78. КІСА́СОНКА заст. панночка; kisasszony ‚slečna‘
79. КІ́ФЛІК рогалик; kifli ‚rohlík‘
80. КО́НДАШ свинопас, КОНДА́ШКА дружина свинопаса; konda ‚stádo vepřů‘, kondás ‚pasák vepřů‘
81. КО́НТЯ ‚заплтетене й косою скручене на заді голови волосся жінки‘; konty ‚drdol‘; **'kont'a** ‚drdol‘
82. КО́РГЕЛЬ залицяльник; korhely ‚hýřil, piják‘

83. КОРМАНЬ руль; kormány ,kormidlo; vláda‘; **'korman'** ,volant‘
84. КОРЧÓЛЫ карчуги, сани, ГАРДЖÓЛ'І дитячі сани; korcsolya ,brusle‘
85. КОРШЎВ; карафа, обплетена лозиною; korsó ,džbán‘
86. КОСТ харч, страва, КÓСТАШ харчівник, КОСТУВÁННЯ харчування; koszt ,strava‘
87. КОШАР кіш, КОШАРІК кошик; kosár ,koš, košík‘; **košarik** ,košík‘
88. КОЧ карета, КÓЧІК дитячий візок, КОЧІКАРНЯ місце для колясок, КÓЧІКОВАТІ возити дитину у візочку; kocsí ,kočár vűz‘, gyermek kocsí ,dětský kočárek‘, kocsikázik, kocsizik ,projíždět se kočárem‘; **koč** ,kočár‘, **'kočik** ,kočárek‘
89. КÓЧІШ візник; kocsis ,kočí, vozka‘
90. КОЧАНІНА холодець; kocsonya ,huspenina, sulc; rosol, aspic; želatina‘
91. КУПЕРЛАЇ будинок розпусти; kupleráj ,nepořádek, binec‘
92. КУРТЫЙ короткий; kurta ,krátký‘; **kur'tyj** krátký
93. ЛÁМПАШ ліхтар; lámpás ,svítlna, lucerna‘ (přes latinu z řečtiny); **'lampaš**, **lam'paš's'ik** ,lucerna‘ (Str.)
94. ЛАНЦ ланцюг, ЛАНЦÓК ланцюжок; lánc ,řetěz‘ (z něm.), **lanc**, **lan'cok** ,řetěz‘
95. ЛÉВЕШ суп з картоплі; leves ,polévka‘; **'leveš** ,polévka z brambor zahuštěná jíškou a smetanou‘
96. ЛÉЛЕНЦ притулок для дітей-сиріт; ЛÉЛЕНЧА дитина з притулку; lelenc (zastar.) ,nalezenec‘
97. ЛІВЧА люшня, частина воза; löcs ,líšeň‘ (z něm. Leuchse); **'livča** ,líšeň‘
98. ЛІГІНЬ парубок; legény ,mladík, mládenec‘
99. ЛІНЧА віка; lencse ,čočka‘
100. ЛÓВРАНОК закуска перед полуднем; (dial.) lóránt¹⁵⁴ ,svačina‘; **'lov'ranok** ,svačina‘ (jen stará generace, běžně *de's'ata*)

¹⁵⁴ Etymologie maďarského slova, stejně jako slovenského *olovrant*, nemá jednotný výklad. F. Ryšánek spatřoval původ slovenské i maďarské podoby v něm. nář. Halberabend (halwrabnd, holwrabnd), RYŠÁNEK, F. Olovrant, havránka. *Naše řeč*. 1935, 19 (6-7), 289-294. Tento výklad maďarské podoby *lóvránt* přijímá i maďarský etymologický slovník (Benkő, 1970, 789). Š. Ondruš předpokládá vývoj všech slovenských nářečních podob z nedoloženého *ovrat*, které mělo znamenat ,obrat slunce po poledni‘ (z liptovských a spišských nářečí je doložena podoba *ovrant*) a maďarskou podobu za přejímku ze slovenštiny, ONDRUŠ, Š. Obed, olovrant a svačina. *Slovenská řeč*. 1983, 48 (5), 257-267.

101. ЛУЇТРА драбиноподібна бочниця на возі, ЛУЙТ'РЯНИК віз драбиняк;
létra ,žebřík'; **'lujtra** ,žebřina, **lujtra'nik** ,žebřiňák'
102. ЛУКСУШ люксус, розкіш; luxus ,luxus'
103. ЛУЦЕРНА (бот.) люцерна посівна; lucerna ,vojtěška' (něm. e Luzerne);
lu'cerna ,vojtěška'
104. МАРГА бидло, скотина, худоба; marha ,hovězí dobytek, skot'; **'marha**
,dobytěk' (N. Sed.)
105. МЕРГЕШНИЙ уїдлиий, дошкульний; mérges ,jedovatý; rozzlobený'
106. МУЛАТОВАТИ пиячити; mulat ,bavit se, veselit se, hýřit'
107. МУЛАТЧАГ гулянка, пиятика; mulatság ,zábava'
108. НАДРАГУЛЯ (бот.) беладонна (Atropa beladonna); nadragulya ,rulík
zlomocný'; **nadra'gul'a** ,rulík zlomocný'
109. НАРАНЧ (бот.) помаранч; narancs ,pomeranč'
110. НОВТА мелодія; nóta ,píseň; nápěv, melodie'
111. ОЛДОМАШ могорич; stmad'. oldumas [Király, 2009, 57]
112. ОРЕНДАШ орендар; árendás ,pachtýř, nájemce'
113. ПАГЛОВАТИ вартувати; páhol ,mlátit, třískat (holi)'
114. ПÁДЛАШ засідка; padlás ,půda (domu)'
115. ПАЙТАШ (заст). друг, приятель; pajtás ,kamarád, kumpán'
116. ПАЛАЧІНКА млинець; palacsinta ,palačinka', **pala'činka** ,palačinka'
117. ПАЛАЧІНТУВКА сковорода; (dial.) palacsintavas ,pánev, na které se smaží
palačinky' [Lyzanec, 1976, 615]; **palačín'tovka** ,pánev'
118. ПÁМУТ бавовна; pamut ,bavlna'; **'pamut** ,bavlna; bavlněné nitě'
119. ПАНТЛІК стрічка; pántlika, pántli ,stužka, mašle' (z něm. Bändel)
120. ПАПЛАН ковдра; raplan ,ložní přikrývka'; **'paplan** ,přikrývka'
121. ПАПРІГА, paprika ,paprika' (ze s./ch. *paprika*, od *papar* ,pepř'); **pap'riga**
,paprika'
122. ПАПРІГÁШ угор. страва, приправа з перцю; paprikás ,paprikový guláš'
123. ПАЦ маринад; rác ,lák, nálev, marináda'
124. ПІПКА люлька; pipa ,dýmka, lulka'; **'pîpka** ,dýmka' (stará generace)
125. ПОГАР склянка, ПОГАРЧА чарка; pohár ,sklenice'; **'pohar** ,sklenice'

126. ПОКРІЙДА прикраса дружбів та молодого на костюмі; bokréta ,kytice‘, (srovnává se s bokor ,keř‘); **bo'grejda** ,ozdobná kytička na obleku ženicha a družbů‘
127. ПО́НЬВА велика плахта н возі; ponyva ,plachta, celta‘
128. ПРІ́МАШ перший скрипаль в циганському оркестрі; prímás ,(cikánský) primáš‘
129. ПРОБАТОРІ́ТИСА прокинутися; bátorít ,povzbuzovat‘
130. ПУ́ЛЬКА індик; pulyka ,krůta‘; **'pul'ka** ,krůta‘
131. РЕ́НДЕШНЫЙ охайний, порядний; rendes ,pořádný, řádný, slušný‘
132. РЕСЕЛІ́ОВ терка; reszelő ,struhadlo‘; **rese'l'uv** ,struhadlo‘
133. РЯ́НДА ганчірка, РЯ́НДЯ мотлох, дрянтя; rongy ,hadr‘, **'r'anda**, **'r'andočka** ,hadr, hadřík‘
134. САБУ́В кравець; szabó ,krejčí‘
135. СА́КАСТ місце в пелевні (боїську) на сіно; szakasz ,úsek, oddíl‘; **'sakast** ,část stodoly, kam se svázelo seno‘
136. САНОВА́ТИ шкодувати, жаліти, співчувати; szán ,litovat, soucítit‘
137. СЕРІ́НЧА щастя; szerencse ,štěstí‘; **se'renča** ,štěstí‘, **serenč'livyj** ,šťastný‘
138. САРСА́Н інструменти, знаряддя; szerszám ,nářadí‘; **ser'sam** ,nářadí‘ (Str.)
139. СІ́ГІНЬ бідолаха, неборак; szegény ,chudák (nemajetný)‘, **'segîn'**, **seg'i'n'atko** ,chudák, ubožák‘
140. СІВАРНІ́ЧКА мундштук; szivar ,doutník‘
141. СІНАШУ́В місце в стодолі для сіна; szénás ,na seno, se senem, naložený / pokrytý senem‘; **sîna'suv** ,seník‘
142. СІГО́ТТЯ верба прутова; СІГОТІ́ННЯ заросли прутової верби; stmad'. szigeti (mad'. szigeti ,ostrovní‘); **si'hot'a** ,proutí‘
143. СОКА́ЧКИ весільні кухарки; szakács ,kuchař‘
144. СОМА́Р осел, дурень; szamár ,osel‘; **so'mar** ,osel‘, **soma'rina** ,hloupost‘
145. ТА́ЛАШ поличка, (dial.) tálas ,police na nádobí‘; **'talaš** ,police na hrnce‘
146. ТА́ЛПА підешва; talp ,podrážka; chodidlo‘; **'talpa** ,podrážka‘
147. ТА́НЯР тарілка; tányér ,talíř‘, **'tan'ar** ,talíř‘
148. ТА́РЦА портсигар; tárca ,náprsní taška, tobolka, tabatěrka‘
149. ТЕ́МЕТІ́ОВ кінський цвинтар; temető ,hřbitov‘; **teme't'uv** ,židovský hřbitov‘
150. ТЕНГЕ́ЛЬ частина воза, вісь; tengely ,osa; náprava‘; **'tengel'** ,náprava, osa‘

151. ТЕНГЕРІЦА кукурудза, ТЕНГЕРІЧАНЫЙ кукурудзяний, (dial.) *tengeri* ‚kukuřice‘; **tenge'rica** ‚kukuřice‘, *tengeri'čanyj* ‚kukuřičný‘
152. ТЕПША панівка з бляхи для печення солодоців, хліба; *tepsi* ‚plech na pečení‘; **'tepša** ‚plech na pečení‘
153. ТЕРКЕЛЯНКА самогон з виноградного соку, виновиця; dial. *törköj* ‚zbytky po vylisování vinných hroznů‘
154. ТІЙКА (заст.) зошит; ; **'tejka** ‚sešit‘
155. ТІНТА чорнило; *tinta* ‚inkoust‘
156. ТОПАНКА черевик; **to'panki** ‚boty‘
157. ФАЙТА рід, порода, вид, сорт; *fajta* ‚druh, odrůda‘, **'fajta** ‚rodina; odrůda‘
158. ФАЛАТ шматок, кусок, ФАЛАТОВАТИ шматувати; **'falat**, **'falatok**, **'falatča** ‚kus, kousek‘
159. ФАНКА пончик; *fánk* ‚koblih‘; **'fanki** ‚koblihy‘
160. ФАРГІУТУВ закладка на дверях; *fargitó*
161. ФІЙÓВКА шухляда; *fiók* ‚zásuvka‘
162. ФІНДЖА горнятко (на каву); *findzsa* ‚porcelánový hrnek‘; **'finža** ‚hrnek‘
163. ФІШКАРІШ адвокат; *fiskális* ‚advokát‘
164. фіякер дрожка
165. ФОРГІТУВ клямка; *forgató(kar)*, dial. *forgatóу*; **forgi'tuv** ‚klika‘ (slovo dnes aktivně nepoužívá ani stará generace)
166. ФРАС чорт; dial. *frász* ‚čert‘ (z něm. *fressen*); **fras** ‚čert‘, **do 'frasa** ‚k čertu‘
167. ФЎНДОШ будівельна ділянка; (dial.) *fundus* ‚pozemek; základy (domu); dům se všemi hospodářskými budovami‘; **'fundoš** ‚pozemek‘
168. ХОСЕН користь, ХОСНОВАТИ користати, вживати, ВБІХОСНОВАТИ використати; *haszon* ‚užitek‘; **xo'sen** ‚užitek‘, **xosno'vati** ‚používat‘
169. ХÓТАРЬ поле, земля, що належить одному селу; *határ* ‚hranice, mez‘; **'xotar'** ‚obec s pozemky‘
170. ЦІМБÓРА цімборовати; *cimbora* ‚kamarád, přítel‘ (v Ubl'e zaniklo, v M. Ber. dodnes běžné: **'cîmbor**, **'cîmborka**)
171. ЧАВАРГОВАТИ вештатися, волочитися, гуляти; ЧАВАРГОШ гультай; *csavargó* ‚tulák‘, **jti na ča'vargi** ‚jít se toulat‘, **ča'vargoš** ‚tulák‘
172. ЧАКЛОВАТИ спевнювати бокові дошки на возі; *csáklya* «(2.) жердь, которой (...) скрепляют ящик телеги при большой поклаже»
173. чакув капуцня *csuklya* *csákóу* vůl s dozadu zakroucenými rohy

174. чап'ув? ручка що вбивалася до бочки csap – kohoutek, pípa, čep
175. ЧЕЛУЇВ сітка на ловлення риби; csaló ,podvodný, ošidný‘
176. ЧІЖМЫ чоботи; csizma, dial. csizma ,vysoké boty, holínky‘; **'čižma** ,holínka, kozačka‘
177. ЧОЛОМА́ДА мариновані, порізані на шматки і змішані огірки, зелені помідори, цибуля, капуста та інш.; csalamádé ,směs nakládané zeleniny‘
178. ЧОПНА́РЬ шинкар; хто на весіллі (на хрестинах) наливає горілку; ЧОПНА́РІТІ розливати напої (горілку в корчмі, на весіллі); csap ,zátka‘
179. ЧО́ТІК (заст.) дротяна шпілька до волосся; csat ,sponka do vlasů‘
180. ШАНДА́РЬ жандарм, поліцайт; csendőr ,četník‘; **šan'dar'** ,policista‘
181. ШАРА́ГЛ'І носильки, нари; saraglya, saroglya ,šragle, šarake; nosítka; žebřina, jesle‘
182. ША́РКАН sárkány ,drak‘; **'šarkan** ,drak‘
183. ША́ТЕР шатро; sátor ,stan‘, **'šator** ,stan‘
184. ШАТОВА́ТІ спішити, поспішати; siet ,spěchat‘; **šato'vati** ,spěchat‘
185. ШЕ́РБЛІК нічник; (vulg.) serbli ,nočník‘
186. ШО́ВГОР шурин, швагер; sógor ,švagr‘; **'šovgor** ,švagr‘, **šovg'ryn'a** ,švagrová‘
187. ШО́ВДРА шинка; dial. sóudar ,šunka‘ [Lyzanec, 1976, 639]; **'šovdra** ,šunka‘
188. ШОР рядок; черга; порядок; sor ,řada, řádek‘; **šor** ,řada, řádek‘
189. ШПА́РГА мотузок; dial. spárga ,provaz‘ [Lyzanec, 1976, 639];
190. ШУТАМІ́Н'І ласощі; sütemény ,zákusek‘
191. Ю́ГАС вівчар, пастух овець, чабан, ЮГАСІ́ТІ працювати югасом; juhász ,ovčák, pastýř ovcí‘

Dalšími maďarismy, které se vyskytly v materiálu z vlastního výzkumu v Ubľe a nejsou doloženy v Baušenkově slovníku, jsou *sekves taš* ,exekutor‘ a *šoxtaš* ,zvyk‘ (z maď. szokni ,mít ve zvyku‘, szoktatni ,zvykat si‘).

V Baušenkově slovníku se nachází také značné množství slov, jejichž etymologický původ je nejasný, např. *бігáрь* ,палиця‘, *боголярь* ,гаманець‘, *гáча* ,жеребча‘, *гачу́вр* ,молодий жеребець‘, *гóвгирь* ,вовколак, мовчун‘, *кóрнас* ,кнур‘, *морынгіль* ,мурашка‘; *хáрный* ,чистий, охайний‘ aj.

6.3. Výpůjčky z němčiny

Zde se pokusíme uvést všechny pravděpodobné germanismy, získané excerpací z téhož slovníku nářečí obce Ubl'a¹⁵⁵. Ke germanismům budeme opět řadit jednak slova německého původu, jednak slova, u nichž lze předpokládat přejetí prostřednictvím němčiny (např. z latiny nebo francouzštiny). Uvádíme podobu slova a jeho překlad do ukrajinštiny podle Baušenkova slovníku, dále německou podobu slova a obvykle i jeho význam podle německo-českého slovníku¹⁵⁶, případně doklad slova z vlastního materiálu z výzkumu v obci Ubl'a, zcela výjimečně ze sousedních obcí.

1. АБШТОК дерев'яна частина воза, посередині видовблена у формі жолобка, в яку вкладають вісь; *Abstock?
2. БІЛЬОВАТИ прасувати; bügeln; **bîgl'o'vati** ,žehlit' (na ústupu)
3. БІЛЯСЬ праска; s Bügeleisen, **'bîgl'ajs** ,žehlička'
4. БЛАЙВАС олівець; bav.-rak. r Bleiweiß; **'blajvas** ,tužka'
5. БРІЗЛ'І товчені сухарі; r Brösel
6. ВАРУНОК попередження; e Warnung
7. ВАРШТАК тиски (столярний верстак); e Werkstatt
8. ВАСЕРВАГА водовага; e Wasserwaage
9. ВЕРЦАЙГ інструмент; знаряддя; s Werkzeug
10. ВАНДРОВАТИ мандрувати, ВАНДРІВНИК мандрівник, ВАНДРІВКА мандрівка; wandern
11. ВАРТА цінність (нич не варта!); wert ,cenný, hodnotný'; **'varta** ,má cenu' (ci 'varta 'dovho 'žyti?)
12. ВІНКИЛЬ кут; тип будинку; r Winkel ,úhel; kout'
13. ГАЙЦЕР кочегар; r Heizer ,topič'
14. ГАМ гальмо на возі, ГАМУВНІК пристрій для гальмування, ГАМОВАТИ гальмувати, ЗАГАМОВАТИ загальмувати; hemmen; **hamo'vati** ,brzdit', **hamuv'nik** ,řetěz, kterým se brzdil vůz'
15. ГАМЕР великий молот; r Hammer ,kladivo'
16. ГАНДЛЮВАТИ торгувати, гандлювати; handeln

¹⁵⁵ СІРКА, Й., МУЛИЧАК, Й., БАУШЕНКО, А. *Короткий словник говірки села Ублі*. Пряшів 1999.

¹⁵⁶ SIEBENSCHIN, H., red. *Německo-český slovník / Deutsch-tschechisches Wörterbuch*. Praha 1988. Význam uvádíme zejména v případě, že je odlišný od významu doloženého v ubl'anském slovníku; při synonymii a polysémii vybíráme ekvivalent nejbližší významu doloženému v Ubl'e.

17. ГАНДЛЯРЬ торговець; r Händler
18. ГАРІНГИ оселеді; r Hering
19. ГАРНАГЛЯ шпилька до волосся; r Haarnagel
20. ГРУНТ земля; причина; r Grund
21. ГУБЛЬОВАТИ стругати, шліфувати дошку; hobeln
22. ГАНОК веранда, ганок; r Gang; **'ganok** ,zastřešené zápraží‘
23. ГЕРОК піджак; r Gehrock; **'gerok** ,sako‘ (stará generace)
24. ГРАЙЦАРЬ крейцар, загальна назва грошей; r Kreuzer
25. ГРАТТЯ кухонний посуд; s Gerät ,přístroj, nářadí‘; **'grat'a** ,nádobí‘
26. ГРИС манна каша; r Grieß ,krupice‘ (rum. gris ,krupice‘); **gr'i'sova mu'ka** ,krupice‘
27. ГРІФЛІК (заст.) грифель для писання на таблі (грифельній дощечці); r Griffel ,pisátko‘
28. ГРУМБУХ земельна книга; s Grundbuch
29. ДЕКА ковдра, стеля у підвалі; e Decke; **'deka** ,přikrývka‘
30. ДІЛЯ дерев'яна підлога з дощок, ДІЛЬОВАТИ класти дерев'яну підлогу; e Diele ,prkno; předsín‘; **'dyl'a** ,dřevěná podlaha ve stáji‘ (Kol.)
31. ДІРЕК прямо, безпосередньо; direkt
32. ДРИШЛЯК друшляк; r Durchschlag
33. ДРУ^ОК дишель; r Druck?; **drúk** ,oj‘ Vasmer – psl.
34. ДРУ^ОТ дрiт, ДРУ^ОТАРЬ (заст.) дротар; r Draht
35. ЖЕМЛІК маленька булочка круглої форми; e Semmel
36. ЗАВАРОВАТИ охоронити, зберегти (Боже заваруй!); warnen; **'varovati sa** (čol'ho) ,vyhýbat se; chránit se (před)‘
37. КАЛАРАБ (бот.) каляріпа, кольрабі; r Kohlrabi
38. КАПСЛЯ капсель; e Kapsel
39. КАРТКА поштова листівка; e Karte
40. КАСАРНЯ казарма; e Kaserne
41. КЕЛЬТОВАТИСА витрачатися, ПОКЕЛЬТОВАТИ(СА) витратити(ся), КІЛЬЧІК витрати, s Geld
42. КЕРЬОВАТИ керувати; kehren ,obracet‘
43. КЛЬОЦ клець, колода; r Klotz ,špalek‘
44. КОШТ ціна; kosten ,stát (o ceně)‘
45. КОШТОВАТИ коштувати їжу; kosten

46. КЎКЕР бінокль, r Gucker ,kukátko (divadelní)‘
47. КУНШТ штука, майстерність; e Kunst
48. КЎРШМІТ ветеринар; r Kurschmied
49. КЎФЕР валіза, podle ESUM přes pol. z něm. Koffer
50. ЛАГЕР табір; s Lager
51. ЛАЙБІК жилет, лейбік; s Leibel
52. ЛАРМОВАТИ здійсмати крик, чинити галас; lärmern ,dělat hluk, povykovat, křičet‘
53. ЛАДОВАТИ ладувати, ладнати, НАЛАДОВАТИ; laden
54. МАЛЯР художник; хто хати малює; r Maler
55. МАНГЛЬОВАТИ прасувати, mangeln ,mandlovat (prádlo)‘
56. МАНТИЛЬ довге пальто; r Mantel
57. МАШЫНГВЕР кулемет; s Maschinengewehr
58. МЕЛЬДОВАТИ зголошувати, доповідати; melden
59. МЕРЬКОВАТИ доглядати, вважати; (auf)merken; **mer’ko’vati** ,dávát pozor‘
60. НАСПОРИТИ заощадити; sparen ,šetřit‘
61. ОШАЦОВАТИ оцінити; schätzen ,odhadovat, ocenit‘
62. ПАКОВАТИ загортати, ПАКОВАТИСА збиратися в дорогу; packen
63. ПЕНДРІК поліцейська гумова палиця
64. ПЛАЦ площа
65. ПОШКАРТКА листівка, поштова картка; e Postkarte
66. ПРОБА іспит, випробування; e Probe
67. ПУЦОВАТИ чистити; putzen
68. РАЙБАТИ прати, РАЙБАННЯ прання, РАЙБАЧКА примітивний дерев’яний хвилеподібний пристрій, на якому райбають, перуть; reiben ,třít, strouhat‘; **rajbati** ,prát‘
69. РАТОВАТИ рятувати; retten
70. РЕГІМЕНТ військова частина, полк, s Regiment ,pluk‘ (z lat. regimentum)
71. РЕГРУТ рекрут; r Rekrut ,branec‘ (z fr. recrute)
72. РЕХТ право, правда; s Recht
73. РІГЕЛЬ залізний замок, засув на дверях, зарігльовати r Riegel ,závora, západka‘
74. РІНЬОВКА ринва; e Rinne
75. РІХТОВАТИ готувати, ВЫРІХТОВАТИ (ein)richten

76. РУКОВА́ТИ йти на військову службу; einrücken; **naruko'vati** ,nastoupit vojenskou službu‘
77. РЯФ залізний обруч на колесі воза; r Reifen ,obruč, nákolek‘; **r'af** ,železné kování kola‘
78. СТРУЖЛЯ́К матрац, наповнений соломною, соломяник; r Strohsack
79. ТА́ШКА торба; e Tasche; **'taška** ,taška‘
80. ТО́РТА торт; e Torte, (mad'. torta)
81. ТРА́ФІТИ влучити, потрапити на щось, НАТРА́ФІТИ зустріти, зіткнутись ПОТРА́ФІТИ, ТРАФУ́НОК пригода, ПРИТРАФУ́НОК; treffen
82. ТРУ́НА домовина; [truhne], e Truhe ,truhla; rakev‘ (podle ESUM přes pol.)
83. ТУ́РНЯ вежа (на церкві); r Turm (střhněm. turn, mad'. torony)
84. ФА́ЄР азартна гра в карти; s Feuer ,ohěň‘
85. ФА́ЙНО добре, гарно, ФА́ЙНЫЙ добрий, гарний; fein ,jemný‘, **'fajno**, **'fajnyj** ,dobrý, pěkný‘
86. ФА́КЛЯ смолоскип; e Fackel ,louč, pochodeň‘
87. ФА́ЛДА загін, зборка (спідниці); e Falte, ФАЛДОВА́ТИ falten
88. ФАЛЬЦЬО́ВНИК інструмент для роблення фальца, зарізу на рамі; r Falz ,drážka, přehyb‘
89. ФАМІ́ЛІЯ; сім'я, родина; **fa'milija** ,rodina‘
90. ФА́НА прапор, корогва; e Fahne ,vlajka, prapor‘
91. ФАСОВА́ТИ отримувати зі складу (у війську), ВБІ́ФАСОВАТИ; fassen
92. ФАШЫ́НГІ мясниця, střhněm. vaschanc (< vastgank ,začátek půstu‘), (Rezjek)
93. ФЕ́РТАЛЬ чверть; s Viertel
94. ФЕ́РТІК готово, кінець; fertig
95. ФЕ́СТ сильно, дуже; fest; **fest** ,silně; přísně‘
96. ФІ́ЙДЕР пружина, ФІ́ЙДРОВАТИ перувати, пружинити; e Feder
97. ФІРГА́НОК занавіса на вікні; r Vorhang, **fir'hanok** (st. generace) ,záclona‘
98. ФІ́РШТОК зарубня для дверей; r Türstock?
99. ФЛЕ́К пляма; r Fleck
100. ФЛІ́НТА тип рушниці; e Flinte
101. ФЛЯ́ШКА пляшка; e Flasche; **'fl'aška** ,lahev‘
102. ФО́ДРА надшита частина спідниці зібрана до складок
103. ФО́РШТА товста дошка
104. ФО́ШІНЕР (заст.) лісник

105. ФРА́ЙИР коханий, коханець, ФРАЙЇ́РКА кохана, коханка, ФРАЙЇ́РОЧКА
здрібнілопестливе до фрайирка; r Freier, **'frajir** ,milý', **fra'jírka** ,milá'
106. ФРЬ́ШТІК сніданок, ФРЬШТІ́КОВА́ТИ снідати; r Frühstück, frühstücken
107. ФРІ́ШНЫЙ спритний, швидкий; frisch
108. ФУ́РА фіра; e Fuhre ,vůz, povoz; náklad'
109. ФУ́РІК тачка, e Fuhre ,vůz, povoz; náklad', **'furik** ,kolečko'
110. ФУ́РМАН візник; r Fuhrmann
111. ФУРТ постійно, завжди; fort ,pryč'; in einem f., f. und f. ,neustále; nepřetržitě,
v jednom kuse', **furt** ,stále, vždy'
112. ФУСАК спальний мішок для малої дитини; r Fußsack ,nánožník'
113. ФУ́ТРО підшивка; рам на вікно, двері; ФУТРОВА́ТИ підшивати футро, s
Futter
114. ФУШОВА́ТИ мізерно зробити, спатрачити; pfuschen
115. ЦВЕК цвях до підосви з великою грубою голівкою; e Zwecke ,svoček,
připínáček'
116. ЦЕ́ЛТА імпрегнована плахта (на шатра); s Zelt ,stan'
117. ЦІ́МРА кімната (в гуртожитку, казармі); s Zimmer ,pokoj'
118. ЦМАК смак; r Geschmack
119. ЦМУР маслянка, сколотини; **cmur** ,podmáslí' (ze střhn. směr ,tuk')
120. ЦО́КІЛЬ підмуровка; найспідніша частина будови; r Sockel ,podstavec,
podezdívka'
121. ЦО́ЛЬ міра довжини, дюйм; r Zoll ,palec, coul'
122. ЦУГ протяг; r Zug (také ve významu ,průvan')
123. ЦУ́РІК окрик на коня: назад; zurück; **'curik** ,dozadu (povel na koně)'
124. ША́ЙТА колоте (однометрове) дерево; s Scheit ,poleno', **'šajta** ,metrový
špalek'
125. ША́НИЦЬ рів (при дорозі); e Schanze ,hradba, násep, val'; **'šanec** ,příkop'
126. ША́НОВА́ТИ шанувати, поважати; schonen ,šetřit, zachovávat'
127. ША́ЦОВА́ТИ оцінювати, ОША́ЦОВА́ТИ; schätzen ,odhadovat, ocenit'
128. ША́ФИЛЬ діжка з двома ручками (в ній прали бо тримали сир, зливали
поміи), ША́ФЛІК мала діжка
129. ШВАНДРІКА́ТИ щось незрозуміле базікати; schwadronieren ,žvanit, tlachat,
klábosit, chvástat se, holedbat se'

130. ШВІНГІЛЬ обман, обдурювання, ШВІГЛЬОВА́ТИ (místo ШВІНГЛЬОВА́ТИ, М. V.) обдурювати; r Schwindel ‚podvod, klam‘, schwindeln ‚podvádět, klamat‘
131. ШЫКОВА́ТИ посылати когось, ДОШЫКОВА́ТИ привести, прислати, дістати; schicken; **šy'kovati** ‚posílat‘
132. ШЫКОВНЫЙ спритний; geschickt; **šy'kovnyj** ‚šikovný‘
133. ШЫ́НА шина колії (залізна шина); e Schiene ‚kolej, kolejnice‘
134. ШЫ́НГЛЯ дерев'яні дощечки, якими накривають стріхи; ШЫ́НГЛЬОВЫ́Й дах, критий шинглями, ШЫ́НГЛЬОВА́ТИ крити шинглями, ШЫ́НГЛЬОВИ́ЦЬ цвях для прибивання шинглів; e Schindel ‚šindel‘; **'šingl'a** ‚šindel‘
135. ШЫ́НОК корчма; e Schenke ‚hospoda, výčep‘
136. ШЫ́ХТА змінаж; e Schicht ‚vrstva; směna‘
137. ШЫ́ФА корабель; s Schiff; **'šyfa** ‚lod‘
138. ШЫ́ФКА́РТА квиток на пароплав; e Schiffkarte
139. ШЛÁЄР фата, шлейф (молодої); r Schleier ‚závoj‘; **'šlajer** ‚závoj‘
140. ШЛАЙМОВА́ТИ чистити шкіру; r Schleim ‚sliz, hlen‘ (n. schlämmen ‚čistit, zbavovat kalu‘)
141. ШЛÁВФІК гумова трубка у велосипедному насосі, r Schlauch ‚hadice, trubice‘, e Schlaufe ‚poutko‘
142. ШЛІ́ПИРЬ залізничні шпали; r Schlepper ‚tahač‘
143. ШЛІ́ФОВА́ТИ шліфувати; schleifen ‚brousit‘
144. ШЛУ́ГЕРОВА́ТИ інгалювати (дим цигарки, люльки); schlucken ‚polykat‘ (*schluggern?)
145. ШЛЯ́К інфаркт, r Schlag ‚rána, úder‘
146. ШЛЯ́МПАВЫ́Й немоторний, гилявий; schlampig ‚špinavý, neupravený; ledabylý, nedbalý‘
147. ШМЫ́ТНЯ кузня; e Schmiede; **'šmytn'a** ‚kovárna‘
148. ШМІ́РГІЛЬ наждак, ШМІ́РГЛЬОВА́ТИ чистити наждачним папером; schmirgeln
149. ШНУ́Р мотузок, ШНУ́ОРИ́К шнурок до черевиків; e Schnur; **šnur** ‚provaz‘
150. ШО́ПА дерев'яна споруда для різних інструментів і знарядь; r Schoppen, Schuppen; **'šopa** ‚kolna‘
151. ШПА́ЙЗ комора; e Speise

152. ШПА́РГЕТ кухонна плита; r Sparherd; **ʃparhet** ,sporák‘
153. ШПАРНА́ГИЛЬ великий цвях для збивання рогів; *r Sparnagel
154. ШПА́ЦІР прогулянка, ШПАЦІРОВА́ТИ гуляти; spazieren; **špaciro'vati** ,procházet se‘
155. ШПІТА́ЛЬ лікарня; s Spital
156. ШПІ́ЦИЛЬ шпигун; r Spitzel
157. ШРО́Т кобікорм, шріт; r/s Schrott; **šrot** ,šrot‘
158. ШРУ́БА гайка, шруб; e Schraube
159. ШТАМПЕРЛІ́К чарка; s Stamperl; **ʃtamperlik** ,sklenička na pálenku‘
160. ШТА́НГЛЯ лом, ковбаса (цілий кусок); r Stängel
161. ШТАХІ́ТКА латка на плоті; e Stake ,tyčka‘, s Staket ,tyčkový plot‘
162. ШТАЦІ́ОН залізничний двірець, станція, вокзал; e Station; **štaci'jon** ,nádraží‘ (jen stará generace)
163. ШТЕ́МПЕЛ'І урядові марки; r Stempel ,razítko‘
164. ШТИ́Х пласт землі завглибки на одну лопату; r Stich
165. ШТО́К поверх, ШТОКО́ВЫЙ поверховий; r Stock
166. ШТРЕ́КА залізниця, e Strecke; **ʃtreka** ,železniční trat‘
167. ШТРИ́КОВА́ТИ плести светер; stricken
168. ШТРИ́МФА́ГЛЯ гумові підтяжки, що тримали жіночі паньчохи; r Strumpf(halter)
169. ШТРИ́МФЛІ панчохи; r Strumpf; **ʃtrímfl'î** ,ponožky‘
170. ШУ́РІЦ фартух; r Schurz; **šûrc** ,zástěra‘
171. ШУ́ОСТЕР швець; r Schuster
172. ШУ́ТЕР графій (місто гравій, M. V.); r Schotter; **ʃuter** ,štěrk‘
173. ШУФЛА́ДА шухляда, ШУФЛА́ДКА шухлядка на шафі; e Schublade; **šuf'lada** ,zásuvka, šuple‘

Lexikální materiál analyzovaného slovníku svědčí o tom, že tradiční slovní zásoba ubl'anského nářečí zahrnovala téměř stejné množství germanismů jako maďarismů. Z těchto excerpt se v současném materiálu z obce Ubl'a vyskytly tyto germanismy: *bígl'ajs* ,žehlička‘; *bígl'o'vati* ,žehlit‘; *blajvas* ,tužka‘; *cmur* ,podmáslí‘; *čurik* ,dozadu (povel na koně)‘; *deka* ,přikrývka‘; *đyl'a* ,dřevěná podlaha ve stáji‘; *fajnyj* ,dobrý, pěkný‘; *fa'milija* ,rodina‘; *fest* ,silně, přísně‘; *fír'hanok* ,záclona‘; *fl'aška* ,lahev‘; *frajir* ,milý‘, *fražírka* ,milá‘; *furik* ,kolečko‘; *furt* ,stále, vždy‘; *ganok*

,zastřešené zápraží'; *ġerok* ,sako'; *ġrat'a* ,nádobí'; *ġri šova mu ġka* ,krupice'; *hamo ħvati* ,brzdit'; *hamuv ħik* ,řetěz, kterým se brzdil vůz'; *mer'ko ħvati* ,dávát pozor'; *naruko ħvati* ,nastoupit vojenskou službu'; *ħajbati* ,prát'; *r'af* ,železné kování kola'; *šajta* ,metrový špalek'; *šanec* ,příkop'; *šingl'a* ,šindel'; *šlajer* ,závoj'; *šmytn'a* ,kovárna'; *šnur* ,provaz'; *šopa* ,kolna'; *špaciro ħvati* ,procházet se'; *šparhet* ,sporák'; *šrot* ,šrot'; *štaci ġon* ,nádraží'; *štamperlik* ,sklenička na pálenku'; *štreka* ,železniční trať'; *štrîmfl'î* ,ponožky'; *šuter* ,štěrk'; *šuf ġada* ,zásuvka, šuple'; *šûrc* ,zástěra'; *šyfa* ,lod'; *šy ġovati* ,posílat'; *šy ġovnyj* ,šikovní'; *taška* ,taška'; *ħarovati sa* (čo'ho) ,vyhýbat se; chránit se (před)'; *ħarta* ,má cenu'. Kromě nich byl zaznamenán ještě jeden germanismus, který ve slovníku, s nímž jsme pracovali, není uveden: *burx* ,půjčka'; ħbrati na *burx* ,brát si na dluh, brát si půjčku', r Borg ,půjčka'. Mnohé z doložených germanismů se již řadí mezi archaismy, které užívá jen nejstarší generace nářečních mluvčích, např.: *ħiġl'ajs*, *ħlajvas*, *ħir ħanok*, *ġerok*, *hamuv ħik*, *šmytn'a*, *štaci ġon*, *štrîmfl'î*, *šûrc*, *šyfa*, *ħarta*.

6.4. Výpůjčky z rumunštiny

Stejným způsobem se z Baušenkova slovníku pokusíme vybrat slova rumunského původu, případně slova přejatá prostřednictvím rumunštiny. Rumunské předlohy a jejich významy uvádíme podle rumunsko-českého slovníku.¹⁵⁷

1. БАКАЛІЯ гриб-наріст на дереві; rum. vácălie «обичайка сита, решета; гриб трутовик» (od veacă, které pochází ze slovan. věko; ESUM I); **vaka'ġija** ,choroš troutník'
2. ВАТРА вогнище, вугілля-жар; vatra (ESUM připouští i slovanský původ slova)
3. ГРУН ґрунь, горбок; ġrui ,špička, vrchol (kopce); pahorek'; **ħrûn** (v Ubġe název části obce).
4. ГЕЛÉТКА діжка на сир; ġăleată ,vědro, dojačka' (souvisí s lat. galleta, ESUM I); **ġe'leta** ,dřevěná nádoba na sýr' (Kol.)
5. ЖЕНТІЦА сироватка з овечого молока; rum. ġintîġă, (z psl. *žetica, od žetî)
6. КЛЯГ ствердле в телячому шлунку молоко, що потім використовується для виготовлення кляганого сиру, КЛЯГАТІ закладати клягу на сир; rum. chiag, arum. cġag, z lat. coagulum «закваска, фермент; кисляк»); **kl'ag** ,syřidlo', **'kl'aganyj syr** ,druh sýra'

¹⁵⁷ STACA, J., HOŘEJŠÍ, V. ET AL. *Rumunsko-český slovník / Dicționar romîn-ceh*. Praha 1961.

7. КОЛІБА вівчарський курінь, халабуда; colibă (z řec. καλύβη «мазанка, хата; покриття; завіса»; v maď. kaliba); **ko'liba** ,jednoduchý přístřešek z větví‘
8. КОМАШНІ помини за померлим після похорону; comeseán ,spolustolovník‘ (podle ESUM z maď. komaság); **ko'mašn'î** ,pohřební hostina‘
9. КÓПЫЛИЦ байструк, КÓПЫЛЦА незамужня, що породила дитину нешлюбну, КÓПЫЛЧА байстрия, СКОПЬЛІТИСА мати позашлюбну дитину; copîl (podle ESUM slovo substrátového dácko-thráckého původu, alb. kopil); oslovení informanti význam slov znají
10. КОШАРА огорожа для овец; coşâr, coşâra ,chlév, ohrada z proutí pro dobytek; proutěný špýchar na kukuřici‘, (podle ESUM bylo do rum. slovo přejato z jihosl. *кошара*, které vzniklo kontaminací rum. výrazu *căşărie*, odvozeného od výrazu *caş* ,ovčí sýr‘, a jihosl. *kou*)
11. КРАЧУН хліб, печуть на Святвечир, craciún ,різдво‘ (z alb. *kërcún*- «пень, колода»; podle dávného zvyku balkánských národů – rituálního pálení polena na svátek zimního slunovratu).
12. КУРАСТРА молозиво; corástră, colástră, dial. curástră, culástră aj. ,mlezivo‘ (z lat. colostrum, colostrum ,mlezivo‘); **ku'rastra** ,mlezivo, první mléko po otelení‘
13. ЯФІНЫ чорниці; áfină (dále nejasné; maď. *áfonya* bývá obvykle považováno za přejetí z rum.); **ja'finy** ,borůvky‘

Většina výpůjček z rumunštiny tvoří v Ubl'e dodnes součást běžného nářečního slovníku. Během terénního výzkumu byl zaznamenán ještě rumunismus *fincka* ,žaludek jehněte nebo telete, z něhož bylo získáváno syřidlo‘, z rum. rínză téhož významu. Další výraz, přejatý prostřednictvím rumunštiny z řečtiny, byl zaznamenán v obcích Litmanová, Chmeľová a Příkra, jedná se o název pokrmu *azimka* ,placka z nekvašeného těsta‘; z rum. ádzimă, ázimă ,nekvašený chléb, maces‘ (to z řec. ἄζυμος ,nekvašený‘, od slovesa ζύμωω ,kvasím‘ odvozeného od substantiva ζύμη ,droždí, kvásek‘). Další dva rumunismy byly zapsány v obci Ilnycja – zer ,podmáslí‘; rum. zer ,syrovátka‘ (podle ESUM substrátového dácko-mésijského původu, není vyloučen ani původ z lat. serum ,syrovátka‘) a z'ama ,druh polévky‘; rum. zeámă ,šťáva; polévka; omáčka‘, z řec. ζέμα ,odvar‘.

7. Novější vrstvy lexika jihokarpatských nářečí na příkladě obcí Ubl'a a Malyj Bereznyj

7.1. Autosémantika

7.1.1. Ubl'a

Z nářečních textů získaných v Ubl'e se pokusíme vybrat slova, která do místního dialektu pronikla ze spisovné či hovorové slovenštiny až v období po druhé světové válce, a odlišit je tak od starých slovakismů, které jsou odrazem dávných mezinářečních kontaktů. Vy excerpovány byly tyto nové slovakismy:

1. *avto'bus*: ja 'zavtra xo't'ila 'jti do 'toji 'sniny na pjat' 'hodin *avto'busom*
2. *avtoma'ticki*: v 'snin'î / v hu'mennum poča'li po slo'ven'ski bi'sido'vati z d'it'mi / *avtoma'ticki*
3. *ba'betko*: tu sa u 'sus'îdy na'rodilo ta'koj ma'len'koj *ba'betko*;
4. *'balik*: ta mu zaha'n'ala *'baliki*;
5. *bi'tovka*: aj *bi'tovki* tam 'mali
6. *ce'dečko*: te'per' iz'me ne'davno 'vydali aj *ce'dečko*; 'dam vam 'našoj *ce'dečko*
7. *ce'listvost'*: 'unija jîm 'hvarit' že xo't'at' *ce'listvost'* zaxo'vati
8. *'ceniti sa*: ja 'hvar'u no tak to sa mi 'cenit'
9. *'cesta*: z'me su'sîdy čeres *'cestu*; popri *'cest'î*
10. *cesto'vati*, cestovat'; ,dojízďet': a 'mnoho *cesto'vav*; no 'musit' *cesto'vati*
11. *'cîtiti*: 'cîču o 'kul'ko 'vece ukra'jînskix ti 'vt'ikat' te'per' 'slov
12. *cjel'*: ale ja si 'dûmavu že to 'ne je *'cjel'*
13. *'d'jelo*: 'každyj 'maje i'nakšij 'nazor na *'d'jelo* ja'koj si proči'tajete
14. *'dobitok*: kupo'vali *'dobitok*
15. *'dojem*: 'duže 'krasnyj *'dojem* na n'a zuxa'bilo to'to
16. *dos'pelyj*: no 'subor / sku'pina / *dos'pelyx*
17. *'dovot*: s toho *'dovodu* že jem nastu'pila tu na 'štatnyj ma'jetok
18. *'dvoras*: vna ta'kij *'dvoras* furt 'klala že 'mûsime sa 'krasn'e na'včiti *vy'slovl'ôvati*
19. *'hadati sa*: zbi'točn'e sa *'hadati* na ta'kum
20. *he'rectvo*: vna 'strašno xo't'ila to *he'rectvo* študo'vati
21. *he'rečka*: vna xo't'ila 'duže 'byti *he'rečkov*
22. *'himna*: a 'byla *'himna* českoslo'ven'ska
23. *hodno'titi*: tag naz *hod'not'at'*

24. *hu'dobnyj*: moh'la by na'priklat 'včiti na tyx *hu'dobnyx* 'školax
25. *jed'ŕnečnyj*: 'spŕvanki naš'ŕ vu'bl'an'skŕ to sud' *jed'ŕnečn'ŕ* 'holosy
26. *'kl'udn'e*: *'kl'udn'e* mi to 'vxapte tu; *'kl'ud'n'e* sa u nas za'stavte 'čom by n'e; no *kl'ud'n'e* si 'možete pofo'titi čom by n'e
27. *'klavir*: a 'vna i na *'klavir'ŕ* 'znala 'hrati
28. *kniž'nica*: no s'ŕd'ät' tu u *kniž'nici* 'd'ŕti
29. *mad'ar'čina*: 'kalap / z *mad'ar'činy*
30. *mej*l: ja vam 'možu da'ti na 'sebe *'mej*l
31. *mi'sl'jenka*: to ne 'byla jŕjŕ *mi'sl'jenka*; ta 'vun ne 'bŭde na'tšenyj / 'mojima *mi'sl'jenkami*
32. *mje'rovyj*: u *mje'rovum* ča's'ŕ sa 'das' po'vŕsti pri'sla a / po'hibla tam
33. *n'ŕm'čina*: 'bŕgl'ajs' / n'e / to z *n'ŕm'činy*
34. *nabo'ženstvo*: vun *nabo'ženstvo* jŕx 'včŕv
35. *'nahoda*: 'prosto ta'ka *'nahoda* 'byla že sa z 'n'ov 'strŕtiv
36. *'nahodov*: ta 'pak sa š'e 'stavte u 'nas jak 'bŭdete tu *'nahodov* i'ti; g rusŕn'čin'ŕ jem sa du'stala lem *'nahodov*; ja 'ne znav de sut' po'hary / skuz' ho'r'ŕ ci tam *'nahodov*
37. *'nakup*: ja pla'nuvu jti 'het / bo ja do 'pol'ska 'xoču 'jti na *'nakup*
38. *'nalet*: na tod *'nalet* v 'užhorod'ŕ so'bŕ 'duže 'dobre pamn'a'tavu
39. *na'padovati*: ne *na'paduje* n'a ta'koj (te'per' mi ne 'prijde na 'dŭmu)
40. *'narodnost'*: ja 'mavu ukra'jŕns'ku *'narodnost'*
41. *na'tšenyj*: ta 'vun ne 'bŭde *na'tšenyj* / 'mojima *mi'sl'jenkami*
42. *navščŕ'viti*: na'priklad jz'me *navščŕ'vili* po'čajevo
43. *'nazor*: 'každyj 'maje i'nakšŕj *'nazor* na 'd'jelo ja'koj si proči'tajete; no a 'ja juj po'vŕla svůj *'nazor*
44. *'nazov*: 'sku'pina vu'bl'anka / dav juj *'nazov*
45. *neuveri'tel'nyj*: to je šos' *neuveri'telnoj*
46. *neve'domost'*: bo 'prosto *neve'domost'* ta'ka
47. *o'bava*: da'jag mav *o'bavy* tam 'jti
48. *obi'vačka*: v *obi'vačc'ŕ* tu sidi'me
49. *'odbočka*: od mi'hal'ovec' *'odbočka*;
50. *od'bornik*: 'zato že 'byli to *od'borniki*
51. *od'mjetnuti*: no a 'my to *od'mjetli*
52. *op'xodnik*: *op'xodniki* 'byli / *opxodo'vali*
53. *opxodo'vati*: *op'xodniki* 'byli / *opxodo'vali*

54. *o'slava*: 'štat'n'î *o'slavy* hej jako českoslo'ven'skî *o'slavy*
55. *o'slovl'ovati*: no a 'my dako'li *o'slovl'ovali* včite'l'u tak / na'prik'lad 'anna mi'xajl'îvna / imanu'el i'vanovič hej / tag z'me *o'slovl'ovali*
56. *'patriti*: to aj potkar'pat'a *'patrilo* tu; že s kot'roho 'rodu / s kot'roho / de *'patriš*; že 'grekokato'licka 'cer'kov *'patrit'* pud 'rim
57. *pere'rúšiti*: po'tomu jem to *pere'rúšila*
58. *poči'tač*: 'prijde do'mu / 's'ade za *poči'tač* / slu'xatka na 'vûxa / ho'tovoj
59. *'podujati sa*: tagže jem sa *'podujala* že to 'bûdu ro'biti
60. *po'kusiti sa*: *po'kus'te* vy sa tam da'gde po'hl'adati
61. *pol'sko*: ja do *pol'ska* 'xoču 'jti na 'nakup
62. *'pomnik*: jag je tam tot *'pomnik* žy'duvskij
63. *poso'biti*: ja 'tože *po'sobl'u* v folk'lorc'î 'našuj
64. *po'stovnoj*: *po'stovnoj* je 'strašno doro'hoj
65. *potce'niti* / *putce'niti*: *putce'nili* ro'botu u'čitel'a hej / *potce'nili* fest
66. *potrebo'vati*: 'dalšyj 'čas *potrebo'vali*; ki'by 'nahodov ste 'š'e dašo *potrebo'vali* / s 'kl'udom sa vber'nite
67. *použy'vati*: 'ja to tak ne *použy'vavu*;
68. *po'vera*: ta'ka *po'vera* 'byla
69. *po'zemok*: 'xiža 'tvoja ale *po'zemki* lem 'čas't' 'tvoja
70. *'preč*: vni odyš'li *'preč*
71. *'presnyj*: 'treba že jîm 'tak zada'ti / ta'kî *pres'n'îš'î* 'data
72. *pret'stavovati si*: 'my sa pro'sili že 'jag vun *si* to *pretsta'vuje*
73. *pr'ibuzna*: to vzd'a'lana *pr'ibuzna*
74. *prij'ti (o)*: po'tomu o 'voko *prij'šov*; ukra'jîna by o 'mnogo *prij'sla*
75. *pri'praviti*: 'tak jem so'bî to *pri'pravila* že'by to 'd'îti 'vîd'îli
76. *prist'aho'valec*: 'majeme *prist'aho'valcu* / šo po rus'nacki sa 'ani ne 'učat'
77. *'prizvuk*: na'prik'lad 'naš'î *'prizvuki* sut' 'duže po'dobn'î na / na ukra'jîn'î šo je
78. *prje'bojnik*: 'naras ta'kij z 'n'oho / *prje'bojnik* dija'lektu sa 'stav
79. *ra'kusko*: v *ra'kusku* tag 'vni mi po'vîli;
80. *'rixlik*: vun 'nes'ka vže 'takoj *'rixlikom* jde 'het v no'či do 'prahi;
81. *'rozd'îl*: 'vysvîtlite mu ja'kij to je *'rozd'îl*;
82. *'rozhlas*: te'per'ka ne je 'problem / s tele'vîzora abo z *'rozhlasu* 'slûxati sloven'činu
83. *sku'pina*: folk'lorna *sku'pina*
84. *'skuška*: nez' 'majeme *'skušku*

85. *sl'ubiti*: a 'vun juj *sl'ubiv* že vun jî raz do 'vubl'i pri'vede
86. *sledo'vati*: ja to *sle'duvu* 'čerez jîx tele'vîzîju
87. *slu'xatka*: 'prijde do'mu / 's'ade za poč'i'tač / *slu'xatka* na 'vûxa / ho'tovoj
88. 'sobaš: 'sobaš byv šumnyj;
89. 'spevak: 'my z'me *spe'vaci* ta'kî 'byli jag 'hrom;
90. 'sprava: vna je hovor'kin'a u tele'vîzor'î na mar'kîz'î v *spravax*
91. 'sprjevot: rus'naki u 'svojum 'kroji / a ta'kij *'sprjevot*
92. 'sranda: ta 'sranda
93. 'srypsko: ked' z'me 'byli v 'srypsku spî'vati
94. *straš*: tu slu'žyv na pohra'ničnuj 'straži
95. 'subor: fol'klornyj 'subor
96. 'sut'aš: s d'î't'mi 'xodime na 'sut'ažy
97. 'suvislost' (v 'suvislosti s): v 'suvislosti s 'tym 'xoču to 'd'î't'om po'vîsti
98. *svo'bodnyj, za svo'bodna*: 'anna semi'vanova vna 'byla *za svo'bodna*
99. 'školka: do 'školki 'xodit'
100. *štat*: za 'peršoho českosloven'skoho 'štat
101. 'štatna 'skuška: ja 'mavu 'štatnu 'skušku iz ukrajin'činy
102. 'štatnyj: 'štat'n'î o'slavy
103. 'študijum: 'ja sa 'mušu te'per'ka veno'vati 'študiju
104. 'talent: 'majeme 'talenty / 'majeme 'ozaj 'talenty
105. 'titul: da'kij 'titul by 'mala s 'toho / ne 'znav ci baka'lar
106. 'trjedna 'včitel'ka: my z'me 'mali ta'ku 'trjednu 'včitel'ku dako'li
107. *troju'holnik*: 'vyrava / medzi'labîrcî a š'e 'tret'oj se'lo / ta'kij *troju'holnik*
108. *učinko'vati*: i tam jem *učinko'vala*
109. *ukrajin'čina*: mi sa 'zdat' ci vna *ukrajin'činu* ne 'včila
110. *uve'doml'ovati si*: 'vidiš a to si ani ne *uve'doml'uješ*; 'možno si to ani ne *uve'doml'uvut'*
111. *uzna'vanyj*: kot'ryj je *uzna'vanyj* ja'zyk
112. *vec*: 'vna ta'kî 'star'î tu'ty 'veci tak 'duže ot'kladovala
113. *ve'duca*: ne 'znavu ci z 'nima ne xo'dila / 'naša *ve'duca* ci ne xo'dila
114. *ve'litel'*: muj 'muž byv *ve'litel'* pohra'ničnogo toho / tagže tu slu'žyv na pohra'ničnuj 'straži
115. *veli'tel'stvo*: tam 'mali 'svoju tu'to / *veli'tel'stvo*
116. *veno'vati sa*: 'ja sa 'mušu te'per'ka *veno'vati* 'študiju

117. *veno'vati*: jo'mu je aj tu'ta *veno'vana* ta'bul'a
118. *'veta*: 'jedna *'veta* / vun ne 'bŭde to rozobe'rati;
119. *ve'trovka*: ne na'môčte si ple'če od 'mojŭ *ve'trovki*
120. *'vŭber*: 'maje 'na *'vŭber*
121. *vi'bornyj*: -tu 'dobru 'zempl'u 'majete -tu te'per' *vi'bornu*
122. *'vŭhodnyj*: na ... je *'vŭhodno* 'klikati / je / je *'vŭhodnoj* / 'čekajte
123. *vŭroča*: šo z'me 'mali tam'toho 'roku 'šŭs'to'sŭmdes'atoj *vŭroča*
124. *vi'rušovati*: n'aj t'a 'nixto ne *vi'rušuje*;
125. *vŭtvarna*
126. *'vŭvar*: 'xočeš na'piti sa 'polivki ta'koji 'teploji / 'kur'ačij *'vŭvar*;
127. *'vŭxod*: 'pepik 'kliče že 'prijudt' na *'vŭxod*;
128. *'vŭxova*: mu'zične vyxo'van'a 'bylo po ukra'jŭnski / asi tu'ty *'vŭxovy* 'byli po ukra'jŭnski
129. *'vŭznam*: to ne maje *'vŭznam*;
130. *'vn'ŭmati*: ja to 'všytkoj *'vn'ŭmala* hej
131. *vo'd'ŭckij*: vun ne 'maje *vo'd'ŭckij*;
132. *vst'ax*: vni 'duže 'mali ta'kŭ 'dobr'ŭ *'vst'ahi* / iz žy'doma
133. *'všimnuti si*: 'ja si to *'všimla*;
134. *'vybaviti (papŭry)*: 'vun juj *'vybaviv* *'papŭry*;
135. *'vycvičenyj*: 'naž 'n'an'ko 'znajete ta'kij vže *'vycvičenyj*;
136. *'vypnuti*: to fon'tana a 'vni jŭjŭ *'vypli* 'zrejme na tu 'zimu
137. *vzd'alenyj*: to *vzd'a'lana* pr'ibuzna
138. *'xapati*: ale ja ne *'xapl'u* že j'ak; *'xapeš*?
139. *xlad'nička*: tad' vun ne 'xoče 'jŭsti s *xlad'nički*;
140. *za'kazovati*: 'vun jŭm *za'kazovav* bišŭdo'vati na dija'lekt'ŭ
141. *zako'n'ŭto*: 'holos 'starne *zako'n'ŭto*
142. *'zapasy*: bo *'zapasy* sa 'hravut' u ne'd'ŭl'u po 'obŭd'ŭ
143. *'zapnuti*: *'zapnu* ti tele'vŭzor;
144. *zasta'vati post*: *zasta'vali* vy'sokŭ *'posty* / 'byli z 'nix 'docenty / 'byli 'pravnyki / peda'gogovja / 'doxtore
145. *zavji'mati*: o'na mi samozrejme š'e po'vŭla tu'to šo n'a teda *zavji'malo*
146. *'zaxranka*: ja vže 'dŭmala že za'kliču *'zaxranku*;
147. *'zažytok*: po'čajevo / tak 'to vam po'vŭm že je *'zažytok* / du'xovnyj *'zažytog* na c'ŭl'jy žy'vot

148. *zbi'točn'e: zbi'točn'e sa 'hadati na ta'kum;*
149. *'zd'ed'iti: vun 'zd'ed'iv kameno'lom; snat' to aj mav po n'uj zd'e'd'enoj*
150. *zjedno'titi: ne 'znav si pret'staviti jag 'vni by xo't'ili zjedno'titi ru'sin'skij ja'zyk*
151. *'zmiznuti zos povedomja: že 'jak to za par 'roku tota 'kosa po'vodna že jak 'zmizla zos pove'domja l'u'dej*
152. *zname'nati: sa beče'luje tak to zna'menad' že 'priliš sa o sebe sta'rije / 'dbaje o sebe*
153. *znamko'vati: to 'bylo ta'koj / tri ho'diny na 'tyžden' / aj sa znamko'valo*
154. *'zošit: pri'nesti 'zošity*
155. *zo'tyrvati: 'xvala 'bohu jem 'rada že jem u tuj 'vîr'î / aj že jem zo'tyrvala v tuj 'vîr'î*
156. *zozna'miti sa: no a 'tam sa zozna'mili / v ame'ric'î;*
157. *zučast'niti sa: 'subory tam vystu'pl'avut' hej / 'taže z'me 'mali čest' tu'tu zučast'niti sa 'tam*
158. *žjak: postr'ičala 'svojix tyx 'žjaku; 'mavu lem 'vus'am 'ž'jaku*

Ze spisovné slovenštiny jsou přejaty názvy států: *slo'ven'sko*, *pol'sko*, *'srypsko*, *n'îrmecko*, *ra'kusko*, *'česko*, *'rus'ko* (vedle původních, dnes zastarávajících výrazů *na slo'vakox*, *na 'čexox* apod.); názvy jazyků tvořené příponou *-ina*: *rusna'čina*, *rusin'čina*, *sloven'čina*, *ukrajin'čina*, *rušt'ina*, *maď'arčina*, *angličt'ina*, *n'îm'čina* (vedle spojení se slovem *ja'zyk*: *slo'ven'skyj ja'zyk*); slova spojená se školou a vzděláním: *vzd'e'lan'a*, *za'kladna škola*, *'stredn'a škola*, *vy'soka škola*, *prjemi'slovka*, *esve'eška*, *'viška*, *d'e'jepis*, *priro'dopis*, *vîtv'arna*, *hu'dobna 'vîxova*, *'titul*, *baka'lar*, *(ne)po'vinnyj 'predmet*, *pres'tavka*, *vyučo'van'a*, *znamko'vati*, *'skuška*, *'štatna 'skuška*, *'študijum*, *'sut'aš*, *žjak*, *'trjeda*, *'ročnik*, *'trjedna u'čitel'ka*, *r'a'd'it'el'*; výrazy z administrativní sféry (názvy institucí, úřadů a výrazů s nimi spojených): *o'becnyj 'urat / 'ur'at*, *sta'rosta*, *sta'rostka*, *col'nica*, *poli'cejna 'stanica*, *poli'cajt*, *ve'litel'*, *veli'tel'stvo*, *pohra'nična 'straš*, *'vojak*, *'vojsko*, *ka'tastr*, *po'zemok*, *'pudnyj font*, *pozem'kovyj font*, *'mapka* (MAP – Mestská autobusová preprava Prešov), *vo'd'ickij*, *pošt'ovnoj*, *'balik*, *o'balka*, *kniž'nica*; názvy spojené s technikou: *poč'i'tač*, *'mobil*, *slu'xatka*, *mejł*, *'avto*, *avto'bus*, *vlak*, *'rixlik*, *xlad'nička*, *telefono'vati*, *ce'dečko*, *'rozhlas*; některá abstrakta: *mi'šl'jenka*, *'dojem*, *'dovot*, *'dvoras*, *cjel'*, ale i slova zcela obecného významu: *zname'nati*, *potrebo'vati*, *po'kusiti sa*, *zozna'miti sa*, *použy'vati*, *pretstavo'vati si*, *zavji'mati*, *veno'vati sa*, *'zapnuti*, *'vypnuti*, *'cítiti*, *'xapati*, *'všimnuti si*, *'presnyj*, *vi'bornyj* a mnoho jiných.

Zachycen byl i přejatý frazeologismus (možná však starý): *to ne 'maje 'ani 'holovy / 'ani pja'ty*.

Rychlé zastarávání mnoha slov a jejich nahrazování slovenskými ekvivalenty si informanti dobře uvědomují. Zvláště informanti střední generace si dobře pamatují, že některá slova užívali nebo užívají jejich rodiče a prarodiče, ale oni sami již dávají přednost „moderním“ slovenským výrazům. Uvedeme ukázky z rozhovorů, kdy bylo zjišťováno užívání konkrétních slov, informanti si pak často vybavovali celou řadu slov, které používali předchozí generace, nebo oni sami v dětství:

/sin'a to 'modra | kavi'jova to 'hn'eda; vže ne poví'me ga'radiči | poví'me 'sxody; ne big'l'uvu | vže 'žehl'u | a fir'hanka mi tyž ne vi'sit' | 'zaclona; a me'n'î sa 'l'ûbit' ka'pesnik | ale molo'd'î ti vže poví'd'at' vrec'kovka; 'baba furd 'hvarila 'štrimfl'î | ale 'ja furt po'vím že po'noški – tak po'noški | samo'zrejme; pa'teln'a | palačin'tovka | a vže aj 'panvica 'hvariš – šo byž' ne 'hvarila | 'hvariš; sto'lec dako'li 'l'ûde po'vili | 'my vže 'majeme sto'ličku; vohl'a'dilo | fur po'viš že zr'kadlo | ale vohl'a'dilo 'bylo 'furt; ki'd'ez'me 'byli d'îti ta 'byli 'sklepy | vže sut' 'opxody; muj 'svekor | 'vun kit' xo't'iv da'šo pi'sati | 'vun furt 'tejku pro'siv | 'tejku no | 'zošit | a'le to 'byla 'tejka dako'li | 'blajvas ce'ruska/.

Místo starších nářečních slov *'sin'ij, kavi'jovyj, ga'radiči, 'biġl'ajs, biġl'o'vati, fir'hanka, 'štrimfl'î, palačin'tovka, sto'lec, vohl'a'dilo, sklep, 'tejka, 'blajvas* dnes stará generace mluvčích paralelně a střední a mladá převážně používají výrazy *'modryj, 'hn'edyj, 'sxody, že'hlička, 'žehliti, 'zaclona, po'noški, 'panvica, sto'lička, zr'kadlo, 'opxot, 'zošit / 'zošyt, ce'ruska*. U části těchto výrazů lze snad jejich ústup vysvětlit tím, že mnohé jsou přejímkami z němčiny a maďarštiny a stále mohly být pocit'ovány jako do jisté míry cizí, ustupují však i slova jednoznačně domácího původu jako *'sin'ij, sto'lec, vohl'a'dilo* aj.

Ubl'ané jsou si také často vědomi toho, že některé archaismy se zachovávají lépe v nářečích Uličské doliny než v Ubl'e: /sorok na 'tamtuj do'lin'î š'e 'mnoho 'hvar'at' | ta'kî aj ty mo'lodš'î š'î | ne 'hvar'a't šti'ryc'at' tak jak 'my; 'losno 'tam 'hvar'at' na 'vlyči | na 'zboju | v tam'tuj do'lin'î/.

Pro mnoho pojmů je v ubl'anském korpusu doloženo užívání jak starého nářečního slova, tak novějšího slovakismu, např.: *put'* (9×) - *'cesta* (9×), *xu'doba* (5×) – *'dobitok* (2×), *'vaditi sa* (2×) – *'hadati sa* (3×).

7.1.2. Malyj Bereznyj

Z nářečních textů z Malého Berezného vybereme slova, která se v místním nářečí objevila až v období posledních sedmdesáti let pod vlivem ukrajinštiny a ruštiny.

Slova přejatá ze sociálně dominantních spisovných jazyků se pokusíme rozdělit na výpůjčky z ukrajinštiny a výpůjčky z ruštiny. Vliv konkrétního jazyka často nelze s jistotou rozlišit, neboť slovo se může vyskytovat v obou jazycích, případně se může jednat o rusismus již ukrajinštině, řada rusismů je tolerována i ukrajinskou spisovnou normou. V úvahu je třeba vzít celkovou jazykovou situaci na Ukrajině, kde je v osobní komunikaci a v omezenější míře také v mediální sféře běžné užívání smíšených jazykových kódů, označovaných souhrnně jako suržyk. Rusismy se tak do nářečí nemusely dostat jen z ruskojazyčného prostředí. Za přejímky z ukrajinštiny zde budeme považovat lexémy zachycené v jedenáctisvazkovém výkladovém slovníku spisovné ukrajinštiny, ač z hlediska ukrajinské normy se někdy může jednat o slova hovorová nebo periferní, zatímco v ruštině to naopak mohou být výrazy běžné a stylově neutrální. Kde je ve slovníku uvedeno stylové zařazení, uvádíme ho i v našem seznamu (obvykle se jedná o poznámku *розм.*, tedy přiřazení slova k hovorovému stylu). Ostatní slova, jež nejsou součástí ukrajinského standardu, označujeme jako rusismy a uvádíme je ve zvláštním seznamu.

V prvním seznamu uvádíme slova přejatá ze spisovné a hovorové ukrajinštiny; v některých případech se jedná o lexémy, které vlivem spisovné ukrajinštiny změnil (rozšířily nebo zúžily) svůj význam, např. *čolo* 'vík, původně jen 'člověk', vlivem spis. ukrajinštiny i 'manžel', nebo změnil svou podobu, např. '*cerkva*, *horo* 'bec' v novější vrstvě nářečí – '*cer*'kov, '*voro* 'bec' ve starší vrstvě nářečí. Pokud byl paralelně s přejatým slovem zaznamenán jeho starší nářeční ekvivalent, uvádíme ho v závorce. V závorce také uvádíme ekvivalenty k těmto přejímkám zaznamenané v Ubl'e, z části se jedná o stará nářeční slova, z části o slovákismy.

1. '**armíja**: *tam ro's'jjs'ka* '**armíja** *nastu'pala taj jîx za'brala u 'plen* (U.: 'vojsko)
2. **avtori'tet**: '*znavut* 'jî'jî '**avtori'tet**
3. **ba'ranina**: *maje tam 'byti* '**ba'ranina** / *te'l'atina i svi'nina*
4. **bat''ki**: *v 'mene 'duže 'vîrujuči* '**bat''ki** 'buli; *vun / jo'ho* '**bat''ki** *toč'n'îše 'vujixali* (i: 'rodiči)
5. **bíbl'íto'teka**: *v bíbl'íto'tec'ím ro'bila* / *bíbl'íto'tekar'ka* (U.: kniž'nica)
6. **bíbl'íto'tekar'ka**: *v bíbl'íto'tec'ím ro'bila* / '**bíbl'íto'tekar'ka**
7. '**cerkva**: '*l'ande* '**cerkva** *na 'hrun'î / 'vîd'îv is'?* (i: 'cer'kov)

8. čolo'vîk ‚manžel‘: *a po'tum so'bî muj čolo'vîk pri'dumav že to bu'de i maha'zin* (i:'gazda)
9. 'd'îlo v 'tomu (hov.): *'d'îlo ne v 'tomu*
10. de'ševyj: *'l'ude 'hl'adavut' šo de'ševše* (U.: lac'n'îše)
11. doč'ka: *ko'li sa 'včila vže doč'ka mo'ja* (obvykle: 'd'îvka)
12. e'kran: *to je ta'kij e'kran / 'palcom vo'diti i 'tic'kati*
13. fakul'tativnyj u'rok: *je ta'kî fakul'tativn'î u'roki / n'e ta'kî šo primu'sovî a xto 'xoče*
14. far'for: *no a 'finž'a to 'byla tu'ta / is far'foru*
15. fo'rel': *'dale 'rîtko s'a popa'daje fo'rel'*
16. ha'zetka: *ja to'bî 'takoj ha'zetki dam* (U.: no'vinki)
17. horo'bec': *perele't'îv horo'bec'* (i: voro'bec', U.: voro'bel')
18. 'horot: *z ma'synov z'me xo'dili v 'horot* (i: 'varoš, 'mîsto, U.: 'mîsto, 'varoš)
19. 'hravij: *z r'îki 'hravij / pî'sok / ka'mîn'a* (U.: 'šuter)
20. hru'ziti (hov.): *'hruz'at' hor'duv*
21. 'jevro: *ku'pili za 'vus'am mil'îjonu ci 'kul'ko 'jevro* (U.: 'evro)
22. jevro'pejskij: *škola jevro'pejska s'a raxo'vala*
23. 'jîzditi: *u 'l'vov-iz'me 'jîzdili ko'liz' na zma'han'a*
24. ka'n'îkuly: *pri'xodiš 'pîsl'a ka'n'îkul / za tri 'mîs'ac'î sti'pendiju ty ne 'brav* (U.: praz'niny)
25. 'kazočka: *'kazočki z 'malen'kimi d'îtoč'kami či'tajeme* (U.: ros'pravka)
26. kerîv'nik: *kerîv'nik po hospo'darstvu*
27. ki'tajec: *že ja'kijz' je tam ki'tajec abo vjet'namec že xo't'îv 'byti prezi'dentom*
28. klas: *'ja tak i 'zrobl'u / v jede'nac'atomu 'klas'î*
29. 'klasnyj kerîv'nik: *xto tvîj 'klasnyj kerîv'nik?*
30. kol'hosp: *kol'hosp zasno'vav s'a*
31. 'količ: *abo 'može pozad de'vjatoho puji'ti na / u 'koliž včiti sa*
32. ko'ričnevij: *to ta'koj ko'ričnevoj*
33. kro'sovočki: *ve'zut' to'panočki / kro'sovočki*
34. ku'l'ok: *'hl'ade na 'n'omu c'îna a'bo na kul'kovi* (U.: 'sačok)
35. ku'lak: *'gazda 'prijde kula'kom po sto'l'î 'vrîže* (U.: pjast')
36. maha'zin: *v 'naz je tam maha'zin lem s pro'duktami / jî'da* (U.: 'opxot. zast. sklep)
37. ma'syna ‚auto‘: *z ma'synov z'me xo'dili v 'horot* (U.: 'avto)
38. metses'tra: *ja 'budu metses'trov* (U.: sest'rîčka)
39. miropri'jemstvo: *'všytkî 'tam bu'dut' tam bu'de / miropri'jemstvo* (U.: 'akcîja)

40. **moz'gi 'pudriti**: *no to zvja'zav s'a is 'tyma / scijen'tologami / šo moz'gi 'pudr'at'*
41. **'nazva**: *to 'davn'a 'točno 'nazva* (U.: 'nazov)
42. **nepo'hanyj**: *ale nepo'han'î*
43. **'nomer**: *poo'bzeraj s'a na nome'ra / 'tože 'naš'î pri'sli* (U.: 'číslo)
44. **obra'botka**: *dav instru'menty dl'a obra'botki 'zempl'î*
45. **o'c'înka**: *'nam ne da'vut' dva'nac'at' / bo 'to vže pere'vyščena o'c'înka* (U.: znamko'vati)
46. **'opšarok**: *u ve'likum be'reznum (...) tam ta'kij je'den je jak 'obšarok / je'den ko'nec'*
47. **o'svičenyj**: *'duže vy'soko o'svičen'î l'ude*
48. **o'svîta**: *tam u'že je se'redn'a spec'î'jal'na o'svîta* (U.: vzd'e'lan'a)
49. **o'xotnik** (hov.): *o'xotniki 'všytki to'ty jix ot'str'îl'uvali*
50. **pa'can** (fam.): *'času paca'ny ne mavut'*
51. **'pačka**: *'prijdut' xi'bal' tam za 'pačkov ciha'ret*
52. **parik'maxerka**: *'dagde ro'biti / parik'maxerkov*
53. **'pasport**: *'ade ne 'moš si 'ane 'pasport zro'biti* (U.: pas)
54. **pe'rerva**: *na pe'rervî i my 'pili molo'ka* (U.: pre'stavka, pe'rerva)
55. **perese'lenec'**: *'bučn'î 'vulic'î to perese'lenc'î* (U.: prist'aho'valec')
56. **perese'liti**: *'has perese'lili 'tut* (U.: perest'aho'vati)
57. **pere'važno**: *v l'îs'î? / 'bučok / pere'važno 'bučok / hrab*
58. **pis'mennik**: *'majeme svo'ho pis'mennika šo 'piše pro se'lo 'kniški*
59. **plan'set**: *to ne 'novtbuk / to plan'set*
60. **podi'viti s'a**: *podivît's'a že 'de xto 'maje 'jti že'by 'vs'î 'byli po u'rokax* (obvykle poob'zerati s'a)
61. **pomi'dory**: *u'dariv 'hrad a to 'všytkej 'zbilo i sče'salo ka'pustu pomi'dory 'vohurki 'všytkej* (U.: para'dički)
62. **porîv'n'ati**: *ta ja moh'la tam porîv'n'ati*
63. **po'roda**: *-to tod ja'ka to po'roda? -to po'roda 'pes*
64. **povîdomlen'a**: *my napi'sali u 'prahu / a s 'prahi pri'slo povîdomlen'a*
65. **pri'sutn'ij**: *tam byv pri'sutn'ij*
66. **prodavščica** (hov.): *tam prodavščic'î 'mîži so'bov bi'sîdo'vali ta jag i 'my / 'epen tak*
67. **pro'dukty**: *v 'naz je tam maha'zin lem s pro'duktami / jî'da* (U.: potra'viny)
68. **r'îz'nic'a**: *tam 'paru 'hrivn'u može byti r'îz'nic'a* (U.: 'rozd'îl)
69. **ra'd'ans'kij**: *jed'nu 'babu put't'ahli že ci 'fajno 'žyti za ra'd'ans'koji 'vlady*

70. **remonto'vati**: *vo'ni nič ne remon'tuvut' / apsol'utno*
71. **res'publika**: *naj i'de u 'svît a'le 'naj prizna'je 'svoju res'publiku* (U.: republika)
72. **ruľ'**: *vun byv za ruľ'om* (U.: 'korman')
73. **ry'balka** (hov.): *te'per' ta'ka ry'balka 'dvî / tri 'ryby*
74. **samo'st'ijnyj**: *krım te'per' 'xoče že'by byv / že'by mav so'bî samo'st'ijnu der'žavu* (U.: samo'statnyj)
75. **'skarha**: *'perša 'zhatka to je 'skarha do 'suda*
76. **slo'vaččina**: *to ne 'bylo hra'nic'î / v 'nas š'e 'bylo slo'vaččina* (U.: slo'ven'sko)
77. **sol'dat**: *'d'embel': / kit' sol'dati jdut' do'mu* (U.: 'vojak)
78. **'spatš'š'ina**: *šo l'î'sy 'vyr'îzali / no / 'vrod'î svîto'va 'spatš'š'ina ju'nesko / l'î'sy kar'pat / ale 'r'îžut' tak*
79. **spîlko'vati s'a**: *'vidno tam 'bulše l'ude xo'dili 'naš'î i s'a spîlko'vali*
80. **'sporiti** (hov.): *ja 'kažu 'sporiti s 'toho ne 'budu*
81. **'stavka**: *v medi'cin'î 'stavki 'byli 'duže ma'li*
82. **sto'rînka**: *'vidiš že tu je jed'na sto'rînka* (U.: 'stranka)
83. **sud'ba** (hov.): *a 'ja s'a tu 'nazad odda'la / sud'ba ta'ka*
84. **svi'nina**: *maje tam 'byti ba'ranina / te'l'atina i svi'nina*
85. **'sxîdnyj**: *u nas tu po'xože duže is 'tyma / 'sxîdnyma slo'vakami* (U.: 'vîxodnyj)
86. **t'ur'ma**: *čolo'vîk ja'kij buv u t'ur'mî* (U.: v 'basox)
87. **'tato**: *to jo'ho brat tam s 'tatom* (obvykle: 'n'an'ko)
88. **te'l'atina**: *maje tam 'byti ba'ranina / te'l'atina i svi'nina*
89. **tele'bačen'a**: *po tele'bačen'u u'že ukra'jîns'koju 'malo šo 'čujete* (U.: tele'vîzija)
90. **tra'peza**: *to je ta'ka ro'dinna tra'peza* (U.: hos'tina)
91. **trudo'den'**: *to jim zara'xovuvali s'a trudo'dny*
92. **trudo'voj nav'čan'a**: *trudo'voj nav'čan'a / ko'li ma'l'ujeme i vyr'îzajeme*
93. **un'îversi'tet**: *a 'posl'î jede'nac'atoho vže un'îversi'tet i insti'tuty 'jdut'* (U.: vy'soka škola)
94. **uro'čistOst'**: *na uro'čistost'ax ja'kixes' ta'kix to po ukra'jîns'ku* (U.: 'slavnosti, o'slavy)
95. **u'rok**: *podî'vît's'a že 'de xto 'maje 'jti že'by 'vs'î 'byli po u'rokax* (U.: 'hodina, u'rok)
96. **ves'na**: *to te'per'ka v nas ves'na vže* (obvykle jar')
97. **vîd'nošen'a**: *tu'to do 'školy ne 'maje apso'l'utno ni'jakoho vîd'nošen'a*
98. **'viznanyj**: *ja 'znavu šo je 'viznana / n'e / ru'sin'ska / u 'nas ne 'je /*
99. **vo'jennozobo'vjazanyj**: *'byli jag vo'jennozobo'vjazan'î*

100. 'vybory: *druhî 'vybory mavut' byti / par'laments'kî* (U.: 'vol'by)
101. vydav'nictvo: *vyda'vut' sa v zakar'packum vydav'nictvî*
102. 'xata: *'xata ta'ka jak 'treba / zdo'rova* (obvykle 'xiža)
103. zali'znic'a: *ne 'xot'îli odda'vati zali'znic'u šo 'xodit' 'pojest*
104. zar'plata: *to jed'nu zar'platu za 'mîs'ac' 'treba odda'ti* (U.: plat)
105. zasno'vati: *kol'hosp zasno'vav s'a* (U.: zalo'žyti)
106. zberex'ti: *vni zberi'havut' to 'čom my ne 'hodn'î 'svoj zberex'ti n'e* (U.: zaxo'vati)
107. 'zdača: *a u'že lex'ko z de's'atki 'budu 'mati 'zdaču*
108. 'zhatka: *a 'perša 'zhatka za se'lo 'znaješ ja'ka?*
109. zma'han'a: *u 'l'vov-iz'me 'jîzdili ko'liz' na zma'han'a* (U.: 'zapas, 'sut'aš)
110. zne'nac'ka: *tak zne'nac'ka šoby ne po'palo s'a* (U.: 'naras)
111. zni'mati ,točit': *v jed'nuj 'komnat'î zni'mavut' cî'lyj kînoseri'jal 'dovhij*
112. zvo'niti: *vun mî na'vîrno 'zvonit'* (U.: 'klikati, telefono'vati)

Rusismy:

1. bespre'd'el: *v nas bespre'd'el kon'kretnyj*
2. 'časnik: *der'žava da'je 'časnikam / pla'tit' 'hroš'î* (U.: su'kromnik)
3. 'd'embel': *'d'embel' / kit' sol'dati jdut' do'mu*
4. d'îd'dom: *iz d'îd'doma za'brali d'î'tej*
5. dur'dom: *dva 'dn'a tu 'maje dur'dom*
6. 'hraždanstvo: *u 'naz je v ve'likum be'reznum 'mnoho ta'kix šo si poro'bili 'dvojnoj 'hraždanstvo* (U.: op'čanstvo)
7. 'jaš's'ik: *ta š'e s 'toho 'jaš's'ika mi na'lij*
8. 'je'd'înstvenyj: *'treba poob'zerati ka'nal 'tisu (...) fak'tično to je'd'înstvenyj ru'sin'skij ka'nal* (U.: je'd'înyj)
9. 'kačestvo: *'fajne 'kačestvo / ta my 'znajeme ta'koj 'brati* (U.: 'kvalita, kva'litno adv.)
10. 'komnata: *v jed'nuj 'komnat'î zni'mavut' cî'lyj kînoseri'jal 'dovhij (...) 'ta prij'sla / 'tam tot pu'šov / i 'všytko v jed'nuj 'xižy* (U.: 'xiža, 'mjestnost')
11. kop'titi: *a tak kop't'at' / 'žar'at' / na skovo'rotc'î* (U.: hu'diti)
12. mî'sati: *vy so'bî ho'vor'te / 'može ja vam mî'savu?* (U.: zava'žati)
13. molo'd'oš: *te'per' na'stala molo'd'oš ne 'robit' 'nigde* (U.: mo'ložava)
14. n'e'mjerenno: *tyx otvetv'len'îj lem ju'dejstvî je n'e'mjerenno*
15. naka'zanije: *'cîlyj 'božij den' voni n'a 'trimali / ne xo't'îli n'a 'prijn'ati / naka'zanije 'bylo*

16. **na'pr'ax uža'sajuš'č'ij**
17. **ob'jazanOst'**: *'tul'ko ob'jazanost'ej u 'n'ej šo 'prosto 'užas*
18. **oč'ki**: *vže 'mušu no'siti oč'ki / čitavu furt (...) oku'l'ar'î to je 'našoj u'krajins'koj a oč'ki to je 'rus'koj (U.: voku'l'ar'î)*
19. **o'd'ežda**: *a 'vyttam vže ve'zut' dakij to'var šo je 'akcîja / o'd'ežda / 'obuv (U.: 'šat'a)*
20. **od'd'elno**: *vni 'daže v t'ur'mî od'd'elno s'a 'trimavut' (U.: 'okrem, z(v)lašt')*
21. **o'pasno**: *tam vob's'e o'pasno*
22. **op's's'ati s'a**: *tu je va'sil' / šo s'te s'a z 'nim op's's'ali; 'čuješ 'vas'a / 'treba s'a op'sčati po malobe'rez'n'anskomu*
23. **otvetv'len'îje**: *tyx otvetv'len'îj lem v ju'dejstvî je n'e'mjerenno*
24. **plen**: *tam ro's'îjs'ka 'armîja nastu'pala taj jîx za'brala u 'plen*
25. **'pojest**: *ne 'xot'îli odda'vati zali'znic'u šo 'xodit' 'pojest (U.: vlak)*
26. **polučiti s'a**: *ale ne po'lučit' s'a (U.: poda'riti sa)*
27. **'portiti sa**: *to'ta sja'čena 'voda vo'na ne 'portit' sa*
28. **po'sobije**: *to'ty po'sobija šo 'ja tam 'budu dusta'vati*
29. **po'xožyj**: *u 'nas tu po'xože 'duže is 'tyma / 'sxîdnyma slo'vakami (U.: po'dobnyj)*
30. **pri'ježžij**: *'my pri'jež'ž'î / 'moja 'mama is kn'a'hin'î*
31. **pri'saživati s'a**: *pri'saživajte s'a / 'fedorovna*
32. **'raznica**: *sa'ma 'vubl'a tu 'peršoj se'lo (...) tak 'točno jag 'my ho'vorime / 'raznic'î poč't'î ne 'je (U.: rozd'îl)*
33. **ruko'votstvo**: *v nas s'a 'slavit' 'svjato ta'koj ot 'našoho ruko'votstva*
34. **samo'l'ot**: *jo'ho 'd'îti si pri'svojujut' samo'l'oty (U.: le'tadlo)*
35. **skovo'rotka**: *'žar'at' na skovo'rotc'î (U.: palačintovka, 'panvica)*
36. **slučajno**: *oby 'c'îny na 'xl'îb slučajno ne u'pali (U.: 'nahodov)*
37. **so'hlasnyj**: *'ja s tym ne so'hlasna (U.: su'hlasiti)*
38. **'strojiti**: *načali z'me 'strojiti (U.: stav'l'ati)*
39. **'strojka**: *tad' na 'strojc'î zme ro'bili*
40. **učebnik**: *učebniki 'byli po ru'sin'ski*
41. **'užas**: *'debr'î 'lysavut' / 'užas*
42. **vos'pitovati**: *iz d'îd'doma za'brali d'îtej 'jako šo siro'ti / ta 'vni jix vos'pituvut'*
43. **'vrjemenno**: *a tak s'a 'sklalo šom 'musila prij'ti tu ro'biti / s 'primusom 'vrjemenno taj to 'vrjemenno pu'slo 'dvac'ad' dva 'roki po'malen'ki*
44. **xer'n'a**: *zaha'n'avut' 'vs'aku straš'nu xer'n'u*

45. **zani'mati sa:** *no a d'itoč'kami sa zani'majeme* (U.: zaobe'rati sa +I, veno'vati sa +D.)
46. **za'pomniti:** *ja to za'pomnila / 'može slo'va vže ne 'všytki / ale š'ím za'pomnila* (stará generace: za't'amiti, U.: zapamn'a'tati)
47. **zap'čast'î:** *ta tu ro'bili zap'čast'î / de'tal'î na tele'vîzory*
48. **zna'komyj:** *pri'xod'at' tam zna'komî*

Vzhledem k tomu, že značná část mužské populace pravidelně odchází za prací do České republiky, v nářečních projevech zdejších mužů se setkáme i s bohemismy, zejména pokud je tématem rozhovoru práce v ČR. Jejich užití může být motivováno i snahou o přiblížení k explorátorovi, vybíráme proto ty z nich, které byly použity v rozhovoru mezi několika informanty. Většina z nich se týká reálií, se kterými se sezónní pracovníci v České republice setkávají:

čuži'nec'ka po'l'îcîja: *vna 'všytku čuži'nec'ku po'l'îcîju 'znala 'fajno;*

dovo'lena: *te'per' 'mavu dovo'lenu do 'veresn'a;*

povo'lenka: *š'ím ne 'mav povo'lenki do ro'boty;*

pri'hlašovati s'a: *'všytki ty ukra'jînci pri'xod'at' s'a pri'hlašovati;*

'vole: *'budeš zamî'tati 'vole (...) du'staneš mî'tlov 'vole / du'staneš po 'pčulniku.*

Většinu výrazů použili informanti, kteří jsou schopni i poměrně plynule česky mluvit.

Při vyprávění o rodině na Slovensku byl použit i slovakismus:

op'čanstvo: *te'per' 'xoče 'brati op'čanstvo so'bî slo'vac'koj.*

Obdobně jako v Ubľe, jsou v Malém Bereznom přejaty ze sociálně dominantních jazyků názvy spojené se školstvím a vzděláváním: *se'redn'a 'škola, un'îversi'tet, fakul'ta'tivnyj u'rok, klas, u'čebnik, heo'hrafîja, fiskul'tura, os'vîta, os'vîčenyj, 'klasnyj kerîv'nik, pe'rerva, ka'n'îkuly*; s administrativní a vojenskou sférou: *'s'îl'ska 'rada, bíbl'îo'teka, 'hraždanstvo, 'pasport, res'publika, ruko'votstvo, prav'l'în'a, 'armîja, sol'dat, 'forma*; s technikou a médií: *plan'set, e'kran, tele'bačen'a, ka'nal, ha'zetka, ma'syna, samo'l'ot, 'pojest, zal'îz'nic'a*; názvy profesí: *metsest'ra, parik'maxerka, prodav'sčîca, bíbl'îjotekar'ka*; přejímány jsou opět i názvy pro základní předměty, jevy a činnosti: *'xata, 'cerkva, o'd'ežda, bat'ki, zani'mati sa, za'pomniti, vos'pitovati, 'strojiti, pi'tati s'a, op'sš'ati s'a, spîlku'vati s'a, 'portiti s'a, polu'čiti s'a, de'sevyj, po'xožyj, ko'ričnevyy, od'd'elno.*

Mezi neologismy, zvláště rusismy, je pozoruhodné množství expresivních výrazů, např.: *bespre'd'el*, *dur'dom*, *xer'n'a*, *puđriti moz'gi*, familiární výraz *pa'can*, české *'vole*. V porovnání se situací za hranicí se zdá, že v Ubľe je slovenština spíše zdrojem výrazů abstraktně-intelektuálních a názvů pro nové reálie, ale exprese se vyjadřuje většinou vlastními nářečními prostředky.

7.2. Synsémantika

Analýza funkčního lexika vychází z jazykového materiálu, získaného při terénních výzkumech v letech 2011-2014 v obcích Ubľa a Malyj Bereznyj. Byly při ní využity korpusy nářečních textů z obou obcí, které byly vytvořeny primárně pro morfologickou analýzu jazykového materiálu. Velikost korpusů jistě není dostatečná pro kvantitativní (frekvenční) analýzu větší části slovní zásoby, avšak v případě frekventovanějších oblastí lexika, ke kterým neplnovýznamové slovní druhy patří, nejsou podle našeho názoru kvantitativní data zcela zanedbatelná. Na základě běžné analýzy nářečního textu např. můžeme dojít k závěru, že v daném nářečí se ve stejné funkci paralelně užívají dvě předložky, až jejich frekvence nám však prozradí, zda se jedná o rovnocenné jazykové prvky, nebo zda je jedna z nich z hlediska daného nářečí dominantní a druhá periferní. Na základě další analýzy se v některých případech pokusíme určit, zda je perifernost zkoumaného slova dána tím, že se jedná o novější, do systému ještě ne plně integrovanou jednotku, nebo zda se naopak jedná o ustupující archaismus.

7.2.1. Předložky

Všechny předložky zaznamenané v nářečích obou obcí uvádíme v tabulce č. 38 spolu s jejich doloženými pádovými vazbami a frekvencí v korpusu. V závorkách zapisujeme předložky doložené z Ubľi O. Leškou (Лешка 1973: 287-288), které se v našem materiálu nevyskytly.

Tab. 38.

Ubľa			Malyj Bereznyj		
bez	G	8	bez	G	12
x			'bíl'a	G	7
cez	A	1	x		
'čerez	A	29	'čerez	A	25
x			dl'a	G	14
do	G	466	do	G	246
do'l'î	I	5	x		

(dov'kola)			x		
ho'r'î	I	3	ho'r'î	I	2
k / ku / gu	D	35	x		
kolo	G	44	kolo	G	23
(ko'nec')	G				
krem	G	3	x		
x			krîm	G	2
'kromî	G	1	x		
(kruz)			x		
'kvoli / 'kvuli	D	3	x		
x			'meždu	I	2
'mîž'î	AI	10	'mîž'î	AI	2
x			mîž	I	2
'mîsto	G	1	x		
x	I		'mîži		1
na	AL	836	na		619
nad	I (A)	12	nad	I	2
na'mîsto	G	1	x		
nav'kolo	G	2	nav'kolo	G	1
'niže	G	8	'niže	G	1
o	AL	39	o	L	1
od/d	GD	156	od	G	76
'okrem	G	5	x		
'pered	AI	33	'pered	I (G)	17
x			pîd	I	1
x			'pîsl'a	G	10
po	DAL	404	po	DAL	254
'podl'a	G	29	x		
(pomi'žî)			x		
x			'pomîš	A	2
(po'na)	A		x		
'ponad	GAI	5	'ponad	AI	3
po'niže	G	1	x		
'popered	A	1	'popered	A (G?)	1
x			'popîd	A	1
'popri	L	7	'popri	L	1
'popud	A	3	'popud	GA	4
(po'vers's)	G				
(po'vyše)	G		x		
'poza	GAI	3	'poza	GA	2
'pozad	GA	5	'pozad	G	10

(po'zdoly)	G				
pre	A	10	x		
pri	L	16	pri	L	11
pro	A	15	pro	A	17
'proti	D	1	'protiv / prot'iv	G	6
pud	AI	64	pud	AI	20
'sered	G	1	'sered	G	5
('spoza)			x		
(spud)			x		
u / v	GAL	813	u / v	GAL	1241
'vd'aka	D	1	x		
(ver's' / vers)			x		
('vzadu)	G				
x			víd	G	15
'vyše	G	4	'vyše		3
z / iz	GI	620	z / iz	GI	443
za	NGAI	246	za	NGAI	168
x			'zamîst'	G	2
(zmi'ži / zme'ži)	G		x		
x			zmîž	I	1
x			zza	G	3

U každé předložky uvedeme vybrané kontexty jejího užití v obou korpusech tak, aby byly představeny její základní funkce. V komentáři se zaměříme na popis odlišností v užívání předložek v obou nářečích a na vzájemnou konkurenci různých předložek v podobných funkcích.

Bez¹⁵⁸

U.: *sa 'verhnuv tam i 'cuker' a kid' ne 'byv taj 'tak **bes** 'cukr'u; no 'hvarit' ja ne 'brav žo'nu **bez** vo'los'a / lem z vo'los'om; 'nes'ka **bez** 'avta to tak 't'aško 'bože 'muj; tu'to **bes** pro'blemu so'bî 'znavud' 'vybaviti.*

M. B.: ***bez** 'nikoho sa li'sila; no a 'mav 'borony / naboro'niv **bez** 'vs'akoji 'muki / **bez** 'vs'akoji ja'kojis' 'inšoji dopo'mohi; **bes** po'n'at'a (,nemám tušení'); **bes** pro'blem.*

Předložka *bez* se užívá shodně v obou nářečích, jakož i v obou dominantních spisovných jazycích. Z Ubl'i je v této funkci doložena ještě předložka *krem*, avšak používala ji jen nejstarší informantka, narozená v roce 1917.

'Bîl'a

¹⁵⁸ Předložky v záhlaví přepisujeme morfologickou transkripcí, tak jako v tabulce výše. Kontexty jejich užití z korpusů uvádíme ve fonemtické transkripci.

M. B.: *'bíl'a o'čej maje ta'kî čorn'î dvî 'puxlinki ('žaba); 'onokovci / 'bíl'a 'užhoroda se'lo; na 'plošči 'bíl'a bu'dinku kul'tury; zavosi'na 'bíl'a 'hrabovca 'blisko; 'zl'îva 'bíl'a do'rohi je koba'l'uv 'verx.*

Předložka byla zaznamenána v řeči dvou informantů, není tedy pevnou součástí nářeční normy, její funkci plní obvykle předložka *kolo*.

Cez

U.: *d'ît'vak tu 'bîhat' po o'becnum 'ur'adu cî'l'î praz'niny a po slo'ven'ski 'hojkat' hej / že ho 'čuvu cez 'okno že po slo'ven'ski komuni'kuvut'.*

Je to jediný doklad použití této slovenské předložky v nářečním kontextu, jinak všechny generace mluvčích používají *čerez*. Přejaté ze slovenštiny je mimo jiné i slovo *okno*, v místním nářečí se pro okno dodnes používá slovo *vovlak*.

'Čerez

U.: prostorové významy *'volý 'hnali 'het / 'čerez 'vodu do'mu; no tak 'čeres tutu r'îkû 'treba 'bylo 'jti / 'čerez 'lavku; to za repub'liki tu zro'bili 'cestu // i 'tod mos'tok 'ande / 'doty ne 'bylo 'nijakoho / 'čerez 'jarok sa xo'dilo; vna pu'sla 'čerez nas'tas píšo / na kovba'suv; š'e 'byli kete'fiji / to 'bylo tyš ta'koj jak kan'tar' ale do zu'bedla sa da'valo / lem 'kolo 'pyska ko'n'ovi / 'čerez 'holovu a 'dos; 'čeres 'str'îxu tam 'vidno 'bylo; časové ,během, v průběhu' no a to 'vysxlo / 'čerez 'jar'; 'dobr'î že te'per'ka 'čeres praz'niny / ta ne 'treba sa z ro'boty pro'siti; 'svoju 'majz' jz'me 'mali / 'čeres 'cîlyj 'ruk; ,více než' ta nam da'li 'čerez pjat' sto hek'taru 'zempl'î / 'ubl'î; 'čeres sto 'konej 'bylo v 'vûbli; ,prostřednictvím' 'ja to sle'duvu 'čerez jîx tele'vîziju / 'naša 'tul'ko ne da'je.*

M. B.: prostorové významy *'duže ve'likij 'muzd byv 'čerez r'îku; to vže 'kul'kom xo'div 'čeres 'puv be'reznoho; a 'tamem 'byla / jak i'ti z 'užhoroda 'čeres se'red'n'e; 'ade do pereči'na doti'dy 'čeres pere'val; časové – ,během' bo 'čerez 'zimu zo'zul'a ne 'kukat'; časové – ,za' po'vîv jix tu'da na hra'nic'u / poka'zav jîm a 'čeres 'dva 'tižn'î pri'sli is 'toho / is esbe'u / kahe'bîsty / i za'brali; 'skoro ho vop's'e ne 'bude / 'čeres sto 'roku; a i'lona das 'čeres pjat' mi'nut pri'jšla; 'jura s'a po'tomu das 'čerez 'ruk pri'znav; ,prostřednictvím' tam poxo'div / i ver'nuv s'a o'pjat' s'u'da 'čerez 'že 'de; ,kvůli' o'joj 'čeres tu'ty 'kniški u'že 'mus'aj oku'l'ar'î no'siti; 'vna me'n'î 'kaže / ta 'ja lem 'čeres 'vas i'sla.*

V obou nářečích patří předložka *čerez* k běžně užívaným, částečně se však liší její funkce. V Ubľe se nepoužívá *čerez* v časovém významu označujícím začátek děje po uplynutí určité doby, tuto funkci v Ubľe převzala předložka *za*. V U-korpu nebyl doložen ani příčinný význam (,kvůli') běžně užívaný v Malém Berezném, zpětně však byl informanty z Ubľi potvrzen jako možný. V Malém Berezném zase chybí *čerez* ve

spojení s číslovkou ve významu ‚více než‘, ve kterém se užívá předložka *ponad*. Je zřejmé, že v Malém Berezném se předložka *čerez* užívá ve shodě s funkcemi obdobné předložky ve spisovné ukrajinštině, v Ubl'e se její funkce přiblížila funkcím slovenského *cez*.

Dl'a

M. B.: *iš'î 'byv je'den šo is čexoslo'vaččiny / 'dav instru'menty dl'a obra'botki 'zempl'î; 'xot' to i 'des'ad' raz 'dosta dl'a der'žavy; no 'našo anhl'îčanam 'šyti 'formu dl'a pîs'ku; ta xoke'jîsty s'a 'znavut' / dl'a 'nix hra'niž' ne je; na 'serce 'čaj / na zdo'rovja dl'a 'serca to je z 'hloha; dl'a 'mene to no'vinka.*

Do

U.: směřování dovnitř objektu *te'per'ka pu'sla do ro'boty; 'čorti by jix za'brali / by jix poxva'tali do 'pekla; 'vun do 'cerkvi ne xo'div; 'naš'î ne 'šli do 'l'îsa / to lem ba'raby 'derevo 'rižut'*; směřování k objektu (,k, za') *vun xo'div do 'materi do mo'jeji; iš'lo sa do kova'ča; pu'slam do 'doxtora; no taj z 'han'ov aj 'starym 'joškom pri'sli do 'nas; 'pujdeme do 'toho 'mad'ara / po'tomu š'î do tuj 'bapki; časové významy naku'pili z'me do 'obîda / po 'obîd'î sa ver'tajme; ja do 'kul'ko / 'asi do 'sîm 'roku by'vala z 'babov; ja po 'tomu do 'puvnoči to tolo'čila sa'mên'ka sa'ma; další významy, vazby nor'mal'n'e juj do 'plaču; no 'tad' i 'vna vže ne molo'da / 'vže do 'sîmdes'at' 'roku i 'vna 'maje; ta 'de 'byla ja po'vîla že ja do 'tul'ko 'roku do'žyvu*

M. B.: směřování dovnitř objektu *u 'kul'ko 'roku s'te pu'sli do 'školy?; 'rano do 'cerkvi 'treba jti; jag ja 'pujdu do 'kîjeva do sto'licî ukra'jiny ta 'nas tam ne rozu'mîvut'; kon'u'x'î ja'kî ro'bili v kol'hospî ta do 'obîda 'mali pri'vesti 'val'ki; směřování k objektu (,k, za') *xto te'be za'hnav do 'nas?; ja pu'sla do'lu tam do d'îvki; no ta 'vse ôd 'n'oho s'a od'ryvav pes a 'bîhav do su's'îda; tat' ka'zav mi tod jan'ko šo do 'n'oho do'n'ec'kî prijî'ž'ž'avut' oddy'xati; časové významy ja 'znavu či'tati do 'dvox do 'tr'ox ho'din po 'puvnoči; do 'sorok čet'vertoho 'roku 'l'ude xo'dili / de xo't'îli; další významy, vazby 'perša 'zhatka to je 'skarha do 'suda; 'kon'î pri'kapčuc'a lanc'kami do vaš'ka; ta'kij 'xlopec pa'radnyj / va'lovšnyj do 'všytkoho / 'bet'ar; ta 'vun je 'stol'ar' / 'vun s'a do' toho ne rozu'mîje; my 'kažeme 'varoš do bli'žajšoho 'mîsta.**

Předložka *do* má sice stejnou formu jak v obou nářečích, tak i ve slovenštině a ukrajinštině, její použití se však odlišuje. V ukrajinštině se používá i pro vztah směřování k osobě nebo předmětu, vyjadřovaný ve slovenštině předložkou *k(u)*. Toto specifikum se promítá i do obou nářečí. V Malém Berezném předložka *do* dokonce zcela vytlačila původní *(o)d* + D. V Ubl'e si v této funkci konkurují předložky *do*, *(o)d*

+D a novější *k / gu*. Předložku (o)*d* + D zaznamenáváme jen v mluvě nejstarší a starší střední generace, u mladší generace ji zcela nahradila předložka *gu* (*ku*, *k*, *g*). Z Malého Berezného máme jediný doklad na možné dřívější používání předložky *gu* v příslovci *gu peredu*: *že ci ra'jon 'pujde 'malo gu'peredu*. Podobně je v MB-korpu jen jediný doklad na předložku *od* + D a nepřímý doklad v příslovci *odho'r'î*.

Do'l'î

U.: *no a do'l'î 'berehom kid' sa 'šlo ta sa hamo'valo; tu do'lov do'l'î 'l'îsom tam 'debr'a*.

Ho'r'î

U.: *ho'r'î 'berehom to 'šli lem z jed'nov te'l'îhov / s pe'red'n'ov; tak 'šetrili si 'kroki ho'r'î 'l'îsom*.

M. B.: *ho'r'î 'hrunom / ho'r'î 'debr'ov*.

K / ku / gu

U.: *'tak si 'hvar'u / de 'spîjeme / g 'zan'îku; 'furt sa mi ja'zyk l'u'bev / k litera'tur'î ne 'mav ta'kij 'vst'ax; ta 'dva lanc'ki 'byli pravi'deln'î / a 't'ahli sa g jed'nomu 'kolesovi a g 'druhomu; v auto'bus'î furt si 'daxto k vam 's'ade ta'kij; 'tul'ko k 'tomu; kot'r'î sa v 'svojum 'volnum 'čas'î ve'nuvut' 'tomu 'lebo 'mavut' k 'tomu 'vst'ax; 'tym jix 'vedeme k 'tomu že jag 'budut' vyra'stati žeby 'znali ja'kî 'spîvanki sa v 'vûbli spî'vali; a g r'îc'î šo 'jde 'potok / ta'kij 'hrunok / aš 'tam do'lovka do r'îki / 'tam sa luš'ki 'klikali; 'jak vže 'sut' ta'kî 'malo 'bul's'î / ta'kî vže 'star's'î kolo 'petnast' 'šesnast' a pak sa 'nazat 'vernut' ku 'tuj rusna'čin'î; no š'e pri 'vod'î la'pûša šo 'bylo na'žati / a ko'rovî 'nesli ku 'dojin'u na 'obît; vo'suj je 'ver'x až 'bliže gu se'lovi; po'točina je tod 'berex šo 'jde gu 'jarku; s 'tov mi'sl'jenkov nas ve'la gu 'tomu že'bys'me sa 'včili; 'ja 'jdû gu ses'tr'î; na'včili sa no bo xo'dili gu 'rodičum 'starym ta sa na'včili / i do lado'mirova do joho 'rodiču i 'tu do 'nas*.

Předložka byla převzata ze slovenštiny, je však již plně integrována do nářečí Ubl'î. Podoba *gu* byla přejata pravděpodobně ještě před II. světovou válkou z východoslovenských nářečí, je běžná i v řeči mluvčích staré generace. O konkurenci mezi předložkami *od* + D, *do* a *k(u) / gu* v Ubl'ě srov. komentář k předložkám *do* a *od* + D. Dřívější existenci *gu* v nářečí Malého Berezného by mohlo nepřímo dokládat příslovce *gu peredu*, pochází však od informanta slovenského původu.

'Kolo

U.: *'bylo 'všytkoj obro'blenoi / po 'vodu / 'vyžatoj kolo r'îki vni 'takoj by'vavut' v be'reznum kolo 'hlavnoji pu'ti; 'jinkoli tu'to / molo'dyj / kolo 'kalapa 'mav iz ber'vîнку tu'ty list'ki; šo ja sa na'trapila kolo toji 'kniški; 'to sa ani ne 'dast' po'vîsti že kul'ko kolo*

*'toho ro'boty; no a za'kapčav za 'kolesa / za'siliv lan'cok a kid' ve'likij 'bereg ta 'na ostro ta š'î **kolo** 'toho 'kolesa zato'čiv; 'tul'ko 'ras **kolo** 'mojî 'xižy pe'rejdeš; vžem mala das' **kolo** pjat'de's'atki; mav **kolo** šîdê's'at / ta'kij šo 'staršij 'pan; 'tam 'dam **kolo** 'tric'ad' 'evro za tu'to.*

M. B.: *'mušu 'jti 'tam bo 'tam 'mušu 'byti **kolo** 'vystavki; **kolo** 'zamka 'damba sto'jit'; a kaže samo 'kraš'e / i zaro'biti 'možna / **kolo** že'ny po'byti; 'ja 'mav 'tože **kolo** hu'mennoho dvo'jurodnu sest'ru; 'nam **kolo** 'doma ro'bili ta'kij re'mont.*

Je zřejmé, že v Malém Berezném má předložka pouze místní význam ‚u, při‘, významy ‚kolem (místně)‘ a ‚přibližně‘ nejsou doloženy.

Krem

U.: *'kid'em ro'bila 'na pol'u ta 'lem **krem** 'xust'ati (...) no xot' 'bylo jak 'sonce 'hr'îlo / **krem** 'xust'ati 'byla; lem 'dvî z'me tu 'byli ta'kî v se'l'î šo z'me 'mali 'krasnoj vo'los'a / kama'ratki / do 'cerkvi z'me xo'dili **krem** 'xust'ati.*

Předložka *krem* je doložena jen z řeči nejstarší ubl'anské informantky, ostatní informanti v této funkci používali jen předložku *bez*. Jedná se proto nesporně o vymírající archaismus. V tomto významu mohla být použita předložka *кромѣ* ve staré ruštině.¹⁵⁹

Kr'îm

M. B.: ***kr'îm** 'toho d'îtoč'ki šo 'budeme 'postiti (...) ta š'e šoz' 'majeme na'vîrno ro'biti; **kr'îm** 'toho šo vy te'per' ka'zali to'ta po'ra 'roku šo prij'sla 'kliče s'a ves'na.*

'Kromî

U.: *do nemoc'nici mi ne 'treba 'bylo '**kromî** 'tyx 'dvox xvo'rot aj 'šom 'mala pola'manu 'nohu.*

'Kvoli ('kvuli)

U.: *'**kvoli** jo'ho ža'lutku ne 'mož 'bylo ni'gde z 'domu puj'ti; 'hvar'u 'malam s 'svojov 'd'îv'kov pro'blemy '**kvoli** 'tomu ru'sin'skomu jazy'kû; tag 'vun tam ten 'fodbal lem 'tag ako '**kvuli** kama'ratum / rozu'mîješ / aj 'tak uš ho ne 'hrav 'tak / že '**kvuli** 'škol'î uš sa ne 'muh veno'vati.*

'Mîž'î

¹⁵⁹ „Прийменник *кромѣ* в давньоруській мові вживався в значені «без» з родовим відмінком: Не лѣпо ми єсть быти кромѣ ваю (Іпат. літ.), Хоть и тяжко ти головы кромѣ плечю, зло ти тѣлу кромѣ головы (Сл. о полк. Іг.).“ БЕЗПАЛКО, О. *Нариси з історичного синтаксису української мови*. Київ 1960, 130.

U.: *jak 'pujde do školy 'mîž'î o'statn'î d'îti; ĵam 'rada žem 'tu 'mîž'î l'ud'mi; 'tagže v 'tum 'asi tak ta'kij 'roz'd'îl 'malo 'byv 'mîž'î 'tyma 'calkom xu'dobnyma i 'tyma 'ako že bo'hatšyma; 'tam ho privi'tali vže to'ty 'svaški / 'mîž'î so'bov sa dov'naž'ili / molo'dicu dda'li; 'my z'me 'mîž'î so'bov nor'maln'e po rus'nac'ki bis'îdo'vali.*

M. B.: *a po'tomu z'me pri'sli do 'sniny / tam prodav'sčic'î 'mîž'î so'bov bis'îdo'vali ta jag i 'my / 'epen tak; ta my 'všytkî 'mîž'î ho'rami; ženskij 'holos / roz'ryvat' s'a 'mîž'î d'îtinu (...) za 'n'an'ku d'îtin'î ras / maha'zin dva / ĵisti zva'riti / šat'a post'îrati 'tri.*

'Mîsto

U.: *tak si 'vybrav 'mat'ar n'e / 'betku za 'kresnu a 'moho ĵan'ika 'mîsto ĵanka za 'kresnoho.*

Mîž

M. B.: *'to je po 'našomu hri'bîzl'a / jak 'l'ude mîš so'bov bis'îduvut'; 'znajete šo to pe'levn'a? / mîš 'stajn'ov i u'že bu'dinkom / 'to šo v sere'din'î.*

'Meždu

M. B.: *tam 'meždu 'pročim byli af'gan'cî; 'meždu 'pročim is 'tyma / is kato'likami dohro'mady 'budeme 'mati ve'ligden'.*

Předložka se vyskytuje jen ve vazbě *'meždu pročim* přejaté z ruštiny, oba doklady pocházejí z řeči jednoho informanta.

Na

U.: *'my jag 'd'îti z'me pusi'dali na 'lavku put 'korčîmu; zaple'li 'zapl'îtki / zrobili ta'koj 'kont'a a na tu'to da'li 'xust'a; 'kamîn' na 'kosu; tu'ty 'formy na 'pečen'a; s 'tyx sa 'robit' slivo'vica z 'bistric / to 'najl'îpš'î na slivo'vicu; vna 'stala na 'salvišku; a te'per'ka sa po'vadime na ta'kum?; ale 'mnoho 'roskol pri'sov aj na 'tyx 'vîrax / na pravo'slavnuj a 'grekokato'lickuj; ĵa ne 'xožu na 'hriby; 'my xo'dili na tu'to / na 'trynki; 'vujčino / 'pujdete mi na 'svad'bu ci 'n'î?; pri'sla ta hvarit' že / a'hoj na 'mene; ĵa na 'nix bis'î'duvu po 'našomu; ta 'kan't'a 'ade to šo na molo'ko; u 'nas / na rus'nakox; 'my z'me šli ho'r'î na 'zbuj na tu'to 'tam ho'r'î / na 'ulicku do'linu; ('xož'u) z 'manželom na 'avt'î; na 'tyx 'dvacat' 'kilo 'kul'ko daje'te 'soli?; že sa 'ta jak tu'ta bo'sorka peremi'nila na 'kûrku; ĵa toh'dy to 'bylam na 'ulič 'krivum; 'vna jix na to pri'pravila; na drûhij den' byla hos'tina; 'd'îti 'nes' 'azbuku ne 'znavut' / šo je na ve'liku 'xibu; no ta ĵa na tu'to ser'dita.*

M. B.: *'mali na 'zêml'î ta'kî 'peci; ne 'bylo že bu'r'an ros'te na hno'jovi; no ĵak ty s'a aš 'tu 'vpstav na zakar'pat'u?; ĵa 'byla na slo'vakax; 'byli jed'n'î šo tam 'byli na 'žnivax to 'byla v 'peršix 'klasax 'čitanka i 'vna bespose'redn'o vuda'valas'a na ru'sin'skîj 'movî;*

a 'my 'byli 'vyxovan'î **na** 'tomu šo 'my je 'hrekoka'toliki; vs'o rav'no 'xl'îb **na** 'des'at' ko'pîjok 'dvac'ad' 'vuroste; 'žony s'a lem **na** tu'tu jed'nu mu'ku ne nahva'r'avut'; 'tamiz'me xo'dili ta'koj **na** 'obît; šato'vav jem 'zrana **na** ve'likodn'a u 'varoš; 'ja **na** 'žun 'duže ne poze'ravu; 'kun'skij šč'a'vel' / po 'našomu nazy'vavut' / to 't'îpa **na** 'xr'în po'xožij; 'čerez 'zimu zo'zul'a ne 'kukat' / a **na** ja'ri; **na** 'druhij 'ruk s 'toji po'lovki 'š's'e lem po'lovku poo'rav; **na** 'star'î 'dny u'že zdo'rovl'a 'malo v 'koho je; čo'ho **na** 'ryby ne 'jdeš?; pjat' 'knih uže napi'sav / a **na** 'šestu 'sponsora 'hl'adat'; **na** bî'cîgl'îm s'a 'vjuz; 'l'îz u 'nas te'per' 'r'îžut' bo 'buk **na** je'vropî 'jde; vun **na** to'to je 'majster ji'mati; po'kol'at' to 'fejsami / **na** 'šajty / **na** me'trovî.

Nad

U.: tu'to sa kliče 'verški tuto še 'perše **nat** col'nicov; tam **nat** tov po'točinov 'ade i'ti 'tyma do'linkami; ne 'včiv sa a'le ne 'bylo muzi'kanta **nad** 'nim; tag jem si xo't'îla zmî'niti 'odbor / a roz'dŭmovala jem aj **nad** 'drohima / **nad** ukrajin'činov na'preklad.

M. B.: 'budeme 'postiti / 'dumati **nat** 'tym šo bude'me ro'biti ta'kî d'îla; znu'sčali s'a **nad** l'ud'mi xto jag 'znav.

Na'mîsto

U.: 'peret 'tym dav'nym dav'no ne 'byla 'bukva gə / 'bylo hə / 'byv ha'harin a ho'tovoj / **na'mîsto** ga'garina hej.

'Naproti(v)

M. B.: 'vni je'den '**naproti** 'druhoho s'îdavut'; 'naš'î su's'îdy '**naprotiv** 'nas tam po'merli u'šytki; a '**naproti** 'toji 'firmy je moto'rest.

Nav'kolo

U.: 'ade o'byjdu **nav'kolo** 'xižy; na ta'kum 'mîst'îm sa na'rodila šo 'furt **nav'kolo** 'mene l'u'dej 'bylo 'mnoho.

M. B.: 'byli ste mi ne po'vîli abri'kos ta 'može bym po'dav / te'per vže 'krutit'sa **nav'kolo** abri'kosa.

Podobné příslovce má v Ubľe jiné místo přízvuku, por.: ro'sul' / 'voda ta sa 'musila 'furd zbe'rati z 'horn'at'om '**navkolo**.

'Niže

U.: tu 'raku 'bylo tam '**niže** ben'zinki v 'tum 'potoc'î; no a s 'tuj 'strany 'vytty do'zadu '**niže** 'brodu sa 'kliče; 'jag je za vo'dov 'must jak sa d 'nad'î 'jde ta '**niže** 'toho sa 'klikalo za vo'dov.

M. B.: '**niže** bax'taru / de 'štregu zabi'rala 'voda.

O

U.: *his'torîja 'vubl'î je ve'lika / 'je o 'čum bîsîdo'vati; jem pere'svîčena o 'tum že 'maje to 'zmisel; o 'tum jazy'kû my sa 'vece 'baviti ne 'bûdeme; to 'vun by 'znav o 'tuj 'knîsci; ros'pravku 'znaje 'ujo / ros'pravku o 'pinokijovi?; ket' so'bî po'dûmavu o 'svojum żyvo't'î; 'šo si to'ta žo'na o to'bî po'dûmala; (A) ukra'jîna by o mnoho prij'šla; pe'red'n'î 'kolesa 'byli 'men's'î o tyx 'dês'at' centi'metru / 'zad'n'î 'bulš'î; 'zaujem 'rodiču ne 'je / ani o ru'sin'skij ani o ukra'jînskij; 'prîliš sa o 'sebe sta'rîje.*

M. B.: *'sluxajte 'n'e / ja 'ne o po'l'îtic'î.*

V Ubl'e byla předložka o použita 26× s L a 13× s A. V Malém Berezném se předložka o v podstatě nepoužívá, máme na ni jediný doklad. Její funkci zastává předložka za a nověji přejatá (v tomto významu) předložka pro.

Od + G

U.: *'naž ja'zyk ne 'je 'duže da'leko od slo'ven'skoho jazy'ka / 'tagže ne 'mavut' 'problemy; to 'tam / od mi'hal'ovec' od'bočka; ja ku'pila od 'nix mi'nuloho 'roku mar'hul'u; 'znala 'vkrasti od 'toji xudo'biny / od 'toji ko'rovy 'vkrala molo'ko; ja 'hvar'u že to 'furt za'leži'd' od 'rodiču; muj 'muš po'xodid' od 'užhorodu / z bar'vînu; 'd'îvka xo'dila od ma'len'koji do 'cerkvi; a v molo'doho 'zajz' od za'čatku hos'tina 'byla; tam 'žali od 'noči do 'noči / ručno ko'sili / 'snopy vja'zali; ne na'môčte si 'pleče od mojî ve'trovki; 'vna od 'n'oho 'starša; pjad' 'roku 'staršij od 'mene 'byv.*

M. B.: *'vs'o zabe'rali od l'u'dej; poza'berali z'me od 'nix tu 'zahorody; od 'rana ot'kryli s'a; vna 'bude i'ti 'hroš'î od 'mene 'brati taj 'voz'me; 'myti 'grat'a (...) te'per'ki ja vže 'majže od d'îtej ne 'čuvu; jag od 'xiž'î o'dyjdu ta 'vže je'd'n'î 'druhih ne rozu'mîjeme; v i'taliju 'malo 'xodit' od 'nas; my ku'pujeme jî'jî od slo'vaku; ot 'kohom vz'a'la s 'party 'knižočku; to ne od 'nas za'ležit'; 'des' ot 'sorok 'šostoho 'roku sa nemolo'tilo; my xo't'îli žeby to 'byla 'xiža/ ot 'samoho po'čatku; roska'ž'îť šoz' vun ne 'žjîv ta'ke smač'ne / ma'lyj / že od čiko'lady.*

Další odchylku mezi oběma nářečími můžeme pozorovat při srovnání, v Ubl'e se používá právě předložka od, např.: *vna od 'n'oho 'starša*. V Malém Berezném se v této funkci používá předložka za.

Od (odo, d) + D

U.: *po'kličeme 'doxtora od 'vam; 'včitel' iz 'nami 'jšov / 'tam na 'cînter' / ot 'tym vo'jakum; to sa ani ne dast' povîsti že kul'ko kolo toho roboty / kit' 'prijde ot 'tomu šo / šo / ot polot'novi; na ra'n'ajki 'kava / a ja 'xoču aj 'xl'îb ot 'kavî; že 'prijdud' o'do mn'î; tu xo'dili d 'n'uj 'vece ras; to lem my sa ver'hîme nazat ot pravo'slaviju; 'dužem 'mala 'vst'ax ot 'tuj vu'bl'anskuj kul'tur'î / od vu'bl'an'skuj 'spîvan'c'î / od vu'bl'an'skim*

zvy'kum i tra'dicijam; no a ot 'tomu o'na mi samo'zrejme š'e po'vîla tu'to; tagže 'stavl'at' sa ot 'tomu tak; kit' sa 'bralo na 'burx / ta t 'tomu pri'pisuvali; no a'le to 'šli d r'ŕc'î; 'must jak sa d 'nad'î 'jde.

M. B.: *a 'pes ne 'puš'č'at' ot svo'jim ma'lym.*

Předložka *od* (*odo*, *d*) + *D* se v U-korpu vyskytuje celkem 49× (40× v podobě *od*, 5× s vokalizací – *odo*, 4× ve formě *d*). Z Malého Berezného máme jen jediný doklad na užití této předložky s *D*. Překvapivě ho použila mluvčí mladé generace (nar. r. 1984). Reakce mluvčí nejmladší generace (nar. r. 1999) na tuto promluvu výmluvně ukazuje, která předložka starší *od* + *D* nahradila: *pes 'tože ne 'pustit' do svo'jix*. Ani ubl'anskému nářečí není cizí vyjádření tohoto vztahu předložkou *do*, např.: *iš'lo sa do kova'ča; no taj z 'han'ov aj 'starym 'joškom pri'sli do 'nas*. O konkurenci mezi předložkami *od* + *D*, *do* a *k(u)* / *gu* v Ubl'e srov. komentář k předložce *do*. Dřívější existenci této předložky v nářečí Malého Berezného dosvědčuje také příslovce *od'hor'î : je ta'koj se'lo tu 'vyše od'hor'î*.

Zajímavé je také sledovat používání těchto předložek v idiolektech jednotlivých informantů. Převážná většina dokladů na předložku *od* + *D* v ubl'anském korpusu je totiž pouze od dvou informantů. Jen nejstarší informantka (nar. r. 1917) používá pouze předložku *od* (*odo*, *d*), informantka narozená v roce 1953 s dosti archaickou formou nářečí používá pravidelně *od* (29×), jednou však použila také *k* a jednou *gu*, jiný informant narozený v roce 1938, používá nejčastěji *gu*, avšak jednou se v jeho řeči objeví starší (z hlediska zkoumaného nářečí) předložka *d*. V řeči některých mladších nářečních mluvčích se tedy mohou uchovávat archaičtější jazykové prvky, které u jiných mluvčích staré generace již vymizely.

'Okrem

U.: *tu'to si 'možete 'všytkej vz'a'ti 'okrem 'toji; je to 'subor kot'ryj je ta'n'ečnyj aj 'spevackij / kot'ryj 'okrem 'toho že sa zao'berat' aj kul'turov 'zemplina / 'šariša / 'spiša / tak aj 'tymto; furt da'so sa 'robit' / 'okrem 'toho folk'lorka 'xodid' vy'stupl'ovati.*

Slovo *'okrem* je také příslovcem: *na 'drŕhij 'den' 'byla hos'tina / 'zaz' 'hostila molo'da 'svojix / molo'dyj 'svojix / u 'xižy molo'doji / vže 'ne do'vjedna / ale 'každyj 'okrem 'hostiv*. V Malém Berezném bylo zaznamenáno příslovce *o'kremo*: *v 'naz je 'tam maha'zin lem s pro'duktami / jî'da / a o'kremo 'des' tam 'dalše maha'zin lem a ta'ka 'xîmija*. Ve funkci ubl'anského *okrem* se v Malém Berezném užívá předložky *kr'îm*.

'Pered

U.: *i'dut' do 'xiš / ta 'stanut' **'pered** 'dver'ov; 'rodiči prij'šli / od da'kotryx d'ŕ'tej pome'tali ukra'jŕnsku 'movu na 'stul **'pered** u'čitel'a; ale 'ja 'd'urijovi **'pered** 'l'ud'mi 'nijak ne 'hvarila; **'peret** 'tym 'n'an'ko pri'šov za 'mnov; 'kid' 'ja pri'šla no tak **'pered** ší'st'oma ro'kami; šli corko'tati **'peret** ve'likon'n'om; **'peret** 'drúhov 'vojnov / 'teda za 'peršoho českoslo'ven'skoho štatu; znajete jag 'ja sa **'pered** 'nim 'han'bl'u.*

M. B.: *o'ni tam **'pered** 'bŕlym 'domom 'ande sut; 'samyj 'l'ŕpšyj 'zajác' (...) / le'žit' **'peret** 'kl'ŕtkov / **'peret** 'psom; stromy to **'pered** 'tym ob'r'ažuvali sa so'lomov; **'pered** 'nima 'bulo des' čotiri pjat' poko'l'ŕn' / **'pered** 'mojim 'd'ŕdom; to š'e 'byla čes'ka res'publ'ŕka **'pered** ma'd'arami / **'pered** 'vojnov.*

Pŕd

M. B.: *jak poča'li **pŕd** olta'r'om u ka'plic'c'ŕ ko'pati ta naj'šli zbe'reženu ne'tl'ŕnnu d'e'vic'u.*

'Pŕsl'a

M. B.: *a uja'vi so'bŕ / pri'xodiš **'pŕsl'a** ka'n'ŕkul / za tri 'mŕs'ac'ŕ sti'pendiju ty ne 'brav; i 'š'e je ve'likoj 'svjato ru'sal'a / svja'toho 'duxa zisla'n'a (...) 'sŕm 'tižn'u **'pŕsl'a** 'paski; a 'najbŕš po'šŕena kul'tura **'pŕsl'a** 'krompl'u / pše'nici / to 'bulo ko'nopl'ŕ.*

Po

U.: *za'palki / 'švabliki **po** 'našomu; to počŕ'tavut' tak / tu'ty 'vúhliki (...) a do 'toji 'vody me'tati / **po** je'den; škola 'maje **po** jed'nu 'trjedu ot 'peršoho **po** de'vjatyj 'ročnik; 'my tak **po** 'obŕd'ŕ jakos' 'šli; až v mi'rovyx časox **po** 'vojn'ŕ; **po** 'puvnoči za'čav šo'rovyy; 'patralam **po** 'pretkox tak aj 'pretki 'byli z 'vubl'ŕ; 'snat' to aj 'mav **po** 'n'uj zd'e'd'enoj; d'ŕtinu 'jinšak kre'stili aš **po** 'tr'ox 'tyžn'ox; 'bylo 'všytkoj obro'blenoj / **po** 'vodu / 'vyžatoj kolo r'ŕki; 'aš **po** tot 'potok / **po** tu ben'zinku to 'bylo vu'bl'an'skoj; 'jdŕ **po** 'zahorod'ŕ; a cŕlu 'zimu vo'zili 'hnuj / 'xto mav šo **po** 'pol'u; 'pro' ja 'jdŕ **po** 'avto hej?; 'podle' 'paski sa 'nesli sja'titi / ta'kij 'znak byv **po** 'bos'kum 'zakon'ŕ; vy 'bŕdete **po** 'svojum ot'covi.*

M. B.: *čmov'xačka nazy'valo sa i 'pot'ŕm tak **po** 'n'omu 't'ahlo sa; 'xabza / to buzi'na **po** lŕtera'turnomu; no 'jak to **po** mŕs'cevomu to s'a 'ptača 'kliče?; 'po 'svojemu ho'vorime / **po** malobe'rez'n'an'ski bŕsŕ'dujeme; 'čuješ 'vas'a / 'treba s'a ob'sčati **po** malober'ez'n'an'skomu; d'ŕd me'ne **po** la'tin'ŕ nav'čŕv pi'sati; po'tomu ka'zav **po** je'den 'strom sa'diti; 'my tut dusta'vali **po** sto 'dvac'at' rub'l'ŕv; ot 'pjatoho **po** de'vjatij 'klas; 'malen'ko **po** čut' 'čut' z u'šŕtkoho; taj z'me s'a xo'vali **po** tenge'ric'ŕ; - vy 'majete za vus'am'nac'at 'rubl'u š'e 'palinku / ne 'majete? / a ja'ku 'majete? - **po** 'dvac'at' 'vus'am / **po** 'dvac'at' pjat'; to š'e je vi'lami **po** 'vod'ŕ 'pisanoj; 'ja ho 'vŕd'ŕla **po** tele'vŕzori; po'rajiti **po** 'zahorod'ŕ 'budeme; 's'ŕjali po'tomu **po** 'tyx po'l'ax; ale 'ne 'všytkŕ 'naras / po'malen'ki*

ʼjdi / po jed'nomu / po jed'nomu; 'každa 'vlada rozu'mjěš po 'svojemu ro'bila; 'l'ude po 'zarobotkax xto 'de; 'gazda 'prijde / kula'kom po sto'l'î 'vríže; 'mojî žo'ni 'stryko / po 'vojn'î tu 'pas ko'rovy; ker'îv'nik po hospo'darstvu; tod 'hlavnyj po o'svît'î na ra'jon'î.

Předložka *po* se ve většině funkcí shoduje v obou nářečích. V materiálu z Malého Berezného je jen dvakrát použita v časovém významu, v obou případech ve spojení *po 'vojn'î*, v němž se paralelně užívá předložky *písl'a*. V Ubl'e chybí konstrukce typu *ker'îv'nik po hospo'darstvu*. Jen z Ubl'í je naopak doložena konstrukce s *po* ve významu ‚(jít) pro‘, i zde si však konkuruje s předložkou *za*.

'Podl'a

U.: *to sa 'furd m'î'n'alo 'podl'a 'toho či 'daxto pro'pav / abo 'daxto pribud'nuv; vže 'podl'a 'toho 'slovka 'znali identifiko'vati 'vytki 'jes'; jem s 'toji gene'raciji šo z'me 'šli 'podl'a 'toho gregori'janskoho (kalenda'r'a); 'podl'a 'mene tak 'sut' jak ki'by aj 'čexi; 'vni 'podl'a 'toho 'de 'jdut' vystu'pl'ati 'mavut' 'presno pri'pravlenyj 'program; no 'učat' sa 'podl'a 'novoho 'toho / 'novoji kon'cepciji 'd'îti; 'byla jed'na 'trjeda / ko'tra 'vyučovala aj ukra'jîsnkyj ja'zyk / 'podl'a 'toho 'kul'ko sa d'îtej pri'hlasilo.*

'Pomîž

M. B.: *ko'li po'kažut' sa per'šyj ras / 'tod'î nazy'vajecca 'kopan'a / 'značit' 'pomîš to'to 'kopl'at'; 'majut' ta'kî ko'pačkî 'pomîš hr'ad'ki.*

Ponad

U.: *ho'r'î od 'nas ponad ve'liku 'pol'anu až; ta 'mavu dra'perki ponad vo'blaki; ponad 'dver'î; 'šag mi to 'l'îtat' ponad 'hólôvu; 'pliski to 'trasixvost / šo v ja'ri kid' zasa'dit' ta 'ponad bo'ru / ta jde tu'to zbe'rati.*

M. B.: *ponat 'xmarami; 'tomu se'lovi vže 'može ponat 'sîm sto 'roku.*

Polniže

U.: *po'niže 'debr'î 'zempl'a 'tvoja.*

Po'pered

U.: *ja po'tomu vže 'vîd'îla aj morong'l'u po'pered 'voči.*

'Popîd

M. B.: *me'ne pere'sl'îduvali / xo'dili popîd 'dver'î.*

'Popri

U.: *jak sa 'vysušyli popri 'plot'î; popri pu'ti; zača'li budo'vati ta'kî kamja'n'î 'domy / ta vže 'tak / 'popri 'cest'î; ko'vač ko'vav 'vbručki sa 'klikali / 'popri 'tyx 'špîcax š'î 'zhory; ko'rovy 'šli popri 'druku 'tum 'hlavnum.*

M. B.: *popri hra'nîcî.*

'Popud

U.: *šy'rokî ta'kî re'men'î a dvo'jit'î / a 'zhora 'byli lem der'žaki dva 'čeres 'sebe / 'spodom / taj **popud** 'čerevo ko'n'ovi; ale **popud** 'slivki bylo 'vece.*

M. B.: *šytkej od'rízali a 'tul'ko ne 'lišili **poput** 'toho 'zeml'î; ci 'vidiš dav'no ne spř'avut' ta'ku pîsn'u / 'oj išov ja **popud** 'l'îs.*

'Poza

U.: *'l'ûde 'šli ko'siti / **poza** 'užhorot 'tu na 'našuj 'stran'î; 'furt tam 'liška **poza** 'hroboma; 'doraz 'byz'me **poza** nas'tas pri'šli.*

M. B.: *š'e j **poza** 'vuxa du'stane; to 'vže **poza** jed'noji 'hodiny.*

'Pozad

U.: *že'by sa 'včilo lem **pozat** 'toho jag nepo'vinnyj; 'pozat 'toho 'takoj 'naš'î 'žony u'že tu'to spř'vali; 'xl'îb je 'dobra 'vec a'le š'î da'so **pozad** 'n'oho 'treba; no tak 'xlopi po'merli no ta j 'ja **pozad** 'nix um'rû vže.*

M. B.: *a čo'ho **pozad** 'n'ojî jde 'druha; abo 'može **pozad** de'vjatoho puj'ti na / u 'količ 'včiti sa; **pozat** xo'keja; u't'îk **pozad** 'n'oho; **pozat** 'toho 'može lex'ko 'pjat' 'šîst' 'roku; 'znajete že 'vna s'a o'bîdila / **pozat** 'toho 'vna š'e ne 'byla ni 'ras na 'pošt'î.*

Pri

U.: *'ande **pri** 'potoc'î; **pri** 'vod'î; **pri** hra'nîcî; 'bylam **pri** tum 'zrod'î; 'mavut' 'syna **pri** 'vojs'ku; a **pri** 'tum sa 'spřivat'.*

M. B.: ***pri** so'veckomu so'juz'î; **pri** ese'ser'î; **pri** bíbl'îo'tec'î je 'klub.*

V Malém Berezném je předložka používána zejména v časovém významu, který v Ubl'e vyjadřuje obvykle předložka za.

Pre

U.: ***pre** 'boha, **pre** 'pana; 'každyj 'ruk 'pišu 'projekt na 'urad 'vlady / 'peret tym na mini'sterstvo kul'tury **pre** narod'nostn'î men'siny; už ne 'je **pre** 'koho; pro 'n'oho / **pre** 'mîxala.*

Předložka *pre* je v ubl'anském nářečí dosti nově přejatý, ještě ne zcela integrovaný prvek, jak vyplývá z kontextů jejího užití. V U-korpu se sice vyskytuje 10×, z toho však 6× ve vazbě *pre boha*, 1 × *pre pana*, její další uvedené užití má spíše citační charakter, v jiných kontextech se objevuje jen 2×.

Pro

U.: *'tyž 'byla 'ručna (pila) / **pro** 'dvox ale to ho'culka sa 'klikala; 'sem 'tam na'šla (ma'jovki) / **pro** 'dvoj ne 'bylo šo 'jîsti; 'doma 'mavu hro'madu bo / bom naro'bila i **pro***

*'d'ivki / i **pro** 'nas; ukrajin'čina je **pro** 'mene ču'žij (ja'zyk); 'byv to 'rozd'íl **pro** 'mene; aj **pro** 'tyx d'ít'ej; ot 'toji ko'rovy 'vkrala **pro** 'svoju.*

M. B.: ve významu ,o' 'majeme svo'ho pís'mennika šo 'píše **pro** se'lo 'kniški; ho'vor'at' **pro** 'svoje žuns'koj; 'šo š'e **pro** se'lo ti po'vîm; šo poze'ravu? / 'ano 'šefe / **pro** 'toho šo 'jîsti va'rit'; a'nu tu 'moš proč'ítati **pro** zakar'pat'a; ci 'znajete **pro** 'nix 'dašo?; ve významu ,pro' na 'čexoh 'l'îsa je / **pro** res'publ'îku a'tak.

Uvedené příklady svědčí o tom, že předložka *pro* má v obou nářečích rozdílnou sémantiku. Zatímco v Ubl'e vyjadřuje totéž co česká předložka *pro* ve svém základním významu, v Malém Berezném se používá ve významu ,o', máme odsud jen jediný doklad použití v „ubl'anském“ významu, avšak zde se může jednat i o vliv češtiny, kterou mluvčí, jemuž doklad patří, dobře ovládá. V tradičních nářečích na Zakarpatí se předložka *pro* s významem ,pro' dříve používala běžně, jak dokládají starší dialektologické práce.¹⁶⁰ Poměrně nedávný posun v její sémantice je tedy jistě způsoben vlivem spisovné ukrajinštiny.

'Proti

U.: *ne xo't'îli i'ti **proti** 'svojim 'jak sa 'hvarit'.*

'Protiv ('prot'iv)

M. B.: *'ja 'ne o po'l'îtic'î šo ja **protiv** ru'sin'îv či 'čoho; 'ja oso'bisto 'nigda d'ít'ej **protiv** 'kohos' ne naho'vor'uvala; muj 'd'îdo l'šov ta'koj jak š'e **prot'iv** ukra'jîni voju'vati / **prot'iv** 'ros'îji.*

Pádová vazba těchto předložek (*proti* + D v Ubl'e, *protiv* + G v Malém Berezném) odpovídá vazbám v sociálně dominantních spisovných jazycích.

Pud

U.: *dere'vjana 'xiža **pud** 'žûpov; ' 'ret'az 'musiv 'byti 'presn'e **pud** 'kolesom; 'tov do'linkov **pud** 'bereškom tam 'byli 'sam'î ko'nopl'î; ka'l'îčka / 'ta je **pud** 'l'îskami / ta ros'te xod' de; 'ja vže sa 'fakt pro'padu **pud** 'čornu 'zempl'u; 'znala prij'ti **pud** 'voblača; 'vydra tam 'mala svůj pís'nik **put** 'plut; 'byli zme **pud** ma'd'arami ta 'kûz i ma'd'ar'skî 'slova 'byli; grekokato'licka 'cer'kov 'patrit' **pud** 'rim; vže 'tak to 'bylo 'vysvîtlenoj / že v su'botu to vže 'jde **pud** ne'd'îl'u (...) ale vže aj 'hr'îx 'bylo sa vese'liti / **pud** ne'd'îl'u.*

M. B.: *v 'tomu monasty'r'ovî 'je **pud** pre'stolom ne'tl'înna d'e'vic'a; šo š's'îpavki u nas **put** ka'mîn'om; 'smî't'a s'a 'val'at' **pud** no'hami; 'brad za'hinuv 'tud na slo'vakax /*

¹⁶⁰ Srov. příklady: та ты гадаш лігніку, ош ни буду прô т'а; дёржимо пôрôс'á лиш про мн'áсо; топáнки прô д'іти а далші. Німчук, В. Словотвір прийменників у закарпатських говірках. In: Українська діалектна морфологія. Київ 1969, 78.

put 'svidnikom tam ve'lika 'byla 'vojna; ku'piv so'bî xa'tinku **pud** mo'skvov; z'me tam jîzdili do 'čexii **pud** nî'mec'ku hra'nic'u; a po'tum **pud** 'večer xo't'îv zamy'kati.

'Sered

U.: ne 'šli **'seret** 'tyžn'a / 'šli lem v ne'd'îl'u.

M. B.: mî'sok mi 'ade 'lišiv **'seret** 'toho i pu'šov; **'seret** 'tyx ma'lyx d'îto'čok u 'mene je za'pisanyx vus'am'nac'at' d'îtej; 'može ste 'dašto 'vîd'îli i **'seret** 'svojix / do'maš'n'îx tva'rin daja'kix; 'znajeme že **'sered** l'u'dej je ta'kî.

U / v

U.: vyra'stalam tu **v** 'vûbli; 'tam by'vala **u** 'brûsnum; 'vni si poro'bili ta'kî ko'liby **v** l'îs'î; 'svad'by 'byli **v** su'botu; **v** šti'ryc'at' 'šestum 'roc'î; 'musilam i **v** ne'd'îl'u i **v** su'botu xo'diti do ro'boty; pred'mety / kot'r'î vže 'byli **v** sloven'čin'î; **v** mo'lodosti; 'hnuj **v** 'zimî sa vo'zîv a **v** ja'ri sa roz'ložovav vže 'runo po 'pol'u; **v** 'mojuy 'zahorod'î; asi 'sorok d'îtej **v** 'nas 'je; to **v** 'nas tu'to čep'čen'e ne 'bylo / **u** 'naz 'bylo po'vjazovan'a; 'vun me'n'î tak zu'stav **u** 'pamn'ati; sud' vbolo'čen'î **u** 'krojox; xo'moty **u** 'naz ne 'byli; **u** dva tîs'ač 'pjatum; no ale **u** 'mene to tag zu'stalo.

M. B.: furt 'musiš 'trimati da'kî 'hroš'î **v** 'sebe **v** ki'šeni; to torho'vali **v** be'reznum; 'vse taki nako'nec' 'mačka 'spala **u** ma'len'kix ps'at; **u** 'kul'ko 'roku s'te pu'šli do 'školy?; 'rus'kî pri'šli až **u** 'sorok čet'vertomu; tam 't'utka s'a odda'la š'i **v** 'tric'at' 'semum roc'î; 'vîra **v** 'nas 'byla hrekoka'tolic'ka; **v** 'nas 'kažut' 'krompl'î; to 'vna na 'večur i'de / **v** 'pjat' 'hodin; **v** 'toji ko'rovy ne 'je 'dobroj na 'maslo; 'vy ste 'byli **v** monasty'r'î; 'ja ro'bila **v** kol'hospî; na rub'l'a moš 'bylo ku'piti 'š'îst' bu'xanok xl'îba **v** tot 'čas; 'bulše ja hodu'vala s'a **v** 'd'îda; „do“ z ma'šynov z'me xo'dili **v** 'horot; **v** 'užhorot 'xtos' pu'šov; l'u'de xo'dili 'pravda na ro'botu **v** 'tot kol'hosp; ale čo'hos' vo'na xo'dila i **v** ar'xîv / **v** 'berehovo / i **v** be'reznyj; ja xo'div na 'zarobotki **v** 'jaltu; vun ustupiv **u** novoro's'îjskij 'polk 'poki šanda'r'î nabe'rali **u** 'češsku 'armîju; i **u** ve'likij be'reznyj z'me xo'dili vystu'pati.

U / v je třeba považovat za jednu předložku, neboť její konkrétní fonetická realizace záleží na fonetickém okolí, v některých pozicích je pak u / v ve vztahu volného variování. Ve většině prostorových i časových významů se užití předložky v obou nářečích neliší, nápadná je však tendence maloberežňanského nářečí zastupovat předložkou u / v + A funkce předložky do ve významu směřování dovnitř nějakého předmětu, do určitého prostředí, prostoru apod., např. **v** 'užhorot 'xtos' pu'šov. Konkurence předložek u / v a do v Malém Berezném odpovídá situaci ve spisovné ukrajinštině, ubl'anský stav, kdy tuto funkci vykonává pouze předložka do, odpovídá situaci ve spisovné slovenštině.

'Vd'aka

U.: *g rusîn'čin'î jem sa du'stala lem 'nahodov a 'vd'aka 'zden'cî.*

Vîd

M. B.: *'vubl'a vîd 'nas je 'tri ki'lometri; vîd žor'navy 'dalše do haliči'ni; 'nazva koba'l'uv 'vidno po'xodit' vîd 'toho šo tam ko'lis' l'ude ro'bili.*

Tato předložka je doložena v řeči pouze dvou informantů. Podoba *vîd* má 15 výskytů (od má 97), přičemž většina je z řeči jednoho informanta, který měl sklon často přepínat kód do spisovné ukrajinštiny.

'Vyše

U.: *š'i mi'nulyj 'tyžden' jem da'la 'vyše 'tricc'ad' 'evro za par 'stromčeku; 'vyše 'dvac'at' 'pjad' 'roku jem žyla v 'snin'î; 'vyše 'tis'ač l'u'dej tu 'xodit'; tu 'vyše 'milki tov do'linkov pud 'bereškom.*

M. B.: *pîde'te do 'soli / 'vyše 'zabrud'a / tam 'vyše je 'sul'; 'damba sto'jit' 'vyše 'užhoroda v 'nevickum; 'to vže 'roki / 'vyše pjad'de's'at' 'roku.*

Z(o) / iz

U.: *z(o) / iz + G 'vody z 'jarku nano'sili; to 'bylo lem srub'lenoj z 'dereva lem ma'loj; te'per'ka 'nixto ne po'vîst' z d'îtej že 'bîgl'ajs; iz du'brovoji po'xodit'; z 'opxodu; molo'dyj kolo 'kalapa 'mav iz ber'vîtku tu'ty list'ki; s 'tyx 'nitok pak sa polot'no ro'bilo; aj xl'îp sa 'mux pe'či s 'toji tengeri'čanoji mu'ki; 'vun po'xodit' zo 'strihovca; do 'nas 'xod'at' d'îti zo 'semox va'lalu; 'nigdem is 'xižy ne 'byla; 'smîje sa s 'toho.*

z(o) / iz + I 'ja tam 'šov z 'bratom; a z 'nima i bîs'îduvut' po slo'ven'ski / s 'tyma d'ît'mi; šo 'bûde zo 'mnov; iz 'mat'er'ov pu'sla do 'čex; 'byli v no'či tam is 'tyma 'vulmi; to 'byla 'povnička / is 'palinkov; fa'sol'a is sme'tankov; prostředek ne l'îčilam sa ani s pi'rul'kami ani s alko'holom; tu'to sa zva'rilo a s 'tov vo'dov sa poli'vav tot 'puding; a tu'to pak š'e zapa'liv / 'no a s 'tym žeby op'kuriv; švytko sa 'xodid' a 'rixlo z 'avtom.

M. B.: *z(o) / iz + G 'čaj na zdo'rovja dl'a 'serca to je z 'hloha; v 'mene z 'muziki 'dvî dva'nac'atki; no sve'kra 'moja 'byla z 'dvac'at' 'peršoho 'roku; vaš 'd'îdo 'prad'îdo iz be'reznoho; 'xustka ongo'rovka / to 'byla zro'blena iz on'gorskoji 'šerst'î; iz 'našix spîva'nok 'dašto 'možete zaspî'vati; no ta 'ja s 'tric'at' 'peršoho 'roka; s kn'a'hin'î jix perese'l'ali; 'moja ž'înka s'a s 'toho 'smîjala; 'moji ko'r'în'a is slo'vaku 'tože.*

z(o) / iz + I 'šo z nima 'zrobiš; pri'sla s'u'dy is 'svojima sy'nami 'dvoma; 'zvora ja'ka 'zjednuje pe'red'nu te'l'îhu z 'zad'n'ov; z 'n'ov ne 'moš po'fîgl'o'vati; my 'raz iz 'nima s'a strî'čali; no 'vy prak'tično 'skorše s'a zust'rînete iz 'rus'kima slo'vami; a žo'na s'a zo 'mnov 'vadit'; 'moja ses'tra i zo 'šovgorom ta na'r'îzali 'sto 'metru 's'ahi; 'ja š'e

s 'tym zani'mav sa; furt xo'dila s 'tyma 'nožnic'ami; ja s 'tym ne so'hlasna; prostředek spo'čatku 'jamki 'robl'at' iz mo'tykoju; z ma'synov z'me xo'dili v 'horot; z 'vozami xo'dili tu'da a 'vytty s'u'da.

Varianty *z / iz / zo* jsou motivovány fonetickým okolím, ačkoli jejich užití není nijak důsledné. V Malém Berezném je forma *iz* častější než v Ubľe, naopak vzácná je tam vokalizovaná forma *zo*, která je omezena téměř výhradně na spojení *zo 'mnov*, naopak v Ubľe je podoba *zo* běžná i v jiných kontextech.

Z / iz + I často se v obou nářečích používá pro vyjádření prostředku, tuto funkci ve spisovné slovenštině i ukrajinštině plní většinou bezpředložkový instrumentál, srov. např. *s 'tov vo'dov sa poli'vav tot 'puding.*

Za

U.: prostorové významy (I, A) *'růsy xo't'ili ras 'ade hra'nicu za 'xižami; a za'kapčav za 'kolesa za'siliv lan'cok; taj mn'a ji'mili za ple'če*; časový (G) *za ma'd'aru; za 'peršoj repu'bliki; š'e jen'nů 'svad'bu pamn'a'tavu za d'itva'ka*; časový (A) *no za 'paru 'roku jak to'ta gene'racija o'dyjde ta 'snat' sa 'bud'e už len 'rospravat' v 'ubli; 'tri raz za 'den' sa 'šlo mo'čiti; 'rano 'skoro š'i za 'temno z'me 'može 'byli 'tam jak sa roz'vidn'ovalo; ,po (dobu)‘ za 'tri 'dny tu'ty 'sjatki sa 'trimavut'; tam 'byla za 'tri 'tyž'n'î; za 'sîm 'roku 'ja ne 'mala 'nijaku 'vobuvu; ,(cesta) do, na‘ jag za lado'mirov put' 'vede; vztah k obsahu děje, ,o‘ vna napi'sala za 'vubl'u 'knišku; 'može čuv lem za hu'culu; ,pro‘ (se slovesem pohybu) 'jdũ za 'svídrom; 'vyttam xo'dili 'vodu 'brati že 'duže 'dobra 'byla na 'revmu (...) aš 'tam xo'dili za 'tov vo'dov; pujde za 'avtom žeby naz od'vezla; pri'šov 'lístok že'byz'me 'šli za voku'l'er'oma; ,podle‘ polo'vička se'la pu'sli za kato'lickima 's'jatkami; další vazby 't'ůtka u 'nix 'byla za 'kũmu; vazba šo za + N ale 'šo to 'byv za peda'gok; 'ja jem sa jix pro'sila že 'šo to 'byv za ja'zyk.*

M. B.: prostorový (I, A) *za 'užhorodom; za hra'nic'u ne 'xodime; 'doras 'zmij ho'rynič 'vujde ta t'a za 'nohu za'bere*; časový (G) *'my ne xo'dili do 'cerkvi za 'rus'kix; ne 'bylam 'nijak / 'nigde / i za so'juzam ne 'byla; 'mučili z'me s'a i za mo'lodosti*; časový (A), „po dobu“ *'tamim ro'biv za dva 'roki; pravo'slavna 'byla za cí'lyj so'jus; bombard'irovka ta'ka 'byla šo za dva t'yzn'î tu'dy ži'vyx ubi'ralis' u piv'nîc'î; „podle“ (I) pri bíbl'io'tec'î je ta'kij 'klub za inte'resami fol'k'l'ornyj; ja za 'mat'irov za'pisanyj; „pro“ (se slovesem pohybu) *prij'de za 'kniškov; v maha'zin 'prijdut' xi'bal' tam za 'pačkov ciha'ret; 'vni do 'nas prixo'dili / ska'zati vam za 'čim? / za 'cukrom / 'saxar 'vytti 'brali; vztah k obsahu děje, „o“ 'vy spomja'huli za 'mak; my 'znajeme za 'n'oho; poča'li pi'sati za to se'lo; ci ty za kocu'ra ros'kazuvala; za tu'ty 'roki 'l'ude 'mus'at' t'amiti; při**

srovnání, „než“ *po'druška / 'vna mo'lotša za 'mene*; „přes, více než“ (*s údajem o věku*) *kid' mu 'bylo za pjade's'at'*; v rámci další slovesné vazby (I) *za d'ítva'kom xto po'zerat'* (poze'rati za + I „hlídat“); *sto 'jevro 'dav za 'n'oho; za 'každyj 'strom 'treba bylo po'datok pla'titi*.

V obou nářečích se jedná o velmi frekventovanou předložku, používanou v mnoha vzájemně dosti odlišných funkcích. Kromě primárních prostorových významů vyjadřuje i různé významy časové, obě nářečí si uchovávají předložku *za* pro určení doby, po kterou probíhal nějaký děj, např. *'tamim ro'biv za dva 'roki*, jež je v této funkci doložena i ve staré ukrajinštině.¹⁶¹ V Malém Berezném však nemůže tato předložka vyjadřovat dobu, po které děj začíná, pro tuto funkci se užívá předložka *čerez*. Nářečním specifíkem cizím jak slovenštině, tak spisovné ukrajinštině je užívání *za* ve vazbě s mnoha významovými slovesy pro vyjádření obsahu děje, např. *'znati, 'čuti, pi'sati, ros'kazovati za + A*¹⁶², v Malém Berezném si v této funkci konkuruje *za* s předložkou *pro*, v Ubľe s předložkou *o*. Ve významu „(jít) pro“ si v Ubľe běžnější *za* konkuruje s méně frekventovaným *po*: srov. *'pujde za 'avtom × 'čom 'jdeš po 'avto?*. Z Malého Berezného nemáme na takové užití předložky *po + A* doklad, ačkoli ve spisovné ukrajinštině funguje tato vazba paralelně se *za + A* a dokonce je preferována (CYJIM, 1969: 500). Pouze v Malém Berezném funguje předložka *za+A* při srovnání, např. *'vna mo'lotša za 'mene*, v Ubľe se v této funkci používá předložka *od + G*.

Zamíst'

M. B.: *prezi'dent i premi'jer 'zamíst' 'toho že'by / nav'čiti s'a ukra'jîns'ku / jim nere'al'no na'včiti s'a / r'îšili za'kony pomi'n'ati; žeby 'vy ste byv 'tut 'zamíst' 'fajty*.

Zmîž

M. B.: *o'rali c'îli'nu na 'skiby a zmîš 'skibami me'tali kuku'ruzu*.

Zza

M. B.: *šo 'vni si zza du'naja pover'nuli s'a s'u'da; vun 'z'at' po'bliže 'hev zza hra'nici; zza 'užhoroda; zza 'čoho 'vada 'jšla*.

¹⁶¹ „...сучасна українська літературна мова втратила конструкцію «*za* плюс знахідний відмінок» в значенні часу, протягом якого відбувається дія, при дієсловах недоконаного виду. Відома вона була старій українській мові: ...ждати имаєть намо от тыхо мяпуста *за 3 лѣта* (Закладна кор. Ягелла воеводі молдавськ. Петру на Галич за 4000 карб. срібла, 1388 р.).“ БЕЗПАЛЬКО, О. *Нариси з історичного синтаксису української мови*. Київ 1960, 126.

¹⁶² V citované gramatice ukrajinštiny je konstrukce označena jako okazionální z pohledu spisovného jazyka a jako vlastní předsovětské literatuře, dialektní řeči a folkloru. БЛЮДИД, І., ред. *Сучасна українська літературна мова*. Київ 1969, 485-486.

Pro ubľanské nářečí disponujeme popisem předložkového systému v díle Oldřicha Lešky vycházejícím z nářečních materiálů ze 60. let 20. st. Leška uvádí další předložky, které jsme v korpusu nezaznamenali: *dovkola, kruz, po miži, ħona, po ver's', po lyše, po zdoly, ħpoza, spud, vers, zmiži* (Лешка 1973: 287-288). Ve většině případů se pravděpodobně nejedná o jejich zánik, ale o skutečnost, že kvůli své nízké frekvenci nebyly v korpusu zaznamenány. Naopak v Leškově popisu chybí řada předložek doložených v současném materiálu, a sice: *cez, k / ku / gu, ħkromi, ħvoli / ħvuli, na ħmisto, navkolo, bkrem, ħpodl'a, pre, ħproti, vd'aka, lyše*. Většina z nich byla tedy pravděpodobně přejata až v posledních padesáti letech ze slovenštiny.

Pokud porovnáme předložkový systém nářečí obcí Ubľa a Malyj Bereznyj, přes jeho společné jádro narazíme i na jisté odlišnosti, způsobené divergentním vývojem od roku 1945. V obou nářečích jsme zaznamenali 29 shodných předložek, 14 pak pouze v Ubľe a 13 pouze v Malém Berezném. Z předložek používaných v Ubľe, nebyly v Malém Berezném zaznamenány tyto: *cez, dol'i, gu (k, ku), krem, kromi, kvoli, miz'i, ħmisto, na ħmisto, okrem, podl'a, po ħiže, pre, vd'aka*. Vysvětlení je nasnadě – většina z nich je vypůjčena ze spisovné slovenštiny, případně z východoslovenských nářečí (*cez, gu (ku, k), kvoli, podl'a, okrem, misto, na ħmisto, pre, vd'aka*). Předložky vypůjčené ze slovenštiny však nemají v ubľanském nářečí stejný status. Z jejich frekvence v korpusu vidíme, že zatímco jedny jsou jen příležitostnými výpůjčkami, např. *cez, pre, vd'aka* (místo prvních dvou používá nářečí mnohem častěji předložky *čerez* a *pro*), jiné mají již v systému pevné místo – *podl'a, k / ku / gu* a přes svou menší frekvenci pravděpodobně i *bkrem, ħvoli / ħvuli, (na) ħmisto*. Výskyt předložek *podl'a, (o)krem a d (id, ido)* dokládá V. Nimčuk z oblasti položené ještě dále na východ, z okresů Iršava a Svaljava (Nimčuk 1969: 71-73), jejich absence (či periferní výskyt v případě předložky *(o)d + D*) v Malém Berezném je tedy poměrně překvapivá. Lze předpokládat, že se v tradiční formě nářečí vyskytovaly, avšak zanikly pod vlivem spisovné ukrajinštiny.

Z předložek zaznamenaných v Malém Berezném se v našem materiálu z Ubľi nevyskytují tyto: *ħbíl'a, dl'a, ħrím, miz, ħmeždu, píd, ħpisl'a, ħpomiz, ħpopíd, víd, ħzamíst, zmiz, zza*. Téměř všechny svou fonetickou podobou ukazují na to, že se jedná o nové přejímky ze spisovné ukrajinštiny, jen v jednom případě z ruštiny (*ħmeždu*). Vliv spisovné ruštiny, který je jinak dosti citelný v jiných vrstvách maloberežňanské slovní zásoby, je tedy v této části funkčního lexika téměř nulový (kromě předložky *ħmeždu* můžeme uvést již jen okazionální užití předložky *po* se substantivem v dativu místo lokálu, např.: *po zu ħam*). Předložky *meždu, píd, ħpopíd, víd* a můžeme považovat za

periferní či okazionální, neboť mají v nářečí Malého Berezného své mnohem frekventovanější ekvivalenty (*míž, pud, popud, od*), do jisté míry to platí i o předložce *'bíl'a*, jež má výrazně frekventovanější synonymum *'kolo*. Ostatní přejaté předložky – *dl'a, krím, míž, písł'a, pomíž, zamíst', zmíž* – naopak můžeme považovat za plně integrované do současného nářečního systému Malého Berezného.

U řady předložek, které vykazují formální shodu, se ukázaly určité rozdíly v jejich funkci. Většinou jde o prepozice, které mají v obou nářečích širší funkčně-významové spektrum, jež se však s druhým nářečím překrývá jen částečně. Pokud se funkce předložek v námi sledovaných nářečích liší, v naprosté většině případů se jedná o tendenci přiblížit nářeční předložku funkcím obdobné předložky v sociálně dominantním spisovném jazyce, srov. *'čerez, do, u / v, za* aj. Docházelo však i k tomu, že předložka zcela změnila svou sémantiku vlivem spisovného jazyka, tak např. v Malém Berezném předložka *pro* zcela ztratila svůj původní význam, v němž ji nahradila předložka *dl'a* převzatá ze spisovného jazyka, a získala význam charakteristický pro předložku *npo* ve spisovné ukrajinštině, v němž je nyní užívána paralelně s původní nářeční předložkou *za*.

Sedmdesát let izolovaného vývoje rusínských nářečí v různých státních útvarech vedlo k výrazné divergenci nářečních systémů. Určitým změnám podléhalo dokonce i funkční lexikum, jak jsme se v této části práce pokusili nastínit na příkladě systému prepozic. Ačkoli i zde za poměrně krátké období došlo k patrnému posunu, v porovnání s jinými vrstvami slovní zásoby se předložky stále jeví jako poměrně stabilní složka nářečního lexika.

7.2.2 Spojky

Spojky zaznamenané v nářečí Ubl'a a Malého Berezného uvádíme v tabulce č. 39 i s frekvencí v obou nářečních korpusech. V závorce uvádíme spojky doložené v ubl'anském nářečí Leškou, které se v našem materiálu nevyskytly.

Tab. 39.

Ubl'a	f	M.Bereznyj	f	Ubl'a	f	M.Bereznyj	f
a	[1602]	[a]	880	kid'	142	kid'	71
a'bo	160	a'bo	71	ki (kiby)	40	ki (kiby)	13
a'by	4	a'by	2	ko'li	38	ko'li	127
aj	[384]	aj	2	ko'tryj	[74]	ko'tryj	[19]
a'le	594	a'le	220	'kuľko	[52]	'kuľko	[47]
a'lebo	12	-	-	'lebo	38	-	-
bo	339	bo	203	lem by	1	lem by	6

by	[124]	by	[88]	-	-	o'by / vby	6
ci	[68]	ci	[59]	'poki	14	poki	21
či	[16]	či	[19]	'pokl'a	3	-	-
'doki	2	'doki	2	-	-	po'tomu šo	3
'dokl'a	4	-	-	šo	643	šo	568
xi'bal' že'by	1	-	-	-	-	'šob(y)	13
xoc	6	xoc	1	ta	792	ta	489
-	-	xo'ča	2	taj	126	taj	86
xot'	4	xot'	4	ta'kij	623	ta'kij	524
-	-	xo't'a	2	-	-	to'mu šo	9
i	[229]	[i]	564	(zaki)	-	-	-
jak	[620]	jak	[558]	-	-	'zakl'a	1
ja'kij	-	ja'kij	-	'zato	59	'zato	21
-	-	jak'šo	19	'zato že	45	'zato že	2
(ka'dyj)	-	-	-	že	[911]	[že]	215
ked'	87	-	-	že'by	109	že'by	62

7.2.2.1. Spojky parataktické

7.2.2.1.1. Slučovací

A

U.: pom. slučovací *su'senî 'planki a 'hruški tak sa pocu'krvut'*; v *'vod'î sa zva'rili a poso'lilo sa to a sme'tanka a'bo kvas'noj molo'ko sa roskolo'tilo*; *'moja 'mati a 'baba (...)* *'vni 'furd lem za'pražovali 'leveš; no a tu'ty 'holovki pak sa na 'sjatki 'pravje / na 'sjatyj* *'večur vybe'rali a s 'toho sa ro'bili 'holubki; a 'poki 'bûdu 'hodna 'bûdu sa 'tomu veno'vati* *a 'bûdu pereda'vati; rus'naki / a ma'd'are / a 'malo 'serbu; iš'lo sa do kova'ča / a ko'vač* *ko'vav '(v)bručki.*

M. B.: *no ta 'vse od 'n'oho s'a od'ryvav 'pes a 'bîhav do su's'îda a 'znav za'hrysti* *'zajc'a; ta u'bl'an'ka / tam 'tul'ko 'toji r'î'ki / a 'furt kala'mutna; 'pak to rozo'brali a ne 'bylo* *de xo'diti; z ma'synov z'me xo'dili v 'horot / na 'tod ba'zar 'optovyj ve'likij / a na baza'r'î* *šos' da'li nor'malnoj; me'ne ma'd'ary za'brali do kiškumfe'le'hazu a 'vyttam ja po'pav u* *juho'slavîju; my 'jîzdili 'ras do mi'hal'ovec' a po'tomu z'me pri'šli do 'sniny.*

I

U.: pom. slučovací *'dužem 'mala 'vst'ax ot 'tuj vu'bl'anskuj kul'tur'î / od* *vu'bl'an'skuj 'spîvan'c'î / od vu'bl'an'skim zvy'kum i tra'dicijam; kol'adni'ki / 'xod'at' i* *kol'a'duvut', i 'spud'n'oj 'šat'a i 'ver'xn'oj; no ta 'bylo 'svoj 'maslo / i 'syr / i sme'tanka.*

M. B.: to je ta'kij e'kran / 'palcom vo'diti i 'tic'kati; ta 'vyjdu 'vonka i 'prijdu; 'vidno tam 'bulše 'l'ude xo'dili 'naš'î i s'a spîlko'vali; 'bulše ja hodu'vala s'a v 'd'îda / u 'baby i v 'd'îda; to torho'vali / v be'reznum 'byv 'rinok i 'vni tam torho'vali.

Ta

U.: u'že 'mali 'd'îti ta xo't'îli pokres'titi; ta te'per'ka jak 'prijde ta vže 'bûde 'svad'ba; 'rohi / kid' ve'l'îkî ta ro'žyska; ko'li 'pup pri's'îhat' ta 'tag na 'holovu da'je tu'ty / 'dvoj tyx vîn'čat; d'îtino 'moja ta to 'ty?

M. B.: jak ne 'budeš rozu'mîti ta me'ne 'klič; 'kažu jak 'vojna s'a 'vuhrala ta so'veckij šo so'juz byv ta 'byli v osnov'nomu lem tu pravo'slavnî 'cerkvi; 'my ne 'hon'n'î z'me naj'ti jo'ho mo'hilu / ta 'zato ja pi'taju s'a.

Taj

U.: a 'n'en'ko pri'šli o'do mn'î taj mn'a ji'mili za ple'če; tot čop'nar' šo mav ja'kus' tam 'fl'ašočku taj tam pona'livav / taj pri'šli hu'daki / taj tam zahu'li.

M. B.: 'tam ros'îjs'ka 'armîja nastu'pala 'taj jîx za'brala u 'plen; šo 'ande 'ubl'a to 'bylo 'šytkej 'razom taj s'a zu'stalo 'mnoho slo'vaku; 'treba zahra'ničnij 'pasport so'bî zro'biti / taj 'jti.

V obou nářečích se vyskytují v poměru slučovacím spojky *a*, *i*, *ta*, *taj*. Konjunkce *a* může být použita v poměru odporovacím i slučovacím.

7.2.2.1.2. Stupňovací

Aj(i)

U.: ta 'jšli aj cî'la 'svad'ba 'jšla z 'nima; 'd'îti sa 'l'ubl'ad' aj rozu'mîvut' si.

M. B.: jur'ko 'tot šo v ame'ric'î 'byv / šo 'mav devja't'ox / 's'îm sy'nu aj 'vos'mu 'd'îvku.

V Malém Berezném je slovo *aj* hojně doloženo jako částice s významem „ano“ (94×), jako spojka se vyskytuje velmi zřídka, jeho funkci má nejčastěji spojka *i*.

7.2.2.1.3. Odporovací

A

U.: pom. odporovací: 'my šo z'me 'tu ty 'star'î 'slova ja'kojz' z'me 'voxabili 'hej a 'vni tu'ty 'slova (...) 'vnijîx použy'vavut'.

M. B.: 'moja 'mama u kn'a'hin'î / a 'ja vže s'a 'rodila 'tu; tu vže 'byla 'spal'n'a / v sere'din'î 'vanna / tam 'kuxn'a a tu ve'lika jî'dal'n'a; ta na'let'îli 'hev (bak'lany) / a 'tu v 'nas ri'ka 'byla nezamer'znuta; v nas 'krompl'î / a 'tam 'kažut' 'bul'î; dako'li vop's'e ne

otpoči'vavu a 'naras 'robl'u do'maš'n'î i vs'o / a 'dalše s'a 'bavl'u; te'per'ka v nas ves'na vže / a to'dy sn'î'hi 'byli;

Ale

U.: *'naš'î vu'bl'an'skî 'hvar'ad' že 'vni ne 'sut' 'romy / a'le sut' ci'gane; 'ja jem študo'vala zo za'čatku 'etiku ale 'mn'a to ne 'bavilo; ale 'jag je to 'možnoj?; š'e 'byli kete'fji / to 'bylo 'tyš ta'koj jak kan'tar' a'le do zu'bedla sa da'valo; jede'nacät' 'roku sa ne ro'bili festi'valy ale 'bylo to na 'škodu.*

M. B.: *'čexa porozu'mîjeme nor'mal'no a'le 'mad'ara n'e; 'my ti 'kaže da'li 'vîzu a'le z'n'ov ro'biti ne 'maješ 'prava; ko'lis' 'buli u nas 'd'îdy 'klikali 'kl'oci / ale te'per 'tramy; 'to šo 'bude 'nixto ne 'znaje ale 'to šo 'bylo si čolo'vîk pa'mn'atad'; 'mn'î s'a 'škola 'l'ubit' ale u'čiti s'a n'î.*

V odporovacím poměru byly doloženy v obou nářečích spojky *a, a'le*.

7.2.2.1.4. Vylučovací

A'bo

U.: *vuv'c'a 'bekat' abo 'bl'aje; 'mali na 'sobî 'tri abo čo'tyri 'kabaty; 'planki abo 'hrůški 'znali su'šyti; no ta u'stupl'at' 'vni abo 'my; z 'mat'arov abo s 'kim jem 'byla; 'asi tri 'roki abo čo'tyri; sme'tanka abo kvas'noj molo'ko sa roskolo'tilo; i'šli 'klikati za ku'mû / abo za 'kûma; no ale 'hvar'u tver'doj 'derevo 'jas'în' abo aj be'reza; 'ja sa 'mušu 'jti pro'vîtr'ati / abo 'ja tu 'doraz 'zaspl'u; abo – abo: i'šli v 'večur / abo v 'večur abo pak u su'botu 'rano; 'vun za'kazovav na dija'lekt'î bîsîdo'vati 'svojim štu'dentom / a'bo po slo'ven'ski a'bo po ukra'jîns'ki.*

M. B.: *ja 'kažu 'hrum do 'toho by posa'diti abo po's'îjati; ta 'možut' muro'vati s 'tim / s 'maltov abo vako'vati 'xižu; tu 'žyje je'den his'torik šo vže 'pjat' abo 'š'îst' 'knižok pro se'lo napi'sav; oku'l'ar'î to je 'našoj ukra'jîns'koj a oč'ki to je 'rus'koj / abo oč'ki abo oku'l'ar'î.*

Alebo

U.: *'bylo nas tam 'asi š'îs'nac'at' alebo 'kul'ko; ne 'moš tak po'vîsti že 'je alebo 'ne je; 'naša 'sut'až je 'spîvy 'moho 'rodu / 'alebo / mako'vicka 'struna 'hej; v 'škol'î a'lebo na 'verejnosti po slo'ven'ski samo'zrejme a'le 'doma po rus'nac'ki; 'jinšaka 'narodnost ne 'byla lem slo'ven'ska 'alebo ukra'jînska.*

Ci

U.: *'vujčino / 'pujdete mi na 'svad'bu ci 'n'î; a 'sut' ta'kî šo 'maje 'holos ci ne 'maje a 'spîvat'; že 'jak xo't'îv ci 'hlupše o'rati ci 'mîlše.*

M. B.: *šo 'xoče tuto 'kupit' / ci pro'dukty ci 'šat'a ci 'obuv ; v 'druhomu ci 'tret'omu 'klas'î; 'perša 'byla 'han'a ci 'peršij byv jur'ko?; ci v čor'nic'î / a'bo v faso'lin'u des' 'byla.*

Či

U.: *slučovacî robime 'mnoho 'mnoho 'akciji čî festi'val čî k meži'narodnomu 'd'n'u žžen 'program čî na 'd'en' 'mat'jek.*

M. B.: *u 'vus'emde's'atyx čî 's'îmde's'atyx ro'kax; to 'pul'ki / ci'sarki čî 'jak po lîtera'turnomu; tak 'klalo sa i 'pot'îm privo'zilo sa i na dvo'r'î čî v pe'levni.*

V poměru vylučovacím vystupují v obou nářečích spojky *a'bo*, *ci* a *čî*, v Ubl'e používají někdy mluvčí mladé a střední generace slovenskou spojku *úlebo*.

7.2.2.2. Spojky hypotaktické

7.2.2.2.1. Obsahové

Ci

U.: *roz'dûmuvu ci 'vna ukrajin'činu ne v'čila; 'ja jî nor'maln'e za'kliču ci 'maje 'host'u ci by ne pri'sšla; ne 'znavu ci vam to 'bûde 'xutiti; ci – ci: vna 'maje 'd'îvku / ne 'znavu ci ta'ka 'byla jag 'ja / ci 'starša.*

M. B.: *xo't'îv jem popro'siti s'a / ci jo'mu rinču š'î to'tu 'treba; ne 'znavu ci 'bude tak jak u 'vas; 'kliče žo'nu / ci to 'pravda 'bylo; ne 'znavu ci vun 'doma je; ta jo'ho s'a pro'sila že ci by'vaje u 'vas 'vad'ba ci 'n'î.*

Či

U.: *tu'ta sa 'nas pro'sila že čî ne 'xočeme 'jti na ukra'jinskoj gim'nazijum; to sa 'furd mî'n'alo 'podl'a 'toho čî 'daxto pro'pav / abo 'daxto pribud'nuv.*

M. B.: *ne 'znavu čî v slo'vakiji sut'.*

'Kul'ko

U.: *'to sa ani ne 'dast' po'vîsti že 'kul'ko 'kolo 'toho ro'boty; 'ja jo'mu tu'to povîdala / že 'kul'ko 'roku 'mati 'moja 'mala; 'podl'a 'toho 'kul'ko sa d'îtej pri'hlasilo; poob'zerajte kul'ko to mav tyx 'spîvanok tu.*

M. B.: *a'le ci 'vîd'îli ste / 'kul'ko tam u'že 'nazat smî't'a; po'mn'ataš 'kul'ko to 'roku?; 'vidite 'kul'ko 'mnoho 'slov 'd'îti je u 'nas v ru'sin'skuj šo 'vže s'a za'byli.*

Že

U.: *kona'r'î 'byli ta'kî že 'musivem jix put'perti; 'vni mi po'vîli že tak ros't'îhujeme 'reč; vun 'hvariv že pri'šov za 'štiri 'hodiny; 'vžem so'bî 'dûmala že 'ras to 'dam do*

slo'ven'skoho 'muzea; 'aspon' 'mali tu'to že mo'hli so'bî 'svuj ja'zyk použy'vati aj u'r'adno .

M. B.: *'vibač že ja na ty kažu; po'tomu na'zvali nas že s'me zakar'pat'skî rusi'ni 'lemkami; poči'nalo s'a is 'toho že zbudo'vali kap'ličku; čuj to'to je nec'îkave že so'l'arka doro'ha; ka'zali 'starš'î d'îv'čata že jak / za'konču de'vjatyj klas/ ta 'možu 'jti 'dagde s'a učiti; mi s'a 'vidit' že 'vun je 'najl'îpšyj; 'jag vy tam v 'horax bî'dujete / že r'îpu jîs'te; dumav že 'vs'o / vže ko'nec'; tak nam ka'zali 'rus'kî ko'li za'jšli že ne 'bujte s'a; tam vže v nas na ba'zar'î tak po slo'vac'ki ho'vor'at' že / i ne po'dumajete že 'naš'î.*

Spojka *že* také uvozuje předmětné věty ve spojení s dalšími spojovacími výrazy: *že šo, že xto, že jak, že čom, že de, že ja'kij, že kot'ryj, že 'kul'ko* apod.:

U.: *ja poze'ravu do'zadu že xto to tam zad 'mene; o 'l'ûde 'musili 'vîd'îti že šo molo'da s so'bov pri'nese; tak 'nam to 'bylo čud'noj že čom 'majeme bîsîdo'vati po slo'ven'ski; tam s'a 'vidit' že kot'r'î to 'byli; toh'dyj sa ne 'znalo že 'de pu'šla.*

M. B.: *v 'mirču tak jed'nu 'babu put't'ahli že ci 'fajno 'žyti za ra'd'ans'koji 'vlady; ta jo'ho s'a pro'sila že ci byv'aje u vas 'vad'ba ci 'n'î; podi'vî't's'a že 'de xto 'maje 'jti; te'per'ka vy'dumuvut' že jak pere'bo'roti jî'jî; vna 'tože 'vîd'îla / že jak vun 'brav 'toho 'zajc'a; za'bylam že ja'koho čis'la vun ka'zav; že ja'ka 'naša 'najbulša 'xiba to ta'ka že 'my ne 'znajeme jak pi'sati sa'mî; ta 'vže mi pô'vîž že 'kul'ko; 'treba s'a pro'siti / že šo jak.*

Nejčastější obsahovou spojkou je v obou nářečích *že*, ostatní spojky a spojovací výrazy, uvozující vedlejší větu předmětnou, se obvykle vyskytují ve spojení s ní: *že ci, že či, že kul'ko, že jak, že xto, že šo, že de, že čom, že kot'ryj, že ja'kij*.

7.2.2.2.2. Příčinné

Bo

U.: *'ja vam ne po'vîm bo ja vže ne 'znavu; 'moja 'mati 'vs'ahdy xo'dila sva'šiti / bo 'svaška a sta'rosta to ve'li 'svad'bu; aj do 'cerkvi sa vîn'ča 'vilo / bo ko'li pup pri's'îhat' ta 'tag na 'holovu da'je tu'ty / 'dvoj tyx vîn'čat; ta mu po'zvon'te žeby pri'šov bo ja ho tu 'čekavu; pak to 'zrušili bo ne 'byli 'hroši; 'pujdeme / bo vun 'ne'ska vže 'takoj 'rixlikom jde 'het; vun jî 'vyhnav ne za'dar'mo bo 'vna tu ro'bila 'čûdo; 'xižu 'bylo 'treba no'vu ro'biti bo 'padala.*

M. B.: *ja jdu bo mi s'a treba 'strojiti; vy 'znajete šo 'nam u jev'ropu puj'ti ne tak 'prosto / bo 'nam 'treba 'pasport / 'vîzu; ne 'znavu ci vun 'doma je bo 'vun posto'ljano na slo'vaki 'jîzdit'; ne pamja'tavu uže 'točno bo ja š'î d'î'tinov 'byla; muj 'n'an'ko 'tože po ma'd'arski hovo'riv bo ro'biv na že'l'îzn'îj do'roz'î / na 'štrec'î; to vže 'znavu bo mi i'van*

*po'vív; a'le 'vun 'xodit'tam **bo** 'tam 'žyvut'; 'l'îz u 'nas te'per' 'r'îžut' **bo** 'buk na je'vropî 'jde.*

'Lebo

*U.: 'vubl'um 'nigda ne opus'tila **lebo** 'bylam tu 'každyj 'tyžden'; xo'dila tam po gim'naziju / **'lebo** na 'jamu jî po 'peršum 'tum ne vz'a'li; 'potom jem si to roz'dûmala **lebo** 'dva ču'ž'î jazy'ke sa 'včiti 'to je 'dosta nama'havoj; na matema'ticî zme bîsîdo'vali po slo'venski **lebo** ta 'včitel'ka je slo'vačka šo nas 'včila; 'vun sa tak dos'tav tam **lebo** 'vun mav ko'legu zoz meži'laborec; bereme našyx amaterskix folkloristu kotr'î sa v svojum volnum čas'î venuvut' tomu **lebo** mavut' k tomu vst'ax.*

Po'tomu šo

*M. B.: ale 't'aško 'bylo **po'tomu šo** to 'vojna 'byla; 'časti 'voza 'znaju / **po'tomu šo** u 'nas 'vuz 'je.*

To'mu šo

*M. B.: no čo'mu sered'n'an's'kij / **to'mu šo** je 'hory 'zl'îva / je toj sjat'veršok 'sprava; čo'mu čer'neckî 'luki **to'mu šo** / to 'bulo / 'zeml'a mo'naxîv.*

'Zato že

*U.: 'ja mav 'duže ve'likij 'vst'ax od ukra'jînskuj 'movî **'zato že** 'perša 'moja 'kniška 'byla buk'var'; no ru'sin'ska 'mova sa v nas ne 'duže zav'naž'ila / **'zato že** tod dija'lekt 'duže da'lekij od 'našoho dija'lektu.*

*M. B.: tu nam xiž'î na'strojili / **'zato že** tam po'padalo / tam zemle'trus byv.*

Že

*M. B.: **že** ja ro'bila v medi'cin'î / 'stavki 'byli 'duže ma'lî / te'per''penziju ne 'možu 'matî ve'liku.*

Vedlejší věty příčinné bývají v Ubl'e uvozeny spojkami *bo*, *'lebo* (jen u střední a mladé generace), *'zato že*, v Malém Berezném spojkami *bo*, *po'tomu šo*, *to'mu šo*, *'zato že*, *že*, přičemž v této funkci jednoznačně dominuje spojka *bo*. Spojovací výraz *po'tomu šo* je adaptovanou přejímkou z ruštiny, *to'mu šo* z ukrajinštiny.

7.2.2.2.3. Důvodové

'Zato

*U.: c'î'la 'debr'a 'ter'n'om 'byla zaros'nuta / **'zato** ten 'pas popri pu'ti zus'tav nat'ter'n'om*

M. B.: *ne 'mavu 'pasport / 'zato ne 'xož'u; v 'škol'î z'me hovo'rili po ukra'jîns'ki a / ta ne tak po ukra'jîns'ki tí 'kažu jak po 'našomu tu po rus'nac'ki / a 'zato nam 'bylo 't'aže; te'per' pere'smenka taj 'zato vni tak 'dovše 'majže 'budut'.*

Vedlejší věty důvodové v obou nářečích uvozuje spojka *'zato*.

Účelové:

A'by

U.: *a do'lov 'zarezy 'malo (vere'tenko) a'by sa ne 'smykali 'nitki; za'raška j 'vytty / a'by sa ros't'ax 'našyroko; 'hvarit' 'druhî 'd'îvki xo'dili po / ta špaciro'vali / a 'ty 'furt a'bys' vyšy'vala a'bys' / to'bî 'kraja ro'boty 'nikoli ne 'bylo.*

M. B.: *ho'vor' po 'našomu / tad' aby rozu'mîv; ta'kî 'starš'î 'bapki 'byli / ta kiby 'mav to čolo'vîk zapi'sati a'by to poza'pisuvav 'jîxn'îj tot / 'bes'îdu tu'tu.*

By

M. B.: *i za ru'l'om 'tak s'a poze'rav / by 'l'ude ro'bili; / taj 'kul'ko 'maje 'mati 't'oš's'a zu'bu (...) 'dva / je'den by ji 'furt bo'l'îv a 'druhij by 'z'at'ovi otkry'vala 'pivo*

Lem by

U.: *tak sa bo'ju / lem bym tu'tu cu'kr'ovku ne mala*

M. B.: *u'šytkej by čolo'vîk pere'n'us lem by zdo'rovl'a 'bylo; do'br'î tak i tak 'bude / lem by 'bylo 'vypiti; 'je šo 'treba lem by 'hroš'î 'byli.*

Šob(y)

M. B.: *tak zne'nac'ka šoby ne po'palo s'a; a 'l'ude šob 'doma ne si'd'îti pís'li do 'cerkvi nu 'pravîl'no mo'liti sa; ne op'xodic'a ni'komu šo pola'mav 'nohu šob 'vîn ne vži'vav tot 'havjas.*

Vby / oby

M. B.: *ja to'bî 'takoj ha'zetki dam vby ja s'a z 'nima ne 't'îhala; 'samoj holov'noj šo v nas 'je / vby sme zbereh'li 'svoji tra'diciji; 'lišiv s'a tam 'zasran / vby žo'na ne 'vîd'îla; za'končiki 'zobl'at' (...) oby 'c'îny na 'xl'îb slu'čajno ne u'pali.*

Žeby (že'bym, že'bys', že'byz'me, že'bys'te)

U.: *tak jem so'bî to pri'pravila žeby to 'd'îti 'vîd'îli; 'ja vže ne za'žyla / žebym vam 'pravdu po'vîla; s 'tov miš'l'jenkov nas ve'la gu 'tomu žebys'me sa 'včili; 'mati aš po'tomu / aš po'tomu pu'šla / vže z d'îtinov žeby jî / to v nas sa 'hvarilo na 'vyvutki / žeby jî 'pup u'vîv s tov d'îtinov do / / ako do 'cerkvi hej.*

M. B.: *pri'vesti pî'sok i pri'vesti to žeby na den' 'majstry vže 'mali ro'boty; navîť tyx ne'je kom'bajnu žeby zo'brati pše'nic'u; ta 'vni 'pros'at' žeby z 'nima bîsîdo'vali tak;*

'nigdem ne strí'čav žeby ta'koj 'bylo; to jed'nu zar'platu za 'mīs'ac' 'treba od'dati žeby zro'biti so'bī 'pasport; put'sn 'ižniki u'že 'je tak žebys'me 'jix ne 'rvali.

Při vyjádření účelového vztahu si v obou nářečích konkurují několik spojek, jak v Ubľe, tak v Malém Berezném je však nejběžnější konjunkcí *žeby*, v Malém Berezném se dále užívají spojky *a'by*, *by*, *o'by* / *vby*, *šob(y)*, v Ubľe je z nich jen *a'by*. Zesílený význam má složený spojovací výraz *lem by*.

7.2.2.2.4. Podmínkové

Jak

M. B.: *jak ne 'budeš rozu'míti ta me'ne 'klič 'dobre?; jag ja pujdu do kŕjeva do sto'licí ukra'jiny ta 'nas tam ne rozu'mívut'; jag ot 'xiž'î o'dyjdu ta vže je'd'n'î 'druhih ne rozu'mîjeme.*

Jakšo

M. B.: *a jakšo 'xtoz' i'šov v a'meriku to 'treba 'bylo až v mosk'vu i'ti na 'vîzu; bo jakšo 'sport pro'pade u 'nas / ta ho'toví z'me; čo'tiristo 'vîsem se'mej / jakšo 'budeš pamn'a'tati; vy ko'l'atki zbe'rajete? // jakšo vam 'treba to 'možeme jed'nu zaspî'vati.*

Kid' (ked')

U.: *tyš to je v mad'arčin'î kid' 'vam to ne 'vadit'; kid' 'dva 'kon'î sa 'malo ta ve'činov sa 't'ahlo na 'lamanu 'vahu; ked' z'me si ras 'potykali tag 'maješ mi 'tykati.*

M. B.: *ta ja 'kavu zva'r'u kit' 'xočete; a čom ne 'kažeš kid' znaješ?; 'rusi nas 'klikali ban'derami / kid' iste ču'vali 'dašo / ta'kij byv ban'dera; to 'fajnoj d'îlo kit' ko'pŕjki je; kid' ve'l'îkî 'krompl'î ta 'kažut' trompa'ki; no kit' 'staryj tak mi'xajlo / kid' molo'dyj ta 'mîša; 'nas tam ne rozu'mívut' (...) kit' 'prijdeme do 'nix tam u 'kŕjev kid' ho'vorime po svo'jemu.*

Ki('by)

U.: *dako'li na n'a 'l'ûde poze'ravut' jak ki'by jem 'byla ne znav 'vytki; ki'bys'me 'šli te'per'ka do'luv / po'točina sa 'klikala vo'n'îčina; ale kibyz' 'znala ja'koj ja 'peklo perežy'vav; 'ja vam 'dam svuj 'mej / kiby 'nahodov ste š'e da'šo potrebo'vali.*

M. B.: *'ja kibym 'muh u'trimati 'pamn'at' / to šo ja pamn'a'tavu; ja'fîny (...) kibyz' 'vîd'îv ja'koj to roš'te v si'bîri.*

Mezi nejběžnější podmínkové spojky patří v obou nářečích výrazy *kit'*, *ki'by*, v Malém Berezném se ještě paralelně s první z nich používá přejímky ze spisovné ukrajinštiny *jak'šo*, poměrně častá je v této funkci i spojka *jak*.

7.2.2.2.5. Přípustkové**Aj kit'**

U.: *aj kit'* po rus'nacki bîsî'duje d'ît'vak tak sa 'navčît' po slo'ven'ski.

Xibal' (žeby)

U.: d'î'tinu kres'tili aš u 'tri 'tyžn'î / 'hej že / 'perše n'e / *xi'bal'* *žeby* d'î'tina dašo 'xvora 'byla.

Xoc

U.: ja 'mavu ukra'jîns'ku 'narodnost' (...) ta 'tag jem aj si ukra'jîns'ku 'lišila / *xoc* 'moja 'mati v 'ubli na'rožena / 'n'an'ko v 'zboji na'roženyj ; 'ja tam 'zmîšču š'i dvî 'nohi 'svoji *xox* jem pri'brala; tu 'nijakî boha'čî ne 'byli / *xox* 'mav 'pol'a a'le jak vun 'bosyj xo'div / ta to ne 'byv 'pan.

M. B.: *ale* 'žyjeme tak *xoc* i...

Xo'ča

M. B.: to d'î'ja'lekti rozu'mîjete / no *xo'ča* tam bu'ditel'î ka'zali šo ja ru'sin 'jes' i 'budu; *xo'ča* u 'principî ja to'bî 'skažu muj 'syn 'vun fak'tično di'rektorom.

Xot'

U.: 'ja so'bî od'rîžu a 'zjîm / šo 'bûde zo 'mnov / *xot'* po'vezut' 'nazad do nemoc'hîcî / *xot'* 'pujdu aj pud 'nož'î / a 'mušu 'zjîsti bom ne 'hodna sa 'strimati; no *xot'* 'bylo jak 'sonce 'hr'îlo / krem 'xust'ati 'byla .

M. B.: koza'kî pobe'rali s'a 'razom *xot'* fa'milîja 'byla 'jinšaka; *xot'* 'to i 'des'ad' 'raz 'dosta dl'a der'žavy / vs'o ru'no 'c'îny 'mus'at' s'a 'trimati; 'naš'î *xot'* 'mavut' 'toji mu'ki 'dosta / a'le do 'toji texno'logîji ne 'hodn'î duj'ti; 'plut s'a ot'kryv / *xot'* to 'bylo ne 'vidno.

Xo't'a

M. B.: tam 'vs'î povt'îkali s slo'vaku / *xo't'a* v 'naz na'mnoho 'xuže; 'vno tam 'bulše 'bylo mexan'î'zovanoj / bo 'tam ja'kojz' / *xo't'a* to socijalis'tična 'byla slo'vaččina.

Xot' by

M. B.: to 'bulo ko'nopl'î / te'per to 'vrod'î i ne 'možna / zabo'roneno / ale '*xot' by* i ne zabo'roneno to 'l'ude bi ne vži'vali.

V Ubľe jsou ve větě přípustkové doloženy spojky *aj kit'*, *xoc*, *xot'*, *xi'bal'* *žeby*, v Malém Berezném spojky *xoc*, *xo'ča*, *xot'*, *xo't'a*, *xot' by*.

7.2.2.2.6. Časové**'Doki:**

U.: fraz 'znaje **'doki** 'bůdu / lex'ko čej lem ja 'bůdu do 'stovki 'žyti.

M. B.: *sí'davut' / o'bídavut' tam / 'host'at' s'a 'doki 'hodn'î; ne 'prijde 'nixto 'doki 'my sa'mî ne 'zrobime.*

'Dokl'a

U.: *'to š'e 'bylo 'dagde v 'tricat' 'semum 'roc'î / šestum / 'semum 'vos'mum / 'dokl'a nas ma'd'ary ne za'brali; š'i ma'jetki 'dokl'a 'byli ta 'jak to xot' 'runoj / l'îpšoj 'pole no ta obro'bl'ali.*

Kid' (ked')

U.: *sa 'verhnuv tam i 'cuker a kid' ne 'byv taj 'tak bez 'cukr'u n'e; vytki by 'znali kit' to 'nigde ne 'vîd'at'; no a do'l'î 'berehom kid' sa 'šlo ta sa hamo'valo; muj 'svekor / 'vun kit' xo't'îv da'šo pi'sati 'vun fur 'tejku pro'siv; molo'díca kit' sa odda'vala ta 'druški 'klikala; ru'da to 'kislyj 'doš' kit' 'sonce 'svîtit' 'doš' 'padat'; a'le tu'to pomoh'lo / fakt / z vo'čej ked' byv 'xvoryj; ked' 'daxto 'čuje že 'tod je z nat'tern'a 'znaje že 'byvat' v ma'luj 'vûbli; to ked' 'včitel' po'vîv / to ta'koj 'bylo; jš'i poči'tavu / ket' 'sonce 'hr'îje; vna 'znala tu xo'diti / od n'omu / kid' 'byli pra'zniny.*

M. B.: *a kit' 'xižu 'pravili / jak s'a ro'bilo?; s fa'sol'î listok kit' ti s'a pri'l'îpit' ta 'trimat' s'a; kit' 'xodite dag'de na 'svad'bax / hos'tinax / ja'kî tam spîvan'ki l'ubl'at' 'naš'î spî'vati; my š'e kit' tanc'u'vali / ta my na zavosi'nu xo'dili vystupati.*

Ko'li

U.: *'vy ne 'znajete ko'li 'bûdete ver'tati 'nazat?; muj 'staryj 'dvac'at' 'pjad' mav ko'li sa že'niv; ja sa z 'n'ov ko'li mo'lotša 'byla tak 'každyj 'ruk str'îčala; do 'cerkvi ne jšla 'mati / jak ko'li kres'tili d'îtinu / to 'tam lem tu'ty ku'move 'šli; vže ko'li sa 'mali 'jti pris'îhati do 'cerkvi / molo'dyj pri'jšov za molo'dov; no tu'ta me'lodija sa 'spîvat' lem na ve'likodn'a / ko'li tu'ta 'paska sa sja'tit'; tu'to je 'najl'îpšoj ko'li 'maješ tu'to sja'toj ako na'lačno; a'le ko'li pri'jšla ta 'doxto' 'dez' ody'šov.*

M. B.: *'pot'îm ko'li na'pr'ali ta'ke 'bylo moto'vilo; ja š'e ta'ka ma'la 'byla ko'li to spî'vali; 'všytkî ko'li 'šli 'dumali že 'vun / po'zerat' s'a 'furt; šato'vav jem 'zrana na ve'likodn'a u 'varoš / na ve'likodn'a / 'zrana / ko'li poli'vati 'treba; 'čekat' ko'li mu pri'nesut' 'pivo; 'treba ko'siti ko'li su'xa po'hoda / ko'li 'sonce 'hr'îje; bo tak nam ka'zali 'rus'kî ko'li za'jšli / že ne 'bujte s'a; ho'vor'te ta jak iste hovo'rili / ko'li ste 'mali 'des'at' 'roku; 'vna ko'li vko'tila ta 'mačata poz'dyxali.*

Jak

U.: *š'e dako'li dav'no jak* 'jarka 'byla ma'len'ka; *te'per'ka jak* 'prijde ta vže 'bude 'svad'ba; *vun furt jak* 'vytly 'pujde tag ta po'tomu v 'praz'î 'xvoryj; *jak* 'bûdeme 'jti 'nazad 'mušu za'staviti bo vi'talig mi ne pere'bačit'.

'Poki

U.: *'tul'ko 'palinki do n'a na'l'ali poki* z'me si ne po'tykali; ja jî 'n'îgda ne 'vîd'îla *poki* my ne xo'dili na ukra'jînu; nas tam 'šmarili 'troj a zme po 'tum ska'kali *poki* zme ne stolo'čili ka'pûstu; *poki* 'bûdu 'hodna 'bûdu sa 'tomu veno'vati; sîna'šuv š'i z'me 'hvarili *poki* sîna'šovy byli.

M. B.: *'pozad 'toho 'može lex'ko pjat' šist' 'roku / pu'šlo poki* zaosno'vali kal'hos; 'ade na 'tuj ho'r'î no ta 'tam 'vže 'byla 'škola / inter'nat / *poki* 'cer'kov ne za'brala; ta naj 'prijde s'u'da *poki* my poho'vorime 'razom; no 'bapka šo vna š'e *poki* 'byla neza'mîžn'a ta 'tam xo'dila; tak'î šo 'c'îlkom ma'l'î sa 'hravut' z 'îhraškami *poki* tu'ty ros'kazuvut'.

'Pokl'a

U.: *no 'mnoho je 'tak že 'rodič 'doma 'vučit' / 'pokl'a* ma'len'koj ta 'vučit' po slo'venski.

'Zakl'a

M. B.: *ja'kî byli pri'jižn'î do 'vs'oho / na 'všytkoj / 'zakl'a / 'poki* 'naš'î bat'ki 'byli š'i molo'd'î.

Mnoho je v obou nářečích spojek s časovým významem, v Ubľe byly zaznamenány konjunkce 'doki, 'dokl'a, kid', ket', ko'li, jak, 'poki, 'pokl'a, v Malém Berezném 'doki, kit', ko'li, 'poki, 'zakl'a.

7.2.2.2.7. Relativa uvozující přívlastkové věty

Ja'kij

U.: *no a to 'pole na ja'kum* je ta 'bylo poko'lodnyj; a ču'ž'î jazy'ki *ja'kî* vy'učujeme taj je / n'î'meckij ja'zyk / ang'lickij ja'zyk / 'rus'kij ja'zyk.

M. B.: čolo'vîk *ja'kij* buv u t'ur'mî; pri'nosit' xo'sen s 'tym ta'lantom *ja'kij* mu 'boh 'dav.

Ko'tryj

U.: u 'naz byv š'e ta'kij 'dos 'staryj 'mojuy 'materi 'n'an'ko *ko'tryj* mav 'vus'ams'at' 'pjat' 'roku jag u'mer; n'aj sa 'd'îti 'uč'at' 'naš rus'nackij ja'zyk / bo 'najbližyj ja'zyk od ukra'jînskomu jazy'kovi / *ko'tryj* je kul'turnyj ja'zyk / *ko'tryj* je l'îtera'turnyj ja'zyk / *ko'tryj* je uzna'vanyj ja'zyk; to 'byv u'čitel' *ko'tryj* 'duže 'krasno 'znav deklamo'vati; v staš'î'n'î je ta'kij 'istyj 'subor *ko'tryj* š'i 'dovše egzi'stuje jag 'my; d'ît'vak

je 'tvor **ko'tryj** po'xitit' tu'to / 'všytkoj 'hned'; to byv 'pravî 'tod ja'zyk **ko'trym** tu bîsîdo'vali 'naš'î 'pretki.

M. B.: l'îpili tam piro'hi (...) pi'sali pe'tro / va'sil' / mi'xajlo / i **ko'tryj** 'skorše 'vspliv / ros'krila / hm naj 'tot; 'vni ne 'mavut' 'toji l'u'bovi **ko'troj** xo't'îli by od 'svojoj 'materi.

Šo

U.: to 'všytkoj **šo** 'vidime to 'bylo vu'bl'an'skoj; vo'suj tod 'ver'x **šo** 'tam; ko'lega muj **šo** ro'biv v ško'dovc'î zo 'mnov.

M. B.: 'my zber'î'hali tu'tu 'vîru **šo** 'byla; ti 'sela **šo** 'tu sut' 'bliže; to je 'druhij uro'žaj / 'druha pše'nic'a / **šo** 'majeme.

Mezi relativy uvozujícími vedlejší větu přívlastkovou jsou nejběžnější *kot'ryj, šo* a *ja'kij*, dále slova, jež jsou od původu zájmennými příslovci – *de*, *'vytki* apod.

V Ubľe nebyly zaznamenány spojky *xo'ča, xo't'a, jak'šo, o'by / vby, po'tomu šo, šob(y), to'mu šo, 'zakl'a*. Kromě starých nářečních spojek *oby / vby* a *'zakl'a* jsou uvedené spojky s největší pravděpodobností neologismy přejaté ze spisovné ukrajinštiny – *xo'ča, jak'šo, 'šob(y), to'mu šo*, nebo z ruštiny – *xo't'a, po'tomu šo*.

V nářečních textech z Malého Berezného nebyly použity spojky *a'lebo, 'dokl'a, xi'bal' že'by, ket', 'lebo, 'pokl'a*. Spojky *aj* a *'zato že* doložené v Malém Berezném jen sporadicky, mají naopak v Ubľe dosti vysokou frekvenci. Konjunkce *alebo, ket'* a *lebo* jsou slovakismy užívané jen mladou a střední generací, a to vždy paralelně s nářečními spojkami *a'bo, kit', bo*. Někdy vede vliv různých spisovných jazyků ke stejnému výsledku, platí to v případě spojky *či*, která se v podobné míře objevuje vedle původní spojky *ci* v obou nářečích.

Původní nářeční systém spojovacích výrazů je tedy v obou nářečích v podstatě zachován, pod vlivem spisovných jazyků do něj pronikají některé nové spojky, zatím však většinou jen jako málo frekventovaná synonyma spojek nářečních.

Další spojky typické pro jihokarpatská nářečí byly zaznamenány v Ilnyci – parataktická odporovací *aj'bo* ‚ale‘, parataktická vylučovací *(a)'vat'* ‚nebo‘, a hypotaktická obsahová *oš, že*‘.

7.2.3. Částice

Při popisu nářečních částic budeme vycházet především z klasifikace částic v *Příruční mluvnici češtiny* (Karlík, 359).

Všechny částice zaznamenané v Ubľe a Malém Berezném uvádíme v tabulce č. 40 i s jejich frekvencí.

Tab. 40.

Ubľa	f	M. Bereznyj	f	Ubľa	f	M. Bereznyj	f
a	[932]	a	[888]	-	-	na'vîrno	15
aj (vytýk.)	[384]	-	-	-	-	'navît'	3
-	-	aj (odp.)	94	-	-	na'vr'ad li	1
-	-	'ajno	2	-	-	na 'žal'	2
-	-	'ane	7	ne	1086	ne	935
ani	92	'ani	9	-	-	ne'vže	1
-	-	a'nu(ž)	11	n'e	188	n'e	130
'asi	67	-	-	n'et	1	n'et	7
'aspon'	8	-	-	ni	3	ni	5
až	85	až	26	n'î	13	n'î	26
'baču	3	'baču	3	-	-	n'ît	10
bi'zovno	1	-	-	no (a)	947	no (a)	498
bo'daj	4	bo'daj	5	nu	6	nu	23
bohu'žjal	7	-	-	-	-	'ojlem	6
by	124	by	88	'ole	2	-	
'calkom	24	-	-	-	-	o'sobenno	3
ci	13	ci	24	-	-	oso'blivo	3
'c'île	4	'c'île	3	'ozaj	4	-	-
-	-	c'îlkom	10	-	-	poč't'î	9
čej	3	-	-	-	-	'povn'îst'u	4
-	-	či	2	'pravda(že)	16	'pravda	10
-	-	ču(t')'čut'	4	'prav(j)e	7	-	-
da'kus	2	-	-	'pravî	4	-	-
daz	25	daz	9	'preca	5	-	-
-	-	'daže	19	samo'zrejme	7	-	-
'deby	2	'deby	5	'skoro	4	-	-
-	-	des'	15	'skorše	3	'skorše	4
do'konca	5	-	-	snad'	10	-	-
doku'n'c' a	1	-	-	ta	[792]	ta	[489]
'dosta	9	'dosta	5	ta'g isto	3	-	-
'duže	74	'duže	81	tak	[867]	tak	[391]
fakt	15	-	-	-	-	tak'samo	2
-	-	fak'tično	14	tat'	31	tat'	25
hej	433	-	-	-	-	tež	5
-	-	xaj	1	-		't'îl'ki	10
(xi'bal')	-	xi'bal'	4	-	-	'točno	6

'xolem	2	-	-	'tože	25	'tože	102
xot'	1	xot'	5	-	-	'troxi	2
i	[231]	i	[575]	'troxu	3	-	-
'iba	2	-	-	-	-	'troški	2
-	-	'imenno	3	-	-	'trošku	2
'isto	4	-	-	tyž	58	tyž	2
-	-	'kstat'î	2	u'p(y)ln'e	15	-	-
-	-	ka'n'ešno	5	ur'čit'e	6	-	-
kus	8	-	-	ur'čito	4	-	-
'ledva	1	'ledva	1	'vel'mi	2	-	-
lem	267	lem	119	'vlas(t)n'e	5	-	-
len	4	-	-	'vlasn'î	2	-	-
lex'ko	7	lex'ko	4	'vlasno	10	-	-
-	-	'majže	11	'vobec	10		
'malo	13	'malo	33	-	-	vop's'e	24
'može	22	'može	57			'vrod'î	
-	-	'može 'byti	2	však	10	-	-
'možno	31	-	-	'vubec	6	-	-
naj	12	naj	9	-	-	vzaha'l'î	5
n'aj	3	-	-	'zrejme	5	-	-
'najme	1	-	-	z(v)lašt'	2	-	-
'naozaj	4	-	-	-	-	zvy'čajno	1
-	-	na'verno	2	-	-	že	10

7.2.3.1. Modální částice

a) vyjadřující malou míru pravděpodobnosti

Na'vr'ad li

M. B.: *ale 'korop tam na'vr'ad li / ne 'može 'vyžyti*

a) vyjadřující určitou míru pravděpodobnosti

Asi

U.: *asi sa tu ko'nopl'î 'l'îpše da'rilo; to z'me sa 'včili asi na 'peršum 'stupn'u; 'ja s 'tym vže asi 'niž 'ne zrobl'u; sut' s 'toho asi ta'kî pre'kvaplen'î*

'Baču

U.: *vže na je'nnyx 'skuškax 'byla u / u 'brn'î 'asi na tu'tu 'jamu / abo 'jak je tam tu'to / vy'soka' škola / 'hej / a š'î te'per' 'maje 'jti 'baču do brat'is'lavy; 'bilyj bo'cog je aj 'čornyj / to je 'baču / my rybo'luv ho 'klikali; te'per'ka pu'sla do ro'boty 'baču 'vna*

M. B.: *v ve'likum be'reznum fran'cus'kij* **'baču** *'tože / tam him'naz'ŷja; 'nad'a toh'dy* **'baču** / *'nad'a kun'čala toh'dy insti'tut; to 'n'îmc'î pa'lili / 'n'îmc'î to 'byli / ja ne 't'aml'u ci 'n'îmc'î ci ma'd'ary /* **'baču** *'n'îmc'î*

Čej

U.: *ja 'hvar'u* **čej** *lem 'zato 'žyvu že sa 'd'îvkam 'raduvu; 'ja vže jî ne 'vid'îv* **čej** *'puv 'roka; ja ki'by ne 'jîla ka'pûstu ta* **čej** *bym 'vmerla*

Lex'ko

U.: *jdu ja popo'zerati 'xto to tam 'je /* **lex'ko** *to tot 'šalenyj; 'd'îvka* **lex'ko** *i sa'ma ne 'zjîst' a mî'n'î 'nese; ta do 'stovki do'žyla žo'na / no ta* **lex'ko** *i 'ja tak 'bûdu; bo ja ne vme'ravu / lem* **lex'ko** *šo 'vsl'îpnu; u 'nas to ča'kan / u 'vas* **lex'ko** *'pîk*

M. B.: *po 'des'ad' mi rozmî'n'ali / a uže* **lex'ko** *z de's'atki 'budu 'mati 'zdaču; jo'mu vže ne 'treba 'krasti / 'vun vže s'a na'krav* **lex'ko** *'dosta; 'fedorovna / pri'saživajtes' / naxo'dila ste s'a* **lex'ko**; (příslovce „lehce“ má přízvuk na první slabice – U.: *'koleso dere'vjanoj (...) na kun'cî že'l'îzn'î 'klincî 'hrubî a do 'toho by sa* **'lexko** *kru'tilo, M. B.: 'lexko jim sa da'je či'tati)*

'Majže

M. B.: *vna 'kstat'î / v 'mene* **'majže** *i 'doma 'je ta ha'zeta; 'my xo'dili / 'mali s'me 'drustvo / se'lo 'sîl' / 'sol' / to 'vranovskij 'okruh* **'majže** */ tam 'bylo ta'koj 'drusvo šo 'my do 'n'oho xo'dili / vni do 'nas prixo'dili*

'Može

U.: *lem 'par* **'može** *pja'tero d'î'tej; 'vže ne 'znavu* **'može** *i do 'pjatoho 'ročnikam xo'dila; 'može jî 'znajete; je'den d'ît'vak* **'može** *iz des'a't'ox d'î'tej 'dobr'î bîsî'duje*

M. B.: **'može** *'naš'î 'baby 'znavut'; 'može ste 'dašto ta'koj 'vîd'îli; 'daxto 'včitel'om* **'može** *'xoče 'byti; š'i* **'može** *s'a 'dašo i po'mîn'at'; 'vy so'bî ho'vor'te /* **'može** *ja vam mî'šavu?*

'Može 'byti

M. B.: **'može 'byti** *tot 'polk bespose'redn'o na'xodiv s'a u 'čes'komu legî'jon'î; 'može 'byti že to 'tak i 'je*

'Možno

U.: V ubl'anském nářečí jistě inovace pod vlivem slovenštiny, nejstarší mluvčí v tomto významu používá jen výrazy *lexko* a *'može*: *'vni si to* **'možno** *ani ne uve'doml'uvut'; je 'pravda že z'me* **'možno** *aj vy'soko 'lat'ku 'dvihli; tu'to* **'možno** *jste aj 'vîd'îli; 'tu je* **'možno** *'dvac'at' 'pramen'u pud 'zahorodov; na ukrajin'čin'î zme sa* **'možno** *'včeli; 'možno sa han'bl'at'za 'svuj ja'zyk; ne' znavu šo 'robit' /* **'možno** *za'spala*

Na'verno

M. B.: *me'n'î ka'zali 'd'îti že 'ja z mo'ravy na'verno / ja ka'žu 'ajno / z mo'ravy; 'hrekî sil'h'îš'î bo 'jim iz zahra'nic'î na'verno / ja 'znavu 'kažut' 'tak že 'jîx 'fajno zzahra'nic'î put'trimuvut' / 'hroš'î tu'to z ame'riki da'vut' ci 'vutki*

Na'vîrno

M. B.: *'vun mi na'vîrno 'zvonit' / jur'ko; ta'kij staro'davn'îj 'pec u'že v ma'lum be'reznum na'vîrno 'ni v koho ne 'je; ja ne 'znavu / to 'vun na'vîrno perever'nuv*

Snad'

U.: *no 'moja 'mama 'byla dos' ta'ka 'žunočka / 'snat' to aj 'mav po 'n'uj zd'e'd'enoj / 'vna ta'kî 'star'î tu'ty 'veci tak 'duže ot'kladovala; 'ande 'ja 'r'îzav z 'bratom na 'ručnu 'pilku / moto'rovî 'pily ne 'byli snat; no tak 'snad' by sa 'nam š'i povenoval; ta snat' 'kîjev 'vže sa 'malen'ko / xreščatik 'vže sa tam 'malen'ko upoko'jiv; je'den d'ît'vak 'može iz iz des'a't'ox d'ît'ej 'dobr'î bîs'îduje // no / 'snad' 'moja 'vnučka*

'Zrejme

U.: *'zrejme du'stala dakoj 'exo 'hej / že sa 'maje sxo'vati; 'zrejme tam to nahra'je 'to zna'menat' že to 'bûde zneu'žytoj*

b) vyjadřující jistotu**Bî'zovno**

U.: *bî'zovnom lem 'zato po'rašku du'stala / bom 'mala 'tlak vy'sokij*

'Isto

U.: *v 'vûbli 'isto 'nixto ne na'tkav ta'kî 'veci; a tu'ty 'formy na 'pečen'a to 'isto 'staroj?; vlo'ni abo dva 'roki š'i 'isto 'tkali / bere'zuvs'k'î 'žony*

Ka'n'ešno

M. B.: *'my ka'n'ešno v n'î'mec'ku ne moh'li 'jti; - to 'dvoj to 'mnoho / bo na je'nnu 'vodu ne staje'me - aj? - ka'n'ešno; i v zakar'pat'u 'tože pravo'slavnyx 'bulše / ka'n'ešno / bo pravo'slavna 'byla za cî'lyj so'jus /a ka'toliku fak'tično / hrekoka'toliku v so'juz'î ne 'bylo*

'Točno

M. B.: *a 'bapka jed'na tu'ta 'znaješ na'talkina 'baba 'kaže / oj pro'pav by / to 'kaže semen'čur / a to 'davn'a 'točno 'nazva; 'tam ki'by 'byv ta'kij 'zakladnyj stad'î'jon / 'vy by 'točno tam 'byli; 'majeme ta'kî 'kniški un'î'kal'n'î // ta'kî ste 'točno ne 'vîd'îli*

Ur'čit'e

U.: *'vun ne 'bũde na'tšenyj / 'mojima mi'šl'jenkami / ur'čit'e 'n'e; tak ur'čit'e by jem tam da'so zmĩ'nela; 'my vže 'kličeme to 'škorci tyž jak od'born'e / ale dako'li sa ur'čit'e 'jinšak 'klikali*

Ur'čito

U.: *u se'l'ĩ ur'čito že žy'dy sa 'mali 'l'ĩpše; ja po'tomu so'bĩ 'dũmavu / ur'čito že ne 'mux 'znati*

Samo'zrejme

U.: *u 'nas 'd'ĩti mĩž'i so'bov bĩsĩ'duvut' 'narečĩm / samo'zrejme v 'škol'ĩ na 'hodin'ĩ tak sa bĩsĩ'duje v jazy'ku / hej / u'rjadnum; no a ot 'tomu o'na mi samo'zrejme š'e po'vĩla tu'to šo n'a teda zavji'malo; 'vna z 'nim po rus'nac'ki bĩsĩdo'vala / 'vže v 'škol'ĩ alebo na 'verejnosti po slo'ven'ski samo'zrejme / ale 'doma po rus'nac'ki*

Zvy'čajno

M. B.: *zvy'čajno šo 'mova do 'vs'oho*

c) vyjadřující přesvědčení, ujištění

'C'ĩle

U.: *'c'ĩle to 'mušu zro'biti; 'c'ĩle v 'vũbli lem*

M. B.: – *'sluxaj / 'pasport vže 'sĩm sto 'hrivn'u sto'jit' – 'c'ĩle? / 'jagem ho ne 'mala / 'tag i ne 'budu 'mati; 'hospodi ta 'šo? / š'e 'jdeš? / 'c'ĩle?; – muj 'n'an'ko s'a ta'lapa pi'sav – 'c'ĩle?*

'D'ĩjsno

M. B.: *ta'kij žur'nal i'de pro tih ar'tistu / a tam 'vs'o o'pisuje / jak vo'ni tam 'd'ĩjsno 'spl'at' / s 'kim spl'at' / 'vs'o 'vs'o*

Fakt

U.: *ta 'ja vže sa 'fakt pro'padu pud 'čornu 'zempl'u; to bym 'fakt ja ne 'vĩrovala že tu'to je 'doma 'tkanoj; ale 'tam je 'fakt do'lina odr'ĩzana*

'Naozaj

U.: *tak 'naozaj že po'xopili že / že 'mavu 'pravdu; 'kličeme na'priklad 'pul's hej / to je ru'sin'skij fol'klornyj 'subor profesijo'nalnyj hej s 'pr'aševa kot'ryj 'naozaj 'maje 'nadhern'ĩ 'programy; 'nes'ka 'mušu po'kl'opkati 'naozaj 'nazat / 'nazat 'prost'ĩ 'l'ũde 'xočut' ta'koj kul'turnoj spolo'čenskoj 'vižit'je v se'l'ĩ*

'Ozaj

U.: *'prosto 'nadhernyj 'program pri'pravili / 'ozaj da'so u'pln'e 'jinšakoj; kid' 'vže sa 'mavud' 'd'iti 'včiti ta 'naj sa 'učat' 'ozaj 'tot / 'naj ne vy'dumuvut' a 'naj sa 'učat' ukra'jins'kij*

'Pravda

U.: *tak so'bî 'pišeme 'pravda rus'nac'ka 'narodnost' a'le / ale ne slo'ven'ska; 'pravda 'ja tu'to ani 'n'igda ne počit'alam že 'pujduť do 'našoji 'cerkvi; jak 'hvarite / že v 'čexax že to ne tu'to / no 'pravda že / ur'čito že ne 'znavut'*

M. B.: *to 'vni nas tak 'kličit' no v 'nas tu jix 'pravda ne 'bylo 'nikoli to na 'lvovščin'í vni 'byli; 'nič / apso'l'utno 'nič / 't'ude xo'dili 'pravda na ro'botu v 'tot kol'hosp / ko'rovy / te'lic'î / 'vs'o / to jim zara'xovuvali s'a trudo'dny; po 'perš'î tam da'vali naturo'platu / 'zerno / 'krompl'î tam / xu'dobu 'n'ît 'pravda*

d) vyjadřující lítost (větná adverbia)

Bohu'žjal

U.: *bohu'žjal ne 'možut'; bohu'ž'jal tam toh'dy operero'vali bande'rovci*

Na (preve'likij) 'žal'

M. B.: *-'majete š'e 'pec / ta'kij staro'davn'ij? -'n'e na 'žal'; a 'daxto s 'toho na preve'likij 'žal' 'stvor'uje b'ľdu*

Z modálních částic vyjadřujících jistou míru pravděpodobnosti („možná“, „asi“, „snad“), se v ublʹanském nářečí stále vyskytují jak starší prvky, charakteristické pro tradiční vrstvu nářečí jako *lexko*, *čej*, *baču*, *može*, tak lexémy nověji přejaté ze slovenštiny - *asi*, *možno*, *snad*, *zrejme*. Částice *čej*, *lexko* a *baču* jsou podle své frekvence a distribuce mezi věkovými skupinami informantů zjevně na ústupu, vytlačují je uvedené novější výrazy, které se s nimi významově překrývají. Z doložených příkladů se zdá, že *čej* má nejbližší k *snad*, *lexko* k výrazu *asi*, slovo *baču* by mělo vyjadřovat o něco vyšší míru pravděpodobnosti a překrývalo by se tak s významově se slovy *asi*, *zrejme*. V Malém Berezném v tomto významu nalézáme částice *baču*, *može*, *lexko*, *majže* a foneticky adaptované přejímky z ukrajinštiny nebo ruštiny *na'vîrno*, *na'verno* a *može byti*. Výraz *majže* je z Malého Berezného doložen i jako částice intenzifikační s významem „skoro“. V tomto případě se zjevně jedná o funkčně-sémantický posun pod vlivem spisovné ukrajinštiny, v Atlasu ukrajinského jazyka je tento lexém zachycen na území Zakarpatské oblasti v modálním významu „*мабым*“ (AYM 2, mapa č. 377). Modální částice vyjadřující vysokou míru pravděpodobnosti či jistotu jsou v současné době v obou nářečích přejaté ze sociálně dominantních jazyků. V Ubl'ě jsou to slovakismy *isto*, *ur'čit'e*, *ur'čito*, *samo zrejme*, jen od nejstarší generace

Ubl'anŭ byl zaznamenán mad'arismus *bí'zovno* (avšak sloveso se stejným kořenem *bízo'vati sa* 'spoléhat se' je dosud dosti běžné). V Malém Berezném byla zaznamenána slova *ka'h'ešno*, *točno* a jen jednou spisovně ukrajinský výraz *zvyčajno*. Částice zdůrazňující nebo zjišťující pravdivost výpovědi ('opravdu', 'skutečně') opět můžeme rozdělit na původní a novější. Starším a, jak se zdá, úzce nářečním prvkem je částice *č'ile* (mluvčí z některých okolních obcí považovali *č'ile* za typicky ubl'anské slovo), zaznamenaná v obou zkoumaných obcích. V Ubl'e se vyskytuje paralelně se slovákismy *fakt*, *haozaj*, *bozaj*, v Malém Berezném byl zaznamenán ještě novější ukrajinský výraz *d'ijсно*.

Částice vyjadřující lítost opět korespondují s lexémy užívanými ve spisovných jazycích, v Ubl'e je to *bohu žjal*, v Malém Berezném byla zaznamenaná sousloví *na žal'* a *na preve'likij žal'*.

7.2.3.2. Tázací částice

Ci

U.: *'babo / ci 'jilas' da'so?; a ka'pustu ci jîs'te?*

M. B.: *'čekaj / ci ji'miv 'daxto dako'li 'š's'uku na 'užhorod'î?; ci 'vid'îli ste?; ci 'znajete pro 'nix 'dašo?;*

Či

M. B.: *'n'an'u / 'každyj 'gazda 'jag ro'biv? / čî 'mali na 'spolu 'kon'î?; čî rozu'mîjete?*

Ne'vže

M. B.: *ne'vže 'pez 'vučuxav? 'dumat' si*

Ve funkci tázací částice se v obou obcích užívá nářeční slovo *ci*, ač nemá oporu v žádném z dominantních spisovných jazyků. Z Malého Berezného je doložena ještě málo frekventovaná podoba *či*, přejatá z ukrajinského *чи*, a částice *ne'vže* s užším významem vyjadřujícím údiv, která odpovídá shodné částici ukrajinské.

7.2.3.3. Intenzifikační (měrové) částice

a) vyjadřující plnou míru (nejvyšší intenzitu)

'Calkom

U.: *'čuješ že to je ru'sinskoj ale to 'calkom 'jinšak bîs'tuje / 'calkom ; taj tam 'l'ude sa pobečelo'vali tu'to / a po'tomu tu'ta / 'calkom tu'ta 'najbliža rodi'na; 'my vže tu ta'kî o'dorvan'î od 'pr'ašova 'calkom; 'calkom 'fajno 'bylo; 'calkom ho 'dobr'î 'znavu*

'C'îlkom

M. B.: *v 'nas tut 'c'ílkom 'jinšak bîsî'duvut'; ta'kî šo 'c'ílkom ma'l'î sa 'hravut' z 'ihraškami; v no'vinax pi'salo je'nnoj / a 'to / to 'bylo 'c'ílkom 'inšak; 'stryko s'a pomî'šav 'c'ílkom*

'Povn'îst'u

M. B.: *ba'klany na'let'îli / vs'u 'rybu 'vyžrali / 'povn'îst'u 'vs'u; 'butor to 'mebl'î / 'kažut' zabu'trovana 'xiža šo 'povn'îst'u zame'bl'ovana*

U'p(y)ln'e

U.: *'vun jix za'št'epit' do u'pln'e da'čoho 'jinšoho; s 'toho sa ro'bilo tag hus'toj / 'jako 'puding / u'pyln'e hus'tyj; 'robl'at' to za'dar'mo u'pln'e ; 'snopy do'mu 'kolo 'plota su'šyti / to 'musîlo 'vysxnuti u'plno do'sûxa; 'drûhij ruk za'brali 'štatn'î ma'jetki bo 'drustvo kraxo'valo u'pyln'e; 'jak mav po'vîsti / ne 'je u'pyln'e žeby tu'ta 'včitel'ka z 'nima lem po slo'ven'ski bîsîdo'vala*

b) vyjadřující míru blízkou k úplné

'Majže

M. B.: *'debr'a je / ce ta'kij ' hrun // 'hrun / 'debr'a 'majže to'tožn'î slo'va; 'myti 'grat'a / v 'nas tak ka'zali 'starš'î 'l'uđe / ale te'per'ki ja vže 'majže od d'îtej ne 'čuvu; ale ti 'sela 'šo tu sut' 'bliže ta 'takî 'sela jag 'je / 'maje s'a na u'vaz'î jak v 'l'îsax 'je / tak bîs'î'duvut' 'čisto jag 'my / tak 'majže 'majže 'majže*

Poč't'î

M. B.: *v 'nas te'per' 'daže 'tu v ra'jon'î u velikoberez'n'ans'komu poč't'î v 'každomu se'lovi je i 'rimo- to jes' 'hrekoka'tolicka 'cerkva; šo z'me tam 'jîzdili do 'čexiji pud nî'mec'ku hra'nic'u / 'vanzdorf / ta 'tam jes' poze'rav / tam 'avta poč't'î ne za'stavuvut'; no ta u'že te'per' 'd'îti 'naš'î u'že tak lem po u'krajins'ki / po 'rus'ki poč't'î ne 'znavut' bîs'îdo'vati; tak ho'vor'at' jag i my 'tu / sa'ma 'vubl'a tu 'peršoj se'lo / 'može 'druhoj / tak 'točno jag 'my ho'vorime / 'raznic'î poč't'î ne 'je*

'Skoro

U.: *postr'čala 'svojix 'tyx 'žjaku / 'vy so'bî pret'stavte že 'vna 'skoro 'každoho 'spoznala; 'xto na ma'jetku ro'biv ta ne pla'tiv 'skoro 'nič; ja tam 'xôž'u 'skoro 'každyj 'den'; 'ja š'î 'skoro d'ît'vag jem 'byv; 'tam 'kolos'a 'skoro 'vobec ne 'bylo (14× 'skoro ,brzy', např. 'treba 'bylo 'rano 'skoro vsta'vati a 'puzno l'î'hati, v M. Ber. je lexém skoro doložen jen jako adverbium ve významu ,brzy')*

c) vyjadřující vysokou míru

'Duže

U.: **'duže** 'krasnyj 'dojem na n'a zuxa'bilo to'to; 'vyttam xo'dili 'vodu 'brati že **'duže** 'dobra 'byla na 'revmu; to **'duže** 'dobr'î pamja'tavu; naž ja'zyk ne 'je **'duže** da'leko ot slo'ven'skoho jazy'ka; sud' 'l'ûde ta'kî pod'vodniki / 'n'e to **'duže** mîr'kujte; ja jo'ho **'duže** l'u'bila

M. B.: **'duže** ve'likij 'muzd byv 'čerez r'î'ku; sper'su 'bylo **'duže** 'fajno ro'biti; 'zavtra u 'nas **'duže** c'î'kavo 'bude; 'ja na 'žun **'duže** ne poze'ravu; pere'stali ro'biti bo **'duže** 'doš' za'čav pa'dati; tam **'duže** 's'îvud'î'ude / pše'nic'u / 'žyto

'Vel'mi

U.: ale to sa mi 'pravje 'l'ubit' u 'čexu lebo 'vni na zakar'pat'a / 'vni **'vel'mi** 'dobr'î vspomî'navut'; 'my z'me / **'vel'mi** z'me tag na'xiln'î 'hnet' sa prisoso'biti re'čovo

d) vyjadřující dostatečnou míru

'Dosta

U.: dva ču'ž'î jazy'ke sa 'včiti to je **'dosta** nama'havoj ; 'n'an'ko put'skakovav 'znajete **'dosta** / ale po'tomu ja ho zahamo'vala; no 'pošta je do'roha **'dosta**; 'vže z'me **'dosta** 'puzno pri'sli; včite'l'î 'byli ta'kî / **'dosta** 'byli na ty 'd'îti ta'kî ne'dobr'î; vže 'pujdeme do'mu 'spati / bo 'vže z'me vas **'dosta** namordo'vali

M. B.: ta'kij / no 'bližn'ij 'rodič **'dosta**; ko'li kal'hos 'bylo' **dosta** bî'dy; to v nas **'dosta** 'doroho / 'pasport zro'biti to jed'nu zarp'latu za 'mîs'ac' 'treba

e) vyjadřující nižší míru

Ču(t') čut'

M. B.: tam des' ko'lis' **ču'čut'** 'zajdut' / šos' 'voz'mut'; tam zro'bili jim 'tak šo 'vni lem 'možut' **čut' čut'** pere'xoditi / raz na 'tyžden'; 'dryl'avut' sa tam **čut' čut'**

Dakus

U.: bo ukrajin'čina / no 'ne je to / 'ja sa **dakus** pereorijento'vala na 'rus'kij ja'zyk; tu 'mali 'hlinu žeby izolo'valo **da'kus** / by ne 'stylo tak

Kus

U.: **'kus** sa zmodernizo'valo / 'vece už no'vyx slo'vičog je / 'hej; to po tuj 'n'îžnuj revo'luciji **kuz** u'stalo

'Malo

U.: no a š'e po'tomu 'tam sa **'malo** po'hostili / taj ko'nec' 'svad'by byv; a tu'ta žov'tohrutka / to ta'ku 'maje 'žovtu 'šyju / aj 'čerevko **'malo** 'maje 'žovtoj; ke'byz' **'malo** ti 'hvar'u 'polivki 'zjîv; na voh'ni sa 'peklo / 'soli 'zobrav kus / **'malo** poso'liv / taj 'bylo

M. B.: *no 's'at'te si 'malo i popri'kazujte; napase'te s'a ža'livu 'malo; tu'ta do'roha jak i'ti s slo'vakiji / a tu tak iš'la 'ade 'malo 'vyše; ta to 'vže v 'nas te'per'ka 'vık pen's'ijnyj 'malo pudni'mavut'*

'Troxı

M. B.: *a š'e je 'mjata iz 'zapaxom / to u 'nas ji 'ne je / 'je i ta'ka po'roda 'druha / to 'troxi je ta'ke 'čuti*

'Troxu

U.: *po'tum 'hriby ta'kî 'bîl'î a 'sut' hor'kast'î 'troxu / ta'ku 'xut' 'mavut'; no ta tu 'maješ 'šumnu ('zempl'u) 'hvar'u bo tu 'kamîn' je / 'štrk / 'troxu ta'ka 'zempl'a*

'Troški

M. B.: *ja ho'vor'u svo'jov 'movov a'le 'troški z l'vîvskim ak'centom bo ja 'včila s'a tam*

'Trošku

M. B.: *tam 'byla 'škola vop's'e to tam 'včili s'a 'd'îti ta'kî 'trošku ot'stal'î*

f) vyjadřující nulovou míru

'Vobec

U.: *'najbulšu 'vahu 'maje kid' ne 'jîš ne 'pješ 'vobež ot 'puvnoči 'nič; tu'ty slo'vîčka sa tu 'vobež ne vži'vavut'; tagže 'vobec ne 'byv 'problem v 'tum; a 'sto 'metru 'vyšše tam 'kolos'a 'skoro 'vobec ne 'bylo; ne 'hrajete sa 'vobec abo 'šo? ja 'vobež ne 'znavu ani ne 'mavu 'paru o 'čum vy bîs'îdujete*

'Vubec

U.: *taj sa 'mîn'at' ta'kî 'slova / dakot'r'î vže sa 'vubec ne pou'žyvavut'; porox'n'avka my to 'kličeme / porox'n'avka / to ne 'bereme 'vubec ; to tyž 'jedl'î 'hriby ale 'my to ne zbe'rajeme 'vubec*

Vop's'e

M. B.: *dako'li vop's'e ne otpoči'vavu a 'naras 'robl'u do'maš'n'î i 'vs'o; ja š'e 'pomn'u ta'kî 'star'î slo'va / a 'l'îdočka vop's'e; to 'bylo ta'koj jak 'tric'at' ko'run / 'duže 'malo vop's'e 'bylo; vz'a'li / zapa'lili / zho'r'îla ta'ka bu'dovl'a vop's'e; u'že 'ande 'užhorot tam je j 'venhry / za 'užhorodom tam vop's'e 'samî ma'd'ary; v ro's'îji ta tam vop's'e no / s'a 'l'ude z nas 'smîjali bo jz'me ne 'znali po 'rus'ki; 'zdrylili s'a 'kovbic'î 'zhora taj ho 'drylili // tam vop's'e o'pasno; 'skoro ho vop's'e ne 'bude*

Vzaha'l'î

M. B.: *'nas ne pus'kali / to vzaha'l'î 'treba 'bylo / to 'bylo 'čudo; ne xo't'îv kol'hospi 'naš'î / vzaha'l'î ne xo't'îv / vun vzaha'l'î so'jus ne prizna'vav 'nijak*

Intenzifikační částice vyjadřující plnou míru má v tradiční vrstvě ubľanského nářečí podobu *čalkom*. Nepochybně se jedná o starší přejímku z východoslovenských nářečí. V Malém Berezném tuto funkci plní slovo *č'ilkom*, zřejmě tentýž starý slovákismus, avšak foneticky adaptovaný. Novější lexikální jednotkou je v Ubľe výraz *up(y)ln'e* (výslovnost s *y* před likvidou, jež je fonetickou adaptací k nářečnímu systému, který slabikotvorné likvidy nezná, byla zaznamenána méně často), používaný již také všemi generacemi informantů. V Malém Berezném byl zaznamenán i spisovně ukrajinský výraz *povn'ist'u*.

Rozdílná jsou částice s významem vyjadřující míru blízkou k úplné (české ‚skoro, téměř‘), v Ubľe se používá výraz *škoro*, shodný se slovenštinou, v Malém Berezném nejčastěji rusismus *poč't'i*, méně často pak ukrajinské slovo *majže*, což může být zapříčiněno i tím, že druhý výraz zde funguje také jako modální částice.

Intenzifikační částice s významem ‚velmi‘ je v obou nářečích shodná – *duže*, shoduje se i se spisovnou ukrajinštinou. Výskyt částice *bars*, typické pro většinu západněji položených rusínských nářečí, nebyl zaznamenán. V Ubľe byl kromě toho sporadicky zachycen ještě slovákismus *vel'mi*.

Částice vyjadřující dostatečnou míru má v obou nářečích podobu *ďosta*.

Základní částicí vyjadřující nižší míru je v obou nářečích lexém *malu*, jenž je homonymní s neurčitou číslovkou. Ze spisovných jazyků jsou vzhledem k odlišnosti jednotlivých forem přejata slova s kořeny *trox-*, *trošk-* – v Ubľe *troxu*, v Malém Berezém *troxi*, *troški*, *trošku*. Forma *trošku* je jedním z mála dokladů vlivu češtiny u Maloberezňanů, kteří jezdili do Čech za prací.

Vlivy různých dominantních jazyků dobře ilustrují lexémy s funkcí částic vyjadřujících nulovou míru. V Ubľe byl nejčastěji zaznamenán slovákismus *ľobec*, vedle něj však i podoba *ľubec*, již je třeba přičíst k nečetným vlivům češtiny vzhledem k tomu, že slovenský diftong *ô* se při přejetí buď zachovává, nebo se reflektuje jako *o*. V Malém Berezném převažuje v této funkci rusismus *vopš'e*, jenž může být ve shodě se zdrojovým jazykem také částicí navazovací. Méně často je odsud doložen spisovně ukrajinský výraz *vzaha'l'i*.

7.2.3.4. Přibližnostní

Asi

U.: *po 'drúhuj sví'tovuj 'vojn'î / šo 'xiž'î 'byli ta 'vže lem / 'vžem počítav / **asi** 'sím š'e sto'jit'; 'bylo jix '**asi** 'dva sto 'členu; po 'dovšuj 'dobí / '**asi** po čety'r'ox abo pjat'ox 'rokox;*

Daz

U.: ***das** 'tric'at' 'pjad' jix 'bylo hej 'cilyj 'subor prišov z 'novoho o'raxova; u naz 'lujtra sa 'klikala / no to 'bylo tak **das** 'metr vy'sokoj; 'ande 'staru 'kuču 'zbili lem (...) a u 'tum my **das** 'tri 'roki 'žyli; ta ja š'e xo'div vžem 'mav **das** pjat'najced' 'roku z 'n'en'kom z 'vozom; **das** 'sím'nac'at' xlopu 'vytty z 'vubl'î pušlo do / do argan'tiny; vun byv **das** 'dvac'at' kul'ko / ja'kij 'ročnik 'byv; 'vna 'maje ta'ku ma'len'ku 'd'ívočku **das** štiri'ručnu; **daz** 'dva ras abo 'tri ras 'byv*

M. B.: *vno ja'kos' sto'jalo **daz** 'ruk; no a men'î vže bylo **das** 'pjad' 'roku; 'jura s'a po'tomu **das** 'čerez 'ruk pri'znav; **daz** dva míl'í'jony zapla'tiv tam 'dolaru; a i'lona **das** 'čeres pjat' mi'nut pri'jšla*

Des'

M. B.: ***des'** 'pjat' raz za 'moju tu'tu šo po'pali s'a čere'paxi; **des'** od 'sorok 'šostoho 'roku sa nemolo'tilo; a **des'** dva 'roki 'nazat my tam 'byli; 'vna **des'** / '**des'** ze 'sorok de'vjatoho / 'može **des'** pid'í's'atoho 'roku*

Kolo

U.: *ne 'znavu 'kul'ko / '**kolo** 'des'ad' d'í'tej; to'dys' tak sa **kolo** 'pjad' 'hodin zazvo'nilo, 'tam dam **kolo** 'tric'at' 'evro za tu'to.*

Částice vyjadřující přibližné množství nebo počet společná pro obě obce, a tedy jistě dokládající starší stav nářečí, má podobu *daz*. V Ubľe se paralelně užívá slovákismu *ási*, v Malém Berezném slůvka *des'*, běžného v ukrajinštině. V Ubľe se přibližné množství vyjadřuje ještě slovem *kolo*, jež je odůvodu předložkou.

7.2.3.5. Vytýkací částice

a) restriktivní

A'kurat

U.: *pred'mety / kot'r'î vže byli v sloven'čin'î / 'všytkî vže 'byli v sloven'čin'î / a'kurat / a'kurat mu'zične vyxo'van'a 'bylo po ukra'jín'ski*

Iba

U.: *(bísí'duvu) po rus'nacki / **iba** xto 'znavu že je slo'vak ta po slo'ven'ski; d'í'tej ve'čina tam 'bylo šo bísí'do'vali po rus'nacki / 'asi **iba** 'dvî tam bísí'do'vali po slo'ven'ski*

Lem

U.: *-rimo z'me kato'liki 'my 'hej -ale 'tu je **lem** 'paru l'u'dej; 'byla 'svad'ba / vže tu'to šo 'ja pamja'tavu / vže 'byla '**lem** u su'botu; a 'znajete mos'ty ne 'byli bo **lem** 'lavki 'byli; to je mona'stir' de 'sud' **lem** 'xlopi; 'každyj de 'najl'ipša 'zempl'a **lem** ko'nopl'î 's'îjav; 'voda v 'l'îťî ma'la 'byla / a 'berex su'xij / **lem** ka'mîn'a; 'naš'î ne 'šli do 'l'îsa / to **lem** ba'raby 'derevo 'r'îžut'*

(Sr. *lem* také jako částice modifikační, např. ***lem** vy sa 'vučte 'azbuku*)

M. B.: *tu't'î šo i'dut' **lem** jak pišo'xody to **lem** i'dut' 'ande poz'hora; v 'naz je tam maha'zin **lem** s pro'duktami; 'nam **lem** z 'muziki dva'nac'at' da'vut' / v 'mene z 'muziki 'dvî dva'nac'atki; 'my **lem** spî'vujeme; ta 'vna me'n'î 'kaže / ta 'ja **lem** 'čeres 'vas i'šla; 'stryko 'naš / **lem** 'dva 'cat' 'dva 'roki 'mav u 'tric'at' 'semomu 'roc'î; a'le kot'ryj je'den / **lem** jed'noho 'kon'a 'mav / ta s 'kim s'a spr'î'hav?; 'nižn'ij ko'nec' to s'a ra'xuje ta 'tam **lem** po slo'vac'ki ho'vor'at' / u ve'likum be'reznum no; 'or'u ja 'nes'ka ne cîl'u 'zahrodu / a **lem** po'lovku*

Len

U.: *a 'znajete jag 'ja 'robl'u? / 'ja **len** / no / po'r'îzanu ka'pûstu da'vû; aj 'znavut' mu š'e tag 'malen'ko jako na ja'zyk da'ti 'tuji 'vody / **len** 'tag no / 'kapka 'hej'; a 'ked' **len** sa va'r'at' u 'lupî ta 'vže **lem** sa 'lupl'at' pak*

*šti'ric'ad' 'roku to vže je 'preca **len** 'dovha 'doba*

T'îl'ki

M. B.: *t'îl'ki po'malu; a te'per dere'vjanyx ne'ma / t'îl'ki je z ma'syn 'kolesa; no 'projde 'dvac'ad' 'rokîv / ukra'jîns'ka t'îl'ki d'îja'lektom 'bude; u 'naz za 'moho ži't't'a ne 'bulo to'ho / 'volîv / t'îl'ki 'kon'î*

Základní vytýkácí částicí restriktivní je v obou nářečích lexém *lem* (,jen, pouze'). Do běžné mluvy obyvatel obou obcí však v současné době pronikají přejímky ze spisovných jazyků. V Ub'ě jsme zaznamenali ještě slova *len*, *a'kurat* a *îba* (poslední jen v řeči mladé generace), v Malém Berezném slovo *t'îl'ki*, avšak jen v kontextech svědčících o silném vlivu spisovné ukrajinštiny i v jiných jazykových rovinách, tedy pravděpodobně v případě vědomého či nevědomého přepnutí jazykového kódu.

b) aditivní

Aj

U.: *'možno vže tu zave'li aj anglič'tînu; otko'li jem v 'pr'ašovî tak sa mi tam 'l'ûbit' že **aj** doka'zala by jem si to pret'staviti 'žyti tam; **aj** v 'mapcî bîsî'duvu po rus'hacki; 'ja jem ro'dačka z 'vubl'î 'tagže 'čista vu'bl'anka 'prava / **aj** rodiči 'byli z 'vubl'î; te'per'ka **aj** do tele'vîzora n'a da'vali*

I

U.: *prišla ve'lika 'voda taj mu i 'konika vz'a'lo; 'hriby ja po'čistila / ta'koj 'vîderce 'bylo / ta'kî 'kras'n'î bu'kovî 'byli taj i jo'mu z'me da'li; jem 'rada že jem zo'tyrvala v tuj 'vîr'î / aj 'sobî 'dûmavu že v 'n'uj i 'vmrû; ale 'sut' 'l'ûde i ta'kî jag vam 'hvar'u; daj 'boh že 'kosa 'byla v ru'kax / i vun sa 'čorta bo'jav; ot toh'dyj tu sa po'stavili ur'čit'î 'l'ûde / 'pravdaže i u 'vûbli / 'het ukrajin'činu*

M. B.: *'vun či'taje š'e i 'druhî 'vîrši; no a te'per' uže hi by ka'zati je i ja'kas' 'l'îpša ko'pîjka hi ko'lis' 'byla; š'i i tu jed'noho za'bili šo v za'rîčovî 'žyv; a po'tum so'bî muj čolo'vîk pri'dumav že to bu'de i maha'zin; 'tam vže v 'nas na ba'zar'î tak po slo'vac'ki ho'vor'at' že / i ne po'dumajete že 'naš'î; za'konču de'vjatyj 'klas / ta 'možu 'jti 'dagde s'a u'čiti // ja tak i 'zrobl'u*

Ta'gisto

U.: *ša'rišan s pre'šova je ta'gisto poloprofesij'o'nalnyj; 'vun rus'nackov kul'turov sa zao'berat' ta'gisto*

Tak'samo

M. B.: *to kru'titi 'bylo 'ručno i mo'lolo s'a / tak'samo to'to pomn'a'taju*

'Tože

U.: *no ale 'vučat' sa bo či'tajeme // 'pišeme 'tože 'malen'ko 'šos'; a 'vni 'tože bîsîdo'vali po 'našomu; ja 'tože po'sobl'u v fol'klorcî našuj; 'kniška 'stojala 'des'at' 'evr / a po'stovnoj 'tože 'des'at'; 'my tu 'majeme 'kamîn' s 'toho 'mlinka 'tože; 'moja ne'vîsta je'nna / ko'tra 'tože 'krasnyj 'holoz 'maje*

M. B.: *'ja ta'koj 'slovo 'tože ne 'znavu; 'kliče žo'nu / ci to 'pravda 'bylo / 'vna 'tože 'vîd'îla; pere'čin to 'tože 'mîsto; 'kstat'î žo'n'î sa 'tože 'pridalo; ta ja z 'nima pu'šov / 'tože z'me dva 'tižn'î ro'bili; v nas 'tože tag ho'vor'at'; vul'xavka to ta'ka mal'en'ka tože 'rypka*

Tež

M. B.: *'naša ne'vîstka 'tež je u 'praz'î; 'pojist sto'jit' 'tež nema'l'î 'hroš'î*

Tyž

U.: *te'per' je v hu'mennum ta 'tyž 'maje 'd'îti; ho'r'î pud 'l'îsom š'e 'tyš 'pole 'bylo / 'kičara; 'tyš l'u'bilam jo'ho 'kniški či'tati; 'mati mi 'tyš povîdali že 'hej; kete'fîji to 'bylo 'tyš ta'koj jak kan'tar'; no a ta 'zvora u'pered'î 'tyž 'byla oko'vana; a to 'bîl'î červa'ki 'kličeme šo v 'zemli / a to tyž že're trompa'ki*

M. B.: *ra'n'îše ro'bili u nas 'tyš to 'tak pri 'partiji; nu 'pot'îm 'ja vže'niv sa / 'žînka po'pala 'tyž ukra'jînskij fi'lolox*

c) gradační

Do'konca

U.: *no a 'nigda z'me ne 'mali 'problem na za'kladnuj 'škol'î zo slo'ven'skim jazy'kom však 'všytki z'me 'vyštudovali po vy'sokix 'školax do'konca dakot'r'î 'moji ro'vesnici 'vyštudovali jazy'ki hej / slo'ven'skij ja'zyk; z 'užhorodu 'xod'at' / z ve'likoho be'reznoho / z ir'savy / do'konca mi'nuloho 'roku z'me 'mali 'subory / če'tyri 'subory s o'd'esy*

Dokun'c'a

U.: *-ta tu čes'kix včitel'u ne bylo? – (...) tak 'hvarila ('moja 'mama) že 'hej / že 'byli aj 'čexi / slo'vaki / 'čexi no dokun'c'a*

'Daže

M. B.: *'daže v 'užhorockum ra'jon'î staro'davn'î 'bapki ho'vor'at' 'jinšak; / 'daže 'včitel'ka s'a 'prosit' bo 'tože ne 'znaje 'všytkoj; za 'užhorodom tam vob's'e 'samî ma'd'ary / tam je vob's'e ne / ty 'sela 'cîlkom ne ho'vor'at' 'daže po u'krajinski; po 'rus'ki nam 'lexko / my rozu'mîjem vs'î / 'daže 'd'îti 'budud' rozu'mîti; z 'našoho se'la 'vyxotcem je 'daže je'den mîl'ijar'der; te'per 'nixto / 'daže oblas'nij te'atr drama'tičnij ne 'xodit'*

'Navit'

M. B.: *to 'navît' u'že teper'ka ko'li 'ja budo'vav s'a; 'navît' 'tyx ne 'je / kom'bajnu žeby zo'brati pše'nic'u; zara'xovuvali s'a trudo'dny / 'navît' 'hroši jim ne raxo'vali*

d) gradační s negací ,ani'

'Ane

M. B.: *muj 'n'an'ko ane si 'd'îda ne 'znaje; ne 'znajeme 'de ane po'xovanyj; tu'to bym ane ne po'vîv; 'ade ne 'moš si 'ane 'pasport zro'biti*

'Ani

U.: *pud pe'rinami ne po'merzli ani v 'najbulšuj zi'mî; ta cirku'larki ne 'mali ani vol'jaci / ručno 'r'îzali; 'tu sa 'tak bîdo'valo že ani 'gazdu po'r'adno ne 'bylo; : jo'joj na tu'to 'bylam sa ani ne zdo'hadala; ani 'rakam 'n'îgda ne xo't'îv 'jîsti; porox'n'avka my to 'kličeme / porox'n'avka / to ne 'bereme 'vubec / ani kid' molo'doj; tam 'nigda ani pše'nica sa ne 'bûde 'roditi; čiže 'tricat' 'devjat' d'îr'tej / ani 'sorok ne 'je; 'majeme prist'aho'valcu / šo po rus'nacki sa 'ani ne 'učat'*

M. B. *taj 'kaže ani ne 'znaje že jak 'vmerla tu'ta 'bîdna žo'na; to ta'kî ros'košn'î bu'dinki 'mali / šo to ne 'maje ani ameri'kan'skij prezi'dent; u 'nas ne 'bulo 'ničoho / 'nič / 'ani jed'noji 'kniški*

Ni

U.: *'dn'a ne 'bylo **ni** 'hoči / 'skoro vsta'vati / 'puzno l'í'hati; 'vun sa **ni** s so'lodkov ka'pústov tu ne va'riv n'ígda / lem s kvas'nov iz 'bočki*

M. B.: *ne 'treba mi 'jti **ni** v 'užhorot; 'pozat 'toho vna š'e ne byla **ni** 'ras na 'pošt'í; to ne pla'tilo s'a 'nikomu / lem tul'ko 'všytkim s'a 'obíd da'vav / **ni** 'palinku ne da'vali; ne 'moš 'bylo **ni** ša'tinu ku'piti no ta 'pr'ali s'me / 'tkali s polo'tna*

e) ,právě', ,zvláště'

'Imenno

M. B.: *odno'vili mana'styr' / tak vže te'per' 'bulše 'xod'at' / vže '**imenno** na mana'styr'; a '**imenno** v 'naš maha'zin 'ne až 'boh 'znaje 'jak i'dut'*

'Najme

U.: *aj gi'mnazijum opsadi'me / aj 'stredn'í od'born'í 'školy / aj 'stredn'í od'born'í uči'lišča / 'vs'ahdy / podl'a 'zručnosti / vedo'mosti a 'tak / a 'zaujmu / '**najme** 'rodiču*

'Prave / 'Pravje

U.: *ale '**prave** že tot 'xlob mi po'radiv; tu'to '**pravje** vam 'xoču po'vísti; ale 'to sa mi '**pravje** 'l'ubit' u 'čexu*

Oso'blivo

M. B.: *oso'**blivo** molo'd'í 'l'ude bísí'duvut' tak / 'blis'ko do l'ítera'turnoji 'movi; u zavosi'nu vo'zili 'l'ís na vuskoko'l'íjc'í na 'stanciju / i 'tam ro'bili oso'**blivo** vo'loxi*

O'sobenno

M. B.: *'dale je 'xar'íjus / je'den 'vit / nazy'vavut' stru'hi / je jix 'dosta / o'**sobenno** te'per' za'mor byv*

Z(v)lašt'

U.: *te'per'ka 'svítom '**zvlašt'** 'vladne 'rus'kij ang'lickij / ang'lickij 'rus'kij no; jak 'tu sa 'bídno 'žylo daj 'bože 'hvar'u / a '**zlašt'** 'my*

f) ,alespoň'

'Aspon'

U.: *'naš'í rus'naki '**aspon'** ta'ku vymo'ženost' (...) '**aspon'** 'mali tu'to že mo'hli so'bí 'svuj ja'zyk použy'vati aj u'r'adno / 'hej / 'tagže aj u 'škol'í; peret 'tym z'me š'e u'čili '**aspon'** sku'pina ukra'jín'skij ja'zyk*

'Xolem

U.: *ta ki'by vam **xolem** 'jana po'víla; 'xvala 'bohu že **xolem** 'tul'ko že / žem ne 'trimala tu'tu dí'jetu*

Xot'

U.: *š'í ma'jetki 'dokl'a 'byli ta 'jak to **xot'** ru'noj / 'l'ípšoj 'pole no ta obro'bl'ali*

M. B.: *ta xod' 'bylas' 'čaju zva'rila; te'per' 'xoče 'brati op'čanstvo so'bî slo'vac'koj (...) sti'pendiju ne be're bo 'kaže bo / ki 'byla 'mala xot' 'pol'skoj ma'd'ar'skoj ta 'byla 'brala; ma'len'kî (d'îtoč'ki) dag'de da'vut' u daja'kî pri'tulki / 'de jîm xod' 'jîsti da'vut'; ta 'my te'per' pona'pisovali po 'tum / že'bys'me na'sli xod' mo'hilu jo'ho*

g)

Až

U.: *bylo tag že jag za'merzla tu'ta ka'pûsta že sa 'musila až ru'batî; kibys' 'čuv tam'to 'harečje ru'sinskoj / tak to nor'maln'e až ne 'vîruješ že to je š'e ru'sinskoj; 'až za 'kîjev s'te sa du'stalî?; 'my až 'tri 'mali ko'rovy bo 'bylo 'pole; to 'vže až po 'vojn'î po'stavili*

M. B.: *'rus'kî pri'sli až u 'sorok če'tvertomu; a jak'so 'xtoz' i'šov v a'meriku to 'treba 'bylo až v mos'kvu i'ti na 'vîzu; jîxn'a 'zahoroda 'jšla až 'tam do r'îki*

Co se týče aditivních vytýkacích částic, získaný materiál svědčí o tom, že v obou obcích se před druhou světovou válkou používala synonymně slova *tyž* a *tože*, přičemž v Ubľe dnes převažuje první výraz, v Malém Berezném druhý. V Ubľe bylo zaznamenáno ještě další synonymum *ta'gisto*, v Malém Berezném *tež*, *tak'samo*. V obou dialekttech si konkurují i částice *i* a *aj*, významem velmi blízké k výše uvedeným. V Ubľe je částice *aj* v tomto významu mnohem častější než v Malém Berezném, což lze vysvětlit jak vlivem slovenštiny v Ubľe, tak skutečností, že v nářečí Malého Berezného funguje *aj* jako odpověďová částice a mohlo by tedy docházet k nežádoucí homonymii.

Zajímavé jsou ekvivalenty českého *dokonce* – v Ubľe se nejčastěji používá slovákismus *do'konca*, zachycený v řeči starší generace i v kalkované podobě *dokun'č'a*. V Malém Berezném výrazně převládá rusismus *daže* nad spisovně ukrajinským slovem *havît'*.

V obou nářečích se také paralelně vyskytují částice *lani* a *ni*, přičemž první v Ubľe výrazně převažuje, v Malém Berezném byla doložena ještě fonetická varianta *lne*.

Ve významu ‚alespoň‘ se v Malém Berezném užívá výraz *xot'*, doložený v Ubľe jen okrajově. Od zástupců nejstarší ubľanské generace máme ještě doklady na slovo *xolem*, vzniklé splynutím částic *xot'* a *lem*, avšak nejběžnější je dnes v Ubľe slovenské *aspon'*.

Jako vytýkácí částice s významem ‚právě‘ se v Malém Berezném užívá rusismus *imenno*, v Ublě slovenské výpůjčky *hajme* a *prave* s variantou *pravje*, jež je jedním z nečetných dokladů vlivu češtiny na ubl'anské nářečí.

V obou obcích se liší výraz odpovídající českému ‚zvláště‘, v Ublě byl zaznamenán slovakismus *z(v)lašt'*, v Malém Berezném ukrajinské slovo *oso blivo* a rusismus *o šobenno*.

7.2.3.6. Modifikační částice

'Preca

U.: *tagže 'hvarila že 'n'e že 'ratše 'būde tym 'vlakom / no to je 'preca pohodl'n'īše; žo'na 'rodila doma hej / potrebo'vala sa 'malen'ko aj zota'viti že / 'preca lem po 'porod'ī; šti'ric'ad' 'roku to vže je 'preca len 'dovha 'doba; a to 'vidno že to 'preca sa xo'dilo ta sa 'tak pere'nošovalo 'všytkej*

Tat'

U.: *ja 'znav 'ade na 'zahorod'ī že 'sut' to 'šalen'ī 'hriby / ty 'sam 'šalenyj 'hvarit' / tat' to ma'jovki 'pravī; tat' to 'vaša 'd'īvka / tat' to 'vlēna 'vaša / 'joj d'ītino 'moja ta to 'ty? ; -ta 'šo na tum je šo bīsī'dovati? - tat' 'smījalam sa s 'toho; však 'tu je 'kniška / my poze'rajeme / tat' 'tu je ; tad' 'ja vže 'vuču tric'at' tri 'roki po'malen'ki*

M. B.: *tat' ka'zav mi tod jan'ko; -ja vže 'vižu / 'xto tut smī't'a... - tat' 'tam jem 'šmariv; musīt' to 'vhadnuti za tri 'ras / tat' jasno že to ne 'vhadne; tat' ne han'bi s'a / 'šo sa han'biš?; tad' ja 'znavu 'znavu; tad' vun rozu'mīje*

Teda

U.: *'vna teda 'ne je z 'vubl'ī ale / ale rus'načka; no a ot 'tomu o'na mi samo'zrejme š'e po'vīla tu'to šo n'a teda zavji'malo; 'tyš l'u'bilam joho 'kniški čī'tati / teda 'kniški no / jednu; 'takže to tam ta'koj 'najbulš / teda 'najvece xiš vubl'anu 'tam 'bylo*

Vlas(t)n'e

U.: *'l'ūde tu až ne 'byli ta'kī šči'tan'ī žeby 'znali že šo sa 'vlastn'e 'būde 'd'īti hej; 'tagže 'vun sa 'vlasn'e du'stav is svo'bodov i'šov aš 'dukl'u perej'šov; po'tomu 'obec vz'a'la pud 'sebe bi'tovki a 'to nam po'prodala 'tagže 'vlastn'e z'me 'tam aj zu'stali; no ale tu'tom 'vlastn'e jim xo't'īla vka'zati*

Vlasn'ī

U.: *to'dy po 'vojn'ī ta'kī d'īv'čata 'brali / do tyx fā'brik 'brali / do 'čex 'brali / a 'vlasn'ī 'vna ot toh'dyj pu'šla*

Vlasno

U.: 'my tu'to ne 'znali jak sa 'kliče / 'tíre / 'kapka / a'ja 'krapka 'vlasno; dvac'at' 'pjad' 'roku jem 'žyla v 'snin'î / čiže 'ja jem sa 'vlasno ver'nŭla do vŭbl'î po dvac'at' 'pjat'ox 'rokox

Však

U.: 'hvarit' je'nna / 'joj 'však vy 'tak bîs'î'dujete jag 'moja 'baba dako'li; však 'znav že / vni 'tam; však lem naj sa na'vučat' pis'mena žeby 'znali; však 'tu je 'kniška; no a 'nigda z'me ne 'mali 'problem na za'kladnuj 'škol'î zo slo'ven'skim jazy'kom / však 'všytki z'me 'vyštudovali po vy'sokix školax

Že

M. B.: 'l'ude ta'kî 'točno jag 'mŷ / 'l'ude že ne 'jinšakî; pi'sala s'a ko'začka / koza'ki že pri'jîž'ž'î; 'ubl'a 'r'adom že 'n'et?;

a 'majeme tu'ty 't'î že 'sam'î 'jakščo vystu'pavut' po'l'aki abo t'î že 'samî / 'od'ah / t'î že 'samî vyšy'vanki;

Nejfrekventovanější modifikační částicí v obou nářečích je *tat'*, v Ubľe se v synonymním významu používají ještě převzaté částice *však* a *preca*. V Malém Berezném mu konkuruje ještě enklitická částice *že*, která má oporu i ve spisovné ukrajinštině. Mezi další modifikační částice v Ubľe patří slovenské *vlastne*, užívané ve třech podobách – neadaptované *łas(t)n'e* a různě adaptované *łasn'î* a *vlasno*. Další zde zaznamenanou modifikační částicí je slovenská výpůjčka *teda*.

7.2.3.7. Odpověďové částice

Aj

M. B.: a 'traktora pro'dav? / ci? - 'aj; -'vže sa to za'čínat'? -'aj / 'vže sa nača'lo; u 'nas tu po'xože 'duže is 'tyma / 'sxîdnyma slo'vakami - 'aj / bo 'to ko'lis' b'apki 'vutam xo'dili s'u'da; -'treba jo'ho 'vyklikati -'aj / po'kliče / naj 'prijde; 'ja jî š'î pamja'tavu / 'vašu 'mat'er / no 'jak to jî 'klikali? / 'mucička / 'aj / pamja'tavu jî'jî; 'aj no 'dobře / to 'pros'te s'a

Ajno

M. B.: -'vni zaspî'vavut' / po'tomu 'prijudt' -'ajno
to je 'naša 'net'er / 'ajno (Hrabová Roztoka)

Hej

U.: -'vni sest'ry? / 'ja ne 'znala 'nigda - 'hej 'hej / 'vni ses'try; 'čekajte / jî'jî 'gazda 'vmer? 'ja jem ne 'znala -'hej / jî'jî 'gazda 'vmer / to vže 'kopa 'roku; -'vy ste xo'dili do ukra'jînskoji 'školy? - 'hej / 'ja š'î xo'dila; 'teda na'rodilam sa š'e u 'staruj 'xiži / kot'roj to 'duže 'dobr'î pamja'tavu / 'hej / dere'vjana 'xiža pud 'žŭpov; to 'vni / 'hej 'hej / 'ja jîm

'mušu 'líski da'ti; -no ta 'hliva na 'bukax (...) na tum 'buku tak 'znaje ro'sti -to ste zbe'rali? -to 'hej / 'hlivy to 'bylo po'xutka

Da

M. B.: *ko'sul'a / i 'serna 'kličut' / 'da 'da / i 'serna; 'da / 'xabza / to buzi'na po lítera'turnomu; -jak? / 'bograč? -točno / 'da / 'kliče s'a vo'no 'bograč; -važ 'd'ído 'prad'ído iz be'reznoho? - 'no / 'vrod'í by 'da; tu'ta 'bídna žo'na / bez 'nikoho sa líšila / 'da / ta'koj to žyt'a; -d'íl je tot c'ílyj 'ver'x aš 'tu – 'da / 'da / ve'likij*

Tak

M. B.: *to na mona'styr'í / tam 'tože ve'likoj 'sjato || da / 'sím 'tižn'u 'písl'a 'paski / 'tak 'tak*

No

U.: *'bočča na ka'pústu 'my tu 'hvarime / 'n'e? - 'no / 'bočča / 'bočka*

M. B.: *a 'n'an'ko muj s'a pí'sav ta'lapa -c'íle? - 'no / 'ja za 'mat'irov za'písanyj; ta 'vun je 'stol'ar' / 'vun s'a do 'toho ne rozu'míje -'no / vun dere'vjanyx 'd'íl 'majster*

Částice užívané při kladné odpovědi se v obou obcích liší. V Ubl'e je základním výrazem s tímto významem slovenská přejímka *hej*, vedle toho lze souhlas vyjádřit částicí *no*. Lexém *ájno*, doložený ve starších pramenech, nebyl v Ubl'e v současnosti zaznamenán, máme však jeden doklad z nedaleké obce Hrabová Roztoka. V Malém Berezném se nejčastěji používá původní výraz *aj*, avšak dosti často se setkáme rovněž s částicí *da*, přejatou z ruštiny nebo nespisovné ukrajinštiny. Pouze okrajově zde byly zaznamenány výrazy *ájno*, *no* a *tak*.

N'e

U.: *ale 'cukrilo sa to / lebo 'šo? - n'e n'e; slovenčina ne 'byla / n'e n'e n'e / aš po'tomu mi sa 'vidit' že v 'š'ís'at' 'pjatum 'roc'í; ked' das'te že rus'nac'ka 'narodnost' / perša pere'pišu z ukra'jîns'koi na rusnac'ku / ale ru'sinku n'e / 'n'ígda; vun ne bûde na'tšenyj / 'mojima mi'sl'jenkami / ur'čit'e n'e; sîna'suv š'i z'me 'hvarili 'poki sîna'sovy 'byli / a'le vže n'e / 'sennik / n'e / na ma'jetku vže 'senniki 'byli; bo'grejdy z bar'vîнку dako'li ro'bili / n'e?; 'naš'í d'ítoč'ki tu is 'síl 'de 'pujduť / 'lem na da'jaku 'sut'až bo ne 'mavut' de 'jti 'd'íti n'e? ta od 'dojin'ovi da'vali sa tu'ty trompa'ki / žeby sa 'l'ípše do'jila ko'rova / n'e*

M. B.: *-majete š'e 'pec? 'n'e na'žal'; -vy ne xodili do českoji školy? -n'e / 'českí školy 'byli u ve'likomu be'reznomu; 'to by 'tak ne 'malo 'byti / n'e?; -v me'ne slova'ka za'brali / za'brali a napi'sali ukra'jînec' u 'druhu ma'triku -ta slo'vak ale vs'o rav'no ukra'jînec' n'e?*

N'et

U.: *n'et 'juj ne po'radiš / 'vna 'jde na 'hriby*

M. B.: *'xto ne dav 'hroši za'str'íliv i ho'tovoj .../ kid' n'et / za'str'íliv pu'šov; -ukra'jîns'kij ja'zyk je 't'ažyj jag 'rus'kij -n'et / 'rus'kij 'vxodit' v de's'atku 'samyx 'složnyx jazy'ku v 'mîr'e; 'ubl'a 'r'adom že 'n'et? ko'llis' 'naš'î bat'ki xo'dili / ko'li ne bu'lo hra'nic'î / z 'vozami xo'dili tu'da a vytty s'u'da xo'dili*

N'î

U.: *po'niže 'debr'î 'zempl'a 'tvoja ale 'tam vže 'n'î; ta bîsî'duvut' š'e aj po rus'nacki / šo by 'n'î; 'ja mu 'hvar'u 'ferk / a 'de jste 'byli aš? / lem na 'berešku? / 'n'î / 'takoj 'hvarit' / tu 'zdola 'takoj*

M. B.: *'rajbaš 'šat'a ci 'n'î?; bîsîdo'vali u tele'vîzorovî / 'n'î to 'bylo / to 'bylo u no'vinax; ja 'može j 'budu / ne 'znavu / 'doxtorkov // 'n'î ja 'budu metses'trov // 'n'î metsetrov 'n'e bo ja 'krov ne'navižu*

N'ît

M. B.: *kid' 'hodnam po'možu / a kid' 'n'ît tag 'n'ît; tam da'vali naturo'platu / 'zerno / 'krompl'î tam / xu'dobu 'n'ît 'pravda; 'xoču vam po'vîsti šo / do 'sorok čet'vertoho 'roka mož 'bylo pîj'ti 'čeres tu hra'nic'u / a 'pîsl'a 'n'ît*

Při záporné odpovědi je v obou nářečích nejčastějším výrazem *n'e*. V Ubl'e se jen zřídka objevují podoby *n'î* a *n'et*, v Malém Berezném existuje k *n'e* více synonym – *n'et*, *n'î*, *n'ît*. Vzhledem k dokladům na částice *n'î* a *n'et* z Ubl'i se zdá, že se nemusí jednat o výpůjčky z ukrajinštiny a ruštiny, ačkoli ani v Ubl'e nelze vliv těchto jazyků zcela vyloučit. Pravděpodobně se však v případě *n'î* a *n'ît* jedná o tvary původní, zatímco *n'e* je zřejmě starší přejímka z východoslovenských nářečí.

7.2.3.8. Negační částice

Ne

U.: *'ja jem ne 'znala; u'žem ne 'hodna tak xo'diti; no 'tad' i 'vna vže ne molo'da; ale 'ja vam 'bûdu bîsîdo'vati po 'našomu 'hej? / 'ne po ukra'jîn's'ki / 'ne po 'rus'ki;*

M. B.: *no 'ja ne 'znaju po'vîsti; a 'ty ne po'mn'ataš?; 'n'e/ to ne 'pes; to ne 'bylo hra'nic'î; 'or'u ja 'nes'ka ne cîl'u 'zahrodu / a lem po'lovku*

Deby

U.: *ne 'znaje bîsîdo'vati no 'deby 'znalo spî'vati*

M. B.: *-jur'ko po'sl'îdn'îj 'byv -ta 'deby po'sl'îdn'îj / pet'ro byv po'sl'îdn'îj*

Negace je v nářečí obou zkoumaných obcí vyjádřena částicí *ne*. K popírání lze použít rovněž výraz *deby*, odpovídající českému *kdepak*.

7.2.3.9. Žadací a práci částice

Bo'daj

U.: *bo'daj ste zdoro'vî 'byli; ta šo bo'daj ne 'vîž'u 'svoju ro'botu žem sa 'tag naro'bila 't'aško*

M. B.: *spo'čatku byla ma'd'arš's'ina / ka'zali 'starî ma'd'ary / po'tomu 'čexi 'byli / ma'sarik ta'kij 'byv / a po'tomu 'pozat / 'tože ma'd'ary / 'n'îmc'î tam / 'vojna / i 'rus'ki pri'sli / bo'daj 'byli ne pri'sli*

By

M. B.: *'l'ude bîdo'vali / no a'le te'per' 'slava 'bohu / by 'dale tag 'bylo / by 'naš'î nasl'îdni'ki tag 'žyli / jak te'per'ka 'žyvut'*

Naj

U.: *a 'ja 'hvar'u 'dobr'î / 'naj by jîx po'slûxala te'per'ka; 'tu ti po'stel'u 'zaholovok 'naj t'a 'nixto ne vi'rušuje a si po'lež; kid' vže sa 'mavud' 'd'îti 'včiti ta 'naj sa 'učat' 'ozaj 'tot / 'naj ne vy'dumuvut' a 'naj sa 'učat' ukra'jîns'kij; však lem 'naj sa na'vučat' pis'mena žeby 'znali / a da'šo proči'tati*

M. B.: *ta 'des' tam kon'cert po'zerat' / ta 'naj po'zerat'; 'aj / po'kliče / naj 'prijde; bo 'našo 'l'ud'am ta'koj (paspor'ty) / naj 'doma si'd'at' / naj zara'bl'avut' na ol'îharxu; naj i'dut' v monas'tyr' tam 'tože by jim poros'kazuvali*

N'aj

U.: *'ja sa 'ratše priv'nažuvu ot 'tomu že 'n'aj sa 'd'îti 'uč'at' 'naš rus'nackij ja'zyk; -'možu aj to vysve'čen'a? -'n'aj sa 'l'ûbit' / ko'troj 'xočete*

Xaj

M. B.: *to'ta sja'čena 'voda vo'na ne 'portit' sa / vîz'mît' 'vodu 'svoju i 'xaj po'bude vo'na 'mîs'ac i tu'to*

Základní práci částicí je v obou nářečích slůvko *naj*, objevující se v Ubl'e často i v podobě *n'aj*. K původnímu lexiku tradiční vrstvy nářečí patří i méně častý výraz *bo'daj*, z Malého Berezného pak máme ještě doklad na užití částice *by* v tomto významu a na pronikání částice *xaj* ze spisovné ukrajinštiny. Je překvapivé, že v obou obcích je původní nářeční výraz *naj* / *n'aj* velmi stabilní, v Ubl'e nebyl vůbec zaznamenán jeho slovenský ekvivalent (kromě jediného dokladu *h'ex sa pa'ci*, kde jde jistě o převzetí celé vazby), v Malém Berezném se neobjevil ruský ekvivalent a přejímka z ukrajinštiny byla rovněž ojedinělá. Částice *bo'daj* byla v Ubl'e zaznamenána ještě v jiném významu ve spojení *bo'daj by ne: ta bo'daj by n'a te'per' 'nohi ne bo'l'îli / ked' ja tak peresty'vala*.

7.2.3.10. Vybízecí částice

A'nu(š)

M. B.: *a'nu povíťte tod 'vîršík; a'nu pere'stan'te 'plakati; a'nu ros'kaš šo 'robiš, a'nu 'podaj 'hev; a'nu pan ku'bîčka 'nate / ja vam ha'zetu 'vašu 'dam; a'nuš vy 'starš'î / ho'vor'te ta 'jak iste hovo'rili / ko'li ste 'mali 'des'at' 'roku*

Lem

U.: *a 'ja jim 'furd 'hvar'u / 'vuťte vy sa 'azbuku / 'lem vy sa 'vuťte 'azbuku*

M. B.: *'poj lem 'hev*

Ojlem

M. B.: *'ojlem 'poj 'hev*

Ole

U.: *'ole daj 'švabliki; ja 'hvar'u 'ole mi 'vkaž de vi'talig 'byvat'*

Vybízecí částice se ve zkoumaných nářečích poněkud liší, v Ubl'e převládá lexém *ole*, jenž zřejmě vznikl z podoby *ojlem* zaznamenané v Malém Berezném. Zde se však v této funkci nejčastěji používá částice *a'hu* spolu se vzácnější variantou *a'huž*. V obou obcích bylo pro pobídku použito také slovo *lem*.

7.2.3.11. Navazovací částice

A

U.: *a 'čom jdeš po 'avto?; a 'xto naz 'bûde 'včiti?; vna na 'mene po'zerat' / a vy 'xto? / ja 'hvar'u a 'vam 'šo do 'toho?; a 'vy rozu'mîjete?*

M. B.: *a 'ty vasi'l'u?; 'n'an'u / a ko'li pri'sli ma'd'ary?; a 'de vaz od'vezli?; a ty 'šo hati'žak 'nosiš?; -no 'dobr'î / ta mi 'zavtra po'kažeš -a čo'ho 'zavtra?*

No

U.: *no 'čom 'd'îti tag bîsî'duvut' / 'čom?; to'ty vu'bl'an'skî 'holosy 'bylo t'reba zaxo'vati bo to je da'so jedi'nečnoj no; tu'ty rus'naki nas po'hostili / po'vîli nam že 'jak to / 'šo to / šo 'vni tu'to / no a po'tomu vže na 'drûhij den' / 'vže na tyx 'hlavnyx jz'me vystu'pl'ali 'slavnost'ax; tam pri'sli za ro'botov ko'lis' taj tam sa pose'lili / no i 'vže po'tomu tam zu'stali; -pag vže s 'tym 'pr'ali -no a 'jak ty 'nitki vže na'pr'ala / klu'bja sa kru'tilo / ta ta'kî klu'bjata; 'tam sa luš'ki 'klikali / no a to 'čistoj tam šo je to ho'lici / no a 'tot cî'lyj kos'matec sa 'kliče tod 'ver'x; 'ja jej 'včila spîvanki / no ta'kî staro'davn'î 'spîvanki; no tu'ta me'lodija sa 'spîvat' lem na ve'likodn'a / ko'li tuta 'paska sa sja'tit' / no taj 'paska / taj tu'ty 'jajca / 'pisanki / šo far'blen'î / 'syr / 'hrûtka / 'maslo*

M. B.: *no do'br'î; pîšo ne 'možete jti / no 'vidite; no 's'at'te si 'malo i popri'kazujte; no ja ho 'vîd'îla po tele'vîzor'î; ne v'at' s'a / no 'šo / no 'šo; no a men'î vže 'bylo das 'pjad' roku*

Nu

U.: *no ale šo vže do'br'î i ne 'vîž'u / ket' sonce hr'îje ta poze'ravu nu ta takoj / ta'koj 'malen'ko hi kiby 'molha; juj ne po'radiš / vna 'jde na 'hriby / nu ta 'jdi*

M. B.: *nu a te'per' ta 'šo bys' bîsîdo'vav; 'stav po'pom vun / nu v 'hrekokato'lickum monasti'r'î v mu'kačevu*

Ta

U.: *ta 'možeme jti 'dnûka; ta my 'calkom 'malo 'hribu 'bereme; ta vy 'mali 'pravdu; ta sa 'majte 'duže kras'nen'ko*

M. B.: *ta čo'ho 'plačete?; ta xod' 'bylas' 'čaju zva'rila; no ta 'kašte 'jak to 'bylo; ta 'šo š'e pro se'lo ti po'vîm?*

Taj

U.: *taj 'čom tak 'skoro?; taj 'možno / ne 'znavu; taj 't'ûtko / za'pište*

M. B.: *-a 'vy ne vystu'pajete? - taj 'n'î / bo 'žalobu 'mavu; taj ta'kij tu 'žyvot*

Tak

U.: *tak ur'čit'e by jem tam da'šo zmî'nela; no tak 'furt so'bî na tu'to 'xoču spomn'a'nuti*

M. B.: *tak a š'i ja s'a 'xoču po'zvîdati; tak 'jd'îm u kabi'net; tag 'l'ude po 'zarobotkax / xto 'de*

V užívání navazovacích částic se obě nářečí v podstatě shodují. V obou obcích jsou nejfrekventovanější částice *no*, *ta*, *a*, slova *taj* a *tak* se ve funkci částice užívají spíše zřídka.

Analyzované částice můžeme rozdělit do tří přibližně stejně velkých skupin na částice zaznamenané v obou obcích, částice zaznamenané jen v Ubl'e a částice zaznamenané jen v Malém Berezném.

V obou obcích byly při současném výzkumu zaznamenány tyto částice: *a*, *ani*, *až*, *baču*, *bodaj*, *by*, *ci*, *c'île*, *daz*, *deby*, *duže*, *xot'*, *lem*, *lexko*, *malo*, *može*, *naj*, *n'aj*, *ne*, *n'e*, *n'et*, *ni*, *n'î*, *no*, *nu*, *pravda(že)*, *skorše*, *ta*, *tat'*, *taj*, *tak*, *tože*, *tyž*. Předpokládáme, že byly součástí starší podoby obou nářečí před rokem 1945 a udržely se dodnes.

Jen v ubl'anském nářečí byly zaznamenány částice: *asi*, *aspon'*, *bîzovno*, *bohužjal*, *calkom*, *čej*, *dakus*, *dokonca*, *dokun'c'a*, *fakt*, *hej*, *xolem*, *iba*, *isto*, *kus*, *len*, *možno*, *naozaj*, *ole*, *ozaj*, *prav(j)e*, *pravî*, *preca*, *samozrejme*, *skoro*, *snad'*, *tagisto*,

troxu, up(y)ln'e, určit'e, určito, vlas(t)n'e, , vlasn'î, vlasno, vobec, vubec, zrejme, z(v)lašt'. V některých případech se jedná o prvky, které jsou z hlediska ubl'anského nářečí ustupujícími archaismy, jež náš výzkum zachytil většinou jen v řeči mluvčích nejstarší generace Ubl'anů. Sem bychom mohli zařadit *bízovno, čej, xolem, ole*. O těchto lexémech lze předpokládat, že se v době před II. světovou válkou vyskytovaly v obou dialektech, ale v nářečí Malého Berezného již zanikly, z druhé strany jednoznačné důkazy o tom nemáme. Většina z těchto částic je však prokazatelně přejata v novější době ze slovenštiny – *asi, aspon', bohužjal, dokonca, dokun'c'a, fakt, hej, iba, isto, len, možno, naozaj, ozaj, prav(j)e, praví, preca, samozrejme, skoro(?), snad', takisto, up(y)ln'e, určit'e, určito, vlastn'e, vlas(t)no, vobec, zrejme, z(v)lašt'm.*

Do třetí skupiny, tedy mezi částice doložené jen z Malého Berezného, patří: *aj, ajno, ane, anu(ž), c'îlkom, daže, des', faktično, xaj, xibal', imenno, kan'ešno, majže, može byti, naverno, navîrno, navît', na žal', ojlem, počt'î, povn'îst'u, taksamo, tež, t'îl'ki, troxi, troški, trošku, vopš'e, vzahal'î, zvyčajno, že*. Opět tu proti menšímu množství archaismů, mezi něž můžeme zařadit *aj, ajno, anu(ž), xibal', ojlem*, a možná i *že*, stojí větší počet slov přejatých z ukrajinštiny – *des', faktično, xaj, majže, navîrno, navît', na žal', povn'îst'u, taksamo, tež, t'îl'ki, troxi, troški, vzahal'î, zvyčajno* a ruštiny – *daže, imenno, kan'ešno, naverno, počt'î, vopš'e*. Poznamenejme ještě, že rusismy, ač se jedná o menší počet lexikálních jednotek, často převažují co do frekvence nad jejich ukrajinskými ekvivalenty, lexémy *počt'î, daže, vopš'e* a *kan'ešno* jsou v našem korpusu zastoupeny mnohem častěji než výrazy *majže, navît', vzahal'î* a *zvyčajno*, k výrazu *îmenno* dokonce nebyl ukrajinský ekvivalent doložen vůbec (ukrajinsky *саме, якраз*). Lze to vysvětlit tím, že uvedená slova se často vyskytují v nespisovné řeči ukrajinských mluvčích i v jiných částech Ukrajiny. Mluvčími ze Zakarpatí jsou tedy pravděpodobně vnímána jako ukrajinská nebo alespoň jako nepříznačková.

Analýza tohoto slovního druhu ukázala, že doba sedmdesátí let, po kterou se zkoumané blízce příbuzné dialekty vyvíjely izolovaně a pod vlivem různých sociálně dominantních jazyků, byla dostatečná na to, aby se dosti významně (z větší části) proměnil repertoár částic obou nářečí. Při srovnání s jinými skupinami slov, zvláště ostatními synsémantiky, se částice ukazují jako jedna z nejméně stabilních a tedy k cizím vlivům nejvíce náchylných složek jazykového systému.

8. Jazyková situace ve zkoumané oblasti a národnostní problematika

V této kapitole se pokusíme nastínit jazykovou situaci v obcích s jihokarpatskými dialekty na území Slovenska a porovnat ji s jazykovou situací v obcích se stejnými nářečími v Zakarpatské oblasti na Ukrajině. Vycházet budeme opět především z materiálů získaných v Ubľe a Malém Berezném. Hlavní rozdíl v jazykové situaci ve zkoumané oblasti spočívá v tom, že funkce spisovného jazyka zde plní různé jazyky, na Slovensku se jedná o spisovnou slovenštinu, na Ukrajině o spisovnou ukrajinštinu a ruštinu. Tyto jazyky působí dosti významně na vývoj nářečních systémů, jak jsme ukázali v předchozích kapitolách. Na Slovensku došlo v roce 1995 ke kodifikaci spisovné rusínštiny, která se má stát standardní varietou pro mluvčí místních jihokarpatských nářečí. Vliv tohoto nedávno kodifikovaného jazyka na vývoj nářečí jsme však zatím zatím nezaznamenali. Aktuální a málo známou otázkou jsou postoje mluvčích jihokarpatských nářečí na Slovensku ke kodifikované rusínštině, zabýváme se jí proto podrobněji. S jazykovými postoji nářečních mluvčích je úzce spjata problematika jejich národnostní identifikace, kterou se pokusíme přiblížit jak na základě statistických údajů, tak na základě vlastních terénních výzkumů.

8.1. Jazyková situace v obcích s jihokarpatským nářečím na území Slovenska

Nejdříve se pokusíme obecně charakterizovat jazykovou situaci na severovýchodě Slovenska. V současné době je místní nářečí stále základním komunikačním prostředkem většiny obyvatel vesnic s východoslovanským obyvatelstvem. Funkce spisovného jazyka zde plní slovenština, kterou ovládají (alespoň v ústní formě) všechny generace místních obyvatel. U části mladé generace (především městské, ale často i na vesnici) plní slovenština funkci základního komunikačního kódu dokonce i v rodině, přičemž nářečí je vytěsněno do sféry pasivní kompetence. Nejednou jsme měli možnost pozorovat takový ústup nářečí, jenž je popsán i v odborné literatuře kodifikátory KRJS.¹⁶³ Kromě toho je slovenština základním zdrojem obohacení slovní zásoby místních rusínských dialektů, jsou z ní přejímány názvy všech nových reálií, veškerá terminologie, přičemž jistý vliv má i na fonetický a morfologický systém těchto dialektů. Slovenština je tedy sociálně dominantním jazykem, zastřešujícím jazykem, „Abstandsprache“ ve vztahu k místním rusínským nářečím.

¹⁶³ ПЛІШКОВА, А. Русинський язык на Словеньску. Короткий нарис історії і сучасності. Пряшів 2008, 78-80.

8.1.2 Ubľa

Při terénním výzkumu bylo zjištěno, že v Ubľe obdobně jako v sousedních vesnických rusínských obcích na Slovensku zůstává místní dialekt hlavním komunikačním prostředkem uvnitř obce a pro komunikaci s nejbližším okolím. Míra jeho nivelizace vzhledem k spisovné (ale i nespisovné) slovenštině záleží především na věku a vzdělání mluvčích, na tématu hovoru, dalších účastnících komunikace (např. přítomnosti mluvčích s jiným hlavním jazykovým kódem), skutečnosti, zda mluvčí pracuje v obci, či dojíždí za prací do města, ale i na individuálním vnímání prestiže vlastního dialektu – někteří mluvčí se snaží mluvit „čistým“ nářečím a pronikání slovákismů do řeči mládeže vnímají negativně, pro jiné je časté užívání slovákismů naopak demonstrací zkušenosti s jiným jazykovým prostředím. Kromě svého nářečí ovládá naprostá většina mluvčích spisovnou slovenštinu, starší generace často i východoslovenské nářečí. Starší a střední generace má často ze školy znalost ukrajinštiny a ruštiny. Všechny generace ovládají pasivně a často i aktivně češtinu. Již nejstarší generace jezdila do Čech za prací, lidé středního věku a mládež také v České republice často pracují nebo studují, kromě toho jsou zde, tak jako na celém Slovensku, rozšířeny české knihy a média. Nejstarší generace, která získala základní vzdělání v době maďarské okupace, zná v různé míře maďarštinu, podle našich zjištění však jen velmi zřídka na komunikativní úrovni.

Výrazně odlišná je situace v nejbližších okresních městech, kterými jsou Snina a Humenné, kde žijí nositelé rusínských dialektů, většinou rodáci z okolních obcí, spolu s mluvčími slovenštiny a kde rusínština funguje většinou jen pro komunikaci uvnitř rodiny nebo mezi známými lidmi, kteří o sobě vědí, že ovládají nářečí. Při terénním výzkumu jsem se setkal se třemi rodinami, v nichž oba rodiče pocházejí z rusínské vsi a část života prožili nebo dosud žijí v okresním městě (dvě rodiny ve Snině, jedna v Humenném). Všichni rodiče shodně vypověděli, že po přestěhování do města začali se svými dětmi narozenými ve městě mluvit slovensky, zatímco mezi sebou a s dětmi narozenými dříve mluvili většinou nadále dialektem. Děti narozené ve městě pak mluví se svými rodiči slovensky, rusínské nářečí ovládají spíše pasivně, neboť doma ho slyší, ale nejsou nuceni ho aktivně používat. Některé z nich se ho naučili později užívat aktivně od svých prarodičů na vsi a mluví jím s lidmi starší generace ve vesnici, kde mají kořeny. Se svými vrstevníky, kteří ovládají nářečí, však komunikují převážně ve slovenštině. Otázkou zůstává, zda budou znát nářečí alespoň pasivně jejich potomci.

Z našich pozorování tedy vyplývá, že rusínské rodiny na Slovensku se po odchodu z vesnice do města již v druhé či třetí generaci slovakizují.

Slovakizace nejmladší generace je však zřetelná i v samotné obci. Mnozí rodiče střední a mladší generace mluví se svými dětmi slovensky. Tuto situaci dokumentuje i rozhovor s A. Holubovou, která je jako knihovnice stále ve styku s nejmladší generací:

v 'snin'î / v hu'mennum poča'li po slo'ven'ski bîsîdo'vati z d'ît'mi / avtoma'ticki že d'ît'vak v 'tum vyras'tav / ta ne 'znaje bîsîdo'vati 'prijde do 'vubl'î ta bîsî'duje po slo'ven'ski ta š'e z 'nim 'baba bîsî'duje po slo'ven'ski / no ta 'ja na tu'to ser'dita / a'le to 'bylo 'lem po mîs'tax / ale pri'sla ta'ka 'doba šo te'per'ka 'tu tak / no 'jdite po se'l'î / 'slûxajte vu'bl'an'skix d'îtej / 'všytkoj bîsî'duje po slo'ven'ski / no sî'd'at' tu u kniž'nicî d'îti / bîsî'duvut' 'mîžî so'bov po slo'ven'ski a 'ja jim 'hvar'u / to vy ne 'znajete bîsîdo'vati po 'našomu? / tak 'hej / ale čom bîsî'dujete po slo'ven'ski? / ta ja'koz' nam 'tak / ja'koz' nam 'tak po slo'ven'ski 'dobr'î bîsîdo'vati / a 'doma 'jak bîsî'dujete? / tak po slo'ven'ski / aj po slo'ven'ski aj po 'našomu / ja ne 'znav 'čom to ta'ka 'doba pri'sla šo 'd'îti zača'li bîsîdovati a š'e aj 'rodiči z 'nima zača'li po slo'ven'ski bîsîdo'vati / no ne 'vyhneme sa 'tomu bo ta'kij 'trend ja'kij's ta'ka 'doba pri'jšla šo š'î 'vlasn'î 'tomu 'zan'îku i 'my poma'hajeme / 'tak so'bî ja 'dûmavu.

Tuto změnu jazykového kódu na úrovni rodiny rodiče většinou odůvodňují tak, že chtějí dětem usnadnit školní vzdělání. Bilingvismus většinou vnímají jako zátěž pro děti, ačkoli se většinou shodují na tom, že pro ně osobně dvojjazyčnost žádnou zvláštní zátěž nepředstavuje a sami ve škole neměli se slovenštinou potíže.

Výběr jazykového kódu záleží ale také často na individuálním rozhodnutí, existují rodiny, kde s dětmi mluví od narození místním nářečím, avšak děti v pozdějším věku tento jazykový kód odmítají a mluví i s rodiči (k jejich nelibosti) slovensky. Ve slovenštině mladé generace pak často dochází k nářečním interferencím. Takovou situaci dokládá následující ukázka z rozhovoru z roku 2013.

M: matka dětí (1975), S: její strýc, T: její teta (1945)

M: *a 'moji 'd'îti 'znajete jag ja sa 'pered nim 'han'bl'u / 'vun zo 'mnov po 'našomu bîs'î'duje a 'moji 'd'îti po slo'ven'ski*

T: *a 'niž ne 'znavut' po 'našomu? ne bîs'î'duvut'?*

M: *'čom by ne 'znali 'vni z'navut'ale ne 'bûdut' bîs'îdo'vati xod'bys'te jix ne 'znavu šo / a 'najl'îpše jak 'všytkî 'd'îti sa jim priso'sobl'uvut' / ja 'hvar'u 'čom z 'nim bîs'î'duješ po slo'ven'ski? / 'ja na 'nix bîs'î'duvu po 'našomu a 'vni mi otpovî'davut' po slo'ven'ski (...)*

S: *ale tu'ta slo'ven'ska 'reč je 'šumna*

M: *hej 'dúže 'šumna / 'znajete jak 'vni bís'ŕ'duvut'? / muj 'adam 'búde 'hojkati 'spadol mi 'lancok / abo 'hvarid' 'zapri ka'puru / tag 'de tu'to po slo'ven'ski ...ja 'hvar'u z 'vjed'n'ŕ po rus'nacki 'prijde d'ŕt'vak bís'ŕ'duje / 'moji v 'vúbli 'žyvut' a po slo'ven'ski*

Většinou to zřejmě souvisí se slovenskou národností sebeidentifikací části mladé generace. Někdy se může jednat i o jistou formu asi jen přechodného protestu proti rodičům. Např. v obci Miroľa jsme zaznamenali případ, kdy sedmnáctiletý syn odmítal mluvit s otcem nářečím, avšak běžně jím komunikoval se svými vrstevníky. Jsou však i opačné případy. Jeden čtrnáctiletý chlapec uvedl, že do šesté třídy mluvil jen slovensky, pak si však na táboře našel dobrého kamaráda, který mluvil *po rus'nacki* a od té doby běžně používá i nářečí.

Současná situace, kdy většina mladé generace odchází za prací či studiem do měst, představuje závažnou hrozbu pro budoucnost ubľanského nářečí a dalších jihokarpatských dialektů na Slovensku.

8.2. Kodifikovaný rusínský jazyk na Slovensku

V r. 1995 byl na Slovensku oficiálně kodifikován rusínský jazyk (slovensky *rusínsky jazyk*, rusínsky *русиньський язык*) jako standardizovaná jazyková forma, jež se měla stát spisovným jazykem pro mluvčí místních rusínských dialektů. Kodifikace rusínského jazyka je přirozeným výsledkem nové vlny vzrůstu národního uvědomění Rusínů po r. 1989, tedy tzv. nového rusínského národního obrození.¹⁶⁴ Teoretické principy standardizace rusínských dialektů byly vypracovány představiteli rusínské inteligence z různých států s rusínskou menšinou. Na Mezinárodním kongresu rusínského jazyka v r. 1992 bylo rozhodnuto, že budou vytvořeny spisovné normy pro jednotlivé státy s rusínskou menšinou, a až v další etapě vznikne společná jazyková norma pro všechny Rusíny (hovoří se přímo o rétorománském modelu).¹⁶⁵ Mezi publikacemi, jež se staly základem kodifikace, A. Plišková uvádí pravidla pravopisu, pravopisný slovník, slabikář, čítanku a slovník lingvistických termínů, jejichž autory byli V. Jabur, J. Paňko a J. Hrib.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Srov. název kapitoly «Нове народне возродження Русинів по році 1989». ПЛІШКОВА, А. *Русиньський язык на Словеньску. Короткий нарис історії і сучасності*. Пряшів 2008, 65.

¹⁶⁵ Tamtéž, 71-72; MAGOCSI, P. R., red. *Русиньський язык*. Opole 2004, 147-148, 332-335.

¹⁶⁶ ПЛІШКОВА, А. *Русиньський язык на Словеньску. Короткий нарис історії і сучасності*. Пряшів 2008, 73.

Základem kodifikovaného rusínského jazyka na Slovensku (dále KRJS) se stala nářečí prostírající se na poměrně nevelkém území mezi řekami Cirochou a Výravou v západní části okresu Snina, na severovýchodě okresu Humenné a jihovýchodě okresu Medzilaborce.¹⁶⁷ Z pohledu jejich hlavních diferenciacních rysů jsou to nářečí ikající s volným pohyblivým přízvukem. Výběr nářeční báze pro kodifikaci rusínského jazyka sami kodifikátoři zdůvodňují tak, že právě tyto dialekty jsou nejrozšířenější a jsou přechodné mezi dialekty lemkovskými a středoakarpatskými.¹⁶⁸ J. Vaňko za rozhodující faktor při výběru nářeční báze KRJS považuje skutečnost, že většina rusínské inteligence, podílející se na kodifikaci, pochází právě ze severního Zemplína, a mluvčí těchto nářečí mohli rusínský jazyk hned po jeho kodifikaci „realizovat v praxi“.¹⁶⁹ Některé charakteristiky, odlišující KRJS od nářeční báze, uvádí V. Jabur, všechny jsou motivovány snahou sblížit KRJS s jinými variantami rusínského jazyka.¹⁷⁰

Sféry použití KRJS byly popsány především samotnými tvůrci a propagátory tohoto jazyka, v první řadě A. Pliškovou. V těchto pracích se někdy ne zcela důsledně rozlišují svou povahou odlišné pojmy – kodifikovaný rusínský jazyk a místní rusínské dialekty, přičemž první i druhé bývá někdy nazýváno jednoduše rusínským jazykem. Na základě těchto prací lze dojít k závěru, že KRJS se používá v umělecké literatuře, publicistice (v periodikách *Narodný Novinky*, *Rusyn* a *Artos*), v pořadech pro národnostní menšiny Slovenského rozhlasu a Slovenské televize; překlady Písma Svatého a dalších náboženských textů do KRJS jsou používány některými řeckokatolickými kněžími při mších (podle našich pozorování se při kázání obvykle používá místní dialekt nebo slovenština), ve velmi omezené míře je rusínský jazyk vyučován na základních školách, zatímco na Prešovské univerzitě existuje samostatný Ústav rusínského jazyka a kultury, jenž realizuje výuku bakalářského, magisterského a doktorského studijního programu *Rusínský jazyk a literatura*.¹⁷¹ Nejslabší v míře užívání KRJS je podle hodnocení samotné A. Pliškové sféra úředního styku, ačkoli podle zákonů platných na Slovensku mají obyvatelé obcí s alespoň 20% obyvatelstva

¹⁶⁷ «Їго (KRJS – М. В.) основу творять говори із граніці міжгі западоземплінськыма і выходоземплінськыма діалектамі по лінії сел: Осадне, Гостовіці, Паризівці, Чукалівці, Пчолине, Пыхні, Нехваль Полянка, Зубне, Нижня і Вышня Яблінка, Светліці, Збійне і дакотры далшы.» ЯБУР, В., ПЛІШКОВА, А. *Сучасний списовий русинський язык*. Пряшів 2009, 4.

¹⁶⁸ MAGOCSI, P. R., red. *Русинський язык*. Ороле 2004, 148.

¹⁶⁹ ВАНЬКО, Ю. Формованя койне з літературных штандартів, In: *Русинський язык меджі двома контрессами*, 15-24, Пряшів 2008, 17-18.

¹⁷⁰ ЯБУР, В. Орфографічны проблемы і корекції в русиньскім языку в Словакії. In: *Русинський язык меджі двома контрессами*. Пряшів 2008, 57-62.

¹⁷¹ <http://www.unipo.sk/pracoviska/urjk>

menšinové národnosti právo používat menšinový jazyk v úředním styku.¹⁷² Není zcela jasné, zda KRJS používají herci Divadla Alexandra Duchnoviče v Prešově.¹⁷³

Tvůrci KRJS mají jasně zformulovaný cíl přeměnit tuto jazykovou formu v plnohodnotný spisovný jazyk rusínské národní menšiny na Slovensku.¹⁷⁴ Podle sčítání obyvatel z r. 2011 na Slovensku žije 33 482 obyvatel rusínské národnosti.¹⁷⁵ Počet Rusínů ve srovnání s minulým sčítáním z r. 2001 dosti významně vzrostl (z 24 201). Výrazně více lidí se při posledním sčítání přihlásilo k rusínštině jako mateřskému jazyku – 55 469 obyvatel Slovenska, ukrajinštinu jako mateřštinu uvedlo jen 5 689 lidí.¹⁷⁶

Jako nejpoužívanější jazyk v domácnosti uvedlo rusínštinu 49 860 lidí.¹⁷⁷ Ve skutečnosti musí být počet mluvčích rusínských nářečí, kteří se v každodenním životě nazývají „Rusnaky“ a svůj jazyk „rusnackým“, několikrát vyšší.¹⁷⁸ Při pohledu na čísla národnostní statistiky jednotlivých obcí s převažujícím východoslovanským etnikem¹⁷⁹ lehce zjistíme, že většina mluvčích rusínských nářečí při sčítání uvádí slovenskou národnost.

8.3. Postoje mluvčích jihokarpatských nářečí ke kodifikovanému rusínskému jazyku na Slovensku

Co se týče vztahu nářečních mluvčích ke standardizaci rusínského jazyka, v celku lze říci, že KRJS (nebo v obecnějším smyslu myšlenka vytvoření spisovného rusínského jazyka) je nejpříznivěji přijímána obyvateli regionů, jejichž nářečí se shodují s jeho nářeční bází nebo jsou jí blízká, zvláště v okresech Medzilaborce, Humenné a západní části okresu Snina.

Z okresů s východoslovanským etnikem položených západně od této oblasti zatím bohužel nemáme dostatek materiálu. KRJS už byl vystaven vědecké kritice za to, že při kodifikaci nebyly zohledněny jazykové prvky tohoto (západního) areálu, a mluvčí

¹⁷² ПЛІШКОВА, А. Русинський язык на Словенську. *Короткий нарис історії і сучасності*. Пряшів 2008, 80.

¹⁷³ Tamtéž, 87-88. V citované práci je uvedeno, že v polovině 90. let přešlo divadlo z ukrajinštiny „на говоривий язык Русинів“ a v současné době (r. 2008) se zde inscenují hry místních autorů a světová klasika.

¹⁷⁴ Např.: JABUR, V. Rusínsky jazyk na Slovensku: stav po kodifikácii a perspektívy rozvoja. In: DORUEA, J. *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*. Bratislava 2000, 191-192.

¹⁷⁵ <http://portal.statistics.sk/files/obce-narodnost.pdf>

¹⁷⁶ <http://portal.statistics.sk/files/obce-v1materinskeho-jazyka.pdf>

¹⁷⁷ <http://portal.statistics.sk/files/obce-v1-domacnost.pdf>

¹⁷⁸ P. R. Magocsi odhaduje počet Rusínů na Slovensku na základě neoficiální statistiky na 130 000 lidí. MAGOCSI, P. R., red. *Русинський язык*. Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Opole 2004, 16.

¹⁷⁹ Hranici mezi slovenskými a východoslovanskými dialekty na území Slovenska nejpřesněji zachycuje atlas V. Latty. ЛАТТА, В. *Атлас українських говорів східної Словаччини*. Пряшів 1991.

lemkovských nářečí, tvořící většinu představitelů východoslovanského etnika na Slovensku, ho mohou pocítovat jako cizí.¹⁸⁰

Při analýze konkrétního materiálu se proto soustředíme na postoje mluvčích ukajících nářečí ve východní části okresu Snina, tedy nacházejících se na východ od oblasti, jejíž nářečí se stala základem kodifikace. Většina zde uvedených zápisů byla pořizena v obci Ubľa, které jsme navštěvovali opakovaně a hovořili o jazykové problematice s představiteli různých generací, národností a vyznání.

Nejprve připomeneme základní statistické údaje o národnostním sebeurčení a mateřském jazyce ve vybrané obci. V samotné Ubľe se při sčítání v r. 2011 většina obyvatel přihlásila k slovenské národnosti – 485 lidí (60%), rusínskou národnost uvedlo 223 lidí (27,6%), ukrajinskou 60 obyvatel (7,4%).¹⁸¹ Zato jako mateřský jazyk uvedla rusínštinu většina Ubľanů – 581 obyv. (72%), slovenštinu pak 170 obyv. (21%), ukrajinštinu jen 17 (2,1%), (ostatní jazyky – 20 obyv., údaj nezjištěn — 21 obyv.).¹⁸²

Uvedeme zde několik úryvků z rozhovorů, při nichž byly obyvatelům obce kladeny otázky ohledně jejich národnostní identifikace, jazykové problematiky a vztahu ke KRJS. Vybrané úryvky představují podle našeho mínění základní postoje mluvčích této skupiny rusínských nářečí k problematice spisovného jazyka.

Nejprve představíme názory informantů, hodnotících spisovný rusínský jazyk nebo myšlenku jeho vytvoření kladně. K takovým patří např. rodina Fedurcových. Rozhovor byl pořizen v r. 2011 s M. Fedurcem (nar. r. 1956 v Lodomirově, okr. Snina), jeho ženou E. Fedurcovou (nar. r. 1963 v Ubľe) a její matkou M. Weichpartovou (roz. Demjanovou, nar. r. 1945 v Ubľe).

Rodina Fedurcových dlouhou dobu žila ve městě Snina. Právě z důvodu, že děti vyrůstaly v jazykově slovenském okresním městě, mluvili rodiče s dětmi slovensky, zatímco manželé mezi sebou, podle jejich slov, nikdy nepřestali mluvit „po rus'nacki“, tedy dialektem. Jejich děti se naučili nářečí od prarodičů, ke kterým často jezdili na vesnici na návštěvu. V současné době žije rodina v obci Ubľa, M. Fedurco jezdí do

¹⁸⁰ Přílišnou přísnost normy a netolerantnost k prvkům jiných nářečí (především západního, „lemkovského“ areálu) kritizoval např. J. Vaňko: «Кодифікація РЛЯС не бере ніякий огляд на мовні специфічності територіально вихідного західного русинського регіону на вихідній Словенській, а так фактично ігнорує живий, реальний мовний. Виходословенські Лемки є тим способом з русинського мовного процесу виключені і знову мають відчуття чужості, а то в тім значенні, як мовний, який ся їм пропонувати як літературний, чують як чужий, не їх, бо скоро ніч у них з свого мовного не знайдуть; то нагадувати часи, куди ся їм як їх літературний мовний пропонувати український.» ВАНЬКО, Ю. Формування койне з літературних штампів. In: *Русинський мовний між двома конгресами*. Пряшів 2008, 15-24.

¹⁸¹ <http://portal.statistics.sk/files/obce-narodnost.pdf>

¹⁸² <http://portal.statistics.sk/files/obce-v1materinskeho-jazyka.pdf>

práce do obce Stakčín, jeho žena pracuje na poště v blízké obci Klenová. Všichni členové rodiny, se kterými byl nahrán rozhovor, mají kladný vztah k rodnému nářečí. Pro všechny byla ukrajinština jedním z vyučovacích jazyků na základní nebo střední škole. Používání ukrajinštiny jako vyučovacího jazyka na školách je všemi třemi informanty hodnoceno negativně.

M. Weichpartová navštěvovala nejprve slovenskou školu, ale později byla v obci otevřena škola s ruštinou jako vyučovacím jazykem. Informantka vzpomíná na okolnosti zavedení ruštiny v místní škole:

no v s'emuj 'trjed'ím 'byla / no to vže 'byla 'rus'ka 'škola // a 'tag naz do 'toji 'školy du'stali / nor'malno zača'li sa pud'pisovati dako'trî l'ŭde ta'kî šo / ne 'znavu ta'kij 'biruv abo 'šo ja 'znav / v va'la'î šo 'byv no / pred'seda 'biruv / 'tagže ve'čina l'u'dej sa popi'salo d'î'tej (...) tagže z'me ne mali ji'nakšoj vixo'd'îsko / 'musili z'me 'jti do 'toji ruš't'îny / ale 'ja za 'rug apso'lutno ne 'zalam 'niž ani pi'sati / 'niž ani či'tati / (...) tu'to 'vece d'î'tej ne 'znali s'me no / tu'tu 'azbuku jix 'rus'ku / no 'ale po'tomu vže z'me sa 'musili nav'čiti

Ve školním roce 1953/1954 byl úředním nařízením změněn vyučovací jazyk v bývalých ruských školách na Slovensku na ukrajinštinu.¹⁸³ M. Weichpartová vypráví, jak těžké bylo pro žáky tak náhlé zavedení jiného jazyka:

'perša bijo'logija 'vobež'me 'tomu tuj bijo'logiji ne rozu'mîli / 'prirodo'pis 'vobežez'me 'nič ne 'znali / ta'kî z'me 'byli / hej to 'duže 'bylo 'naras / to 'spužalo (...) a š'e ta'kî včite'l'î 'byli ta'kî 'dosta 'byli na ti 'd'îti ta'kî ne'dobr'î / po ukra'jînski tu'to poč'i'tati / ježiž 'my tu'to ne 'znali jak sa 'kliče / 'tire / 'kapka / a'ja 'krapka 'vlasno / a'bo v tu'tyx 'počtax / 'joj to 'byla katas'trofa 'speršu / ale 'pak to pu'šlo no

Informantka také popisuje obtíže, na které narazila při přijetí na slovenskou zdravotní školu:

pu'šli z'me do pre'šova do 'školy na zdra'votnu 'školu / a 'tam mate'matika 'byla 'n'e / no to'to 'všytko 'bylo po ukra'jînski / 'droby no ta'kî tu'ty no po ukra'jînski 'všytkoj to 'bylo / a 'tod nam 'hvarit' tot pro'fesor jak vže / 'tam vže nas sku'šav zo sloven'činy a s 'počtu / a 'my / no ale 'tag že 'byz'me bîsîdo'vali 'naholosno 'jak sa poč'i'talo 'n'e / 'my ne 'znali / zača'li my po ukra'jînski a i'š'e z 'mojov sester'nicov / a 'vun 'slûxad' / 'hvarid' 'joj 'vjet'e 'čo / 'prepišt'e si to 'na papjer / 'vipočítajt'e to / lebo 'já tomu 'vuobež n'îž 'n'e

¹⁸³ ČIŽMÁROVÁ, M. Jazyková situácia na severovýchodnom Slovensku v povojnovom období (po r. 1945). *Slavica Slovaca*. 2014, 49 (1), 63.

*rozumjém*¹⁸⁴ / *no 'my tag 'musili si napi'sati / (...) pro 'tyx d'ŕtej šo z'me pere'sli do tyx škol 'duže 't'aško 'bylo 'jakiz'me sa tu'to na'včili.*

M. Fedurco upozorňuje na skutečnost, že na východním Slovensku existovaly i střední odborné školy s ukrajinským vyučovacím jazykem. Pro žáky ukrajinských škol bylo podle jeho názoru studium mnohem složitější, než pro žáky škol se slovenským vyučovacím jazykem:

a 'priklad si zo'ber' že 'všytki / stav'barka bo 'ja sam 'mav prjemi'slovku / to 'byli 'všytko 'byli i 'ekonomickî 'stredn'î 'školy (...) to 'ne lem že sa 'včila ukra'jînska 'mova ale to 'všytko od'born'î 'predmeti 'byli v 'ukrajinšt'în'î / ty 'znaješ šo to'ty 'd'ŕti ter'pîli bo kot'r'î xo'dili do slo'ven'skoji 'stredn'oji 'školy tak tu'ty 'byli / rozu'mîješ / 'smîjali sa / a tu'ty xu'dacî / 'lebo ki'by / ki'by to 'bylo v rusîn'čin'î / to zna'menat' ta jak bîs'ŕduvu / že by to 'šlo / ale po ukra'jînsky? / 'mana 'mana

E. Fedurcová upřesňuje, že obtížnost osvojení ukrajinštiny místními obyvateli spočívá především ve zde neznámém lexiku, a zvláště v odborné terminologii:

a od'born'e ukra'jînski kid' sa 'vučite 'tak to je 't'aže 'hej / tu'ty slo'vîčka sa tu 'vobež ne použy'vavut' / ne 'čujete o 'nix 'hej / a 'naras sa to 'mûsite 'včiti.

Období tzv. ukrajinizace je M. Fedurcem dokonce považován za příčinu zanikání dialektů a přechodu mnohých mluvčích rusínských nářečí ke slovenštině:

tota ukrajin'čina tomuto severo'vîxodu lem uš'kodila ja si do'vol'u po'vîsti 'lebo / 'vytrátilo sa to'to z 'nas 'šom ti po'vîv / že na 'rusinskix 'selax 'rodiči 'vučat' 'd'ŕti po slo'ven'ski / a z 'nima i bîs'ŕduvut' po slo'ven'ski / s 'tyma d'ŕt'mi (...) ja na 'každum 'kroc'î 'vižu že nam tota ukrajin'čina s 'toho 'dlhodoboho 'hl'ad'ŕska tag nam uš'kodila / to znamenad' že v nas sa 'vytrátila mat'erin'čina.

Když jsme mluvili s M. Fedurcem dále, vyjádřil názor, že rusínský jazyk je třeba kodifikovat, neboť každá národnost potřebuje svůj spisovný jazyk. Ukázalo se, že o kodifikaci rusínského jazyka v r. 1995 – v té době před 16 lety – vůbec nevěděl. Nemělo by samozřejmě smysl hovořit o konkrétních jazykových rysech KRJS, když se s ním informanti nikdy nesetkali. Z popsaného lze učinit závěr, že jazyk nestačí jen oficiálně kodifikovat, je potřeba ještě přijmout opatření k jeho rozšíření, aby se o jeho existenci dozvěděli i jeho potenciální uživatelé, což se na Slovensku z různých důvodů děje jen v omezené míře.

¹⁸⁴ Informantka přepíná jazykový kód, aby zachovala původní jazyk (slovenštinu) citovaného výroku.

Pohledy na jazykovou problematiku mladé generace Ubl'anů budou v této práci představeny rozhovorem s M. Holubkovou (nar. v Ubl'e r. 1989, studuje rusínský a ruský jazyk na Prešovské univerzitě). Při komunikaci s rodiči a ostatními obyvateli obce používá místní nářečí, s ostatními studenty rusínského jazyka mluví obvykle slovensky. Základy ruštiny a ukrajinštiny si informantka osvojila ve škole, kde byly tyto jazyky vyučovány jako volitelné předměty. Výběr rusínštiny a ruštiny při studiu na univerzitě komentuje takto:

'ma to furd 'bavilo / sa mi 'l'obit' rušt'ina a g rusin'čin'î jem sa du'stala lem 'nahodov (...) 'ja jem študo'vala zo začatku 'etiku ale 'mn'a to ne 'bavilo tag jem si xo't'ila zm'ňiti 'odbor / a roz'dumovala jem aj nad 'drohima / nad ukrajin'činov na'preklad / ale 'potom jem si to roz'dumala lebo 'dva ču'ž'î jazy'ke sa 'včiti to je 'dosta nama'havoj

-a ukrajinčina je čužij jazyk?

'hej / ukrajin'čina je pro 'mene ču'žij a jem si 'dumala že by sa mi to zoz rušt'inov 'dosta ple'lo

-a rusinčina sa ne bude plesti?

'n'e / rusin'čina 'n'e / to je 'muj ja'zyk

Dále jsme se pokoušeli zjistit názor informantky na kodifikovanou normu rusínského jazyka:

tak ur'čit'e by jem tam da'so zm'ňnela / kon'covki 'mavut' 'jenšakî jag 'my / 'ale ket' sa čolo'vîk na'vučit' tu'ty pra'vídla tak / vže to je l'ax'koj.

Když jsme žádali upřesnění, které koncovky se liší v jejím nářečí a v KRJS, dostali jsme odpověď, že nejvíce se liší koncovky sloves. Dále jsme se ptali, nakolik jsou pro informantku tyto odlišnosti závažné:

tak 'byv to 'rozd'îl pro 'mene ale ked' vže je kodifiko'vana ta'ka vari'janta ta ta'ku 'treba použy'vati / 'ja s 'tym vže 'asi 'niž ne 'zrobl'u / ale 'furd je to pro 'mene 'bliže / ta'kij 'vece blis'kij ja'zyk jak ukrajin'čina / 'lebo ako rozu'mîvu ukrajin'činu bo tu neda'leko by'vavu ale komuniko'vati v 'n'uj by jem 'asi ne 'znala.

Z tohoto a jiných rozhovorů se zástupci mladé generace vzniká dojem, že pro mladé obyvatele obce nejsou odlišnosti mezi jejich dialektem a kodifikovaným jazykem natolik podstatné, aby se jim tento jazyk zdál cizí. Ale i mezi mladými jsou tací, kteří se k rysům jiných nářečí nestaví zdaleka tak tolerantně. Např. v obci Kolonica jsme mluvili se dvěma mladými muži ve věku dvaceti let, kteří tvrdili, že jediná správná „rusnačina“ se používá právě v jejich obci.

Další informantkou, jejíž postoje zde představíme, je A. Holubová (roz. Janočková, nar. v Ubl'e v r. 1953), která pracuje v ubl'anské obecní knihovně a vede lidový soubor Ubl'anka. Rozhovor o jazykové problematice A. Holubová začíná tím, že její rodiče, kteří chodili do školy v době první Československé republiky, se učili jazyku, který se tehdy oficiálně nazýval „(pod)karpatoruský“, a jež její rodiče ztotožňovali s místním dialektem:

'naš'î rus'naki 'aspon' ta'ku vymo'ženost' ('mali) / 'ne že da'jak sa jim až 'dobr'î žylo bo sa ne žylo 'dobr'î / ale 'aspon' 'mali tu'to že mo'hli so'bî 'svuj ja'zyk použy'vati aj u'r'adno hej / 'tagže aj u 'škol'î / na'priklat vam 'možu vka'zati vysvítčen'a hej 'tagže na'priklat 'mojoi 'mamy / 'anna semi'vanova vna 'byla za svo'bodna hej / to je 'ruk 'tric'at' 'semyj 'tric'ad' 'vos'myj to vže 'skoro 'pered oku'pacijov / 'tagže vidi'te ja'zyk potkarpato'ruskij / ja jem sa jix pro'sila že šo to 'byv za ja'zyk / ja'kij to 'byv ja'zyk / no 'to byv ja'zyk 'tot šo 'my z 'nim bîsî'dujeme 'hej / 'tagže 'vni 'mali 'hodinu / u'trok 'mali to'ho jazy'ka / tag bîsîdo'vali aj pî'sali.

Sama A. Holubová se na prvním stupni základní školy učila v ukrajinštině a, jak sama říká, zamilovala si ukrajinštinu na celý život. V r. 1965 se vyučovacím jazykem stala slovenština, ale ukrajinština se dále vyučovala jako jeden z hlavních předmětů. V r. 1968 si mnozí Ubl'ané přáli úplné zrušení ukrajinského jazyka, což informantka neschvaluje:

'hej / 'mnoho l'u'dej po'tomu 'bylo / a holov'no po'tomu v 'tîs'ač' 'devjat'sto š'îde's'at' 'vos'mum 'roc'î / ko'li 'ja vže xo'dila / na'stupovala do de'vjatoji 'klasy / toh'dyj 'znajete tu'ty nepo'koji 'byli / 'prevrat byv a ot toh'dyj tu sa po'stavili ur'čit'î l'ûde / 'pravda že i u 'vûbli / 'het ukrajin'činu / 'nič sa ne 'včiti u'krajinskoj / 'šo vže sa aj ne 'včilo bo (...) tu'to vže 'bylo 'všytkoj tu'ty 'predmety 'všytkoj vže 'bylo v sloven'čin'î 'hej / ale 'lem ukra'jîns'kij ja'zyk byv / jag 'mova ukra'jîns'ka / aj tu'to / aj tu'to / 'znavu že z'me du'stali / jag 'nes'ka si pamja'tavu / z'me du'stali u de'vjatum 'klas'î / 'kniški z'me du'stali ukra'jîns'ku movu / i 'rodiči prij'sli / od da'kotryx d'îtej pome'tali ukra'jînsku 'movu na 'stul 'pered u'čitel'a bo 'jîx d'ît'vak sa ne 'bûde 'včiti / no to'dyj vže po'tomu zača'lo tu'to / a du'slo to 'tag jak to du'slo / že 'd'îti nes' 'azbuku ne 'znavut' / 'šo je na ve'liku 'xibu.

Rusínský jazyk v té formě, která byla kodifikována na Slovensku, A. Holubová hodnotí negativně:

te'per'ka zača'la tu'ta rus'in'ska ob'roda 'hej / kodifiko'vali ja'zyk ru'sin'skij / ale 'ja na'priklat ki'bym te'per'ka že'bym 'mala 'd'îti 'hej / no tak 'jem rus'načka / ale 'tod ja'zyk bym jix 'ne da'la 'včiti / 'zato že 'tod ja'zyk ne 'je 'naš / 'ne je 'naš / to je 'des' tot /

tod la'bîrskij šo tam 'calkom 'jinšak bîs'ľduvut' jag 'my / a čo'ho by sa 'moji 'd'îti u'čili da'čij zas' ja'zyk / 'tagže 'ja sa 'ratše priv'nažuvu ot 'tomu že 'n'aj sa 'd'îti 'uč'at' 'naš rus'nackij ja'zyk / bo 'najbližyj ja'zyk od ukra'jînskomu jazy'kovi / ko'tryj je kul'turnyj ja'zyk / ko'tryj je l'îtera'turnyj ja'zyk / ko'tryj je uzna'vanyj ja'zyk / vo'l'îvut' sa 'včiti tod ja'zyk / jak 'tot ru'snackij šo je te'per'ka.

Zadali jsme otázku, zda by informantka chtěla, aby se její děti učili ve škole takový jazyk, jehož základem by bylo místní nářečí (rusnacký jazyk, kterým se mluví zde):

'hej / ke'by byv kodifiko'vanyj tod 'muj ja'zyk šo ko'lis' ho naz'vali karpato'rus'kij ja'zyk / is 'tym / s 'tov 'našov bî'sídov.

A. Holubová zastává pozici, jež se v Ubl'e těší relativní popularitě, svou národnost určuje jako rusnackou, ale jako spisovný jazyk upřednostňuje ukrajinštinu:

...ale 'my 'zat'al jz'me roz'dŭmovali nat 'tym šo 'jak / 'čim sa 'trimati jak tu'to / a tak z'me 'hvarili že rus'nac'ka / no tag z'me rus'naki tak / 'tagže pova'žavu so'bî tod ukra'jînskij 'hvar'u ja'zyk 'furt aj jem 'zato žeby 'byv jako lîtera'turnyj ja'zyk tot ukra'jînskij ale tak so'bî 'dŭmavu no / 'tag z'me sa da'jak roz'hodli.

Podobné postoje s A. Holubovou sdílí i M. Kamožinová (roz. Kočanová), učitelka v ubl'anské škole, která vystudovala ukrajinštinu na Prešovské univerzitě. Vzpomíná na první pokusy o vytvoření spisovného rusínského jazyka, které byly tehdy, podle jejích slov, odmítnuty místními učiteli i rodiči dětí:

tad' ja vže 'vuču 'tric'at' 'tri 'roki po'malen'ki / ja 'byla koli pri'šov pan 'turok iz 'našov inš'pektorkov / pri'šli tu s tyx 'všytkix 's'îl 'dovkola / bo to ukra'jîns'ka 'mova sa 'včila vo 'vel'kum / to 'bylo ta'koj / tri ho'diny na 'tyžden' / aj sa znamko'valo / tak 'fest / 'prisno 'hej / ale (...) vni 'duže xo't'îli že ru'sin'skij / ru'sin'skij / a to 'bylo ta'koj jak / lem xo't'îli zro'biti / a te'per'ka samo'zrejme sa ozy'vali 'hej že / jag 'bŭdut' na'priklad pi'sati 'slovo kit' na'priklad / u 'naz je 'kul'ko / na du'brovuj 'kel'o / 'tam je 'tag 'hej že / no tak šo sa 'najčast'îše 'bŭde použy'vati to sa 'zrobit' jak spi'sovnoj 'slovo (...) no a 'my to od'mjetli / že 'kid' vže sa 'mavud' 'd'îti 'včiti ta 'naj sa 'učat' 'ozaj 'tot / 'naj ne vy'dumuvut' a 'naj sa 'učat' ukra'jîns'kij / (...) 'taže 'my tu / 'tato 'naša do'lina šo puj'd'aci / boj'kove / fak'ticki / 'my tu'to od'mjetli / no a 'vni sa tam potom 'verhli na mezi'laborci / na 'lemku / a zro'bili od 'vyravy / 'vyrava / mezi'labîrci a š'e 'tret'oj se'lo / ta'kij troju'holnik a s 'toho 'vybrali ten ru'sinskij ja'zyk (...) to od 'našoho dija'lektu je 'strašn'e da'leko / ne že lem 'rečov / ale 'prizvuki / bo na'priklad 'naš'î 'prizvuki sut' 'duže po'dobn'î na / na ukra'jîn'î šo 'je (...) 'taže u 'nas sa ten ru'sinskij ja'zyk ne u'jav

M. Kamožinová má oficiálně zapsanu ukrajinskou národnost, ačkoli se považuje za „Rusnačku“. Kategoricky však odmítá ztotožňování „rusnacké“ národnosti s rusínskou.

M. Kamožinová formuluje dvě základní překážky, se kterými se potýká přijetí jednoho spisovného jazyka pro všechny Rusnaky Slovenska – nemožnost vytvoření takového jazykového kódu, který by vyhovoval mluvčím všech nářečí a dle jejího názoru malá perspektivnost takového jazyka:

ale / šo 'dale? / šo 'dale s 'tym jazy'kom? / ta'kij 'znajete ukra'jîns'kij ta ci vže 'opxodn'î / bo 'rus'kij / a z ru'sinskim 'de? / 'xapete / to ne 'maje bu'ducnost' / to ne 'maje na'veznost' na jin'šî jazy'ki (...) a te'per'ka 'svîtom 'zvlašt' 'vladne 'rus'kij an'glickij / an'glickij 'rus'kij no / 'taže tak // no ale ja i 'tak ne 'znav si pret'staviti jag 'vni by xo't'îli zjedno'titi ru'sin'skij ja'zyk / / zo 'všytkix tyx 'koho tu po 'pol'skuj hra'nîcî 'hej / 'tu po 'tuj 'našuj hra'nîcî / 'jak to 'vni by xo't'îli zjedno'titi (...) však 'znav že / 'vni tam / 'jak to / tan'cuval jem / 'hej / u 'nas tanco'vav jem / a'bo / 'ne 'smîj 'š'a / 'hej / ne 'smîj sa / 'hej / a 'mnoho ta'kix / a 'vni tam 'tože šo se'lo to 'jinšak / 'jinšag 'malen'ko (...) no ale 'naj by aj no... // no ale šo 'dale s 'tym jazy'kom? / šo 'dale?

KRJS je podle ní pro Ubl'any nepřijatelný, neboť se svými jazykovými rysy příliš liší od místního nářečí, opět zdůrazňuje rozdíly v akcentuaci a výslovnosti:

'lemže to je pluta'nina dja'lektu / no / 'hvar'u ko'tryj by vu'bl'an 'dav po ru'sin'ski sa 'včiti... / 'hvar'u s 'tyma 'všytkima 'prîzvukami / s 'tov 'vîslovnost'ov / ket' to 'maje 'hvar'u vam na 'sto kîlo'metru od 'našoho dja'lektu.

Jak jsme ukázali, postoje obyvatel jedné obce ke KRJS mohou být různé, často dokonce protichůdné. V obci jsme neprováděli žádný dotazníkový výzkum, nelze tedy činit závěry o počtu lidí zastávajících ty či ony postoje k jazykové problematice. Jazykové postoje mluvčích dialektu jsou úzce spojeny s jejich národnostní orientací. Jak jsme viděli, ne všichni, kdo se označují za Rusnaky, se ztotožňují s Rusíny, jak se na Slovensku tato národnost oficiálně nazývá. Pro tyto lidi je často rusínský jazyk nepřijatelný, neboť ho pocítují jako cizí. Naopak lidé považující se za Rusíny, tedy chápající názvy Rusnak a Rusín jako synonyma, vytvoření spisovného rusínského jazyka obvykle vítají.

Vztah mluvčích rusínských dialektů k rusínskému jazyku souvisí také se vztahem ke spisovné ukrajinštině. Ti, kdo hodnotí zavedení ukrajinštiny do vyučování v 50. letech negativně, nebo považují ukrajinštinu za cizí, se obvykle staví vstřícně ke kodifikované rusínštině, nebo alespoň k myšlence jeho vytvoření a zavedení. Příznivci

zavedení ukrajinštiny hodnotí KRJS obvykle záporně. Kromě přívrženců rusínštiny a ukrajinštiny existuje také samozřejmě rozšířený názor, že jakékoli další jazyky kromě slovenštiny a velkých světových jazyků děti nepotřebují, a proto vytvoření spisovného nebo regionálního jazyka pro mluvčí rusínských dialektů nepovažují za nutné. Sám fakt kodifikace rusínského jazyka a jeho zavedení do sféry veřejné komunikace nepochybně zvyšuje prestiž rusínských nářečí ve vědomí jejich mluvčích. Ale dokonce ani ne všichni jeho potenciální uživatelé se dozvěděli o jeho kodifikaci, v oblasti východního Zemplína jsou lidé, kteří se dosud nikdy nesetkali s KRJS.

Podle našich pozorování se ke spisovnému rusínskému jazyku staví pozitivně část městské mládeže s rusnackými kořeny, jež často neovládá nářečí, případně ho neovládá jako první jazyk. Podle našeho názoru bude právě tato skupina rozhodovat o osudech spisovné rusínštiny, neboť v první řadě od ní vychází přirozená poptávka po tomto jazyce. Máme na mysli především mladé Rusíny s rozvinutým národním vědomím, kteří si přejí naučit se jazyku předků, přičemž to však nemusí být nutně nějaký konkrétní dialekt. Budoucnost KRJS bude záviset také na ochotě venkovského obyvatelstva smířit se s odlišnostmi kodifikovaného jazyka od živých, tolik rozmanitých rusínských dialektů, tedy s faktem, že standardizovaná podoba jazyka nikdy nemůže zcela uspokojit mluvčí všech dialektů.

Spornou zůstává otázka, nakolik je účelné v tak rané fázi vytváření nového spisovného jazyka dávat mu přísně unifikovanou normu.¹⁸⁵ Podle našeho názoru by bylo prospěšnější, aby se v tištěných publikacích objevovaly texty v různých dialektech, přičemž kodifikovaný jazyk by sloužil jako vzor především pro texty vědeckého a publicistického stylu. Ve sféře umělecké literatury je naopak třeba poskytnout více prostoru různým dialektům nebo jednotlivým dialektismům z pohledu kodifikovaného jazyka. Ale i zde může být kodifikovaný jazyk vzorem na úrovni grafiky a částečně i lexika, zejména funkčního, abstraktního a terminologického. Takovýto tolerantnější přístup k dodržování nynější normy KRJS by mohl rozšířit okruh jeho uživatelů o mluvčí, jejichž dialekty se ve větší míře odlišují od dialektů, které se staly bází kodifikované normy, mohl by se dokonce stát impulzem pro vstup nových autorů do rusínské literatury. Právě větší demokratizace jazyka může přispět k přirozenému vývoji

¹⁸⁵ Sr. v tomto kontextu připomínky J. Vaňka: «Теперішня кодифікація РЛАС вилізати так, як кібби ішло о штатний язык с довгов, неперерушенов традицій списовности, парламент того штату приїмать в тым языку закони, в тім языку ся учать на шыткых тіпах школ, масовокомунікачны средства в нїм публікують тексти, якы ся перекладають до далшых языків і под. (...) Як альтернатива ся ту понукать толеранція к варіантности.» ВАНЬКО, Ю. Формованя койне з літературных штандартів. In: *Русинський язык межджі двома конгресами*. Пряшів 2008, 21-22.

jeho normy a zvýšení prestiže této normy mezi mluvčími rusínských dialektů a tím ho přeměnit ze standardizované formy dialektu v plnohodnotný spisovný jazyk národnostní menšiny.

8.4. Jazyková situace v obcích s jihokarpatským nářečím na území Ukrajiny

V prozkoumaných lokalitách v Zakarpatské oblasti na Ukrajině panuje značně odlišná jazyková situace. Hlavní rozdíl spočívá v jiném vztahu dialektů ke spisovným jazykům, který charakterizuje konkurence ukrajinštiny s ruštinou ve funkci zastřešujícího jazyka. Jiný je také charakter sídel – nedošlo zde totiž k tak masivnímu odlivu obyvatelstva z venkova do měst jako na Slovensku, vesnice jsou větší, často mají i několik tisíc obyvatel. Naopak okresní města se způsobem života tolik neliší od venkovských sídel. To se promítá i do jazykové situace. Ve zdejších okresních městech zatím většinou nepřevládá hovorová podoba spisovné ukrajinštiny, převládá zde obvykle značně nivelizovaná podoba dialektu, tedy jazykový kód, jehož fonetický a morfologický základ tvoří původní dialekt a slovní zásoba je často smíšená ze slov z místního dialektu, spisovné ukrajinštiny a ruštiny. Tento jazyk pak proniká i do nejbližších vesnic. V naší zkoumané oblasti takovou úlohu hraje mluva Velkého Berezného, která je v podstatě totožná s jazykovým kódem větších obcí ležících v jeho okolí, např. Malého Berezného. Roli také hraje vzdálenost od hlavní dopravní komunikace, v blízkých obcích Kňahyňa a Stryčava, které jsou pro svou špatnou dopravní dostupnost izolovanější, nacházíme také archaičtější stav nářečí. V odlehlých horských obcích jako Stužycja lze dosud zaznamenat velmi archaický stav dialektu se zachováním lokálních fonetických specifik i starobylé slovní zásoby.

V centru okresu Velykyj Bereznyj tedy převládá a k jeho okrajům expanduje určitý naddialektní útvar (budoucími výzkumy bude ještě nutné ověřit, zda se nejedná o interdialekt spojující celou oblast ukajících nářečí mezi Užhorodem a Velkým Berezným), pro který je ve fonetické rovině charakteristické *u* ve slabice zavřené, zachování vokálního fonému /y/, absence zvláštního fonému /ũ/, určité rozdíly v akcentuaci (např. typ feminin s počátečním přízvukem jako /'voda/, v morfologické rovině např. instrumentál sg. feminin na –ov: /za 'tov vy'sokov ho'rov/, složené tvary préterita /xo't'îv-im, 'ja-m ho 'vîd'îv, šo-s' po'vîv, xo'dili z'me, ro'bili s'te/, přítomní koncovky sloves se záměnou intervokálního *j* na *v* v 1. os. sg. a 3. os. pl. /'mavu,

'mavut'/, koncovka *-me* v 1. os. pl. přítomku a další rysy zděděné z tradiční vrstvy místních nářečí.

Co se týče celkové jazykové situace, jsou zde větší rozdíly v jazykové kompetenci individuálních mluvčích než na Slovensku. V okresních městech a blízkých obcích je významná vrstva místní inteligence všech generací, která používá hovorovou (a často regionálně zabarvenou) podobu spisovné ukrajinštiny, nářečí však považuje za neprestížní a nepoužívá ho ani pro komunikaci uvnitř rodiny. Většinovým kódem je však místní interdialekt, ve kterém se poměr nářečních a spisovných prvků liší nejen u různých mluvčích, ale i u jednoho mluvčího v závislosti na komunikační situaci. Míra ovládnutí spisovných jazyků je značně různá, několik nositelů archaické formy nářečí např. uvedlo, že jako prestižní vnímají spisovnou ukrajinštinu a chtěli by tak mluvit, ale nedokážou to. V tom spočívá další výrazná odlišnost od situace ve zkoumaných obcích na Slovensku, kde se v podstatě nesetkáme s člověkem, který by neovládal slovenštinu v mluvené formě.

8.4.1. Malyj Bereznyj

Z ukázek nářečních projevů z Malého Berezného by se mohlo zdát, že mluvčí používají smíšený jazykový kód bez patrných pravidel a většina promluv by měla být zkoumána spíše jako suržyk, ve skutečnosti se ve většině případů jedná o nivelizovaný dialekt s velkou mírou propustnosti v lexikální rovině, ale dosti stabilní fonetikou a gramatikou. Mluvčí vždy jasně rozlišují svůj dialekt od spisovné ukrajinštiny, ačkoli v projevech jak spisovných, tak nářečních se dopouštějí interferencí. Podobně i Ubl'ané bez problémů přepínají mezi svým nářečím a slovenštinou.

Následující ukázka ilustruje přepnutí jazykového kódu při změně adresáta komunikace. Žena středního věku z Malého Berezného ukazuje rusínskou čítanku z dob první republiky, hovoří k explorátorovi ukrajinsky s drobnými fonetickými a morfologickými vlivy svého nářečí (zvýrazněny tučně): */jakščo 'možeš poči'tati/ ja ne 'znaju ja'kij ce 'rîk 'možna podi'vitis'a jakos' 'dale // ta'ka v nas bu'la 'čitanka to 'byla v 'peršix 'klasax 'čitanka i 'vna bespose'redn'o vuda'vala s'a na ru'sin'skîj 'movî / ale 'čexi bespose'redn'o u 'vur'adax 'vs'udî hovo'rilo s'a na 'češskîj movî // ja ne znaju ja'kij ce rîk vida'n'a bo 'tu des'malo bi 'buti ale ja jo'ho ne 'znaju / to my ta'koj zberî'hajeme jak re'l'îkviju/.*

Vzápětí přepíná jazykový kód, když se obrací ke svému otci, s nímž hovoří během celého rozhovoru nářečím: /u 'kul'ko 'roku s'te pu'sli do 'školy? / a'nu pov'ičte tod 'víršik / oj 'pas ja 'voly / a'nu / no to 'kašte ta 'šo vže no / vy tu'to 'znajete/.

V dalších promluvách k explorátorovi většinou mísí prvky obou jazykových kódů, např. ve vyprávění o zdejších klášteřích, které má nářeční základ, avšak projevují se fonetické, morfologické i lexikální interference ze spisovné ukrajinštiny (zvýrazňujeme jen fonetické a morfologické interference): /v'ira v nas 'byla hrekoka'tolic'ka / v t'is'ača č'e'tyre sto 'všes'mdes'atomu roc'î v nas zas'hovanyj v osno'vnomu / poč'i'naje s'a zasno'vati tod 'naš mona'styr' (...) cej monas'tyr' šo bu'dovanyj to vže čet'vertyj te'per' / a 'buli dere'vjan'î 'cer'kvi / poč'i'nalo s'a is 'toho že zbudo'vali kap'ličku a u kap'licc'î to vže otec' pav'lo 'može šos' ros'kaže bo to 'vîn fak'tično / poča'li... xot'îli zro'biti 'cer'kovku ma'len'ku / jak poča'li pîd olta'r'om u ka'plic'c'î ko'pati ta naj'sli zbe'reženu ne'tl'înnu d'e'vic'u / vo'na tak i v 'tomu monasty'r'ovî 'je pud pre'stolom ne'tl'înna d'e'vic'a / 'vna ja'kas' 'd'îvočka molo'den'ka dez' 'rokîv čotîr'nac'at' tak i za'lišila s'a / svja'toj 'mîsto / 'duže po'mohad' 'mnoho l'ud'am/.

Z uvedených ukázek vyplývá, že informantka při komunikaci v rámci rodiny používá místní nářečí bez výraznější interference prvků spisovné ukrajinštiny ve fonetické a morfologické rovině. Při komunikaci s cizí osobou (jednalo se o první setkání), hovořící jihokarpatským nářečím z území Slovenska,¹⁸⁶ buď přechází do spisovné ukrajinštiny, nebo hovoří nářečím, přičemž však dochází k interferenci spisovných ukrajinských forem. Aktivizace ukrajinských forem je zřejmě částečně podmíněna i tématem rozhovoru.

Z větší části se pochopitelně jedná o předběžné závěry, pro přesnější informace by bylo třeba sledovat jazykové chování jednotlivých informantů v různých situacích, při komunikaci s různými lidmi, na různá témata, v různém prostředí. Nepochybným přesto zůstává fakt, že hlavním komunikačním prostředkem v rámci vesnických obcí je na Zakarpatí lokální nářečí, ač jeho podoba může být ve vysoké míře nivelizována. Stupeň nivelizace a orientace na ukrajinské nebo ruské jazykové prvky se přitom individuálně liší.

¹⁸⁶ Explorátor se během rozhovoru snažil používat ubľanské nářečí, které však není jeho mateřským jazykem. Při některých dalších návštěvách Malého Berezného byl explorátor doprovázen rodilými mluvčími jihokarpatských nářečí ze Slovenska, informanti z Malého Berezného při komunikaci s nimi obvykle reagovali stejně, snažili se tedy o použití vyššího kódu právě zahrnutím prvků spisovné ukrajinštiny do své řeči.

8.5. Národnostní problematika

8.5.1. Historický vývoj národnostního uvědomění mluvčích jihokarpatských dialektů

Vývoj národnostního uvědomění v této oblasti má velmi spletitou historii, již se zde pokusíme nastínit jen v nejzákladnějších rysech. Východoslovanské obyvatelstvo sídlící jižně od hlavního hřebene Karpat si do moderní doby uchovalo nejstarší známé etnonymum všech východních Slovanů *Rusin* (v pl. *Rus*).¹⁸⁷ Během tzv. valašsko-rusínské kolonizace ve 14. a 16. stol. se šíří na západ a osidluje hornatý sever dnešního východního Slovenska a jih západní Haliče. V této západní části osídlení vzniká později etnonymum *Rusnak*, ovlivněné zřejmě západoslovanskou záměnou sufixu *-in* sufixem *-ak* v názvech národností a jménech obyvatelských. Tento etnonym, který na západě zcela vytlačil původní označení *Rusin*, proniká pak i na východ (dnešní Zakarpatí), kde se užívá paralelně s původním pojmenováním.¹⁸⁸ V 19. stol. byl však intelektuálními elitami v západní oblasti, tzv. Prešovské Rusi, užíván název *Rusín*¹⁸⁹, který se stal v době první československé republiky oficiálním názvem východoslovanského etnika na východním Slovensku a Podkarpatské Rusi, a kterému československá ústava zajišťovala menšinová práva. Již předtím se však národně-emancipační hnutí zdejšího obyvatelstva rozpadlo na tři soupeřící směry – rusofilní, ukrajinofilní a rusínofilní, které zde koexistovaly až do II. světové války. Po připojení Podkarpatské Rusi k SSSR bylo její většinové obyvatelstvo prohlášeno za Ukrajince.¹⁹⁰ Ta část místních obyvatel, která se s ukrajinskou identifikací neztotožnila, se však nedočkala výraznějšího obratu ani po rozpadu Sovětského svazu. Snahy o uznání rusínské národnosti v 90. letech neměly na Ukrajině úspěch.¹⁹¹

Na severovýchodě Československa po válce nejprve fungovaly ruské školy, v roce 1952 přišla tzv. ukrajinizace, východní Slované na území Slovenska byli považováni za ukrajinskou menšinu a rusínská národnost oficiálně přestala existovat, ukrajinština se stala vyučovacím jazykem velké části místních škol.¹⁹² V roce 1968 bylo sice ústavním zákonem o postavení národností v ČSSR povoleno užívání etnonyma

¹⁸⁷ ГЕРОВСКИЙ, Ю. Южно-карпатское название руснак и его западнославянские соответствия. *Československá rusistika*. 1957, 2, 429-442.

¹⁸⁸ Tamtéž, 436-437.

¹⁸⁹ Геровский uvádí názor A. Petrova, že slovo bylo přejato z Haliče, sám se ale přiklání k tomu, že ho A. Duchnovič přejal přes češtinu z polštiny pro překlad oficiálního německého termínu *Ruthenen*. Tamtéž, 436.

¹⁹⁰ POP, I. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha 2005, 440.

¹⁹¹ Tamtéž, 464.

¹⁹² КОНЄЧНІ, С. *Канітолы з історіі Русинів на Словенську*. Пряшів 2009, 171n.

Rusín, avšak pouze jako synonyma k názvu Ukrajinec.¹⁹³ Rusínská národnost byla znovu uznána až po roce 1989, v roce 1995 byl na Slovensku kodifikován rusínský jazyk, který oficiálně získal práva menšinového jazyka.

Spolu s uznáním rusínské národnosti však došlo k názorovému rozdělení veřejných představitelů tohoto etnika. Zformovaly se dvě národní organizace prosazující různé národnostní koncepce – ukrajinskou a rusínskou. Přívrženci ukrajinské orientace považují východoslovanské obyvatelstvo jižně od hlavního hřebene Karpat za součást ukrajinského národa, zastánci rusínské orientace ho považují za samostatný rusínský národ obývající území několika států.¹⁹⁴

Vývoj počtu obyvatel deklarujících příslušnost k jedné z východoslovanských národností (dle jednotlivých sčítání ruské, rusínské či ukrajinské) na území Slovenska v letech 1921-2011 podle oficiálních československých a slovenských statistik je představen v tabulce č. 41.¹⁹⁵

Tab. 41.

1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
85 628	91 079	48 231	35 435	42 238	39 260	30 478	35 015	40 912

K největšímu úbytku obyvatel hlásících se k jedné z východoslovanských národností došlo při sčítání v r. 1950. Snížení jejich počtu téměř na polovinu je možno vysvětlit jen na pozadí historických a politických událostí. Kromě objektivních příčin jako byl odchod obyvatelstva do českého pohraničí a optace do SSSR zde klíčovou roli zřejmě sehrály obavy z nuceného přesídlení do SSSR.¹⁹⁶ Následující období ukrajinizace přispělo k dalšímu poklesu počtu obyvatel deklarujících tuto národnost. Mírný nárůst obyvatel hlásících se k ukrajinské národnosti zaznamenaný v r. 1970 může kromě demografického vývoje souviset se zmíněným povolením etnonyma Rusín v r. 1968.¹⁹⁷ Historického minima dosáhly nyní již rusínská i ukrajinská národnost v r. 1991.

¹⁹³ GAJDOŠ, M. – KONEČNÝ S. *Rusíni a Ukrajinci na Slovensku v procesoch transformácie (1989-1995). Výber z dokumentov I.* Prešov 2005, 17.

¹⁹⁴ Tamtéž.

¹⁹⁵ MUŠINKA, M., MUŠINKA, A. *Národnostná menšina pred zánikom? Štatistický prehľad rusínsko-ukrajinských obcí na Slovensku v rokoch (1773) 1881-2001.* Prešov 2011, 43.

¹⁹⁶ КОНЕЧНИ, С. *Канітолы з історыі Русініў на Словенску.* Прашів 2009, 170, 182.

¹⁹⁷ Tamtéž.

V tabulce č. 42 uvádíme vývoj počtu obyvatel hlásících se k rusínské a ukrajinské národnosti a k rusínštině, resp. ukrajinštině jako mateřskému jazyku po r. 1991.¹⁹⁸

Tab. 42.

	1991	2001	2011
rusínská národnost	17 197	24 201	33 482
ukrajinská národnost	13 281	10 814	7 430
mateřský jazyk rusínský	-	54 907	55 469
mateřský jazyk ukrajinský	-	7 879	5 689

V současné době se na Slovensku hlásí k Rusínům jen menší část příslušníků východoslovanského etnika, ačkoli počet osob uvádějících rusínskou národnost s každým sčítáním roste. Ukrajinskou národnost deklaruje ještě menší část tohoto etnika a její početnost stále klesá. K rusínštině jako mateřskému jazyku se přihlásilo výrazně více lidí než k rusínské národnosti. Značná část lidí hovořících východoslovanskými dialekty tedy dnes při sčítání obyvatel uvádí slovenskou národnost.

8.5.2. Národnostní uvědomění mluvčích jihokarpatských nářečí na Slovensku a Ukrajině v současné době

Zde se pokusíme analyzovat současnou národnostní identifikaci mluvčích východoslovanských jihokarpatských dialektů na území Slovenska a porovnat ji s národnostními postoji mluvčích geneticky blízkých nářečí na území Zakarpatské oblasti na Ukrajině. Použit bude zejména vlastní materiál sbíraný v letech 2011-2015 při dialektologickém výzkumu. V průběhu řízených rozhovorů byly informantům obvykle pokládány otázky zjišťující jejich národnostní identifikaci a s ní související jazykové postoje.¹⁹⁹ Zároveň budou použity statistické údaje ze sčítání obyvatel, které zejména na Slovensku přináší bohaté informace. V mnoha slovenských obcích s obyvatelstvem hovořícím východoslovanskými nářečími se většina obyvatel hlásí ke slovenské národnosti, avšak jako mateřský jazyk bývá nejčastěji uváděna rusínština. Sousední zakarpatské obce, v nichž je užíváno totožné nářečí, jsou z hlediska národnostního

¹⁹⁸ <http://www7.statistics.sk>

¹⁹⁹ Kromě nářečních nahrávek jsme také pořizovali rozhovory s představiteli rusínské a ukrajinské inteligence, spisovateli, básníky, novináři a členy rusínských a ukrajinských organizací. Jejich názory jsou dostatečně známy a hojně zastoupeny v tisku vydávaném samotnými organizacemi, v národnostním rozhlasovém a televizním vysílání obou menšin a v některých vědeckých pracích. Zde se proto soustředíme převážně na pohledy lidí, kteří nejsou bezprostředně spojeni s činností národnostních organizací.

profilu i mateřského jazyka podle oficiálních statistik převážně ukrajinské. O interpretaci těchto složitých fenoménů se pokusíme právě s pomocí materiálu získaného během terénního výzkumu.

Celostátní statistiku je zajímavé porovnat s vývojem národnostního profilu konkrétních obcí. Zaměříme se opět na obce Ubl'a a Malyj Bereznij. Ubl'a má v současné době 808 obyvatel, z nichž se většina hlásí k slovenské národnosti. Z hlediska náboženského vyznání dominují v obci věřící hlásící se k církvím východního obřadu. Podle sčítání obyvatel z r. 2001 bylo v obci 420 pravoslavných, 308 řeckokatolických a 34 římskokatolických věřících (ostatních 8, bez vyznání 15, nezjištěno 23).²⁰⁰

Vývoj počtu obyvatel obce Ubl'a a její národnostní složení od r. 1881 po současnost uvádíme v tabulce č. 43 (v maďarských statistikách z let 1881-1910 byl uváděn mateřský jazyk obyvatelstva).²⁰¹

Tab. 43.

rok	počet obyvatel	Národnost			
		slovenská (při sčítáních z let 1921 a 1930 československá)	rusínská (při sčítáních r. 1930 a 1950 „ruská“)	ukrajinská	% Rusínů a Ukrajinců
1881	718	8	606	-	84%
1900	951	50	858	-	90, 2%
1910	976	59	807	-	82,7%
1921	956	62	762	-	79, 7%
1930	1090	201	839	-	77%
1950	1096	702	394	-	36%
1980	1107	625	-	470	42,5%
1991	870	532	190	121	35, 7%
2001	881	566	176	112	32,7%
2011	808	485	223	60	35%

Z uvedené tabulky je zřejmé, že v obci do roku 1930 výrazně převažovalo obyvatelstvo označované při sčítání jako „ruské“ nebo „rusínské“. Až v roce 1950 se

²⁰⁰ http://portal.statistics.sk/files/ev_v2-nabozenske-vyznanie.pdf

²⁰¹ MUŠINKA, M., MUŠINKA, A. *Národnostná menšina pred zánikom? Štatistický prehľad rusínsko-ukrajinských obcí na Slovensku v rokoch (1773) 1881-2001*. Prešov 2011, 319; <http://portal.statistics.sk/files/obce-narodnost.pdf>

většina obyvatel obce přihlásila k slovenské národnosti. Slovenská národnost od té doby v obci převládá. Tato skutečnost se nezměnila ani v době tzv. ukrajinizace, ani po opětovném uznání rusínské národnosti vedle ukrajinské v 90. letech, ačkoli k rusínské národnosti se tehdy při prvním svobodném sčítání přihlásilo více Ubl'anů než k ukrajinské. Od té doby do posledního sčítání, tedy v letech 1991 – 2011, v obci o polovinu klesl podíl obyvatel hlásících se k ukrajinské národnosti a mírně vzrostl počet obyvatel hlásících se k rusínské národnosti.

Tabulka č. 44. ukazuje mateřský jazyk, nejčastěji používaný jazyk v domácnosti a na veřejnosti podle sčítání obyvatel v roce 2011.²⁰²

Tab. 44.

jazyk	rusínský	ukrajinský	slovenský	jiný	nezjištěno
mateřský	581	17	170	19	21
v domácnosti	568	11	163	18	48
na veřejnosti	363	9	361	38	37

Porovnáme-li údaje sčítání obyvatel z roku 2011, zjistíme značné disproporce mezi národnostním uvědoměním a mateřským a v domácnosti nejpoužívanějším jazykem. Ačkoli se ke slovenské národnosti hlásí 60% obyvatel obce, slovenštinu považuje za mateřský jazyk pouze 21% všech obyvatel, podobný počet lidí ji nejčastěji používá v domácnosti – 20,2%, zatímco na veřejnosti ji nejčastěji používá 44,7% Ubl'anů. K rusínské národnosti se hlásí jen zhruba čtvrtina obce – 27,6%, avšak rusínštinu považují za rodný jazyk skoro tři čtvrtiny obce – 72%, jen o málo méně lidí používá také rusínštinu nejčastěji v domácnosti – 70,3%. 60 obyvatel obce (7,4%) uvedlo ukrajinskou národnost, ale ukrajinský jazyk jako mateřský označilo jen 17 z nich a jen 11 Ubl'anů jím nejčastěji hovoří v domácnosti. Většina lidí s ukrajinským národním vědomím tedy nejspíše uvedla jako mateřský jazyk rusínštinu. Za zmínku stojí také skutečnost, že Ubl'a má daleko nejvyšší podíl občanů hlásících se k ukrajinské národnosti z celého okresu, ten se v okolních obcích pohybuje kolem 3%.

Z dlouhodobějšího hlediska je patrné, že od roku 1991, kdy bylo poprvé možné uvést při sčítání rusínskou národnost, počet Ubl'anů hlásících se k Rusínům stále stoupá (s drobným poklesem v roce 2001), naopak ukrajinsky národnostně orientovaných za 20 let ubylo 50%, což odpovídá i údajům celostátní statistiky.

²⁰² <http://portal.statistics.sk/files/obce-v1materinskeho-jazyka.pdf>; <http://portal.statistics.sk/files/obce-v1-verejnost.pdf>; <http://portal.statistics.sk/files/obce-v1-domacnost.pdf>

Nakolik však národnost uváděná do sčítacích dotazníků odpovídá skutečnému národnostnímu uvědomění zdejších obyvatel? Uvedeme zde několik úryvků z rozhovorů, při nichž byly obyvatelům obce kladeny otázky týkající se jejich národnostní identifikace a souvisejících postojů k jazykové problematice.

Nejprve představíme názory informantů hlásících se k rusínské národnosti. K takovým patří např. M. Fedurco (nar. r. 1956 v Lodomirově, okr. Snina, dnes žije s rodinou v Ubl'e). Informant je absolventem ukrajinské třídy střední průmyslové školy. Užívání ukrajinštiny jako vyučovacího jazyka v minulosti hodnotí negativně. Období tzv. ukrajinizace M. Fedurco dokonce považuje za příčinu zanikání dialektů a přechodu mnohých mluvčích rusínských nářečí ke slovenštině:

ale 'ja o'sobn'e ne 'byv jem na'tšenyj to'mu že 'my sa 'musili po ukra'jînski 'včiti / to zna'menad' že tag 'hvar'u / slo'vak bîs'ťduje po slo'ven'sky / po slo'ven'sky sa aj 'učit' / gra'matika / litera'tura / angli'čan anglič't'îna / n'îmec n'îm'čina / a 'my 'rusin'î / ja 'rusin a ukrajin'čina / to je ve'likij 'rozd'îl ukrajin'čina a rusna'čina abo rusin'čina (...) tota ukrajin'čina tomuto severo'vîxodu lem uš'kodila ja si do'vol'u po'vîsti 'lebo / 'vytratilo sa to'to z 'nas 'šom ti po'vîv / že na 'rusinskix 'selax 'rodiči 'vučat' 'd'îti po slo'ven'ski / a z 'nima i bîs'ťduvat' po slo'ven'ski / s 'tyma d'ît'mi (...) ja na 'každum 'kroc'î 'vižu že nam tota ukrajin'čina s 'toho 'dlhodoboho 'hl'ad'îska tag nam uš'kodila / to znamenad' že v nas sa 'vytratila mat'erin'čina.

Další informantkou, jejíž postoje zde představíme, je A. Holubová (roz. Janočková, nar. v Ubl'e v r. 1953), která pracuje v ubl'anské obecní knihovně a vede lidový soubor Ubl'anka. Informantka podrobila kritice fakt, že mnozí Ubl'ané při sčítání obyvatel uvádějí slovenskou národnost:

na'priklat pri šči'tan'u l'u'dej... no po'vîčte mi xto v 'vûbli slo'vak hej / no ja 'xoču 'vîd'îti 'toho slova'ka / no ale po'lovka 'vubl'î je 'slovenskej 'národnost'î (...) moja rodi'na to ani 'nat tym ne u'važujeme že z'me slo'vaki / 'dajme 'tomu že 'bylo za tam'toho 'režimu 'hej / no 'jinšaka 'narodnost' ne 'byla lem slo'ven'ska 'alebo ukra'jînska hej / no ta te'per'ka u'že je aj tu'ta rus'nac'ka / a'le aj 'tak / aj 'tak n'a 't'ahne lem 'des' ot 'tuj ukra'jîns'kuj / bo 'bliže 'mavu ot 'tomu (...) no 'tak so'bî 'pišeme 'pravda rus'nac'ka 'narodnost' a'le / a'le 'ne slo'ven'ska

- ta ne pišete ukrajin'sku?

n'e a'le 'pišut' / 'pišut' so'bî ukra'jînsku (...) ale 'my 'zat'al jz'me roz'dûmovali nat 'tym šo 'jak / 'čim sa 'trimati jak tu'to / a tak z'me 'hvarili že rus'nac'ka / no tag z'me rus'naki.

M. Kamožinová (roz. Kočanová), učitelka v ubľanské škole, která vystudovala ukrajinštinu na Prešovské univerzitě, má oficiálně zapsanu ukrajinskou národnost, ačkoli se považuje za *Rusnačku*. Kategoricky však odmítá ztotožňování *rusnacké* národnosti s rusínskou:

ja 'mavu ukra'jîns'ku 'narodnost' / tag mi 'rodiči da'li 'moji / ta tag jem aj si ukra'jîns'ku 'lišila / xoc 'moja 'mati 'v ubli na'rožena / 'n'an'ko v 'zboji na'roženýj hej / tak to 'bylo no že ukra'jîns'ka 'narodnost' / no tak ukra'jîns'ka 'narodnost' (...) ja 'hvar'u ked' das 'te že rus'nac'ka 'narodnost' / 'perša pere'pišu z ukra'jîns'koji na rus'nac'ku / ale ru'sinsku n'e / 'n'îgda (...) 'slûxajte 'vni sa akože 'pišud' ru'siny / ale 'ja vam 'hvar'u že aj ked' z'me 'byli v juho'slaviji / no v juho'slaviji / v 'srypsku spî'vati / vni 'ne sud' ru'siny / 'vni sut' 'furd rus'naci / 'xapete / ta ki'by da'li že rus'nac'ka 'narodnost' ta 'hvar'u bes problemu / pere'pisuvu sa z ukra'jînskoj či ja'ka ja tam ukra'jînka ked' 'hvar'u že 'mati vu'bl'anka / 'n'an'ko zo 'zboja.

K slovenské národnostní orientaci se nikdo z našich informantů hovořících jedním z jihokarpatských nářečí nepřihlásil. Vznik slovenského národního vědomí tedy podle našich pozorování většinou předpokládá jazykovou asimilaci. Zástupci mladé generace, zejména jsou-li vychováni ve městech, někdy volí dobrovolnou asimilaci s většinovým národem, kterou často více či méně vědomě podporují rodiče, když se svými dětmi mluví slovensky.

Podle našeho průzkumu se obyvatelé obce, stejně jako ostatní námi dotazovaní příslušníci východoslovanského etnika na východním Slovensku, nazývají etnonymem *Rusnak* (*rus'hak* - *rus'hačka*, pl. *rus'haci* / *rus'haki*). Obsah tohoto pojmu a jeho vztah k jiným národnostem však různými informanty vykládán poněkud různě. Nejčastěji je chápán jako označení samostatné národnosti a stavěn do protikladu k rovnocenným etnonymům jako Slovák a Ukrajinec.²⁰³ Naši informanti do něj zahrnují většinou jen obyvatelstvo Slovenska, ačkoli spřízněnost s obyvateli Zakarpatí, v menší míře pak se západohaličskými Lemky, si obvykle uvědomují. Dosti často, ne však všeobecně, je pojem *Rusnak* považován za synonymum k názvu Rusín. Jen velmi zřídka je v našem materiálu vykládán jako název etnické skupiny v rámci ukrajinského národa. Většinou i příznivci zavedení ukrajinštiny a dokonce i lidé, kteří se oficiálně hlásí k ukrajinské

²⁰³ Mezi objektivní charakteristiky národnosti P. R. Magocsi řadí společné území, kde etnikum představuje většinu obyvatelstva, společný jazyk, společnou historickou tradici, společné náboženství, společné kulturní hodnoty a společné etnografické rysy. Za rozhodující pro odlišení etnické skupiny od národnosti však považuje subjektivní charakteristiky, tedy uvědomění si své příslušnosti k určité skupině lidí, vědomí těchto specifických rysů odlišujících skupinu od sousedních národů. МАГОЧИЙ П. Р. *Народні звідки*. Ужгород 2006.

národnosti, se jako Ukrajinci neidentifikují a dali by přednost *rusnacké* národnosti, pokud by byla oficiálně uznána. K slovenské národnosti se z námi dotazovaných obyvatel obce otevřeně nehlásil nikdo, její uvádění při sčítání obyvatel informanti obvykle vysvětlují tím, že se k ní oni nebo jejich rodiče přihlásili v době, kdy si vzhledem k zákazu rusínské národnosti mohli vybrat jen mezi slovenskou a ukrajinskou národností. Mnoho lidí si také neuvědomuje, že při sčítání mohou uvádět jinou národnost než národnost oficiálně zapsanou v úředních dokumentech. Někteří lidé také pravděpodobně považují za výhodnější patřit k většinovému národu než k národnostní menšině.

Získané odpovědi vnášejí do problematiky národnostního sebeurčení některé aspekty, jež nebyly ještě dostatečně diskutovány v odborné literatuře. Máme na mysli zejména vymezení etnonyma *Rusnak*. P. Žeňuch nepovažuje tento výraz za pojmenování národnostní, ale konfesní příslušnosti, označující věřící církvi byzantsko-slovanského obřadu.²⁰⁴ Podobně i G. Gerovskij připouštěl, že pojem *Rusnak* se nekryje s jazykovými hranicemi východoslovanského etnika, ale označuje především věřící východního obřadu.²⁰⁵ V novější době však muselo dojít mezi mluvčími východoslovanských nářečí k přehodnocení tohoto chápání výrazu *Rusnak*, neboť naši informanti z různých obcí východního Slovenska ho neztotožňují s konfesí, ale s národem vymezeným především na základě společného jazyka. Zdá se, že moderní národní uvědomění zde nejdříve směřovalo k vymezení podle konfese, nakonec se však přiklonilo k vymezení národnosti podle jazyka, které je ve střední Evropě obvyklé.

V našem materiálu se objevily i názvy jednotlivých etnografických skupin zdejšího obyvatelstva – Lemkové a Bojkové. V obou případech jde o vztažení etnografického a lingvistického termínu ke svému etniku, nikoli o domácí etnonymum, jak je zřejmé především z rozhovoru z Malého Berezného.²⁰⁶

S národnostní orientací jsou úzce spojeny i jazykové postoje informantů. Pro ty, kteří se považují za *Rusnaky*, ale neztotožňují se s Rusíny, jak se na Slovensku tato

²⁰⁴ ŽEŇUCH, P. *Источники византийско-славянской традиции и культуры в Словакии / Pramene k byzantsko-slovanskej tradícii a kultúre na Slovensku*. Roma – Bratislava – Košice 2013.

²⁰⁵ „...обозначается этим словом прежде всего принадлежность к Руси по вере, по русскому или восточному обряду, т. е. этим словом на южных склонах Карпатских гор и по соседству с ними, на всей области смешанных говоров и далее к западу, обозначаются православные и униаты. (...) Притом обозначение веры может переноситься и на речь (говор), которым говорят отдельные группы населения: Дольняне (Гутораки, Сотак), хотя бы и являлись по вере „Руснаками“, говорят „по католицы“ и т. п.“ GEROVSKIJ, Ю. Южно-карпатское название руснак и его западославянские соответствия. *Československá rusistika*. 1957, 2, 429-442, 434.

²⁰⁶ О непůvodním характеру těchto názvů srov. např. МАГОЧІЙ П. Р. *Народ нiзвiдки*. Ужгород 2006, 24, pozn. 7.

národnost oficiálně nazývá, je často nepřijatelný kodifikovaný rusínský jazyk, neboť ho pocítují jako cizí. Naopak lidé považující se za Rusíny, tedy chápající názvy *Rusnak* a *Rusin* jako synonyma, vytvoření spisovného rusínského jazyka obvykle vítají.

Náš výzkum v obci neměl kvantitativní charakter, nelze tedy činit závěry o konkrétním počtu lidí zastávajících ty či ony postoje k národnostní problematice. Takový sociologický výzkum představuje např. článek M. Homišinové²⁰⁷, v němž autorka klade respondentům rusínské, ukrajinské a slovenské národnosti dvě otázky – zda se v případě Rusínů a Ukrajinců Slovenska jedná o jednu menšinu, dvě menšiny, nebo zda jsou součástí slovenského národa, a pakliže se jedná o jednu menšinu, jaký by pro ni zvolili etnonym (nabízí respondentům deset možností). 82% respondentů ukrajinské národnosti a 72% respondentů rusínské národnosti uvedlo, že se jedná o jednu národnostní menšinu. Odpovědi na druhou otázku autorka shrnuje takto: „u respondentov ukrajinskej národnosti sa názory rozdelili, v podstate, do dvoch variantov – Ukrajinec a Rusnák, pričom mierne dominuje to prvé (27% oproti 20%). Respondenti rusínskej národnosti jednoznačne preferujú pomenovanie – Rusín (50%), ale pomerne často je zastúpené aj pomenovanie – Rusnák (31%). Slováci sa najviac prikláňajú k názvu Rusnák (39%)...“.²⁰⁸ Podobné výzkumy jsou však zatím bohužel jen vzácné.

Údaje zjištěné v Ubl'e nyní porovnáme s údaji získanými v obci Malyj Bereznyj. Obec se nachází na Ukrajině, v Zakarpatské oblasti, v okrese Velykyj Bereznyj ve vzdálenosti 40 km od Užhorodu. Počet obyvatel obce podle sčítání z roku 2001 byl 1597.²⁰⁹ O ukrajinských obcích bohužel nejsou dostupné tak podrobné statistické údaje, proto musí být demografická charakteristika Malého Berezného podstatně stručnější. Co se týče národnostního profilu obyvatel, pro jednotlivé obce tento údaj není zveřejněn. Disponujeme proto jen údaji o celé Zakarpatské oblasti, kde se k ukrajinské národnosti přihlásilo 976 749 z celkového počtu 1 252 288 obyvatel, tedy 78%, (dále např. k maďarské 155 711, k ruské 49 458, k rumunské 29 485, k slovenské 7 329). Ukrajinštinu jako rodný jazyk pak deklarovalo 81% obyvatel Zakarpatské oblasti, dále jsou nejčastěji zastoupeny tyto jazyky: maďarština 12,65%, ruština 2,9%, rumunština 2,57%, romština 0,24%, slovenština 0,21 aj. Údaje o mateřském jazyku jsou zveřejněny

²⁰⁷ HOMIŠINOVÁ, M. Otázka etnonyma a identifikácie rusínskej-ukrajinskej minority na Slovensku z pohľadu samotných príslušníkov minority (výsledky empirického predvýskumu). *Človek a spoločnosť*. 3/3 (2003), 21-24. Dostupné z: <http://www.clovekaspolocnost.sk>

²⁰⁸ Tamtéž. 22-23.

²⁰⁹ Výsledky sčítání obyvatel z roku 2001 jsou dostupné zde:

http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp

Výsledky posledního sčítání, které proběhlo v roce 2012, ještě z větší části nejsou zpracované a zveřejněné.

i podle jednotlivých obcí. V Malém Berezném v roli mateřského jazyka jednoznačně převládá ukrajinština, přihlásilo se k ní 98,62% Maloberezňanů.

Rusínská národnost není ve zveřejněné statistice samostatně uvedena, ačkoli při sčítání v roce 2001 bylo nově možné přihlásit se také k rusínské národnosti a rusínskému mateřskému jazyku. Tyto údaje jsou zveřejněny dohromady, jedná se tedy o počet obyvatel hlásících se k rusínské národnosti a zároveň k rusínštině jako mateřskému jazyku. V celé Zakarpatské oblasti je to jen 0,54% obyvatel, což při celkovém počtu obyvatelstva oblasti představuje 6 762 lidí. V Malém Berezném se za Rusíny s rodným jazykem rusínským označilo jen 0,25% obyvatel, což jsou při počtu obyvatel obce čtyři lidé, pro srovnání ruštinu jako rodný jazyk uvedlo 0,69% obyvatel. Údaje oficiální statistiky i způsob jejich prezentace tak vyvolávají závažné pochybnosti.

Z rozhovorů s místními obyvateli vyplývá, že kromě ukrajinské národnostní orientace je v obci významně zastoupena i orientace rusínská. V obci funguje také nedělní rusínská škola, jež je mezi žáky dosti populární. L. Holovanenko, učitelka ukrajinštiny v místní škole a zároveň vedoucí zdejší rusínské nedělní školy se považuje za Rusínku, avšak odmítá spojování rusínské národnosti a jazyka s politickým separatismem:

ne 'znavu ci 'bude tak jak u 'vas / ja 'znavu šo je 'viznana / n'e / ru'sin'ska / u 'nas ne 'je / u nas 'ne je 'viznana / 'bulo tu'to pi'tan'a pri 'staruj 'vlad'î 'bylo ta'koj pi'tan'a / no vy 'znajete že v 'nas der'žavnyj perevo'rot / ja ne 'znavu čo'ho 'vse is ta'kim 'xočut' zro'biti po'l'itiku / u 'nas apso'l'utno to 'nezapoloti'zovanoj / 'my ne 'xočeme sa ni od 'koho od'jednuvati / my 'xočeme 'byti 'tu de s'me 'je / v ukra'jîn'î / 'my je hroma'd'ane ukra'jîny 'všitki ale 'majeme 'pravo bi's'îdo'vati po 'svojomu / tak / taj 'bulše 'nič / my 'nijaku 'druhu / me'tu ne pere'sl'îdujeme

S rusínskou národnostní identifikací se setkáváme nejčastěji u nejstarší generace Maloberezňanů. Uvedeme příklad rozhovoru s informantem, narozeným r. 1922, dříve zaměstnaným v místním kolchozu (O.), a jeho dcerou (D.):

D.: *v nas 'mova zbere'hlas' / 'pravda ukra'jîn'skî slo'va vpl'îtajut' s'a ale 'my svo'jov ho'vîrkov ho'vorimo bespose'redn'o / 'my je 'lemki / ho'vorimo čisto 'lem (...) ta ja 'kažu ja 'je 'lemka*

O.: *ale 'tul'ko to't'î 'lemci 'byli 'znaješ iz 'hrekami z hrekokato'likami (...) / a 'zato 'vni i po'tomu na'zvali 'nas že s'me zakar'pat'skî rusi'ni 'lemkami*
-a vy s'a rusinami vvažajete?

D.: *my 'vykl'učno ru'siny...*

O.: ja 'možu i po slo'ven'ski hovo'riti / po 'našix su's'îdax no ale ja 'svoju 'movu ne zaby'vavu / a 'my / my ne ukra'jînc'î 'byli / **zakar'pat's'kî rusin'y** / ale 'svoje per'venstvo / 'svoju o'snovu is 'movoju my ne za'byli / bo pi'sav olek'sandr dux'novič jak? / ja ru'sin 'byv'je i 'budu / ja 'rodiv s'a (rusinom)... ne za'budu osta'nus' jo'ho 'synom... 'rusin byv muj 'otec' 'matî 'rus'kaja vs'a rodi'na rusin'y 'sestry i 'brat'a i ši'roka kra'jîna / 'rus'kim 'xl'îbom ja pi'tav s'a / 'rus'kim ja i'du roz'dolom / ne za'budu ja n'îkoli / sv'j 'kraj svo'ju kar'pat'sku do'linu (...) 'naša 'čas' kar'pac'kix rusi'n'îv nîkoli ne 'maje pro'pasti / n'îkoli / xod' 'my i v ukra'jîn'î 'dvac'at' čet'verta 'častka

Nejčastěji se však naši informanti z Malého Berezného hlásí k ukrajinské národnosti, ačkoli téměř všichni zmiňují určitou odlišnost od ostatních Ukrajinců, např. V. Huntej, učitel zeměpisu a tělocviku v místní škole (nar. r. 1970):

no jako 'byla 'vojna v 'sorok 'peršum 'rôc'î / a 'rus'kî 'vuhrali 'vojnu ta ne xo't'îli odda'vati zali'znic'u šo 'xodit' 'pojest / taj od'r'îzali naz od slo'ven'ska taj to zu'stalo jako pri so'veckomu so'juz'î / **ta z'me 'zato 'stali u'krajinc'ami** no (...) my 'časno kažu'či / jag ja 'pujdu do 'kîjeva do sto'licî u'krajiny ta 'nas tam ne rozu'mîvut' / ja tam 'mavu 'sestry / 'braty / abo 'vni do 'nas i'dut' to je 'vusem sot kî'lometru od 'nas / kit' 'prideme do 'nix tam u 'kîjev kid' ho'vorime po svo'jemu / tu po 'našomu po zapa'den'ski ta... no 'vni nas 'kličut' zapa'dencami no (...) ta ne rozu'mîvut' / a ho'vorime ta tak 't'îpa po **rus'nac'ki** / z'me **rus'naki** no.

V. Huntej pojem Rusnak chápe spíše jako označení lokání, nikoli národní příslušnosti. Z jeho formulace také vyplývá, že se místní obyvatelé stali Ukrajinci až spolu s přijetím občanství sovětské Ukrajiny. Tatáž formulace se objevuje v rozhovoru s Irynou Ivanivnou, učitelkou v důchodu:

'my š ne 'byli pud 'vladov / pud esese'ser/ rozu'mîjete? / ta my 'byli / my 'stali ukra'jînc'ami jak vže prijed'nali s'a do ukra'jîny / v 'sorok 'pjatomu / muj 'n'an'ko na'priklat slo'vak po nac'jo'nalnost'î / tak pi'sali mu v 'pasport'î / ale ko'li pri'sla ukra'jîna / jo'mu po'radili žeby ra'd'anskij 'pasport o'trimav / s'a 'stati ukra'jîncem / bo slo'vak 'može / 'v'sako 'može 'byti / vun 'stav ukra'jînec / **'bat'ko 'stav ukra'jînec / 'značit' my 'vs'î 'stali ukra'jînc'î**.

Jednoznačně proukrajinskou národnostní pozici zastává Jurij Vasyľjovyč Capulyč, učitel ukrajinštiny v důchodu, nar. v M. B. r. 1934:

-jak vy bačíte problematiku rusinstva?

C.: ja 'duže nat 'tym 'mnoho 'dumav / ru'sinstvo / zani'mati sa ru'sinstvom je 'ja bi ska'zav ne'dobre / čo'mu? / to'mu šo ru'sin'ska / zvy'čajno šo 'mova do 'vs'oho / 'vse š taki

'treba pri'znati d'îja'lektna 'mova / ja 'znaju 'jak to 'je / to 'silno pîdni'majut' za rube'žom ru'sinstvo / vîz'mît' n'î'meččinu / u 'n'îmca tam na'st'îlki 'r'îzno'šerstna 'mova u n'î'meččin'î šo 'n'îmec' 'n'îmc'a ne zrozu'mîje / na'st'îl'ki za'smîčena d'îja'lektna 'mova / ja ne ho'vor'u l'îtera'turna / a'le d'îja'lektna / tak'samo 'duže ba'hato je ja'kî xo't'at' na 'tomu zaro'biti / ne 'je na 'čomu zaro'bl'ati / ru'sinska 'mova ne da'je 'dobroho / bo 'vse š taki v osnov'nomu ukra'jînska 'mova 'naša (...) ale 'ja ra'xuju 'tak / že ru'sinska 'mova maj'butn'oho ne 'maje / 'n'îčoho 'holovu mo'ročiti / my 'vse š taki / v osnov'nomu my ukra'jînc'î.

Svou odmítavou pozici vůči rusínství J. Capulyč dále zdůvodňuje tím, že Ukrajině hrozilo a hrozí nebezpečí ze strany Ruska a emancipaci rusínské národnosti chápe jako oslabení ukrajinské národní jednoty:

vy rozu'mîjete u 'čomu 'sprava / vo'ni xo't'îli ukra'jînu za'žrati / my bo'rolis'a za 'svoju 'rîdnu 'movu (...) ta jak ro's'îja te'per 'kaže šo 'my o'krajina ro's'îji / tak šo 'my na volos'ku a š'e 'budeme šu'kati to'to pi'tan'a? / 'sluxajte 'n'e / ja 'ne o po'l'îtic'î šo ja 'protiv ru'sin'îv či 'čoho / na'skîl'ki ja perero'biv u so'bî my 'vse š taki ukra'jînc'î.

Národnostní hranici informant ztotožňuje se státní hranicí, když obyvatele sousedních obcí na Slovensku považuje za Slováky:

-a toti rusnaki na sloven'sku | to si tyž dumajete že sut' ukra'jînc'î?

C.: vo'ni slo'vaki / slo'vaki vže / du'šoju 'vs'îm slo'vaki

-ale to až po vojn'î sa tak stalo n'e? byli dovjedna dakoli

C.: 'byli do'vjedna lem 'vni 'byli slo'vaki / 'byli do'vjedna / my 'tam xo'dili i 'ja xo'div / ale 'byli slo'vaki

Naši informanti z Malého Berezného i jiných obcí Zakarpatské oblasti Ukrajiny se přikláněli k ukrajinské nebo rusínské národní koncepci, někteří používali výrazy *Lemki*, *Rusnaki* nebo *Zakarpatici*, kterými obvykle označují příslušnost ke specifické skupině obyvatel v mezích ukrajinské národní orientace. Na Slovensku je kromě rusínské a ukrajinské rozšířena ještě koncepce, kterou bychom mohli označit jako rusnackou. Její zastánci se označují lokálně specifickým názvem *Rusnak*, který však vztahují na jen k východoslovenskému obyvatelstvu na území Slovenska. Příbuznost se sousedním obyvatelstvem na území Zakarpatské oblasti Ukrajiny či Polska si většinou uvědomují, avšak nepovažují se obvykle za představitele stejného národa. Z našeho materiálu, a to nejen ze zde představené obce, ale z několika desítek zkoumaných obcí na severovýchodě Slovenska vyplývá, že takovéto chápání pojmu *Rusnak* je mezi představiteli východoslovanského etnika nejobvyklejší. Tím lze vysvětlit, proč na území

Slovenska ukrajinská ani rusínská národní koncepce v podobě, kterou prosazují zdejší intelektuální a politické elity, nenalézají očekávanou podporu v širších vrstvách obyvatelstva. Sedmdesátiletá existence politické hranice mezi příslušníky východoslovanského etnika na území Slovenska a Ukrajiny tak výrazně ovlivnila nejen vývoj místních nářečí, ale i národnostní uvědomění jejich mluvčích.

Závěr

V osmi kapitolách této práce jsme se věnovali vývoji a současnému stavu jihokarpatských dialektů na území východního Slovenska a Zakarpatské oblasti na Ukrajině.

V první kapitole jsou představeny dosavadní dialektologické výzkumy jihokarpatských nářečí, počínaje pracemi I. Verchratského a O. Brocha z 19. stol., přes bádání I. Paňkevycě, V. Latty, O. Lešky, J. Dzendzelivského, Z. Hanudel'ové a dalších až po současné, zejména lexikografické projekty, probíhající ve Slovanském ústavu AV ČR v Praze a v Ústavu ukrajinského jazyka NAV Ukrajiny v Kyjevě. Podrobněji jsou popsány materiály I. Paňkevycě pro slovník jihokarpatských nářečí, které tvoří materiálové východisko pro elektronickou lexikální databázi vznikající ve Slovanském ústavu. V první kapitole se věnujeme také problematice klasifikace jihokarpatských dialektů. Odlišné klasifikace celého území jihokarpatských dialektů vytvořili I. Paňkevyc a G. Gerovský, vlastní klasifikaci nářečí Zakarpatské oblasti vypracoval J. Dzendzelivskij, nářečí na území Slovenska klasifikovala Z. Hanudel'ová. V této práci se přidržujeme především klasifikace Z. Hanudel'ové a J. Dzendzelivského.

Ve druhé kapitole se zaměřujeme na dvě vybrané obce, Ubl'u a Malyj Bereznyj, jejichž nářečí budeme srovnávat. Stručně přibližujeme jejich historii a uvádíme různé demografické údaje, jež mohou mít vliv na zachování, nebo naopak stupeň nivelizace dialektu. Obec Ubl'a, ležící na Slovensku v okrese Snina, byla vybrána s ohledem na unikátní tradici popisu jejího nářečí, Malyj Bereznyj byl zvolen jako nejbližší obec ležící za státní hranicí na území Ukrajiny v okrese Velykyj Bereznyj. V případě obce Ubl'a disponujeme dosti podrobnými údaji ze sčítání obyvatelstva o počtu, národnostním složení a náboženském vyznání obyvatel a o jejich mateřském, v domácnosti a na veřejnosti nejpoužívanějším jazyce. Pro Malyj Bereznyj je většina těchto údajů nedostupná, nebo při sčítání vůbec nebyly zjišťovány. Obce se poněkud liší svou polohou – Ubl'a je sice bývalá středisková obec, dodnes je jistým lokálním centrem (např. místní školu navštěvují děti ze sedmi okolních obcí), avšak z hlediska okresu a kraje je její poloha spíše periferní; Malyj Bereznyj se nachází v blízkosti okresního města a na silniční a železniční trase spojující centra oblastí Užhorod a Lvov. To může být jednou z příčin, proč morfologický systém maloberezňanského nářečí o něco více podléhal vlivu dominantního jazyka. V Ubl'e žije kolem 800, v Malém Berezném okolo

1400 obyvatel, přirozený přírůstek obyvatelstva je v obou obcích v posledních dvou desetiletích záporný. Většina obyvatel obou obcí se hlásí k církvím východního obřadu (řeckokatolické a pravoslavné). V Ubl'e se při posledním sčítání téměř dvě třetiny obyvatel přihlásily ke slovenské národnosti, zhruba čtvrtina k rusínské a necelá desetina k ukrajinské národnosti. Přibližně tři čtvrtiny Ubl'anů však rusínštinu uvedli jako mateřský a v domácnosti nejpoužívanější jazyk. V Malém Berezném podle oficiálních údajů deklaruje téměř 99% lidí jako rodný jazyk ukrajinštinu, národnostní statistika není zveřejněna.

Ve třetí kapitole je představen a porovnáván fonetický a morfologický systém obou dialektů. Východiskem je při tom Leškův synchronní strukturní popis ubl'anského nářečí na základě materiálů z let 1957-1967, jenž je konfrontován s výsledky vlastního terénního výzkumu z let 2011-2015, což nám poskytuje možnost pozorovat vývoj gramatického systému tohoto dialektu za poslední půlstoletí.

Tradiční fonetický a morfologický systém obou nářečí je dobře zachován, přesto i zde došlo k několika změnám pod vlivem spisovných jazyků, částečně i v důsledku mezinářečního kontaktu. Z čistě fonetických jevů můžeme zmínit v obou nářečích v mluvě mladších generací méně pravidelný výskyt předních variant vokálů (*ê, ô, ä*) před měkkými konsonanty v obou nářečích. Z fonologických změn je to pak v Malém Berezném zánik fonému /*ũ*/, jenž splynul s /*u*/ zřejmě již v dřívější době v důsledku vlivu sousedních užských nářečí. V současné době jsme v obci zaznamenali také splývání /*y*/ s /*i*/ v nepřízvučné pozici. V obou obcích se také odstraňují fonologické neutralizace v některých konsonantických skupinách, např. asimilace *dn > nn*. K vývoji morfologického systému došlo zejména v plurálových koncůvkách maskulin a neuter, v obou nářečích téměř zanikla koncovka I. pl. *-oma*, koncovky L. pl. se podřídily stavu v dominantních jazycích – původní variantnost *-ox / -ax*, byla v Malém Berezném odstraněna ve prospěch koncovky *-ax*, v Ubl'e se koncovka *-ox* ustálila u maskulin a plurálií tantum, *-ax* u neuter. V Malém Berezném se opět ve shodě se situací v ukrajinštině a ruštině ustálila koncovka *-am* v D. pl. všech substantiv. V Ubl'e se v mluvě mladé generace projevuje tendence k odstranění alternace *k, x, h – c, s, z* v D. a L. sg. feminin. Tato alternace naopak zobecněla v N. sg. životných maskulin, kde naopak v tradiční vrstvě nářečí téměř chyběla, jak o tom svědčí mluva nejstarších informantů.

Ke změnám docházelo i v koncovkách adjektiv, v Malém Berezném proniká dosti často do L. sg. m. stř. rodu dativní koncovka *-omu*. Pronikání spisovné ukrajinské koncovky *-e* do N. sg. stř. rodu je spíše sporadické.

Slovesná flexe je také pod jistým vlivem spisovného jazyka, zejména v Malém Berezném, kde do prezentních tvarů pronikají v jisté míře spisovné tvary, v nichž je intervokalické *-v-* v koncovkách 1. os. sg. a 3. os. pl. nahrazováno intervokalickým *-j-*. Pronikání koncovky *-mo* do 1. os. pl. se vyskytlo jen sporadicky. V Ubľe dochází k šíření koncovky *-v* místo *-vu*, jedná se zřejmě o důsledek kontaktu se západněji položenými jihokarpatskými dialekty. V novější vrstvě nářečí zanikl paralelismus *n 'us / n 'ŕs* v participiu préterita aktiva typu */nese/*, a to ve prospěch tvarů s *-ŕ-*; opět se jedná o vliv sousedních sninských nářečí. V Malém Berezném se naproti tomu vyskytují pouze tvary s *-u-*.

Čtvrtá kapitola přináší poznatky o současném gramatickém systému dalších jihokarpatských nářečí sledovaných v rámci vlastního terénního výzkumu. Oproti popisu nářečí Ubľi a Malého Berezného se jedná jen o stručnou charakteristiku. Pokud to získaný materiál umožňoval, byly sledovány rozdíly v řeči mladších a starších generací mluvčích. Takto charakterizovány byly dialekty obcí Litmanová (severospíšské nářečí), Chmeľová (západomakovické nářečí), Kapišová, Hunkovce, Bodružal (svidnická nářečí), Piskorovce, Rafajovce (jihomakovická nářečí), Zavada (laborecké nářečí), Pčolinné (nářečí laborecko-sninské přechodové skupiny), Kolonica, Strihovec, Nová Sedlica (sninská nářečí), Kňahyňa, Stužycja (užská nářečí), Ilnycja (boržavské nářečí). Význam této analýzy pro předkládanou práci spočívá především v tom, že jazyková data z těchto obcí potvrzují, že na většině území rozšíření jihokarpatských dialektů probíhal obdobný vývoj jako ve vybraných nářečích Ubľi a Malého Berezného. Všechna zkoumaná nářečí mají poměrně dobře zachovaný původní fonetický i morfologický systém, s drobnými změnami provedenými obvykle v důsledku vlivu sociálně dominantních spisovných jazyků.

Další tři kapitoly jsou věnovány slovní zásobě zkoumaných jihokarpatských nářečí. V páté kapitole, zaměřené na starší vrstvy nářeční slovní zásoby, jsou představeny výsledky terénního sběru lexikálního materiálu pomocí dotazníků a otázek zadávaných podle tematických okruhů. Získané lexikum bylo rozděleno do sedmnácti sémantických skupin – lidské tělo, rodina a příbuzenské vztahy, počasí, dům a hospodářské budovy, nástroje a hospodářské nářadí, části pluhu, vozu a koňského

zápřahu, zpracování lnu a konopí, nádoby a kuchyňské vybavení, jídlo, domácí zvířata, divoká zvířata, hospodářské rostliny, byliny, stromy, houby, vesnice a společenská život, krajina a reliéf. I v mluvě mladších generací jsou obvykle zachovány nářeční výrazy pro části lidského těla, pojmenování příbuzenských vztahů, názvy jídel a kuchyňského vybavení, názvy domácích zvířat a hospodářských rostlin, do určité míry i výrazy spojené s krajinou a počasím. Méně často mladší informanti znali nářeční pojmenování divokých zvířat a rostlin, v této oblasti hraje jistě velkou roli jazyk školní výuky. Mezi slova známá obvykle jen informantům starších generací patří výrazy spojené se zpracováním konopí a lnu, názvy pro části interiéru a exteriéru tradičního obydlí, názvy dnes již nepoužívaných nástrojů a jejich částí, např. pluhu, vozu nebo koňského postroje. Obecně lze tedy konstatovat, že zanikají a archaizují se slova spjatá s dřívějším způsobem života, pojmy označující dodnes rozšířené reálie se z větší části zachovávají.

V šesté kapitole jsou analyzovány výpůjčky z jiných jazyků a nářečí. První část je věnována starším výpůjčkám z východoslovenských nářečí a rusínsko-slovenským paralelám, zpracovaným na základě materiálů z Atlasu slovenského jazyka, doplněným materiály Lattova atlasu, lexikálních atlasů J. Dzendzelivského a OKDA. Zkoumaný materiál svědčí o tom, že mezi východoslovenskými a jihokarpatskými nářečím docházelo k velmi intenzivním jazykovým kontaktům. Tyto kontakty byly silnější v západní části kontaktního areálu, izolexy mnohých slovákismů však výrazně překračují dnešní slovensko-ukrajinskou hranici a sahají až k povodí Latoryce a Riky. Společné slovensko-rusínské izolexy třídíme podle velikosti areálu, jež zaujímají, od izolex zahrnujících několik slovanských jazyků po izolexy lokální, omezené na skupiny a podskupiny teritoriálních dialektů.

Další oddíly zaměřené na hungarismy, germanismy a rumunismy zpracovávají slovní zásobu pouze ubľanského nářečí. Východiskem pro jejich zkoumání byl slovník nářečí obce Ubl'a zpracovávaný nejprve v 80. letech A. Baušenkem a vydaný místními rodáky v roce 1999 (Сірка, Й., Муличак, Й., Баушенко, А., 1999). Materiál slovníku, obsahující řadu dnes již zastaralých nebo vymizelých slov, byl porovnán se současnými nářečními texty získanými při terénním výzkumu. Na základě tohoto srovnání můžeme učinit závěr, že větší část hungarismů a germanismů se archaizovala nebo zcela zanikla, menší, avšak významná část těchto výpůjček patří stále do běžné nářeční slovní zásoby.

V sedmé kapitole se zaměřujeme na novější vrstvy lexika jihokarpatských nářečí. Materiální bázi pro tuto část výzkumu byly nářeční korpusy obcí Ubl'a a Malýj

Bereznyj sestavené na základě nahrávek získaných při vlastním terénním výzkumu. V Ublě se snažíme určit nové vlivy spisovné slovenštiny, které se zde projeví zejména po druhé světové válce, kdy dochází k rozpadu tradičního způsobu života. Z materiálu získaného v Malém Berezném excerpujeme lexémy, které do nářečí pronikly ze spisovné ukrajinštiny a ruštiny především v sovětském a postsovětském období. Zkoumaná slova dělíme na autosémantika a synsémantika. Mezi hlavní sémantické skupiny, z nichž byla přejímána slovenská, resp. spisovná ukrajinská a ruská slova, patří názvy států, jazyků, slova spojená se sférou školství a vzdělání, výrazy ze sféry administrativy, techniky, některá abstrakta, avšak i slova zcela obecného významu, mezi nimi dokonce i některá základní slovesa. Řada původních nářečních výrazů je tak vytlačována slovakismy, resp. ukrajinismy a rusismy bez zjevné motivace.

Systémy předložek, spojek a částic jsou představeny jako celek. V rámci těchto systémů se opět snažíme o vymezení výrazů původních a přejatých. Ukazuje se, že zatímco v případě předložek a spojek je z větší části zachován původní nářeční systém, částice jsou v obou nářečích ve velké míře přejaté ze sociálně dominantních jazyků. V případě předložek a spojek nenalzáme sice v nářečích mnoho přejímek, můžeme však pozorovat změny jejich valence nebo posuny významu pod vlivem spisovných jazyků. Při popisu synsémantik byla v hojné míře využita i frekvenční data získaná z nářečních korpusů. Vzhledem k celkově vyšší frekvenci synsémantik již tyto údaje umožňují odlišovat periferní lexikální jednotky od slov, která mají v nářečním systému pevné místo.

Osmá kapitola přibližuje současnou jazykovou situaci ve zkoumané oblasti a národnostní problematiku. Nejprve jsou vymezeny sféry užívání nářečí a spisovných jazyků po obou stranách slovensko-ukrajinské hranice. Podle našich zjištění je v současné době místní nářečí stále základním komunikačním prostředkem většiny obyvatel vesnic s východoslovanským obyvatelstvem jak na území Slovenska, tak na území Zakarpatské oblasti Ukrajiny. Na Slovensku plní funkce spisovného jazyka slovenština, kterou alespoň v ústní formě ovládají všechny generace místních obyvatel. U části mladé generace (především městské, ale často i na vesnici) plní slovenština funkci základního komunikačního kódu dokonce i v rodině, přičemž nářečí je vytěsнено do sféry pasivní kompetence.

V Zakarpatské oblasti na Ukrajině plní u východoslovanského obyvatelstva funkce spisovného jazyka ukrajinština a v menší míře také ruština, která je přítomna zejména v prostředcích masové komunikace. V aktivní kompetenci jsou však značné

individuální rozdíly. Někteří starší informanti, v odlehlejších horských obcích pak i informanti střední generace uvedli, že spisovnou ukrajinštinu v potřebné míře neovládají, hovoří tedy pouze dialektem. V Ilnyci v důsledku ruskojazyčného školství ovládá část starší generace místní dialekt a spisovnou ruštinu. Běžná je však troj- i vícejazyčnost. Velkou roli hraje mezi mluvčími na Ukrajině vzdělání, někteří zástupci staré generace s vysokoškolským vzděláním i při komunikaci v rámci obce používají spisovnou ukrajinštinu a nářečím běžně nehovoří. U mladé generace často dochází ke stírání hranic mezi oběma kódy (nářečím a spisovnou ukrajinštinou), tedy k výraznější nivelizaci dialektu.

Spisovné jazyky jsou základním zdrojem obohacení slovní zásoby místních jihokarpatských dialektů, jsou z nich přejímány názvy všech nových reálií, veškerá terminologie, přičemž jistý vliv mají i na fonetický a morfologický systém dialektů.

V osmé kapitole se věnujeme také vzniku a fungování spisovného rusínského jazyka, který byl na Slovensku kodifikován v roce 1995, podle získaných údajů zatím však zůstává bez většího vlivu na jazykové chování většiny nářečních mluvčích. V Ubl'e byly zjišťovány také postoje nářečních mluvčích k tomuto jazykovému útvaru a obecněji k myšlence standardizace místních nářečí. Část informantů se vyslovila pro kodifikaci rusínštiny, jiní by v roli spisovného jazyka dali přednost spisovné ukrajinštině, další by si přáli kodifikaci spisovného jazyka na jiném nářečním základu nebo návrat ke starším podobám spisovného jazyka, používaným zde před druhou světovou válkou a označovaným někdy jako *jazyčije*.

Vztah k vlastnímu nářečí a preference v orientaci na spisovný jazyk, zejména postoje k vytvoření spisovné rusínštiny, úzce souvisejí s otázkou národnostní identifikace mluvčích jihokarpatských dialektů na území Slovenska i Ukrajiny. V téže kapitole stručně charakterizujeme vývoj národního uvědomění mluvčích jihokarpatských dialektů, analýzu současného stavu národnostní identifikace provádíme na základě údajů ze sčítání obyvatel a vlastního výzkumu mezi obyvateli obcí Ubl'a a Malyj Bereznyj. Zde se ukázaly poměrně značné rozdíly mezi oběma obcemi – zatímco v Ubl'e se většina obyvatel označuje za Rusnaky (při plebiscitu se však většina obyvatel obce hlásí ke slovenské, menší část k rusínské a jen několik procent k ukrajinské národnosti), v Malém Berezném se většina informantů ztotožňuje s ukrajinskou národností, část se hlásí k Rusínům. Přesto je i zde zakořeněna dosti silná regionální (obvykle zakarpatská, příp. lemkovská) identifikace. Při rozhovorech s informanty byly zjištěny značné rozdíly mezi oficiálně deklarovanou národností a skutečným národním

uvědoměním. Na území Ukrajiny je to dáno v první řadě tím, že k rusínské národnosti se nelze oficiálně přihlásit a neoficiální pojmenování Rusín je považováno za synonymum pro Ukrajince. V Ublě a jiných obcích s východoslovanským etnikem na Slovensku mnozí informanti zase neztotožňují pojmenování Rusnak a Rusín, obvykle se považují za Rusnaky, avšak ne vždy se identifikují s koncepcí rusínství propagovaného rusínskými národnostními organizacemi. Nejen v úředních dokumentech, ale i při sčítání lidu pak většina příslušníků východoslovanského etnika z různých důvodů deklaruje slovenskou národnost. Sedmdesátiletá existence politické hranice mezi příslušníky východoslovanského etnika na území Slovenska a Ukrajiny tak výrazně ovlivnila nejen vývoj místních nářečí, ale i národnostní uvědomění jejich mluvčích.

Literatura

- AUER, P. Sprache, Grenze, Raum. *Zeitschrift für Sprachwissenschaft*. Band 23 (2004), Heft 2, 149–179.
- BROCH, O. *Zum Kleinrussischen in Ungarn*. Wien 1895.
- BROCH, O. *Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn*. Kristiania 1897.
- BROCH, O. *Weitere Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn*. Kristiania 1899.
- BUFFA, F. *Slovník šarišských nářečí*. Prešov 2004.
- BUFFA, F. *Šarišské nárečia*. Bratislava 1995.
- ČIŽMÁROVÁ, M. Jazyková situácia na severovýchodnom Slovensku v povojnovom období (po r. 1945). *Slavica Slovaca*. 2014, 49 (1).
- ČIŽMÁROVÁ, M. *Nominačné modely v botanickom názvosloví*. Prešov 2008.
- DUDAŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J. Východoslovenské nárečia z aspektu ukrajinsko-slovenských jazykových kontaktov. In: *Kapitoly zo slavistiky*, 60-85. Prešov 2001.
- Etnografický atlas Slovenska*. Bratislava 1990. (EAS)
- GAJDOŠ, M.; KONEČNÝ, S. *Rusiáni a Ukrajinci na Slovensku v procesoch transformácie (1989-1995). Výber z dokumentov*. I. Prešov 2005.
- GEROVSKIJ, G. *Jazyk Podkarpatské Rusi. Československá vlastivěda III*. Praha 1934.
- HABOVŠTIK, A. a kol. *Atlas slovenského jazyka*. IV. *Lexika*. I, II. Bratislava 1984. (ASJ IV)
- HANUDELOVÁ, Z. Územné členenie ukrajinských nářečí východného Slovenska. *Slavica Slovaca*. 1993, 28 (1-2), 178-184.
- HOMIŠINOVÁ, M. Otázka etnonyma a identifikácie rusínskej-ukrajinskej minority na Slovensku z pohľadu samotných príslušníkov minority (výsledky empirického predvýskumu). *Človek a spoločnosť*. [online] 2003, 3 (3), 21-24. Dostupné z: <http://www.clovekaspolocnost.sk>
- HRADSKÝ, L. a kol. *Maďarsko-český slovník*. I. A – K. II. L – Zs. Praha 2003.
- JABUR, V. Rusínsky jazyk na Slovensku: stav po kodifikácii a perspektívy rozvoja. In: DORUEA, J. *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*. Bratislava 2000.
- JANÓW, J. *Słownik huculski*. Kraków 2001.

- KIRÁLY, P. Maďarské a nemecké slová vo východoslovenských a ukrajinských nárečiach Východného Slovenska. *Studia Russica*. 2009, 23, 55-80.
- KOVÁČOVÁ, V. *Sotácke nárečia severovýchodného Zemplína z aspektu petrifikácie a nivelizácie*. Ružomberok 2010.
- KRUŠKO, Š., BRINDOVÁ, H. *Krátky slovník rusínskeho nárečia obce Chmeľová*. Prešov 2010.
- KURIMSKÝ, A. Говірка села Новоседлиця Снинського району. In: *Bulletin Vysoké školy ruského jazyka a literatury*. Praha 1961.
- LEŠKA, O., ŠIŠKOVÁ, R., MUŠINKA, M. *Розповіді з Підкарпаття. Українські говірки східної Словаччини. / Vyprávění z Podkarpatí. Ukrajinská nářečí východního Slovenska*. New York – Praha – Київ 1998.
- MAGOCSI, P. R., red. *Русинський язык. Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Opole 2004.
- MAJO, J. *Historicko – demografický lexikón obcí Slovenska 1880 – 1910. Štruktúra obyvateľstva podľa materinského jazyka a náboženskej príslušnosti*. Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2012.
- MORAVEC, J. K úloze bilingvismu ve vývoji pomezních nářečí. In: *AUC, Slavica Pragensia IV*. Praha 1962.
- MORAVEC, J. K akcentologii nářečí ukrajinsko-slovenského pomezí. Periferní přízvuková schémata substantiv F-a. In: *Zapysky Naukovoho tovarystva KSUT. Č. 3*, Prešov 1975.
- MUŠINKA, A., red. *Ivan Paňkevyč a otázky spisovného jazyka. Štúdie a materiály. / Іван Панькевич та питання літературної мови. Статті та матеріали*. Prešov 2002.
- MUŠINKA, M.: *Hlasy predkov / Голоси предків. Zvukové záznamy folklóru Zakarpatska z archívu Ivana Paňkeviča (1929, 1935)*. Prešov 2003.
- MUŠINKA, M., MUŠINKA, A. *Národnostná menšina pred zánikom? Štatistický prehľad rusínsko-ukrajinských obcí na Slovensku v rokoch (1773) 1881-2001*. Prešov 2011.
- ONDRUŠ, Š. Obed, olovrant a svačina. *Slovenská reč*. 1983, 48 (5), 257-267.
- PAŇKEVYČ, I. *Nástin dějin ukrajinských zakarpatských nářečí. Část první. Hláskosloví. / Нарис історії українських закарпатських говорів. Частина перша. Фонетика*. Praha 1958.
- ПАНЬКЕВИЧ, І. *Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей. З приложенням 5 діалектологічних мап. Ч. I. Звучня і морфологія*. Прага 1938.
- POP, I. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha 2005.

- REJZEK, J. *Český etymologický slovník*, Praha 2001.
- RIEGER, J. *A Lexical Atlas of the Hutsul Dialects of the Ukrainian Language*. Warszawa 1996.
- RIEGER, J. *Słownictwo i nazewnictwo lemkowski*. Warszawa 1995. (SiNL)
- RYŠÁNEK, F. Olovrant, havránka. *Naše řeč*. 1935, 19 (6-7), 289-294.
- SIEBENSCHIN, H., red. *Německo-český slovník / Deutsch-tschechisches Wörterbuch*. Praha 1988.
- STACA, J., HOŘEJŠÍ, V. et al. *Rumunsko-český slovník / Dicționar romîn-ceh*. Praha 1961.
- ŠIŠKOVÁ, R. *Areálová studie slovní zásoby rusínských nářečí východního Slovenska. Diferenční slovník*. Praha 2009.
- ŠIŠKOVÁ, R., MUŠINKA, M., MUŠINKA, A. *Ukrajinská nářečí Slovenska. Výzkum a zvukové zápisy z let 1957 – 1967*. Praha 2005.
- ŠIŠKOVÁ, R., MUŠINKA, M., HRUŠOVSKÝ, J. *Vyprávění a písně Rusínů z východního Slovenska. Jihokarpatská ukrajinská nářečí v autentických záznamech*. Praha 2009.
- ŠTOLC, J. *Slovenská dialektológia*. Bratislava 1994.
- TRNKA, B. Obecné otázky strukturálního jazykozpytu. *Slovo a slovesnost*. 9 (1943), 2-3, 57-68.
- WOOLHISER, C. Political Borders and Dialect Convergence/Divergence in Europe. In: AUER, P., HINSKENS, F., KERSWILL, P., edd. *Dialect Change: Convergence and Divergence in European Languages*. Cambridge 2005, 236 – 262.
- ŽEŇUCH, P. *Источники византийско-славянской традиции и культуры в Словакии / Pramene k byzantsko-slovanskej tradícii a kultúre na Slovensku*. Roma – Bratislava – Košice 2013.
- Атлас української мови: в трьох томах. Т. II. Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі*. Київ 1988. (AUM)
- БЕВКА, О. *Словник – пам'ятник. Діалектний словник села Поляни Марамороського комітату*. Ніредьгаза 2004.
- БЕЗПАЛЬКО, О. *Нариси з історичного синтаксису української мови*. Київ 1960.
- БЛОДІД, І., ред. *Сучасна українська літературна мова*. Київ 1969.
- БРОХЪ, О. *Угорорусское нарѣчіе села Убли (Земплинскаго комитата)*. Изданіе Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ. Санктпетербургъ 1899.

- ВАНЬКО, Ю. Формованя койне з літературних штандартів. In: *Русинський язык меджі двома конгресами*. Пряшів 2008, 15-24.
- ВАРХОЛ, Н., ІВЧЕНКО, А. *Фразеологічний словник лемківських говірок східної Словаччини*. Пряшів 1990.
- ВЕРХРАТСЬКИЙ, І. *Знадоби для пізнання угорско-руських говорів. Ч. I. Говори з наголосом движимим. Ч. II. Говори з наголосом сталим*. Львів 1899; 1901–1902.
- ГАНУДЕЛЬ, З. *Лінгвістичний атлас українських говорів східної Словаччини. Т. I. Назви страв, посуду і кухонного начиння. Т. II. Ткацька лексика*. Пряшів 1981, 1989.
- ГЕРОВСКИЙ, Г. Народная речь Пряшевщины. In: ШЕЛЕПЕЦКИЙ, И. С., гл. ред. *Пряшевщина. Историко-литературный сборник*, 94-144. Прага 1948.
- ГЕРОВСКИЙ, Г. *Словарный состав южнокарпатской речи*. Прешов 1946.
- ГЕРОВСКИЙ, Ю. Южно-карпатское название руснак и его западнославянские соответствия. *Československá rusistika*. 1957, 2, 429-442.
- ГНАТЮК, В. *Русини Пряшівської єпархії і їх говори*. Львів 1900.
- ГНАТЮК, В. *Словаки чи Русини? Причинки до в'яснення спору про національність західних Русинів*. Львів 1901.
- ГОЛОВАЦКИЙ, Я. *Розправа о языцѣ южнорусскѣмъ и его нарѣчіяхъ*. Во Львовѣ 1849.
- ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ, Й. Іван Панькевич як діалектолог. In: *Науковий збірник Музею української культури в Свиднику*. Т 4, ч. I, 167-209. Свидник 1969.
- ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ, Й. *Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської УРСР. Лексика. Ч. I – III*. Ужгород 1958-1993.
- ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ, Й. *Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі*. Київ 1969.
- ДОЛНИЦЬКА, М. Матеріали для словника українських закарпатських говірок Івана Панькевича. In: MUŠINKA, M. *Ivan Paňkevych a otázky spisovného jazyka. Štúdie a materiály*. Prešov 2002, 31-33.
- ДЭЖЕ, Л. *Очерки по истории закарпатских говоров*. Будапешт 1967.
- Етимологічний словник української мови*. 1-5. Київ 1982-2006. (ESUM)
- ЖИЛКО, Ф. Т. *Нариси з діалектології української мови*. Київ 1955.
- ЖИЛКО, Ф. Т. *Говори української мови*. Київ 1958.
- ЗАКРЕВСЬКА, Я., ред. *Гуцульські говірки. Короткий словник*. Львів 1997. (ННКС)
- Історія міст і сіл УРСР. Закарпатська область*. Київ 1969.

- КАПРАЛЬ, М. Венгерские языковые единицы в речи жителей села Великие Лазы ужгородского района. In: БАРАНЬ, Є. – ЧЕРНИЧКО С., ред. *Українсько-угорські міжмовні контакти: минуле і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції. / Az ukrán-magyar nyelvi kapcsolatok múltja és jelene. Nemzetközi tudományos konferencia előadásai.* Ужгород 2014.
- КОНЄЧНІ, С. *Канітолы з історіі Русинів на Словеньску.* Пряшів 2009.
- ЛАТТА, В. *Атлас українських говорів східної Словаччини.* Пряшів 1991.
- ЛЕШКА, О. *Говор села Убля восточной Словакии. Этюды по украинской диалектологии 1.* Praha 1973.
- ЛИЗАНЕЦ, П. *Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпаття. Венгерско-украинские межъязыковые связи.* Будапешт 1976.
- МАГОЧІЙ, П. Р. *Народ нізвідки.* Ужгород 2006.
- МОРАВЕЦЬ, Я. Зміни в українській говірці с. Ублі на Словаччині протягом останніх 60 років. In: *Збірник славістичних праць філологічного факультету КДУ, Київ 1958.*
- НІМЧУК, В. Словотвір прийменників у закарпатських говірках. In: *Українська діалектна морфологія.* Київ 1969, 71-81.
- Общекарпатский диалектологический атлас. I – VII. I – Кишинев 1989. II – Москва 1994. III – Варшава 1993. IV – Львов 1993. V – Братислава 1997. VI – Будапешт 2001. VII – Белград 2003.*
- ОНИШКЕВИЧ, М. Й. *Словник бойківських говірок. I, II.* Київ 1984. (СВН)
- ПАНЬКЕВИЧ, І. *Словник українських південнокарпатських говорів (Питальники).* Пряшів 1951.
- ПЛІШКОВА, А. *Русинський язык на Словеньску. Короткий нарис історії і сучасності.* Пряшів 2008.
- САБАДОШ, І. *Атлас ботанічної лексики української мови.* Ужгород 1999.
- САБАДОШ, І. Склад мадяризмів та використання їх у сучасній українській закарпатській говірці. In: БАРАНЬ, Є. – ЧЕРНИЧКО С., ред. *Українсько-угорські міжмовні контакти: минуле і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції. / Az ukrán-magyar nyelvi kapcsolatok múltja és jelene. Nemzetközi tudományos konferencia előadásai.* Ужгород 2014.
- САБАДОШ, І. *Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району.* Ужгород 2008.

СІРКА, Й., МУЛИЧАК, Й., БАУШЕНКО, А. *Короткий словник говірки села Ублі*. Пряшів 1999.

ФАСМЕР, М. *Этимологический словарь русского языка*. I-IV. Москва 1964 – 1973.

ЧИКУТ, В. *Наукові досягнення І. А. Панькевича і їх вплив на розвиток українознавчих лінгвістичних галузей*. Пряшів 2009.

ЯБУР, В. Орфографічні проблеми і корекції в русиньскім языку в Словакії. In: *Русиньскый язык меджі двома конгресами*, 57-62. Пряшів 2008.

ЯБУР, В., ПЛІШКОВА, А. *Сучасный списовный русиньскый язык*. Пряшів 2009.

Elektronické zdroje:

<http://portal.statistics.sk/files/obce-narodnost.pdf>

<http://portal.statistics.sk/files/obce-v1materinskeho-jazyka.pdf>

<http://portal.statistics.sk/files/obce-v1-domacnost.pdf>

<http://www.unipo.sk/pracoviska/urjk>

http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk

Seznam příloh

Příloha č. 1: Ukázky nářečních textů

1. Ubl'a	<i>Chyba! Záložka není definována.</i>
2. Malyj Bereznyj.....	<i>Chyba! Záložka není definována.</i>
3. Litmanová.....	<i>Chyba! Záložka není definována.</i>
4. Chmeľová	<i>Chyba! Záložka není definována.</i>
5. Piskorovce	<i>Chyba! Záložka není definována.</i>
6. Rafajovce.....	<i>Chyba! Záložka není definována.</i>
7. Zavada.....	<i>Chyba! Záložka není definována.</i>
8. Pčolinné.....	<i>Chyba! Záložka není definována.</i>
9. Kolonica a Strihovec	<i>Chyba! Záložka není definována.</i>
10. Nová Sedlica.....	<i>Chyba! Záložka není definována.</i>
11. Kňahyňa	<i>Chyba! Záložka není definována.</i>
12. Stučycja.....	<i>Chyba! Záložka není definována.</i>

Příloha č. 2: Tematické okruhy pro sběr nářečního materiálu

Příloha č. 3: Mapa zkoumaných lokalit